

T. KISS TAMÁS – TIBORI TIMEA

AZ ÖNÉPÍTÉS ÚTJAI

DURKÓ MÁTYÁS MUNKÁSSÁGA

T. KISS
TAMÁS
TIBORI
TIMEA

AZ
ÖNÉPÍTÉS
ÚTJAI

•

T. KISS TAMÁS–TIBORI TIMEA
AZ ÖNÉPÍTÉS ÚTJAI
Durkó Mátyás munkássága

T. Kiss Tamás–Tibori Timea

AZ ÖNÉPÍTÉS ÚTJAI

Durkó Mátyás munkássága

BELVEDERE
MERIDIONALE

SZEGED

2015

A kötet megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap

Magyar Tudományért, Műszaki Haladásért és Közgazdászképzésért Alapítvány

KULTURKAPU Kft

MAGYAR SZABADIDŐ TÁRSASÁG

Lektor BOROS SÁNDOR

Szerkesztette NÁCSA KLÁRA

© T. KISS TAMÁS, 2015

© TIBORI TIMEA, 2015

© Belvedere Meridionale, Szeged, 2015

Könyv- és borítóterv MOLNÁR ICSU ISTVÁN

Felelős kiadó Belvedere Meridionale

Nyomdai kivitelezés: s-Paw Bt.

6794 Üllés, Mező Imre u. 7.

www.s-paw.hu

Felelős vezető SZABÓ ERIK

ISBN 978-615-5372-24-7

TARTALOM

ELŐSZÓ 7

T. KISS TAMÁS–TIBORI TIMEA

TANULMÁNYOK

T. KISS TAMÁS

Durkó Mátyás életútja 9

Az Értől az Óceánig 21

Durkó Mátyás andragógiai munkásságának lépcsőfokai

A kezdetekről, részletebben 21

Törekvések a felnőttnevelés és népművelés
általános elméleti megalapozására 27

Empirikus vizsgálatok a felnőtt életkori sajátosságairól
és önálló recepciós képességéről 42

A közművelődés és köznevelés rendszere 51

Összehasonlító olvasásmegértési vizsgálat
köznapis és tudományos szövegekkel 53

A művelődési-felnőttnevelési folyamat
andragógiai sajátosságai 57

Egyszemélyes intézmény 58

A rendszerváltás utáni másfél évtized 64

Epilógus 69

Irodalom 73

GALÉRIA

Galéria – Család 81

Galéria – Hivatás 85

Galéria – Dokumentumok 92

EMLÉKEZET

TIBORI TIMEA

Beszélgetések Durkó Mátyásról

Az interjúk elé 105

Sári Mihály-interjú 107

Boros Sándor-interjú	153
Durkó Edit-interjú	175
Durkó Mátyásné Bálint Edit-interjú	185

DURKÓ MÁTYÁS MŰVEI

VÁLOGATÁS

Könyvek, könyvfejezetek, szerkesztés	224
Tanulmányok, cikkek	236
Kitüntetései, elismerései	244

NÉVMUTATÓ 245

FÜGGELÉK 249

ABSTRACT 254

ELŐSZÓ

„Az életet már megjártam.
Többnyire csak gyalog jártam,...”

Arany János

Durkó Máttyás, a tudós-tanár ember szakmai életútja egybeesett a XX. század második felének döntő magyarországi társadalmi-politikai korszakaival. Fiatal korában a korábbihoz semmiben nem hasonlítható új világ felépítésének víziója lelkesítette. Szemléletét alapvetően a Karácsony Sándor névvel fémjelzett szabadművelődés eszmerendszere határozta meg. Az 1950-es években a Révai József vezérelte kultúrpolitika vonzásába került. Az 1956-os forradalom leverése és a résztvevők aránytalan büntetése, a beszervezések és beszervezési kísérletek arra készítették, hogy tudományos és közéleti szerepléseiben lehetőleg alkalmazkodják a „folyamatosan fellazuló” diktatúra elvárásaihoz. Várározással és reménnyel töltötte el az 1989/90-ben bekövetkezett rendszerváltás, tervei kiteljesedésének lehetőségét látta a demokratikus átalakulásban.

A monográfia azt a folyamatot és tevékenységet próbálja bemutatni, amelynek során Durkó Máttyás, a neveléstudomány professzora, alkalmazkodva a korabeli világokhoz, mindig arra törekedett, hogy szolgálja az andragógia tudományát, a tudományos megismerésre épülő fejlődést. Képviselje azt a szemléletet és gondolkodásmódot, mely szerint az ember élete végéig képes változásra, létezésének minőségi formálására! A szerzők fontosnak tartották, hogy elemző, értelmező, érvelő módon és komplex megközelítéssel mutassák be azt az utat, melyet a debreceni egyetem professzora az andragógia tudományának művelése terén megtett, azt kutatva-vizsgálva, hogyan és miként teljesíthető ki az önnevelés és az önművelés a mindenkori környezeti hatások figyelembevételével és a személyiségben rejlő képességek és készségek sokirányú fejlesztésével.

Durkó Máttyás az andragógia hazai meggyökereztetése és fejlesztése érdekében kifejtett tudományos és tudományszervezői tevékenysége több szempontú megközelítést igényelt. Munkásságának bemutatása művei, könyvei tükrében, tartalom- és dokumentumelemzés segítségével történt. A szerzők arra törekedtek, hogy Durkó Máttyás szakmai törekvéseiről leválasszák a mindenkori ideológia „kötelező” fordulatait, lözungjait. Lényegi kérdésekre fókuszáljanak. Ahogy Durkó alkotói oeuvre-jében, így ebben a monográfiában is hangsúlyos szerepet kapott az andragógia rendszerének és alkotóelemeinek bemutatása, értelmezése, az általa felvetett tudományos problémák komplex ismertetésének igénye. Személyiségének megrajzolásához szükség volt a kvalitatív megközelítésre is. A kötetben négy strukturált interjú egészíti ki a portrét. Az első és a második interjú két kollégával és barátal

készült. Sári Mihály részletesen megismertet bennünket az andragógia diszciplínává válásának stációival, amelyben maga is jelentős munkát végzett. Személyes életútja, pályaképe markánsan érzékelteti azt a küzdelmet és elkötelezettséget, ahogyan a gyakorló népművelő folyamatos önképzéssel, kreatív motivációval az andragógia elismertetésén munkálkodik. Boros Sándor a felnőttnevelési tanszék fejlődéséről, a sokszínű képzésről, a hazai és nemzetközi kapcsolatok építéséről és Durkó Mátyás töretlen vezetői-szervezői képességeiről szól a kolléga és barát hangján.

A harmadik interjú Durkó Edittel azt a kérdést járja körül, miként hatnak az apa nevelési elvei, alkotói tevékenysége a fiatal pedagógusra. Az emlékek felidézése érzellemmel telített, de tárgyilagos. A beszélgetés az apa és lánya viszonyának emelkedett megfogalmazása, az elfogadás és elismerés teljességével.

A negyedik Durkó Mátyásné Bálint Edittel készült, aki öt évtizeden át társa, támasza volt férjének, és nemcsak életében, de a tudós halála óta is minden erejével, lehetőségével szorgalmazza Durkó Mátyás szellemi hagyatékának, az egész életén át való tanulás eszméjének továbbélését, fejlesztésének lehetőségét, a szellemi örökség nyilvánosságának megteremtését.

A szerzők vállalják a személyes és szakmai érintettséget. Tagadhatatlan az elfogultság, hiszen a hallgatói, munkatársi kapcsolat később barátsággá nemesedett, amely még inkább megköveteli, hogy tárgyilagosak legyenek és törekedjenek a tényyszerűségekre. Tisztelettel és szakmai meggyőződéssel készült e kötet, kritikai attitűddel és az andragógia tudománya iránti elkötelezettséggel, hogy kellő távolságtartással szóljanak a messzire ment Mesterről, Emberről, Barátról.

Budapest–Debrecen, 2014. február 16. – október 10.

T. Kiss Tamás – Tibori Timea

T. KISS TAMÁS
TANULMÁNYOK

DURKÓ MÁTYÁS ÉLETÚTJA

A felnőttekkel való foglalkozás, a felnőttek tudásának bővítése, általános és szakismereteik pótlása, kiegészítése és gyarapítása – ha koronként eltérő mértékben és módon is – alapvetően az iskolarendszer valamiféle meghosszabbítása volt. Magyarországon a XVIII. századtól kezdve hosszú ideig a műveltség – az „ész, a fény, a világosság” – terjesztése, a művelődés lehetőségeinek kiterjesztése volt a cél, felvilágosító előadásokkal, a korszerű ismeretek továbbadásával. Ám a XIX. század végén a népnevelés, a két világháború között az iskolán kívüli népművelés, majd – nagyon rövid ideig – a szabadművelődés, később, az 1960-as évektől a népművelés, illetve a közművelődés centrumában már – kimondva-kimondatlanul – az egyes társadalmi rétegek iskolázási, műveltségi hátrányai mérséklésének, egyfajta esélyegyenlőség megteremtésének igénye áll.¹ A XIX. század végén, a XX. század első évtizedeiben jelentkezik az a lényeges pedagógiai probléma, miben és hogyan különbözik a felnőttek tanulása, ismeret-elsajátítása a felnővekvő nemzedékétől? Felmerült az a kérdés is, lehetséges-e nevelni a felnőttet? Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az ember szellemi fejlődése nem válik befejezetté nagykorúvá válásával, az újabb és újabb feladatok, élethelyzetek pedig nemcsak új ismeretek, hanem új módszerek, technikák, alkalmazkodási készségek elsajátítását kívánják meg. A kérdés mögött azonban nem csupán a XIX. századi eszmény, a „kiművelt emberfők” biztosította termelésnövelés kíváncsága állt, hanem a XX. században jelentkező különféle ideológiai-politikai aktivitásokra serkentés is meghúzódott.

A felnőttek nevelhetőségét képviselő irányzat karakteres hazai képviselője a XX. század második felében Durkó Mátyás volt. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem professzora 1956-tól számos munkájában fejtette ki – az általános embernevelés (antropagógia) részének tekintett népművelés, illetve közművelődés elméletével a részleges átfedés viszonyában álló – felnőttnevelés mellett szóló érveit és indokait.

Durkó Mátyás „gyökerei” alapvetően a XX. századi Magyarország két városához, Békéshez és Debrecenhez kötődnek. Első tizenöt évét Békés, e tipikusan alföldi kis mezőváros társadalmi és kulturális viszonyai, szűkebb környezete élet-

1 T. Kiss Tamás: *A népnevelőtől a kulturális menedzserig. Fejezetek a népművelőképzés fejlődéstörténetéből*. Budapest, 2000, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete – Új Mandátum Könyvkiadó, 194.

körülményei határozták meg. Felmenőit az 1700-as évek elejéig visszavezető Durkó családjának története a XX. századi hazai középosztály társadalmi mobilizációs tendenciáinak mintája lehetne.

1926. január 27-én született Békésen, második gyermekként, nővére, Durkó Anna után. Apai nagyapja, Sebestyén Mátyás pályaór volt, anyai nagyanyja parasztcsaládból érkezett. A dolgos, munkaszerető, vállalkozó szellemű szülők felfelé törekedtek: a munkás- és paraszti sorsból a középosztályba, a kisvárosi polgári létbe. Édesapja, idősebb Durkó Mátyás – a nyolc gyerek közül a legidősebb – kereskedőseggé lett. Amikor az 1920-as években édesanyja öröklött fél házrészét eladták, vásári kereskedőként járta az országot Békéstől Debrecenig, majd textilkereskedést, „rőfösboltot” nyitott Békésen, két alkalmazottal. Volt munkatársa, a tanszékvezető-helyettes, majd tanszékvezető Soós Pál úgy véli, Durkó családjára is érvényes mindaz, amit Németh László 1943-as szárszói beszédében a kispolgárságról mondott: „A közhelyes szocialista gondolkodás [...] némi lenézéssel kezeli a »kispolgárokat«: a földes parasztságot, a szabad iparosokat, kereskedőket, a közüzemi alkalmazottakat, az értelmiséget. [...] Pedig [...] az az iparkodás, gazdasági tudás, fogékonyság, ami egy nemzet ereje, elsősorban a kispolgári réteg tulajdona. Mondjam-e, hogy ezek a kispolgárok valamennyien munkások? Az még a húsz–negyven holdas gazda is, [...] az a kisiparos, aki jó időkben segéddel dolgozik, sőt horribile dictu, az az iskolai tanárnő is [...]. Iszonyú rombolás lenne ezeket a kispolgárokat [...] elméletekhez nyomorítani.”²

Az édesapa, Durkó Mátyás az első világháborúban tizedesként teljesített szolgálatot, s mivel az egyik isonzói csatában sebesült parancsnokát kimentette a tűzvonalból, 1938-ban vitézi címet, 1940-ben pedig megváltással – törlesztésen alapon – 16 hold vitézi földet kapott. (A vitézi címet elsőszülött fia, ifj. Durkó Mátyás 1944-ben megörökölte.³) A föld árát azonban képtelen volt törleszteni, így az nem került a tulajdonába, de gazdálkodhatott rajta. A második világháború idején is szolgálatot teljesítő, 30 százalékos rokkant édesapa a kereskedését sem tudta megfelelően működtetni, arra kényszerült, hogy elbocsássa az alkalmazottakat. Ám az üzlet egyre rosszabbul ment. Az apa 1947-ben meghalt. Az anya, Nagy Anna középparaszti család gyermeke volt. Hatan voltak testvérek, hárman maradtak életben. Nagy Anna hat hold földet és fél hold szőlőt örökölt. Férje halálát követően egyre kevésbé tudott boldogulni a földdel, a kereskedéshez nem értett, az üzlet 1950-ben végleg

2 Soós Pál–Boros Sándor: Durkó Mátyás hatvanéves. In Soós Pál–Sz. Szabó László (szerk.): *Tömegkultúra és közművelődés*. Debrecen, 1968, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 5–20. Idézet: 56. Felnőttnevelés, művelődés. Acta Andragogiae et Culturae, 7–8. sz. 56. (Az idézet forrása: Németh László: Második szárszói beszéd. In uő: *Sorskérdések*. Budapest, 1989, Magvető és Szépirodalmi Kiadó, 725–738. Idézet: 734.)

3 „A Vitézi Rend Főszéktartósága 7064/1943. sz. igazolványa (kiállított Budapestén, 1943. augusztus 25-én) alapján ifj. Durkó Mátyást a »vitéz« cím illeti meg. Békés, 1944. február 20.” – olvasható Durkó Tanulmányi Értesítőjének első oldalán.

tönkrement – ehhez a politikai-ideológiai körülmények is hozzájárultak. Az özvegy a vitézi földet többször is felajánlotta az államnak, de mindig visszautasították. A harmadik felajánlás után a családot arról értesítették, hogy mivel a föld nem volt sohasem a család tulajdonában, csak a használati jogot gyakorolták, nem lehet róla lemondani, ugyanakkor juttatást sem kaphatnak érte. Hasonló történt az édesanya földterületeivel is. Két nagybátyját – Sz. Nagy Lászlót és Sz. Nagy Istvánt – tíz–tíz hold magas aranykoronájú földjeik miatt az 1950-es években kuláknak bélyegezte a hatalom, annak ellenére, hogy az utóbbi nem tért haza a hadifogságból (a hírek szerint meghalt), és a földjét Durkó Mátyás anyai nagyanja próbálta műveltetni.

Ifjú Durkó Mátyás Békésen, a helyi református elemi iskolában kezdte tanulmányait 1932-ben, s a középiskolát is Békésen, a református Szegedi Kis István Gimnáziumban végezte el. A szülők csupán rövid ideig tudtak gondtalan gyermek-kort és tanulási lehetőségeket biztosítani két gyermekük számára. A második világháború idején már megkezdődött a családi élet anyagi alapjainak fokozatos romlása. Mivel a gimnazista diák, Durkó Mátyás jó tanuló volt, tanítványokat vállalt: négy tanítvány tanítása mellett érettségizett 1944. május 1-jén, kitüntetéssel. Gimnáziumi tanulmányai során az utolsó két évben több tárgyból iskolai írásbeli pályatételt nyert. Bevallása szerint első „pedagógiai tapasztalatait” – azaz hogy milyen egy igazi pedagógus, illetve tanár–diák viszony – a békési református gimnázium vallásánára révén szerezte. Vezetésével román környezetben, falusiak, tanyasiak körében végeztek társadalmi és gyermekgondozói munkát. Túróczy tanár úr bibliaóráin gyakorta emlegette tanítványainak – Tamási Áronra hivatkozva –, hogy az ember életében kell lennie egy alapvető célnak. Durkó számára ezt a célt a szolgálat jelentette. A szolgálat mint életelv mélyen beleívódott a szorgalmas és mindig tettre kész fiatalemberbe, aki maga is tele volt segítőkészséggel, tudatos jobbítani akarással, a változtatás ambíciójával. Emellett rendkívül érdeklődő, szenzibilis alkatával erősen vonzódott minden elsajátítható ismerethez, szinte valamennyi készségét fejleszteni igyekezett.⁴ Megérintette a cserkészmozgalom – különösen a népi hagyományokat ápoló és terjesztő regőscserkészlet – szellemisége. A legmélyebb élményt azonban mindenekelőtt és mindenekfölött a református ifjúsági mozgalom, a Soli Deo Gloria által szervezett Magyar Élet nyári balatonszárszói táborozásokon való részvétel jelentette számára 1942–43-ban. Középiskolás korának – ekkor már harmadik és negyedik osztályos diák – életre szóló, meghatározó nagy élményeit az Exodus Körrel (vagy ahogyan néhányan nevezték, az „alexandriánusokkal”) való találkozások jelentették. Ezek hatása időről időre megmutatkozik írásaiban, gondolkodásmódjában.

A katonaköteles ifjú 1944 szeptemberében a Dunántúlra, levante-munkatáborba került, ahonnan Németországba akarták vinni. Durkó Mátyás életveszélyes kockázatot és bujkálást vállalva Kaposváron megszökött, és karácsonyra ismét otthon volt

4 T. Kiss Tamás–Tibori Timea: Durkó Mátyás emlékezete. *Kultúra és Közösség*, 2005. 1. sz. 59–61., továbbá T. Kiss Tamás–Tibori Timea: *Hommage à Durkó Mátyás*. Elment az andragógusképzés debreceni pápája. *Felnőttképzés*, 2005. 1. sz. 58–59.

Békésen. Itt élte át a háború utolsó és a béke első napjait. A nehéz, sorsfordító történelmi idők terhe alatt korán érő nemzedékének célratörő tagjaként szinte felnőtt fejjel gyalogolt el 1945-ben Békésről Debrecenbe, egyetemi tanulmányai színhelyére.

Durkó Mátyás az 1945/46-os tanévben iratkozott be a Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar–francia szakára. Jó képességei, melyek már a gimnáziumban is megmutatkoztak, egyetemi tanulmányai során sem hagyták cserben. Durkó számos kiváló debreceni egyetemi tanár szellemiségéből meríthetett itt, kisebb vagy nagyobb mértékben. Egyetemi leckekönyvében olyan oktatók neve található, mint Karácsony Sándor, a magyar nyelvtörténeti kutatásokat megalapozó Bárczi Géza nyelvész, a magyar folklór ősi és keleti elemeit kutató Lükő Gábor, a költő és irodalomtudós Juhász Géza vagy az egykori kultuszminisztériumi államtitkár, Hankiss János, aki a Francia Intézet igazgatója volt, s a francia irodalom népszerűsítéséért a francia becsületrenddel tüntették ki. De szoros kapcsolatba került a kétszeres Baumgarten-díjas irodalomtörténész Barta Jánossal, a neveléstörténész Jausz Bélával, a pedagógiai pszichológia kérdéseit kutató Kelemen Lászlóval és a Kelet-Közép-Európa összehasonlító néprajzával foglalkozó Gunda Béla professzorral is.

1947-ben kitűnő és dicséretes eredménnyel alapvizsgázott. Sajnos, ugyanebben az évben meghalt az édesapja: már nem örülhetett fia gyorsan felívelő egyetemi pályafutásának. Az alapvizsgák letétele után, 1947. december 1-jétől 1948. szeptember 1-jéig az egyetem Francia Intézetének gyakornoka volt. Irodalomelméleti dolgozatával elnyerte a bölcsészkar magyar irodalmi pályadíját. 1948. szeptember 1-jétől 1950. március 31-ig az egyetem Magyar Irodalmi Intézetében tevékenykedett mint díjtalan gyakornok.

Soós Pál szerint Durkó Mátyás szellemi útkeresése során „nem véletlenül került Karácsony Sándor szellemi vonzáskörébe, minden későbbi kritika, támadás, elhallgatás és háttérbe szorítás ellenére (lelkes tudatossággal) vállalta őt legfőbb mesterének”. Karácsony Sándor „külön, önálló, eredeti ágat, sajátos irányzatot, sőt mozgalmat képviselt. A szó legszorosabb értelmében polihisztor volt, »szellemi ezermester«. A protestáns megújulási mozgalmak egyik nagy vezéregyénisége, kitűnő publicista-szerkesztője és teoretikusa, kiváló irodalomtörténész, nyelvész, szépíró, a Bartók–Kodály-életmű, a magyar népdal és néprajz egyik legelső értője, ismertetője és terjesztője. Mindezek mellett, illetve mindezekkel együtt a szabadművelődési rendszer megalkotója, szellemi és politikai vezetője, a huszadik századi magyar pedagógia és pszichológia egyik legnagyobb elméleti és gyakorlati művelője. Végül, de nem utolsósorban a sajátosan Karácsony-i értékfilozófia, társaslélektan és felnőttnevelés megalapozója.”⁵

5 Soós Pál: Durkó Mátyás andragógiai gondolkodásának szellemi forrásvidékéről. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 55–63. Idézet: 56.

Durkó Mátyás élete során – jóllehet annak nagy része a szocializmus évtizedeire esett – soha nem ingott meg abban a meggyőződésében, hogy Karácsony Sándor felnőttnevelési koncepciója a legjelentősebb teoretikus-tudományos teljesítmények közé tartozik.⁶

Durkó „másik szellemi forrásvidékét” a népi írók munkásságában és a népi mozgalomban jelöli meg említett munkájában Soós Pál. Közülük is különösen Németh Lászlót, Veres Pétert és Móricz Zsigmondot vallja tanítómesterének. Persze a debreceni bölcsészhallgatónak nem volt nehéz felfedezni a szinte természetes találkozási pontokat és kölcsönhatásokat Karácsony Sándor szellemisége és a népi írók eszmévilága között. Az e két forrásból származó eszmék és eszmények – mint „a másik ember” megbecsülése, az erős közösségi és magyarságtudat, a demokratikus, népben-nemzetben gondolkodás, a valóság tisztelete – szétválaszthatatlanul egybefonódtak Durkó alakuló személyiségében és gondolatvilágában. Olyannyira, hogy egész emberi magatartását és nevelői munkáját áthatotta az igény: keresse a hangot és a kapcsolatot a legkülönbözőbb társadalmi helyzetű és műveltségű emberekkel, akiktől, mint vallotta, mindig elleshet valami újat, valami fontosat. Ellenfeleire, gáncsoskodó kollégáira is úgy tekintett, mint olyan emberekre, akiket meg lehet és kell győzni saját felfogása jogosságáról, hasznosíthatóságáról.

Világnézetének alakulására, mint abban a történelmi időben oly sok fiatalra, erős hatással volt a marxizmussal és a kommunista párttal történő találkozás élménye – pozitív és negatív értelemben egyaránt. Révai József, Lukács György és nem utolsósorban Makarenko akkoriban nagyon divatos – egyébként Karácsony Sándor által is felkarolt – munkáit olvasta. A „fényes szelek” rövid időszaka kitörölhetetlen, de ellentmondásos nyomokat hagyott Durkó Mátyás életében. A mindig közösségben, társadalomban, kulturális értékekben gondolkodó fiatalember mélyen átélte a korszak újra törő lendületét, de a „rettenetes évek” történéseit is. Élete végéig feldolgozatlan maradt számos lelkiismereti konfliktusa, csalódása az általa oly nagyra becsült emberekben.

A fiatal és fogékony Durkó Mátyást, mint korosztályának többségét, elragadta a „holnapra megforgatjuk az egész világot” forgószele. A fényes szelek generációjának tagjaként – a rá később is annyira jellemző módon, hatalmas energiával – lelkesen veti bele magát a közéletbe. Politikai és felvilágosító népművelő munkát végez. Szinte „misszionárius szorgalommal” vesz részt az ismeretterjesztésben. Előadásokat tart a városban és a Debrecen környéki településeken is. „Volt Debrecentől mintegy tíz kilométerre egy tanyaközpont, Ondód – mondja. – A Szabad Föld [korabeli napilap] szervezett irodalomterjesztő, irodalomnépszerűsítő felolvasásokat ezen a helyen. Én, mint harmadéves egyetemi hallgató, vállaltam egy előadást, ami azt a címet viselte, hogy »Fényesebb a láncnál a kard«. [...] Elmentem ebbe a tanyaközpontba, ahol egy nagy istállóban fogadtak, egy szál körte égett. Negyven-ötven

6 Durkó Mátyás: Karácsony Sándor művelődéstörténeti, felnőttnevelési és szabadművelődési koncepciója. *Debreceni Szemle*, 1997. 2. sz. 274–294.

ember ült ott és várta az előadás megkezdését. Én készültem erre, megírtam az előadás vázlatát. Már vagy félórát beszéltem, amikor látom, egyik ember is, a másik ember is alszik. Az én addigi előadói-nevelői tudásom, az előadó–közönség kapcsolatáról kialakított elképzeléseim összetörték egy pillanat alatt. Az eredmény az lehetett: az én gyönyörűen elkészített előadásvázlatomat ott helyben összetéptem és elkezdtem magamtól, teljesen szabadon Petőfiről beszélni [...]. Végül egy jó kis előadás kerekedett ebből a helyzetből. Számomra az a probléma volt a legizgalmasabb kérdés: mi lehetett az oka a látottaknak, tapasztaltaknak?”⁷ Kulturális népszerűsítő munkája mellett 1945-ben a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetségben (MADISZ) is tevékenykedik (a szervezet 1944 végén, kommunista kezdeményezésre alakult, de ekkorra már teljes egészében kommunista irányítás alá került). 1947–48-ban az egyetem Bölcsészettudományi Kara Ifjúsági Szervezetének elnöke lesz, s e minőségében – a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egyesületének Szövetsége (MEFESZ) Budapesti Központi Intéző Bizottságának tagjaként – a már ugyancsak kommunista vezetésű ifjúsági szövetség debreceni szervezetének oktatási felelőssévé nevezik ki. 1948 augusztusában belépett az MKP-ba (Magyar Kommunista Párt), majd a két munkáspárt egyesülése után az MDP-be (Magyar Dolgozók Pártja). Még ugyanebben az évben a spártai körülmények között működő és keményen autoriter „kritikai-önkritikai” légkört támasztó hathetes pártiskolán vett részt. A pártiskola elvégzése után új feladattal bízta meg a párt: 1948. október 1-jétől a Debreceni Ságvári Endre Főiskolás Népi Kollégium igazgatójává nevezik ki – miután az MDP 1948. szeptember 19-i, a NÉKOSZ-t (Népi Kollégiumok Országos Szövetsége) elítélő határozata következtében a szövetség rendszere fokozatosan elszürkült, s megkezdődött a népi kollégiumoknak az állami kollégiumokkal való egyesítése. A tisztséget 1950. szeptember 1-jéig tölti be (a NÉKOSZ-t ekkorra már, 1949. július 10-én, a Rajk-perrel kapcsolatba hozva felszámolták). A Ságvári-kollégiumbeli tevékenység mindazonáltal meghatározó pedagógiai élményt jelentett számára, és olyan ifjúság- és felnőttnevelési tapasztalatokhoz juttatta, amelyeket későbbi andragógiai munkásságában hasznosítani tudott.

A hatalom természetesen figyelemmel kíséri Durkó Mátyás közéleti aktivitását. Tagjává választják az Egyetemek Kommunista Ifjúsági Intéző Bizottságának. Két éven keresztül az Egyetemi Pedagógus Szakszervezet üb-titkára, majd pártbizalmi, tagja az egyetemi pártalapszervezet vezetőségének, az MDP Megyei Bizottsága közép fokú propagandistaképző szemináriumának vezetője. A Békés-Tarhosi Zene-gimnázium létrehozásának önkéntes segítője.

Az „első figyelmeztető jelet” 1951-ben érzékeli. A párt alapszervezete 1951. október 2-án szigorú, megalázó önkritikát gyakoroltatott vele, amelyet pártfegyel-

7 Mayer József: „...nem volt se tudomány, sem szakismeret, nem volt rendszere az egésznek...” In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 31–35. Idézet: 31.

mi követett, végül Durkó „szigorú megrovásban” részesült. A fegyelmi ítélet oka, hogy 1950 januárjáig nem tárta fel teljes őszinteséggel osztályhelyzetét a párt előtt. A „soha, sehol, semmikor” szülői intelem okán félt említést tenni édesapjától örökölt vitézi címéről és a megörökölt hét hold földről.

Ám Durkó Mátyás személyes és szakmai életében az előző, 1950-es év pozitívumokat is hozott. Ekkor vette feleségül Bálint Editet, aki egész életében szerető társa, támogatója, „házi titkárságvezetője” volt. Bálint Edit 1930. február 14-én született Debrecenben. Édesapja – Bálint Mihály – nyugdíjas tanító, aki 1919-ben tagja volt a nagyszántói direktóriumnak, édesanyja – Huszti Irma – tisztviselő, majd nyugdíjba vonulását követően takarítónő. Bálint Edit Debrecenben végezte középiskolai tanulmányait, 1948-ban líceumi érettségit tett, jó eredménnyel. Érettségi után a Debreceni Pedagógiai Főiskolára iratkozott be, biológia–földrajz szakra, de a főiskolát az intézmény Egerbe költözése után abbahagyta. 1952-ben az Orvostudományi Egyetem szülészeti klinikáján könyvtáros. Ahhoz, hogy röntgenasszisztensi tanulmányokat végezhesen, orvosírnoki felállást vállalt az SZTK-ban (Szakszervezetek Társadalombiztosítási Központja), közben a klinikán, az I. Számú Sebészet röntgen-laboratóriumában mint externista folytatott gyakorlatot. 1957. július 22. és 1958. november 1. között a Hajdú-Bihar megyei Tanács I. sz. Rendelő Intézetében röntgenasszisztensként dolgozott, majd visszakerült az Orvostudományi Egyetem Ideg- és Elme Klinikájára, ahol az idegsebészeti laboratóriumban, asszisztensi beosztásban tevékenykedett. Házasságukból egy gyermek, Durkó Edit született 1951. január 21-én.

Edit lánya a gimnáziumban a francia nyelvet választotta, francia–magyar szakos lett. Sikeresen elvégezte a Tanárképző Főiskolát. Azonban sem Debrecenben, sem a megyében nem akadt tanári állás, ezért Budapesten keresett munkahelyet. Ugyanabból az iskolából ment nyugdíjba, ahova édesapjával együtt 1975-ben betette a lábát. Mintegy 38 évig tanított ugyanazon a helyen, ugyanabban a Kassák Lajos nevét viselő gimnáziumban.

Visszatérve az 1950-es évre: április 1-jétől tanársegéddé nevezik ki a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Irodalmi Intézetébe, ahol 1953. december 31-ig dolgozik. Közben 1950. március 30-án sikeres vizsgát tesz, megszerzi a magyar–francia középiskolai tanári oklevelet. Az intézetben különösen nagy hatással volt rá Jausz Béla és Barta János professzor. Feladata hetente két kötelező irodalomelméleti kollégium és szakszeminárium tartása. Bekapcsolódott az intézet tudományos munkájába is. Munkatervét az MTA elfogadta, tudományos ösztöndíjat kapott. Előbb Móricz Zsigmond, majd Oláh Gábor munkásságával foglalkozott. A század egyik legnagyobb magyar regényírójáról több tanulmánya, közleménye jelent meg az *Irodalomtörténet*, az *Építünk* és az *Irodalomtörténeti Közlemények* című folyóiratokban, de más kiadványokban is. Elsőként kutatta fel, gyűjtötte össze és adta közre 1953-ban önálló kötetben Móricz folyóiratokban, napilapokban rejtőző 1918–19-es írásait. Bevezető tanulmánya – Móricz e korszakának politikai, irodalomtörténeti és művész bemutatása – és Móricz írásaival kapcsolatos jegyzetei máig

útbaigazítók.⁸ 1918–19-hez (és Debrecenhez) kapcsolódik Móricz *Légy jó mindhalálig* című regénye, amelyről 1953-ban Durkó az *Irodalomtörténet*be írt tanulmányt, majd 1954-ben ő rendezte sajtó alá a regényt.⁹ Durkó számos önéletrajzában említi, hogy Móricz-könyveit megtrámadta a Szabad Európa Rádió. A kritikákat a korabeli politikai légkör és a kötetekben olvasható jegyzetek vélt-valós szellemisége válthatta ki. Külföldi kritikusai nem értettek egyet Durkó szövegértelmezéseivel.

Közreműködésével került kiadásra az általa tisztelt, a szegényekért, elesettekért perlekedő Oláh Gábor novelláskötete. Ezután az író verseit rendezte sajtó alá: Oláh Gábor válogatott költeményeit a debreceni költő, Kiss Tamás előszavával és Durkó Mátyás jegyzeteivel jelentette meg az Alföldi Magvető Kiadó, 1957-ben.¹⁰ Kiss Tamás költővel együtt 1954-ben megszerkesztette a tiszántúli költők antológiáját, a *Túl a Tiszán* című kötetet, melynek első írása a Durkó által közreadott Móricz-mű, a *Debrecen*.¹¹ Professzorai, Juhász Géza, Barta János és Bán Imre is elismerték a szorgalmas, nagy munkabírású, oktatói és kutatói vénával egyaránt rendelkező tanársegéd teljesítményét. Irodalomtörténeti kutatásainak eredményeit ma is értékeli és számon tartja az irodalomtudomány.

Durkó Mátyás oktató- és kutatómunkája mellett kiterjedt irodalomszervező tevékenységet folytatott. 1951. október 1. és 1952. november 1. között a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Kelet-magyarországi Csoportjának szervezőtitkára és megyei összekötője, az irodalmi népszerűsítő előadások szervezője volt. 1952. november 1-jétől 1954. szeptember 1-jéig a Magyar Írók Szövetsége Debreceni Csoportjának titkári teendőit látta el, miközben az *Építünk* című helyi irodalmi folyóirat szerkesztőbizottságának is tagja. 1953 januárjától 1955 júniusáig részt vesz az *Alföld* című folyóirat szerkesztőbizottsági munkájában. Magára vállalja a népi írók műveinek és a Magyar Élet könyveinek terjesztési feladatát is. Megszervezi a debreceni könyvkiadást: 1954. szeptember 1-jétől az Alföldi Magvető Könyvkiadó – az Írószövetség 1955-ben megalakuló kiadója, a Magvető debreceni „fiókkiadójának” – vezetője volt egészen az Alföldi Magvető 1957. augusztus 31-i megszűnéséig. (Az Alföldi Magvető első két kötete 1954 decemberében jelent meg.) Munkája eredményeként ez idő alatt mintegy húsz kötet került kiadásra, külön is segítve a tájegység íróinak megjelenését. Munkájának országosan is úttörő jelentősége volt.

8 Móricz Zsigmond: *Új világot teremtsünk. Gyűjtemény 1918–19-es írásaiból*. Összeállította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Durkó Mátyás. Budapest, 1953, Művelt Nép Könyvkiadó.

9 Móricz Zsigmond: *Légy jó mindhalálig*. Sajtó alá rendezte Durkó Mátyás. Budapest, 1954, Művelt Nép Könyvkiadó.

10 Oláh Gábor: *Debreceni zendülők. Válogatott elbeszélések*. Sajtó alá rendezte, bevezette és jegyzetekkel ellátta Durkó Mátyás. Debrecen, 1955, Alföldi Magvető Kiadó; illetve *Oláh Gábor válogatott költeményei*. Szerkesztette, bevezette és jegyzetekkel ellátta Durkó Mátyás, Kiss Tamás, Tóth Endre. Debrecen, 1957, Alföldi Magvető Kiadó.

11 *Túl a Tiszán. Tiszántúli írók és költők művei*. Szerkesztette Durkó Mátyás és Kiss Tamás. Debrecen, 1954, Alföldi Könyvkiadó.

Durkó Mátyást saját kérésére 1954. január 1-jével adjunktusi beosztásban át-helyezik a Módszertani Kabinetbe, ahol 1954. augusztus 31-ig dolgozik. Amikor a kabinetet feloszlatták, az egyetem Rektori Hivatalába kerül adminisztrátornak, 1954. szeptember 1-jétől 1955. augusztus 31-ig oktatási főelőadó. Hivatali ténykedését követően, kérésére 1955. szeptember 1-jétől a Pedagógiai Tanszékre helyezik át – mivel adjunktusi állás nem volt – tanársegédnek.

A tanszéken nagy elszántsággal lát munkához. Addigi tudományos tevékenysége alapján – tekintettel a Borbély András kollégájával készített sikeres pályamunkára – 1955-ben az MTA engedélyezi, hogy rövidített aspirantúrára vehessen részt, akár irodalomtudományból, akár pedagógiából. Az ehhez szükséges filozófiai vizsgát 1958. február 8-án, szakmai vizsgáját – neveléelméletből és neveléstörténetből – március 8-án, jeles eredménnyel tette le. 1958. április 2-án a Kossuth Lajos Tudományegyetemen – a neveléstudományból mint főtárgyból, a neveléstörténetből és a magyar irodalomból mint melléktárgyakból – summa cum laude minősítéssel a filozófia doktorává avatták.¹²

Durkó Mátyás értékrendszerének alakulására az 1956-os népfelkelés és szabadságharc nagy hatással volt. Nála is, mint számos „fényes szelek nemzedékbeli” kortársánál, az „odaalakulás” lelkesedését „a visszaalakulás drámája” követte. A Debreceni Forradalmi Bizottmány úgy döntött, hogy az Orvostudományi Egyetem területén működő kis hatósugarú amatőr rádió kapacitását meg kell növelni, mivel a közvéleménynek megbízható hírforrásra, szélesebb körű tájékoztatásra van szüksége. Durkó Mátyás a Szabad Debreceni Rádió, a Csokonai rádió munkatársa lett. Lelke mélyén még mindig élt a megaláztatás, amelyet 1951. október 2-án kellett elszenvednie, de a „karácsonyista”, „nékoszista” fiatal egyetemi oktató számára ennél sokkal fontosabb volt a szakmai és politikai gondolkodásával összhangban lévő a feladat. 1956. október 29-től november 1-jéig volt a rádiónál. „[...] Kiss Ferenc hívott [...] a helyi Csokonai rádióhoz – emlékszik vissza. – [...] írtam egy cikket a semlegesség kérdéséről és én jelöltem ki két napon keresztül a helyi újságokban megjelent híryanagot beolvasásra [...]”¹³ És ő játszotta furulyán a rádió szignálját, a *Debrecennek van egy vize* kezdetű népdal néhány taktusát.¹⁴ Durkó november 1-jén otthagyta a rádiót és Debrecenbe is, egy alkalmi autóval édesanyjához, Békésre utazott. Visszatérését követően, a forradalom leverése után a megszálló szovjet csapatok illetékesei letartóztatták. Kiszabadulását elsősorban felesége, Bálint Edit bátor és harciasan hősiei fellépésének köszönheti – hajsza híján menekült meg tőle, hogy a Szovjetunióba hurcolják vagy itthon perbe fogják. A forradalom alatti tevékeny-

12 Doktorrá fogadom... *Hajdú-Bihari Napló*, 1958. április 3.

13 Durkó Mátyás három és fél oldalnyi, sűrűn gépelt feljegyzéséből. A kézirat a szerzők tulajdona.

14 „Ő volt a szünetjel” – mondták róla diákjai. Megjegyzendő, hogy néhányan más dalra emlékeznek. Lásd: Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 13., 173.

ségéért az egyetem fegyelmi bizottsága 1957. június 13-án „szóbeli megrovásban” részesítette, a megrovást azonban később törölték. Ám Durkó Mátyást nem tévesztette szem elől a hatalom: a politikai elhárítás tisztjei elsősorban a bölcsészkar oktatói között szerették volna „szövetségeseket” találni. Tisztában voltak vele, hogy erre csak súlyosan terhelő adatok birtokában, kompromittálás, zsarolás útján lesz lehetőségük. Besúgónak Durkó Mátyás tanársegédet szemelték ki. Zsarolni próbálták, majd megfenyegették, ő azonban ellenállt.¹⁵ A forradalom leverése utáni időszakban szinte teljesen felhagyott a politizálással, az újonnan alakult Magyar Szocialista Munkáspártba (MSZMP) nem lépett be, minden energiáját munkájára, a kulturális tevékenységre és a tudományos kutatásra fordította.

Durkó Mátyás még a forradalom előtti, felszabadultabb időben jelentős lépésre szánta el magát. Előterjesztést készített, amelyet az egyetem vezetése – egyetértően és támogatóan – 1956 márciusában továbbított az Oktatási Minisztériumhoz. A javaslatban – a népművelés társadalmi jelentőségére hivatkozva – azt indítványozta, hogy az egyetemen a tanárszakokhoz kapcsolódva vezessék be a felsőfokú népművelési szakképzést. A kérelmet a Népművelési Minisztérium is támogatta. Az Oktatási Minisztérium Egyetemi Főosztálya pedig – pozitív fordulatként – hozzájárult, hogy a debreceni tudományegyetem Pedagógiai Tanszékének keretei között már az 1956/57-es tanévtől meghirdessék és megindítsák a Népművelési Szemináriumot, Durkó Mátyás tanársegéd szakmai vezetésével.

A szeminárium az egyetem „kukatóriumában” kapott helyet egy kis és egy valamivel nagyobb helyiségben. Durkó 1957. április 1-jén adjunktussá lépett elő. A Népművelési Szeminárium – Durkó kiemelkedő elkötelezettségével és energiával végzett, eredményes munkája elismerésül – 1962-től felvehette a Pedagógiai Tanszék Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszéki Csoportja elnevezést. Mi több, az 1963/64-es tanévtől megkezdődhetett a tanárszakhoz kapcsolt, ún. „C” szakos népművelőképzés. Szakmai eredményei elismeréseként Durkó 1965. augusztus 1-jétől docensi kinevezést kapott. A következő évben, 1966-ban – felnőttnevelési témából – megvédte disszertációját. Az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága 1967. január 25-én a neveléstudományok kandidátusává nyilvánította.

Durkó aktivitása ezután sem csökkent. Hatalmas munkabírással végzett, sokoldalú szakmai tevékenysége, elkötelezett erőfeszítése az 1970-es évtizedben meghozta gyümölcsét: Debrecen az andragógia hazai fővárosává vált! A Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszéki Csoport 1971. február 1-jétől Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszék lett, amelyet Durkó két egységbe szervez: Felnőttnevelési és Művelődéstudományi Szekcióba. 1971 őszétől megindulhatott a kétéves, az 1976/77-es tanévtől pedig a hároméves egyetemi kiegészítő levelező képzés is. Az új tanszék személyi feltételeinek megteremtésében és fejlesztésében Durkó két „forrásra” támaszkodott. Egyrészt arra törekedett, hogy a hallgatók közül kiválassza a

15 Filep Tibor: *A politikai rendőrség Hajdú-Biharban 1957–1989. II.* Debrecen, 2012. A szerző kiadása, 128.

legtehetségesebbeket, és előnyben részesítse a tudományos ösztöndíjasokat, a kutatói segéd munkát végzőket, másrészt hogy a gyakorlatból hozzon be szakembereket. Munkája elismeréseként 1978-ban professzori kinevezést kapott, 1975 és 1980 között a tudományos dékánhelyettes tisztségét töltötte be.

A folyamatosan, óriási energiával végzett munka azonban kikezdte Durkó Mátyás egészségét. Állapota 1984-ben erősen megromlott, olyannyira, hogy nyugdíjazását kérte. Ám az addigra már egyszemélyes intézménnyé vált tudós nem tud felhagyni minden tevékenységgel: konferenciákon vesz részt, továbbképzéseken tart előadásokat, publikál.

A rendszerváltás ambivalens várakozással tölti el. A mindig lelkesen optimista Durkó abban reménykedik, hogy „az új társadalmi talaj” életet fogja majd az andragógia tudományát – ám azt kell tapasztalnia, hogy az általa képviselt és kimunkált felnőttnevelés szemlélete és gyakorlata mindinkább háttérbe szorul. Keserű örömmel értesül róla, hogy az egyetem vezetése a névváltoztatást kezdeményező Soós Pál javaslatát elutasítja, a tanszék elnevezéséből nem engedi kitörölni a „felnőttnevelés” szót. A tanszék elnevezése Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszékre módosult. Nehezen éli meg, hogy a felnőttképzésből, felnőttoktatásból és a felnőtt-tanulásból kiszorul az embert formáló nevelői törekvés és az önnevelői képesség kialakítására törekvő szándék. Alapvető nézeteit és tételeit azonban mégsem változtatja meg, nem írja át, noha folyamatosan arra törekszik, hogy elismerje tévedéseit, s ahol szükség van rá, korrigálja önmagát.

Durkó Mátyás az andragógia hazai megalapozója, a felnőttnevelési irányzat nemzetközileg is elismert, jeles képviselője, szakmatörténelmet alakító személyisége.¹⁶ Szellemi örökségét utódaira hagyta, elsősorban azt az üzenetet, hogy az ember nemcsak fejleszthető, megváltoztatható, hanem – Németh László „minőségforradalma” szellemében – képes önmaga építésére is.

Az „andragógusképzés debreceni pápája” 2005. március 18-án, életének 79. évében a debreceni temetőben örökre pihenni tért.¹⁷

16 T. Kiss Tamás–Tibori Timea: *Kultúrkapuk. Tanulmányok a kultúr[politik]áról, értékközvetítésről és a kulturális valóságról*. Szeged, 2013, Belvedere Meridionale Kiadó, 135–139.

17 Durkó Mátyás szellemi hagyatékát megvétellel ajánlotta a pécsi egyetemnek, melyet Koltai Dénes, a JPTE FEEFI intézeti igazgatója nem támogatta. A Magyar Művelődési Intézet viszont megvásárolta. Durkó Mátyás megmaradt, több mint két folyóméternyi iratanyagát felesége, Durkó Mátyásné Bálint Edit és gyermeke, Durkó Edit, T. Kiss Tamás és Tibori Timea gondozására bízta.

AZ ÉRTŐL AZ ÓCEÁNIG

Durkó Mátyás andragógiai munkásságának lépcsőfokai

A KEZDETEKRŐL, RÉSZLETESEBBEN

Durkó Mátyást mély pedagógiai érdeklődése már pályája elején arra készíti, hogy – ha szerény intézményi körülmények között is – kutatásokat kezdjen a tárgyban. Első lépéseit 1954-ben teszi meg, amikor a debreceni egyetem Módszertani Kabinetjébe kerül adjunktusnak, ahol Borbély András kollégájával egy MTA-felhívásra pályamunkát készít *A jutalmazás és büntetés nevelési kérdéseiről*. A pályamunka – melyet a Bíráló Bizottság első díjjal ismert el – átdolgozott formában, könyv alakban 1957-ben jelent meg a Tankönyvkiadónál.¹ A kiadói nívódíjat kapott kötet Durkó által jegyzett fejezeteiben már tetten érhető volt a munkásságára olyannyira jellemző rendszerszerű szemlélet. Olyan problémákat is felvetett/kifejtett – egyelőre csupán a felnövekvő nemzedék vonatkozásában –, amelyek később, a felnőttnevelés terén folytatott kutatásaiban érdeklődése fókuszát jelentették. Gondolatmeneteiben – és ez a későbbiekre is érvényes – egyaránt kimutathatók Karácsony Sándor tanításai, útmutatásai és a Ságvári Endre Főiskolás Népi Kollégium igazgatójaként szerzett tapasztalatai.

A kötet négy fejezetből és számos alfejezetből áll. A II. fejezetet, amely *A fegyelemre nevelés elvi kérdései* címet viseli, teljes egészében Durkó Mátyás írta, az I. és a IV. fejezetben egy, illetve két tanulmányt jegyez. A kötet I. fejezetének Durkó Mátyás által írt tanulmánya, *A felszabadulás utáni helyzetkép Magyarországon* című írás azzal a problémafelvetéssel kezdődik, hogy „a nevelés alapvető kérdései megoldhatatlanok addig, míg a társadalmi élet ellentmondásai fennállnak”.² Úgy látja: a nagy átalakításokkal (földreform, a bányák, gyárak, bankok államosítása, az egységes iskolarendszer, a nyolcosztályos általános iskola, a dolgozók általános iskolai és középiskolás képzése, a munkás- és parasztszármazású fiatalok tanulásának segítése) a „pedagógiai gondolkodás és gyakorlat” mindeddig nem tudott lépést tartani.

1 Borbély András–Durkó Mátyás: *Jutalmazás és büntetés a szocialista fegyelem megteremtésében*. Budapest, 1957, Tankönyvkiadó Vállalat. Borbély András 1967-ben Durkó tanulmányainak elhagyásával önálló kötetet jelentetett meg, amelyben csupán néhányszor hivatkozik Durkó Mátyásra (Borbély András: *A jutalmazás és büntetés alapvető kérdései*. Budapest, 1967, Tankönyvkiadó Vállalat, 39., 52., 171.).

2 Borbély András–Durkó Mátyás: *Jutalmazás és büntetés a szocialista fegyelem megteremtésében*. Budapest, 1957, Tankönyvkiadó Vállalat, 36.

Tanulmányában a fiatal és ambiciózus Durkó – miközben alkalmazkodni próbál, akár kényszerűen is, a korabeli politikai viszonyokhoz és a neveléstudomány akkori elképzeléseihez – nemcsak válaszokat, igazodási pontokat is keres. Voltak olyan pedagógiai kezdeményezések, írja, amelyek értékeket teremtettek, s ezeket az értékeket a korszerű pedagógiai gondolkodás és gyakorlat kialakítása érdekében aligha lehet figyelmen kívül hagyni: nemcsak hogy megőrzendő, tovább kell fejleszteni őket.

A továbbfejlesztés lehetőségét a nevelésben találja meg Durkó. Úgy véli, hogy a gyermeket minden eszközzel – ha kell, durva fegyelmezással, a „bot fegyelmevel” – megtörni kívánó, alázatosságra, engedelmességre szorító neveléssel szemben az *1945 utáni években jelentkező – elsősorban Karácsony Sándor nevével fémjelzett – polgári pedagógia előrelépésnek számított*, ahol már a meggyőzésnek és a megértésnek is teret engedtek. A Karácsony Sándor nevéhez köthető „szabadnevelési” irányzatról ugyan – az akkori idők szellemében – azt írja, hogy a „szocialista nevelés” számára veszélyforrást jelenthet – a „kapitalizmus reakciós individualizmusát” terjesztheti –, mégis szükségesnek tartja részletesen bemutatni Karácsony Sándor szabadművelődési irányzatának gyermekközpontúságát, a gyermek aktív tevékenységének fontosságát, a diákönkormányzat jelentőségét az oktatásban és nevelésben.

Az 1945 utáni évek jelentős előrelépésének tartja a hazai művelődési szükségletekből kinőtt korszerű nevelési intézmények, *a népi kollégiumok országos hálózatainak létrejöttét is*. (A népi kollégiumok eszméje még az 1930-as években született meg.) Bár a negyvenes évek közepének–második felének politikai-hatalmi törekvései a mozgalom visszaszorítására törekedtek, s a kollégiumok jellemzésére – azok nagyfokú autonómiája bírálataként – ő maga is használja a „polgári anarchista” jelzőt, nem feledkezik meg a pozitív tapasztalatokról, amelyeket a Ságvári Endre Főiskolás Népi Kollégium volt igazgatójaként szerzett. A népi kollégiumi mozgalom egyik legnagyobb nevelési eredményének „a közéletiségre” ösztönzést tartja, olyan emberek kinevelését, akik *„minden pillanatban részt vesznek a közösség dolgainak vitélében”*.³ Tanulmányában többször és több helyen kiemelte azt is, hogy a kollégisták nem tekintették kész anyagnak a kapott ismereteket, hanem maguk dolgozták fel, beszélgettek és vitatkoztak róla, s az elfogadott igazság(ok) végül az eszmecsere eredményeként, közös munkával formálódtak ki. A kollégiumokban a parasztszármazású és szegény sorsú családokból jött diákokat a közös cél, a közös szellem, az együttlakás – ami keretet adott az életüknek –, a felemelkedés és rétegváltás lehetősége sajátos közösségekké alakította. Az elsődleges közösségeket – a szövetkezeteket – a lakószobák, a szövetkezeti elnökök pedig a kollégium szövetkezeti tanácsát alkották. Valamennyi szövetkezeti tag felelős volt valamiért: honismeretért, sportért, kultúráért. A kollégisták nemcsak *több közösségnek* (szövetkezetnek), hanem egyúttal *többféle közösségnek* is a tagjai lehettek, ami további motivációkat adott a tanulásra, a közéleti feladatok ellátására.

3 Borbély András–Durkó Mátyás: *Jutalmazás és büntetés a szocialista fegyelem megteremtésében*. Budapest, 1957, Tankönyvkiadó Vállalat, 40.

Durkó a kollégiumi *diákönkormányzatokban* igen nagy és sokoldalú nevelési lehetőséget látott. Anélkül, hogy Karácsony Sándor nevét említette volna, a következőket írja: „A gyermek lelki fejlődése folyamatának tudományos feltárása óta a nevelést nem úgy fogjuk fel, hogy a pedagógus az aktív fél s a nevelt csak passzív, befogadó. Megcáfolhatatlanul bebizonyosodott, hogy a nevelés mélysége és eredményessége magasabb fokú, ha az ifjúság önkormányzatának segítségével történik.”⁴ Ezzel szemben – fogalmaz Durkó – az ötvenes évek pedagógiai gyakorlata a magyar művelődési sajátosságokhoz egyáltalán nem illesztett/illeszkedő dogmatizmusra, a szovjet neveléstanra, a drill-fegyelemhez hasonló, nem meggyőződésen, hanem képmutatáson alapuló, csak külső fegyelmet hozott létre, a fegyelem nem vált belső motivációvá. „A gyermek fejlődése nem természetes úton ért meg, nem szabad véleménynyilvánítás, viták, meggyőződés alapján ment végbe”, ezért rákényszerült arra, hogy „sokszor saját meggyőződése ellenére, vagy annak hiányában foglaljon állást. Álarcot vegyen fel, képmutatóvá váljon.”⁵ Tanulmánya végén Durkó – összefoglaló jelleggel – arról értekezik, hogy a nevelés csak abban az esetben alakulhat ki, ha a tanárok, tanítók felelősnek érzik magukat a nevelés kérdéseiről. Törődnek a tanulókkal, nevelőközösségek jönnek létre, gyökeresen megváltoznak a fegyelemre nevelés módszerei és területei (megszűnik a testi fenyítés, a durva, megalázó, primitív, semmi nevelési eredményt nem hozó, sőt makacsságot, gyűlöletet ébresztő büntetésforma stb.), erősödik az osztálytanító és a szülők kapcsolata, hogy ne, vagy csupán kevésbé érvényesülhessen a „félrenevelő hatás”.

A kötet Durkó Mátyás által írt II. fejezete, amely *A fegyelemre nevelés elvi kérdései* címet viseli, egy pedagógiai alapproblémából, a „megrekedtségből” indul ki.⁶ Terjedelmes írásában kettős vonatkozásban tárgyalja a jelenséget kiváltó okokat, amelyek gyökereit részint a *hazai pedagógia fogyatékosságaiban*, részint a *fegyelemre nevelés eszközeinek leszűkítetttségében, szegényességében* látja. (A „megrekedtségre” egyébként később, andragógiai kutatásai során nagy figyelmet fordít.) Alfejezetenként, elemző módon veszi számba a *fegyelem elméleti problémáit, a fegyelem és a fegyelmezettség, a fegyelemre nevelés–fegyelmezés összefüggéseit*, végül a *fegyelemre nevelés folyamatát és módszereit*. Szerkezetében ez a fejezet előrevetíti a későbbi durkói struktúrateremtés lényegét.

Durkó e tanulmányfüzérében legfontosabb feladatának azt tartja, hogy tisztázza a *fegyelem mibenlétét – társadalmi összefüggésekben is*. Az *alapkérdések felvetése, újra és újra történő tisztázása egyébként jellemző maradt Durkó későbbi munkamódszerére is, sőt egész munkásságában primus inter pares szerepet töltött be. Abból indult ki ugyanis, ha az alapkérdéseket sikerül pontos és egzakt módon meghatározni, e meghatározásokból tulajdonképpen már le lehet vezetni, meg lehet magyarázni a jelenségeket*. Társadalomtörténeti fejtegetéseket sem nélkülöző írásában arra a következtetésre

4 Uo. 44.

5 Uo. 46.

6 Uo. 53.

jut, hogy *a fegyelem a társadalom zavartalan működésének éppoly nélkülözhetetlen feltétele, mint a termelés és a nevelés.* „A fegyelem – írja – a társadalom zavartalan működésének és fejlődésének egyik létfeltétele. Lényegében a társadalomban együtt élő emberek magatartásának az eredménye, egymás közti helyes viszonyának a biztosítása azáltal, hogy a társadalom minden tagja rákényszerül (vagy erőszakkal, vagy saját öntudatos belátása alapján) az együttes élet egész területén kialakult, írott vagy szokások alapján fennálló szabályok megismerésére és megtartására.”⁷ Az általa megalkotott definíció jegyében, a rá annyira jellemző szemlélet alapján fogalmazza meg a „*fegyelem rendszerének*” mibenlétét is. A rendszert alkotó alrendszerekről és elemekről a következőket írja: „A termelés folyamatossága nem biztosítható a fegyelem és a nevelés nélkül, a fegyelem felbomlik, ha az élethez szükséges javak nem állhatnak az ember rendelkezésére, vagy ha a nevelés nem szoktatja az új nemzedéket a fegyelem megtartására, viszont a nevelés is azonnal bizonytalanná válik, mihelyt komoly baj van a termelésben, vagy fellazul a társadalom fegyelme. A társadalom a termelési s együttélési szervezeti formák táguló rendszerét hozta létre aszerint, hogy a szervezeti forma az emberek milyen mennyiségét foglalja magában. Ezek a formák a társadalom tagjainak rokoni kapcsolatai (gyermek, család, rokonság, társadalom) vagy éppen munkaszervezete (brigád, üzem, üzemegység, társadalom) alapján jöhetnek létre, terjedelmükben egyre tágulnak, s végül az egész társadalommá szélesednek. Ugyanakkor azonban e szervezeti formák a társadalom, az együttélés különböző minőségi fokozatait is mutatják, éppen aszerint, hogy milyen szoros a kapcsolat a társadalom tagjai között, milyen fokú a szervezethezük, együvé tartozásuk, közös fellépésük és nem utolsósorban fegyelmük.”⁸ Durkó a fegyelem kialakulása és gyakorlása vonatkozásában nagy jelentőséget tulajdonít a csoportoknak. (Későbbi kutatásaiban is gyakran visszatér a csoport dinamikájának, kohéziójának fontosságára.) Álláspontja kialakításakor azonban óhatatlanul befolyásolják a korabeli társadalmi hatások, különösen a népi kollégiumban szerzett tapasztalatai. Érzékelte, hogy a kollégium hierarchikus szervezete, a nagyon szoros, szinte kolostori szerkezetű közösségi élet nem tűri meg az individuum önállóságát. Tapasztalta, hogy egy ilyen teljes közösség is alkalmas lehet rá, hogy valami autoriter hatalomféle, agresszivitást hordozó, nem éppen közösségi szellem bontakozzék ki benne. Tapasztalásai alapján azt a következtetést vonja le, hogy a fegyelem kialakulását és mibenlétét az egyén alá- és fölérendeltségi szerkezetben betöltött, társadalmilag elfoglalt helye és szerepe határozza meg, melynek három minőségi fokozata és formációja van, a *kompanyia*, a *banda* és a *közösség*, melyek közül a közösség kialakítása a leginkább kívánatos.

A *fegyelem és a fegyelmezettség* kapcsán Durkó – leképezve a szocializmus szerkezetét – leszögezi: *a szocialista fegyelmezettség szükségszerű jegye az alá- és fölérendelés*

7 Borbély András–Durkó Mátyás: *Jutalmazás és büntetés a szocialista fegyelem megteremtésében*. Budapest, 1957, Tankönyvkiadó Vállalat, 57.

8 Uo. 57–58.

*tudatossága és önkéntessége.*⁹ Érti azonban, hogy nem kerülheti meg sem *a fegyelemre nevelés–fegyelmezés*, sem a *kényszerítés–szabadság* dilemmáját. A „nevelési fegyelem célja – írja – nem önmagában van, hanem a társadalmi fegyelemre való előkészítésben, s ennek eszköze”, a fegyelmezés pedig e folyamatban kényszerítő jellegű eljárásokat jelent, hierarchikus szerkezetű.¹⁰ A kor uralkodó ideológiájának megfelelően elutasítja ugyan a liberális szabadnevelés elvét és gyakorlatát, ugyanakkor megkerülhetetlennek érzi, hogy ne ismertesse részletesen John Dewey és – bár nem nevesítve – Karácsony Sándor nézeteit.¹¹ Durkó szerint a fegyelemre nevelés egyben az egész erkölcsi nevelés kiindulópontja, ezért szükségesnek tartja, hogy kiemelten is foglalkozzon *az erkölcsi nevelés – fegyelemre nevelés feltételeivel*. Ebben a részben tulajdonképpen a minden tekintetben „jó alattvalóvá” nevelés feltételeit veszi számba. Különösen sokat foglalkozik a „tekintély szerepével”, amely szerinte leginkább szervezett/intézményes keretek között mutatkozik meg, és ezért kell „olyan nagy gondot fordítani a közösségek kialakítására”. Durkó magyarázataiban ismét jelentkezik, de most sokkal nyomatékosabban – a kollégiumi „Naposkönyvből” vett részletekkel kiegészülve – a népi kollégiumban szerzett közösségi tapasztalata és mintája, valamint a rendszerben történő gondolkodásmód. A szervezett közösség – írja – „azt jelenti [...], hogy szervei vannak a vezetésre és az együttműködésre, van benne teljhatalom és alárendelés, rendelkezés és megvitátás, felelősség és egyetértés, megvan a részek egymáshoz való viszonya, kölcsönös függése”.¹² „A közösség szeme elől nem lehet elbújni, az együttes jobban lát, többet lát, mint az egyén, és nagyon sokszor jobban is ítél, körültekintőbben, mint az egyén.”¹³ Tihanyi Andorra hivatkozva írja: „Az egyén csak addig száll szembe a követelésekkel, míg egy másik közösséget érez a háta mögött. Mihelyt egyedül marad – feltétlenül kapitulál.”¹⁴ (Az idézett sorok orwelli módon akár a pártra – MKP, MDP, majd MSZMP – mint szervezett közösségre is vonatkoztathatók, de áttételesen megjelennek későbbi intézet-építői törekvéseiben is.) Durkó végül azzal zárja *Az erkölcsi nevelés – fegyelemre nevelés feltételei* című alfejezetet, hogy „a nevelő figyelmét ne az egyénre, hanem a közösségre fordítsa, így sokkal egyetemesebb hatású lesz a nevelése. Az egyénre is lehetőleg a közösség közbeiktatásával hasson, hiszen így a növendék nem érezheti magát a »nevelés tárgyának«, akivel most »foglalkoznak«, hanem természetes következményként fogja magán érezni a közösség helytelenítését cselekedete, magatartása miatt, amely sértette a közösség és ezáltal az egyén érdekeit.”¹⁵

9 Uo. 60.

10 Uo. 63.

11 Uo. 63–67.

12 Uo. 74.

13 Uo. 79.

14 Uo. 84. (Tihanyi Andor: *A tudatos fegyelemre nevelés*. Budapest, 1945, Tankönyvkiadó Vállalat, 89.)

15 Borbély András–Durkó Mátyás: *Jutalmazás és büntetés a szocialista fegyelem megteremtésében*. Budapest, 1957, Tankönyvkiadó Vállalat, 83.

Durkó a kötet II. fejezetének végén közölt írásában *a fegyelemre nevelés folyamatáról* értekezik. Gondolatmenetében fellelhető a lélektani folyamatok összekapcsolására történő törekvés, amely felnőttnevelés-kutatásában is olyannyira jellemző. Úgy látja, az erkölcsi nevelés célkitűzéseit a következő lélektani, illetve nevelési ráhatásokkal lehet megvalósítani: „*a*) értelmi ráhatással, amelynek során kialakítjuk a tanulók erkölcsi tudatát, erkölcsi képzeitük és fogalmaik meghatározott körét; *b*) az erkölcsi érzelmek kifejesztésével; *c*) az erkölcsös magatartás készségeinek és szokásainak kialakításával; és *d*) az akaratra való ráhatással, az akarat fejlesztésével”.¹⁶ Népi kollégiumi tapasztalatait felhasználva most is hangsúlyozza a közösség belső szerveztségének, rendjének, fegyelmének fontosságát, amely érzelmileg is megragadja a közösség minden tagját, ugyanakkor kitér a szokásokra is, amelyek tapasztalatai alapján befolyásolják a fegyelemre nevelést. „A helyes szokásokat is ki kell alakítani magunkban – írja Makarenkóra hivatkozva –, melyek folytán nem azért cselekszünk helyesen, mert így gondoltuk el, hanem azért, mert nem cselekedhettünk másként, így szoktuk meg.”¹⁷ Durkó korabeli összegzése a kettős beszéd érzetét keltheti. Úgy véli, a fegyelemre nevelés lényege nem lehet más, mint meggyökereztetni azokat a szokásokat, amelyek hasznosak (a szocializmus, tágabban a társadalom számára), és le kell győzni a (szocializmusra) káros szokásokat.

A kötet IV. fejezetében – *A fegyelemre nevelés (jutalmazás – büntetés) az egyes életkori szakaszokban* című részben – írt két tanulmánya (*A kisgyermekkor és Az ifjúkor*) nemcsak metodikai vonatkozásban, hanem felépítésében is emlékeztet Durkó felnőttnevelési rendszerére. A szociálpszichológiai jellemzők árnyalt számbavétele előrevetíti azt a gondolkodásmódot, amely a felnőtt életkori szakaszainak kifejtésekor megjelenik és markánsan jellemezi Durkó Mátyás tudományos munkásságát.

Fontos nyomatékosan hangsúlyoznunk, hogy az 1954-ben nyertes pályamunka továbbfejlesztésében, amely 1957-ben könyvként is megjelent, minden bizonnyal jelentős szerepet töltött be az 1956. október első hetében Balatonfüreden rendezett Pedagógus Konferencia. A tudományos tanácskozáson Mérei Ferenc, aki *A pedagógiai kutatási módszer problémaköre* címmel tartott előadást, kitért Durkó Mátyás és Borbély András munkájára is. A dolgot „csak kéziratban olvastam – mondta. – Az ő könyvük még nem befejezett, sok szempontból egyenetlen de *sajátosan debreceni elemző módszerükkel és elméletképzésükkel* eredeti szint képviselnek a neveléstudományunkban.”¹⁸ Durkó Mátyás, aki maga is részt vett a konferencián, Mérei

16 Borbély András–Durkó Mátyás: *Jutalmazás és büntetés a szocialista fegyelem megteremtésében*. Budapest, 1957, Tankönyvkiadó Vállalat, 93.

17 Uo. 99. Makarenkót korszakalkotó pedagógiai gondolkodóként és gyakorlati újtóként kell elismernünk. Legfontosabb eredménye, hogy a pedagógiai gondolkodás történetében elsőként ismerte fel a neveltek és nevelők együttes, önkormányzó közösségeinek mint nevelési szerveződéseknek és nevelési hatásrendszernek a lehetőségét.

18 Szarka Ferenc–Zibolen Endre–Faragó László (szerk.): *Balatonfüredi Pedagógus Konferencia 1956*.

szavait sokkal inkább biztatónak tarthatta, mint „elmarasztalónak”. S a különleges munkabírású szerzőnek arra is módja volt, hogy az 1954-es pályamű 1957-es változatának általa írt fejezeteit átdolgozza. E fejezetek többsége már akkor is sok újdonságot tartalmazott a felnövekvő nemzedék nevelése, oktatása, képzése tárgyában, s Durkó nem egy megállapítása máig különösen figyelemre méltó. A fegyelemre nevelés téma köréből 1957-ben summa cum laude minősítéssel egyetemi doktorátust szerzett, és 1958. április 2-án a Kossuth Lajos Tudományegyetemen filozófiai doktorrá avatták.

TÖREKVÉSEK A FELNÖTTNEVELÉS ÉS NÉPMŰVELÉS ÁLTALÁNOS ELMÉLETI MEGALAPOZÁSÁRA

Durkó Mátyás szakmaváltásának indítékai a *körülmények alakulásában* kereshetők. Jóllehet mindig szívesen foglalkozott irodalommal és ez a szenvedélye egész életében megmaradt, legalább ugyanennyire vonzották a neveléstudomány, az ifjúkori és a felnőttoktatás és nevelés problémái. Érdeklődésének fokozatos módosulását jelzi publikációs témáinak áttrendeződése. Mind nagyobb figyelmet fordított az egyetemi hallgatók nevelésének kérdéseire, nemcsak gyakorlati szempontból, hanem elméleti-tudományos értelemben is. Tanulmányaival országos és egyetemi oktatói pályázatokot nyert, és különösen nagy elismerést jelentett számára, hogy mint ifjú tanársegéd 1953-ban az Országos Felsőoktatási Irodalomtanítási Konferencián a képzési-nevelési problémákról vitaindító előadást tarthatott. Több felsőoktatás-módszertani írását is közli a *Felsőoktatási Szemle*.¹⁹ Végleges döntését azonban, hogy irodalmi kutatásait abbahagyja és átmegy a neveléstudomány területére, a Borbély Andrással közösen írt nyertes pályamunka alapozhatta meg – professzorai, különösen Bán Imre legnagyobb megrökönyödésére, aki egyszerűen „őrületségnek tartotta” a dolgot. Durkó önkritikus volt. „Az igazsághoz tartozik – említette később egy beszélgetés során –, hogy sokkal nagyobb olvasottságra lett volna szükségem a magam állította szín-

október 1–6. Rövidített jegyzőkönyv. Kézirat. Budapest, 1957, Pedagógiai Tudományos Intézet, 208. A jegyzőkönyvet 2006-ban teljes terjedelmében is kiadták: *Egy forradalom pedagógiája. A Balatonfüredi Pedagógiai Konferencia.* Budapest, 2006, Aula Kiadó. Az 1956. október első hetében megrendezett balatonfüredi pedagógiai tanácskozást nagy várakozás előzte meg. Sajátos, feszült légkörben, az egészséges fejlődés lehetőségét, ugyanakkor bizonyos veszélyeket is magában rejtő történelmi periódusban ültek össze a magyar neveléstudomány, az oktatásügy és a gyakorlati nevelés képviselői, hogy megvitassák a magyar pedagógia helyzetét, történeti fejlődése utolsó tíz évének tanulságait, az előtte álló feladatokat. Maga a tanácskozás s a tanácskozás eredményeként kialakított és megfogalmazott „füredi platform” pedagóguskörökben országszerte szóbeszéd tárgya lett, anélkül, hogy a konferencia anyagához bárki is hozzáférhetett volna.

19 Durkó Mátyás: Felsőoktatásunk néhány gondja az irodalomtanítás tapasztalatai alapján. *Felsőoktatási Szemle*, 1953. 12. sz. 529–539.; Durkó Mátyás: A szemináriumi vezetés módszerei. *Felsőoktatási Szemle*, 1953. 7–8. sz. 349–364.; Borbély András–Durkó Mátyás: Fegyelemre nevelés – önnevelés az ifjúkorban. *Felsőoktatási Szemle*, 1957. 4. sz. 230–241.

vonulhoz.”²⁰ Nyilvánvaló, hogy Durkó Mátyás döntését több, nem kevésbé fontos körülmény is befolyásolhatta. A népi kollégium volt igazgatójaként közvetlenül és számtalanszor tapasztalhatta: *a felnőtteket nem lehet megfelelő elméleti és gyakorlati ismeretek nélkül tanítani, „nevelni”*. Fiatal egyetemi oktatóként ráértett, felismerte: számára a neveléstudomány e speciális, még feltáratlan területe több lehetőséget nyújt, mint az irodalomtudomány. A felnőttnevelést az 1950-es évek magyar pedagógiai gondolkodása „periferikus problémának tartotta”. Durkó számára azonban olyan aspektust és témakört jelentett, amelyet nyugodt körülmények között gyakorolhat, mert kevésbé akadályozza szakmai konkurencia vagy egyéni irigység.

Durkó kiváló politikai (elsősorban oktatáspolitikai) érzékét dicséri, hogy jó időben kezdeményezte az egyetemi szintű felnőttnevelési (népművelési) szakemberképzés megindítását. A KLTE vezetése Jausz Béla, a Pedagógiai Tanszék vezetője egyetértésével 1956 márciusában előterjesztést nyújtott be az Oktatási Minisztériumba.²¹ A dokumentum – a kezdeményezés nagy társadalmi jelentőségére hivatkozva – azt javasolta, hogy az egyetemen vezessék be a két tanárszakhoz (szakpárhoz) kapcsolódó „harmadik szakos” felsőfokú népművelési szakképzést. A kérelmet támogatta a Népművelési Minisztérium is. A főhatóság szinte „postafordultával” válaszolt. Az Oktatási Minisztérium Egyetemi Főosztálya (855.D23/3/1956. sz.) hozzájárult, hogy a KLTE Pedagógiai Tanszék keretei között meghirdethessék, és Durkó Mátyás szakmai vezetésével már az 1956/57-es tanévtől megindulhasson a Népművelési Szeminárium.

A kérelem gyors jóváhagyása és a képzés szinte azonnali megindításának engedélyezése kérdéseket vet fel. Mik lehettek a gyors engedélyezést kiváltó okok? Bizonyára több is volt. Leginkább talán az, hogy az 1950-es években a felnőttekkel való foglalkozások – leszámítva az iskolapótló tanfolyamokat – a propaganda szintjére süllyedtek. A budapesti Petőfi Kör pedagógusvitái²² és az 1956. október

20 Kajdi Béla: „Aki fölteszi a kolompot, az rázza!” Durkó Mátyás hatvan-, a szak harmincéves. *Népművelés*, 1986. 4. sz. 7–14. Idézet: 10.

21 Horváth Margit írja: „1955 nyarán részese voltam annak a megbeszélésnek, amikor Bodnár István, a [Népművelési] Intézet egyik osztályvezetője, és dr. Novák József, már vidékről felkért tudományos munkatársa megbeszélték dr. Durkó Mátyással, hogy ősszel elindítják Debrecenben, az egyetemen a már felvételt nyert és érdeklődő hallgatók körében a népművelési szemináriumot.” Horváth Margit: 50 éve indult Szombathelyen a népművelő–könyvtáros képzés. In Czövek Zoltán–Katona Attila–Murányi Péter (szerk.): *50 éve indult Szombathelyen a népművelő–könyvtáros képzés*. Szombathely, 2013, Savaria University Press, 23–82. Idézet: 24. (A visszaemlékezés valóság-mozaikját némileg pontosítani kell: 1955-ben még Népművészeti Intézet létezett. Durkó Mátyás 1954. szeptember 1-jétől 1955. augusztus 31-ig adminisztrátor, oktatási főelőadó az egyetem Rectori Hivatalában. Kérésére 1955. szeptember 1-jétől helyezték át a Pedagógiai Tanszékre. Doktori értekezését pedig 1957-ben védte meg, és 1958-tól kapta meg egyetemi doktori címet.)

22 Hegedűs B. András–Rainer M. János (összeáll., szerk., jegyz.): *A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján VI. Pedagógusvita*. Budapest, 1992, Múzsák – 1956-os Intézet.

13-án megalakult debreceni Kossuth Kör vitái, a hazai felsőoktatás reformját, a neveléstudományi kutatás és a tudományos kritika szabadságát követelő viták egyre markánsabban fogalmazták meg a Révai-féle „kulturális forradalom” kultúrpolitikai kudarcát. Nyilvánvalóvá vált, hogy „tudományos alapokra” kell helyezni a felnőtt(át)nevelést, és szakszerűvé kell tenni a foglalkozásokat.

Hogy miért a debreceni egyetem Pedagógiai Tanszékén indulhatott meg a képzés? Elfogadható választ adhat az egyetem intézménytörténelmileg kialakult pedagógiai szemlélete, a „*gyakorlatorientáltságú debreceni iskola*” is, amely *a tanárok képzését (elsősorban) mint a jövő (népi) értelmiség nevelését tekintette fő feladatának*. Az első világháborút lezáró békediktátum után bevallottan és tudatosan felerősödött a debreceni egyetem protestáns színezete. A magyar protestánsok (köztük a reformátusság) jelentős része az elcsatolt részekben – különösen Erdélyben – élt. Az egyetem akkori vezetése úgy vélte, szükség van rá, hogy – elsősorban a gyakorlatra orientált pedagógia segítségével – valamiképpen „pótolják” az elveszett protestáns középosztályt, amely a világháborút követő határrendezések következtében Magyarországon kívülre került. *Ki kellett nevelni egy új hazai protestáns értelmiségi réteget*. A „debreceni iskola” kimunkálásában tevékeny szerepet vállaltak azok a professzorok, akik az első világháború után menekültként érkeztek Debrecenbe. Ezt az örökséget – *ha egymástól eltérő szemlélettel és módon is* – számos tanítvány vagy csupán protestáns értékrendszert valló oktató 1945 után is megőrizte és tovább élte. Meg kell említeni a Hankiss János és Milleker Rezső professzorok vezette Népművelési Kutatóintézetet, Jausz Béla, Karácsony Sándor, a pszichológus Kelemen László, Mitrovics Gyula, Petrikás Árpád vagy Zákány József tevékenységét. Nem feledkezhetünk meg a Debreceni Nyári Egyetemekről sem, amelyeket a két világháború közötti időszak közepétől rendeztek meg.²³ Az előzmények ismeretében érthetőnek tűnik, hogy az 1956-os forradalom és népfelkelés leverése utáni Kádár-rezsim szakemberei miért a „debreceni iskolában” látták a szocialista felnőttnevelés kimunkálásának lehetőségét.

Durkó Mátyás szakvezetői megbízásának oka nemcsak abban kereshető, hogy ő volt az előterjesztés legfőbb szorgalmazója, kidolgozója és megszövegezője. Más szempontok is szerepet játszhattak. A „fényes szelek” nemzedékét képviselő fiatalember 1945 után aktívan és lelkesen vett részt a különböző baloldali szervezetek, a MADISZ, a MEFESZ, illetve az MKP tevékenységében. 1948 és 1950 között a Debreceni Ságvári Endre Főiskolás Népi Kollégium igazgatója volt, 1951 végétől 1957 júniusáig pedig különböző beosztásokban jelentős szerepet töltött be a debreceni és Hajdú-Bihar megyei könyvkiadást és könyvterjesztést megalapozó intézmények munkájában – különösen a népi írók műveinek kiadásában és terjesztésében jeles-

23 Kozma Tamás: Hasonlóságok és különbségek a debreceni iskola pedagógiájában. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 105–120.

kedett. Akik ismerték Durkó Mátyást, tudták, hogy a közösségben gondolkodó, az önévelés értékeit nagyra tartó tanárember a „debreceni iskola” fiatal képviselője. Ismert volt az is, hogy az „alexandriánus körhöz” tartozónak vallja magát, munkásságában tetten érhető Karácsony Sándor szellemisége, az a szellemiség, amelyet időnként – a kor kultúrpolitikai kényszereinek nyomására – némi kritikával illetett. A maga sajátos módján részt vett ugyan az 1956-os debreceni eseményekben, amiért a megszálló szovjet csapatok helyi parancsnoka letartóztatta és napokig fogva tartotta. Egyetemi megbízatását azonban az 1956-os forradalom leverését követő Kádár-korszakban is megtarthatta. Durkó a „Három T” jegyében „tűrt” személyként – mint az értelmiség jelentős része, „kiegyezve” a Kádár-rezsimmel – folytathatta a szakképzés irányítását. A forradalomban való részvétel, majd a politikai rendőrség erőszakoskodása azonban megviselte: a történetek életében és munkásságában egyaránt nyomot hagytak.

Durkó Mátyás tanársegédként kezdett dolgozni a Kossuth Lajos Tudományegyetemen, 1957. április 1-jétől 1958. szeptember 1-jéig adjunktus volt. A Népművelési Intézettől 1958 őszén a képzés erősítése érdekében egy tanársegédi állást kapott, amelyet Vaskó László töltött be. A Népművelési Szeminárium indulásakor oly lázas hévvel vetette magát a munkába, hogy Jausz Béla, a Pedagógiai Tanszék vezetője figyelmeztette is: „mindennek megvan a természetes érési ideje”.²⁴ Ám Durkó „egyszemélyes intézményként” szinte beletemetkezik tennivalóiba: küldetéstudattal, a rá jellemző módon hatalmas lendülettel és energiával dolgozik. Szükség is van rá, mert a képzés tulajdonképpen a „nulláról” indult: „nem volt se tudomány, sem szakismeret, nem volt rendszere az egésznek”.²⁵

Durkó Mátyás a *Népművelés* című folyóirat 1957. decemberi számában megjelent cikkével lépett a szakmai nyilvánosság elé. Írásában burkoltan egy „pedagógiai reformfolyamat elindításáról” számol be. Azt fejtegeti, hogy a „pedagógusképzéshez kapcsolt népművelő szakképzést [...] olyan alapnak kell tartani”, amely a népművelők számára a kétszakos tanári, szakmai és pedagógiai műveltség megszerzésén túli követelményeket támaszt. Mi lehet a szakképzés tartalma? – teszi fel a kérdést. Elsősorban az, hogy a népművelőnek a középiskolában szerzett általános műveltségét egyes területeken a szakműveltség színvonalához kell közelíteni (például a művészetek, esztétika stb. területén) – a többi tudományterületen viszont műveltségét tudománytörténeti és filozófiai ismeretekkel kibővíteni kell szilárdítani. Másodsorban arra kell törekedni – szögezi le a cikk írója –, hogy „a felnőttekkel

24 Kajdi Béla: „Aki fölteszi a kolompot, az rázza!” Durkó Mátyás hatvan-, a szak harmincéves. *Népművelés*, 1986. 4. sz. 4–14. Idézet: 11.

25 Mayer József: „...nem volt se tudomány, sem szakismeret, nem volt rendszere az egésznek...” Mayer József interjúja Durkó Mátyással 2002-ben. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 31–35. Idézetek: 31., 32.

való foglalkozás nevelési folyamatának, alapelveinek, módszereinek, eszközeinek a kidolgozása kerüljön a szakképzés centrumába”.²⁶ Durkó írása nem tartalmazott sem többet, sem kevesebbet, mint azt a stratégiai programot, hogy a pedagógia ugyan nélkülözhetetlen, ám a szakképzésnek úgy kell felkészíteni a hallgatókat a népművelésre, hogy azok alapvetően a felnőttekkel fognak majd foglalkozni.²⁷ A képzés fundamentuma a kétszakos tanárképzés általános pedagógiai programja volt, amelyet egyetlen szakmai tárgy, a *Bevezetés a népművelésbe* előzött meg. A tantárgy célját és feladatát kezdetben csak a népművelési képzés keretei és a tartalmáról szóló ismeretek jelentették, ezek azonban nagy vonalakban részint már egybeesetek a felnőttnevelés szempontjaival, részint – egyes tárgyak vonatkozásában – az andragógusi szakképzés lényegi kérdéseit is megfogalmazták. Durkó úgy építette fel a népművelési/felnőttnevelési ismereteket, azok specifikus nevelési sajátosságait, hogy érzékeltesse: az életben nemcsak iskolai nevelés van, hanem létezik egy iskola utáni és iskolán kívüli felnőttnevelés is.

Az újonnan induló szeminárium szerény körülmények között kezdte a munkát: az egyetem „kukatóriumában” kapott helyet, két kis helyiségben. Durkó ugyan maga mögött érezhette a Pedagógiai Tanszék vezetője, Jausz Béla támogatását – aki 1957 és 1959 között az egyetem rektora is volt –, ám pontosan tudta: az induló szakképzés megmaradása attól függ, hogy szeminárium – „ismeretterjesztő, tanfolyami” – szinten marad-e, vagy tudományos alapokra helyeződik, azaz az oktatás szintetizáló jelleggel folyik, hogy végül szakká fejlődjék. Durkó, aki ebben az időben több tárgyat, köztük művelődéstudományt, pedagógiát, általános pszichológiát, művelődéspolitikát tanít, sziszifuszi munkába kezd. 1957–59 között *Bevezetés a művelődéstudománytanulmányozásába* címmel négy fejezetből álló, 30 íves jegyzetet ír.²⁸ Nemcsak fiatalos hév, merészség is kellett a munkához. Mint mindig, most is arra törekszik, hogy mindenekelőtt tisztázza az alapfogalmakat. Érti azonban a „hályogkovács” szerepét és az ebből adódó veszélyeket. Sok választása azonban aligha lehetett. A szakképzés ugyanis szinte semmiféle tananyaggal, jegyzettel nem rendelkezett. Durkó tehát arra kényszerült, hogy megpróbálja lerakni az alapokat. „[...] nem lehet addig a művelődésügy egyes részterületeinek, pl. a népművelésnek vagy az iskolai nevelésnek és oktatásnak az elméleti kérdéseivel sem megfelelő szinten foglalkozni – írja a kézirat bevezetőjében –, amíg nem tudunk legalább megközelítően kielégítő választ adni olyan alapvető fontosságú kérdésekre, mint: mi a kultúra, melyek a fogalom (így a társadalmi jelenség) legfőbb tartalmi jegyei,

26 Durkó Mátyás: Hogyan valósult meg a népművelési képzés a Debreceni Tudományegyetemen? *Népművelés*, 1957. 12. sz. 3–6. Idézet: 5. Kiem.: D. M.

27 T. Kiss Tamás: *A népnevelőtől a kulturális menedzserig. Fejezetek a népművelőképzés fejlődéstörténetéből*. Budapest, 2000, Német Népőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete – Új Mandátum Könyvkiadó, 78.

28 Durkó Mátyás: *Bevezetés a művelődéstudománytanulmányozásába. Egyetemi jegyzet. Kézirat*. Debrecen, 1961, Kossuth Lajos Tudományegyetem; Budapest, 1962, Tankönyvkiadó Vállalat.

milyen jelenségek tartoznak hatáskörébe, melyek a kulturális jelenségek legfőbb sajátosságai stb. Ezért kellett e jegyzetben kísérletet tennünk a marxista művelődéstudományi koncepció néhány alapvető kérdésének a megoldására.”²⁹

Durkó jegyzetének első, a kultúra általános problémáit taglaló fejezetében az őskultúra tárgyalásától igen gyorsan eljut a kultúra marxista – alap és felépítmény – értelmezéséig, az osztálykultúráig. Műve második részében a kultúraterjesztést az egyéni műveltség, a művelődési irányultság tükrében és a kultúra hagyományozódása szemszögéből tárgyalja. A harmadik fejezetben két részre osztja a kultúrát, kapitalistára és szocialistára. A jegyzet negyedik részében a művelődési élet legáltalánosabb sajátosságairól, jegyeiről értekezik. A Pedagógiai Tanszék vezetője – Jausz Béla – kezdeményezésére kari szintű vitát rendeznek Durkó írásáról. A kéziratot több bíráló véleményezte. Durkó nagyon kemény szakmai és szakmainak tűnő „politikai elmarasztalásban” részesült. Különösen a Marxista Tanszék oktatói támadták. Kifogásolták, hogy rengeteg fogalmat csak felvet, de összefüggéseikben nem fejt ki őket.

Durkó átdolgozta a kéziratot (nem kevés energia kellett hozzá), amelyet a Tankönyvkiadó 1962-ben meg is jelentetett. A jegyzetet – változatlanul – többször is kiadták, mi több, egészen 1990-ig használták a képzésben. Durkó azonban ezt a munkát soha nem sorolta „szakmai eredményei” közé. Milyen indokok készíthették rá, hogy megírja? A vállalkozás mögött személyes indokok éppúgy meghúzódtak, mint szakmai érvek. Durkó szerepet vállalt az 1956-os debreceni eseményekben, ám a „Három T” jegyében „megbocsátást” nyert. 1962-ben megjelent egyetemi jegyzetében – mint számos más korabeli magyar értelmiségi – ő is felvállalta az MSZMP 1958-ban megfogalmazott kultúrpolitikai irányelveinek főbb célkitűzéseit.³⁰ A „priusszal rendelkező” Durkó tartott tőle, hogy megszűnhet a Népművelési Szeminárium – amúgy is rengeteg élcelődés és gúny célpontja volt. Ugyanakkor azt is remélhette, hogy az MSZMP által felügyelt Tankönyvkiadó kiadásában megjelenő jegyzet „a népművelő káderek” egyetemi szintű képzésének helyi és országos pozícióját erősíti majd. (A „káder” kifejezést egyébként gyakorta használta, még egyik 1995-ben megjelent egyik munkájában is idézőjel nélkül olvasható.³¹)

Hasonló okok vezethették Durkót, amikor a *felnőttnvelés és népművelés társadalmi szükségességének és feladatrendszerének, másfelől a felnőttnvelés pszichikai lehetőségeinek (a felnőtt nevelhetőségének) tudományos vizsgálatával* kezdett foglalkozni. A szakképzés léte (és fejlődése) attól is függött, mennyire szakszerűen végzett elméleti kutatómunkán alapul. Élénken élhetett még emlékezetében a Balatonfüreden rendezett Pedagógus Konferencia, ahol Mérei Ferenc előadásában kitért a Borbély

29 Durkó Mátyás: *Bevezetés a művelődéstudomány tanulmányozásába*. 5.

30 Az MSZMP művelődési politikájának irányelvei 1958. július 25. In *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962*. Budapest, 1964, Kossuth Könyvkiadó, 231–269.

31 Durkó Mátyás: *Az andragógiai képzés alakulása a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán*. Debrecen, 1995, Kvalitás Kiadó, 26.

András kollégájával közösen írt munkájukra.³² Ez motiválhatta a kérdés további vizsgálatára, kifejtésének differenciálására. *A felnőttnevelés és népművelés tudományos kutatásának szükségessége és körvonalai* című munkájában a felnőttnevelés és népművelés kutatásának indokait, annak körvonalait – a Művelődésügyi Minisztérium statisztikai tájékoztatója alapján – 1945-től, de inkább az 1949 és 1960 közötti időszakra vonatkozóan tekinti át, az iskolai nevelés és a népművelés alakulását összehasonlítva. Durkó a számok tükrében arra a következtetésre jut, hogy nőtt a felnőtt tanulók aránya, és „a népművelésnek a fejlődése messze megelőzi az iskolai formákon belül történő nevelés fejlődését”, amely haladást jelent a „felnőtt dolgozó emberek kommunista átnevelése terén”.³³ Ez az egyetemi kiadvány már a sorozat elnevezésében – *Acta Marxistica et Paedagogica Debrecina* – jelzi, hogy a képzés érdekében (kisebb-nagyobb mértékben) elkerülhetetlen volt a kultúrpolitikai irányelvekhez igazodni. Durkó tanulmánya ugyanakkor felvázolja és körvonalazza korábbi munkássága során kisebb-nagyobb módosításokkal kialakított rendszerét is, miszerint az embernevelés a „gyermekneveléstől igen gazdag és változatos formákon át vezet a legmagasabb szintig, a felnőtt önnevelésig, önmaga alakításáig”.³⁴

Durkónak azonban további erőfeszítésekre volt szüksége, hogy elfogadtassa a szemináriumot és lépéseket tegyen a szakká válás érdekében. Maróti Andor, aki 1957–61 között a Művelődésügyi Minisztérium Közművelődési Főosztályának főelőadója volt, az ötvenes évek végétől kollégáival együtt szorgalmazni kezdte az egyetemi főszakos képzés megindítását. A Művelődésügyi Minisztérium Kollégiuma 1960 márciusában úgy határozott, hogy – a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Népművelési Szemináriumának megtartása mellett – 1961 őszétől egy tanárszakhoz kapcsolt egyetemi szintű népművelőképzés induljon az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán.³⁵ Maróti Andort 1961-ben a minisztériumból az ELTE BTK-ra helyezték, azzal a feladattal, hogy készítse elő a nappali és levelező tagozaton is indítandó képzést. Durkót érzékenyen érintette a határozat. Joggal tartotta igazságtalannak, hogy az ország első egyetemén egy minisztériumból kikerülő tisztviselőre épül az egyetemi főszakos képzés. Hiába

32 Szarka Ferenc–Zibolen Endre–Farágó László (szerk.): *Balatonfüredi Pedagógus Konferencia 1956. október 1–6. Rövidített jegyzőkönyv. Kézirat*. Budapest, 1957, Pedagógiai Tudományos Intézet, 208.

33 Durkó Mátyás: *A felnőttnevelés és népművelés tudományos kutatásának szükségessége és körvonalai*. Budapest, 1962, Tankönyvkiadó, 162–164. Közlemények a Kossuth Lajos Tudományegyetem Pedagógiai Intézetéből, 12. sz. Különlenyomat: *Acta Marxistica et Paedagogica Debrecina*, 1962. 8/1. kötet.

34 Uo. 190.

35 A minisztériumi tisztviselő Maróti Andort 1961-ben azzal helyezték át az ELTE BTK-ra, hogy készítse elő – tegyük hozzá, minden előzetes tapasztalat nélküli – a nappali, esti és levelező tagozaton indítandó szakképzés megszervezését. Maróti Andor: *Emlékeim a felnőttek tanításáról*. In Magyar Edit–Maróti Andor (szerk.): *Elbeszélések a magyar felnőttoktatás legutóbbi fél évszázadáról*. Budapest, 2008, ELTE Eötvös Kiadó, 223–241.

tekintette korábban munkája elismerésének, hogy a szervezeti egysége – a KLTE Népművelési Szeminárium – 1962-től felvehette a Pedagógiai Tanszék Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszéki Csoport elnevezést, mégis nehezményezte, hogy az ELTE-n indul meg elsőként a népművelés fősza-
kos oktatása.

Eközben Debrecenben a képzés személyi feltételei is javultak. Vaskó László távozását követően 1960-tól Tar Károly, Soós Pál, majd 1962-ben – a megyei pártbizottságról – Koczka László, valamint egy félállású adminisztrátor került a tanszék-
re. Durkó végül – habitusából adódóan – 1963. február 7-i keletkezéssel előterjesztést írt a KLTE Bölcsészettudományi Karán folyó népművelésképzés második szaka-
s képzéssé nyilvánítása érdekében.³⁶ A szeminárium – pontosabban a Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszéki Csoport – fősza-
kos képzési szintre emeléséért eleinte sem a Kari Tanács, sem az Egyetemi Tanács nem mutatott érdeklődést és a képzés-
ben rejlő tényleges lehetőségnek megfelelő lelkesedést, jónak tartották a meglévő állapotot. A „vidékiesség” és a „debreceniség” presztízse, azaz, hogy „akkor itt is fő-
szak legyen” érvelés azonban mégis a „támogató igen” mellé állította a tanácstago-
kat. Végül a főhatóság nem tehetette meg, hogy ne engedélyezze a szakká válást: a
Művelődésügyi Minisztérium hozzájárult, hogy az egyetemen az 1963/64-es tanév-
től kezdődően a tanár szakhoz kapcsolt „C” szaka-
s képzés induljon.

Durkót megerősítette a döntés, de mégis bántotta az egyenlőtlen bánásmód. Maróti Andorhoz való viszonyát szemléletesen szimbolizálták a Novák József ál-
tal szervezett Oktatók-Kutatók Országos Találkozásain zajló szellemeskedések: a
„durkológusok” és a „maródiak” közti „szakmai viták”, amelyek kicsit máig meg-
osztják a szakembereket. Durkó az andragógiához a pedagógia (neveléstudomány) fe-
lől, Maróti pedig a társadalomtudományok (filozófia, kultúraelmélet, szociológia)
irányából közelített, jóllehet a képzések egységes szemléleti alapon szerveződtek,
mert mindkettő multidiszciplináris jellegű volt. A hol latens, hol nyílt különbség-
tétel sajnálatosan konzerválta a budapesti és a vidéki egyetemek hamis „másságára”
vonatkozó, illetve a népi–urbánus ellentéteknek nevezett előítéleteket.

Durkó egyre nagyobb elszántsággal dolgozik, továbbra is kikezdhetetlen meg-
győződéssel építi a debreceni szakot és folytatja tudmányszervező tevékenységét.
Mint életében mindig, most is bizonyítani akar. Ám olyan akadályokkal szembe-
sül, amelyek leküzdése szinte megoldhatatlannak tűnik. A legfontosabbak egyi-
ke az a felismerés volt, hogy a felnőttnevelés és népművelés tudományelméleti és
módszertani végiggondolása nem nélkülözheti a nemzetközi szakirodalomban való
tájékozottságot. Buzgón látott az anyaggyűjtéshez. Nyílt titok volt azonban Durkó
„idegen nyelvek iránti érzéketlensége”. Bár francia szakon végzett, értett franciául
és keveset oroszul is tudott, a nyelvek tudományos és tárgyalási szintű képességét
kevésbé birtokolta (ezt a hátrányt egész életében érezte). A kollégái tudtak róla, s

36 MMI. A. NI. Dr. Durkó Mátyás: Előterjesztés a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Karán folyó népművelési képzés második szaka-
s képzéssé nyilvánítására.
(1970/1963. MM Közműv. Főoszt.)

mivel sokra értékelték Durkó elszántságát, segítették. Különösen nagy segítséget jelentett az orosz és német nyelven kiválóan beszélő Boros Sándor, aki 1972-ben került a tanszékre. Számos külföldön megjelenő szakkikket fordított le és adaptált magyar nyelvre, nemzetközi delegációk fogadásakor, külföldi szakmai gyakorlatokon szakszerű tolmácsolási feladatokat látott el. Az angol nyelvű szakirodalom felkutatásában és fordításában Soós Pál és Harangi B. László vettek részt, akik a hazai felnőttoktatás és -nevelés szempontjából korszerű módszereket is adaptáltak, és az angolszász irodalom kiemelkedő tanulmányaival frissítették a döntően német, orosz nyelvű cikk körét. Jelentős támogatást kapott Durkó az egyetem idegen nyelvi tanszékeitől is. Az Orosz Tanszék oktatói számos orosz, lengyel, cseh és szlovák tanulmányt fordítottak le, részt vettek a delegációk fogadásában. A Finnugor Tanszék vezetője a finnországi kapcsolatok megeremtését egyengette és a komparatív andragógiai kutatásokat gondozta. Sikerült együttműködést kialakítani a francia ifjúsági és művelődési házak szövetségével, a Csehszlovákiában és a Német Demokratikus Köztársaságban hasonló képzést folytató intézményekkel is.

Durkó álláspontja szerint az új képzés megindulásakor – de egy fiatal oktató pályakezdésekor is – legelőször szöveggyűjteményeket kell szerkeszteni, amely nem más, mint a szakirodalom feltérképezése, az oktatás, ugyanakkor az egyéni önképzés, az önálló téma, kutatási terület kialakításának kiindulópontja. Durkó tehát *A felnőttnevelés és népművelés pszichológiai és andragógiai kérdései* címmel egyetemi szöveggyűjteményt szerkeszt. A kötetet először 1964-ben adta ki a Tankönyvkiadó. A jegyzet elsősorban a népművelés cél- és feladatrendszerével foglalkozó írásokat tartalmazza, s egyben a kor gondolkodásmódjáról is képet ad. Az újabb és újabb kiadások téma és tartalom tekintetében is mind bővebbek, gazdagabbak lettek. A negyedik kiadás, amely 1980-ban jelent meg, már túlnyomórészt a nyugat-európai felnőttneveléssel kapcsolatos elméletek és tanulmányok fordítására épült: többek között a német Franz Pöggeler, az angol L. P. Bradford, az amerikai Malcolm S. Knowles, a francia Jean Migne és A. Suffert, a lengyel Franciszek Urbanczyk és Włodzimierz Szewczuk, illetve a szovjet Je. Ny. Medinszkij írásait közölte. Durkó a szöveggyűjtemény bevezetőjében külön is felhívja a figyelmet a holland G. Enckevort kötetnyitó írására (*Új tudomány: az andragógia*). A tanulmány – írja – „megmagyarázza a tudomány fejlődésének azt a tendenciáját is, amelyet az andragógia szó használatával jeleztünk. Az andragógia a pedagógia szó analógiájára keletkezett és terjedt el ma már szinte világszerte. A görög etimológia szerint a »paidagógia« a »paidagogosznak«, vagyis annak a rabszolgának a tevékenységét jelezte, akinek feladata a gyermekek célszerű neveléséről való gondoskodás volt. Az andragógia szó a modern életnek azt a fejlődését jelzi, hogy ma már a felnőttek magatartását is hivatásos jelleggel vezetik, alakítják, irányítják, nem alkalmasszerű, hanem tudatos szándékkal és módszeresen. Analógiás alapon tehát beszélhetünk »andragogoszról« (azaz felnőttnevelőről), és »andragógiáról« (felnőttvezetésről, felnőttnevelésről) mint az »andragogosz« tevékenységről is, ahol az »and« tö jelöli a felnőtt embert. De amint a pedagógia a gyakorlati tevékenység mellett egyúttal a

gyermeknevelés tudományát is jelenti, az andragógiát is használjuk a felnőttnevelés gyakorlata és tudományos elmélete jelölésére egyaránt [...] minden népművelőnek meg kell értenie, hogy munkája személyiségformálás, [...] nevelőtevékenység, amelynek a színvonalát azzal tudja elsődlegesen növelni, ha [...] a felnőttekre vonatkozó pszichológiai és a felnőttnevelésre vonatkozó pedagógiai tudományos megállapítások ismeretében és felhasználásával spontán folyamatból céltudatos, tervszerű neveléssé teszi azt.”³⁷

Durkó Mátyás számára a szakképzésért folytatott küzdelemben 1964 és 1965 nagyon fontos, ugyanakkor korántsem kockázatmentes két év volt. 1964 júniusában – immár nem a szemináriumi keretek között folyó, hanem az önálló szakként induló képzés vezetőjeként – tanulmányt jelentetett meg az *Alföld* című folyóiratban.³⁸ Az írást vitaindítóknak szánta. A szocialista népművelés leszűkült értelmezésének szemléleti, szervezeti, koordinációs, tartalmi, intézményi, anyagi és irányítási fogyatékoságaira hívta fel a figyelmet. A vita országossá vált és mindinkább a kultúrpolitika bírálóitá vá szélesedett. A szakképzés másik „fellegvárának” tartott budapesti képzőhely vezetője, Maróti Andor is bekapcsolódott az eszmecserebe. A *Népművelés* című szakfolyóiratban cikksorozata jelent meg a népművelés elméleti kérdéseiről.³⁹ Írásaiban szóvá teszi a fogalmak szűk értelmezéséből adódó szemléleti problémákat, amelyek a gyakorlatban és a szakképzésben egyaránt korlátokat jelentenek. A mindinkább terebélyesedő diskurzust a kulturális irányítás a vitát gerjesztő helyszínén, Debrecenben kívánta lezárni: itt rendezték meg 1965 májusában az Országos Népművelési Tanácskozást. „Reméltük, hogy kritikánkat a résztvevők egy része támogatni fogja – emlékezett vissza 2006-ban Maróti Andor. – Nem így történt, senki sem állt a javaslatunk mellé. A politikai vezetők pedig gúnyosan utasították el az elméleti következtetéseket. Mátyás arról beszélt, ahelyett, hogy mindenkinek ugyanazt a kultúrát kínáljuk, tömeghatásra törekedve, a szükségletek és igények szerint s a helyi sajátosságoknak megfelelően kell differenciálni a kultúra közvetítését, emellett azonban az így alakuló műveltséget egységbe is kell foglalni, azaz integrálni a társadalom egészére vonatkozó kultúrával. Bírálójá ezt

37 Durkó Mátyás: *A felnőttnevelés és népművelés pszichológiai és andragógiai kérdései. Szöveggyűjtemény külföldi szakirodalomból*. 3. változatlan utánnyomás. Budapest, 1980, Tankönyvkiadó, 6.

38 Durkó Mátyás: Népművelő gondok. *Alföld*, 1964. 6. sz. 530–539. Tanulmányával „túlment a hatalom által még tolerált határon”. Durkó munkásságában is, mint a korabeli értelmiség jelentős részénél, mindvégig érzékelhető volt a „kettős beszéd”. „Szocialista jelzőzéssel” gyakorta „kitrűközte a hatalmat”, „ostromolta a fennálló neveléstudományi rendszert” – fejtegeti írásában Kurta Mihály. Kurta Mihály: Durkó Mátyás ezoterikus és exoterikus andragógiai tanítása. In Juhász Erika–Szabó Irma (szerk.): *Nemzetnevelés–felnőttnevelés–közművelődés*. Debrecen, 2010, Csokonai Kiadó – Debreceni Egyetem – KultúrÁsz Közhasznú Egyesület, 103–112. Ugyancsak „bevetett gyakorlat volt a sorok közti olvasás” is.

39 Maróti Andor: A népművelés elméleti kérdéseiről. I–II–III. *Népművelés*, 1964. 5., 6., 7. sz. A szerző szerint a cikksorozatot minisztérium a harmadik közlemény után leállította.

azzal utasította el, hogy »egyesek azt hiszik, tudományosak, ha differenciálnak és integrálnak«, s nem értik meg, hogy a gyakorlatban egyetlen követelmény van: szocialista kultúrát kell terjeszteni és nem polgárit.”⁴⁰ Durkó és Maróti egyaránt az „alulról történő építkezés, alulról szerveződő művelődés, a demokrácia kiterjesztése a felnőttek nevelése terén” elvét vallotta. A konferencia ezért nemcsak a Durkó által (burkoltan) képviselt Karácsony Sándor-féle „népies” szemléletet utasította el, hanem Maróti Andor a kulturális demokráciáról vallott „urbánus” szemléiségét is.

A tanácskozást záró Molnár János művelődésügyi miniszterhelyettes előadásában arra figyelmeztette a résztvevőket (a szakmai társadalmat), nehogy az „elvon” reformok útjára lépjenek, elutasította az új szakmai koncepciók szükségességét, kiállt a népművelés (felnőttnevelés) osztályharcos, felvilágosító és agitpropoz szemlélete mellett. Úgy vélte, a képzést a tanítóképző intézetekben kell fenntartani, mert ott a gyakorlatias oktatásban részesülő hallgatók könnyen tudnak beilleszkedni a népművelés mindennapi világába. A tárca képviselője megerősítette, hogy az 1962-ben és 1963-ban két tanítóképzőben (Szombathely, Debrecen) indított népművelés–könyvtáros szak – gyakorlati orientáltsága miatt – jó döntés volt. Az ELTE-n folyó „elméletieskedő” képzés – fejtegette előadásában – a maga kritikai szellemével szembefordítja a hallgatókat a napi gyakorlat hagyományos praktikumaival. A miniszterhelyettes kritikáját súlyos döntések követték. A tárca 1965 tavaszán az ELTE-n megszüntette a felvételit, arra hivatkozva, hogy a népművelés aligha tekinthető tudománynak, ezért a szak nem való egyetemre, és a munkát egyetemi képzés nélkül is el lehet látni.

A képzés megszüntetése, pontosabban felfüggesztése csak a budapesti egyetemre vonatkozott, ott is csupán a nappali tagozaton. Debrecen nem érintette a korlátozás. Az egyetemi szakképzés túlélte a történeteket és a retorziókat, sőt Durkó 1965. augusztus 1-jétől docensi kinevezést kapott, amely erősítette egyetemi pozícióját, kitágította kutatómunkája és tudományos-szervező tevékenysége kereteit.

Az ELTE-t érintő minisztériumi döntés konkrét oka, annak elrendelője máig nem ismert.⁴¹ Két lehetséges szempontról mégis érdemes szólni. A tanszéki csoport oktatója, B. Gelencsér Katalin úgy véli, a vezetés túlságosan tág keretek között, enciklopédikusan értelmezte a szakképzést. Tudományáganként egy-egy félévnyi

40 Maróti Andor: Durkó Mátyás emlékére. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 36–42. Idézet: 37.

41 A felfüggesztő határozatot, állásfoglalást még 1989-ben sem lehetett megtalálni a minisztérium irattárában. Ismert viszont az ELTE rektorhelyettesének levele, aki már 1960-ban is tiltakozott a képzést bevezető tervezet ellen. „Megjegyezni kívánom – fogalmaz Rapcsák András –, a BTK dékánjával közös álláspontom szerint a népművelési képzésnek harmadik szakként való bevezetése feltétlenül hasznos, második szakként való bevezetése azonban sem nálunk, sem más egyetemen nem indokolt, mert a tanterv egyetemi színvonalú anyaggal nem tölthető ki.” ELTE Levéltár RH3134/1960, ELTE Levéltár RH30957/1960. III. dok.

időtartamba szűkítette az oktatást, amely növelte a képzés ismeretterjesztő jellegét, sértve ezzel az ELTE tudományos nimbuszát. Az 1960-as években jelentkeztek az ELTE nappali tagozatos hallgatói körében azok a főként szélsőbalos nézetek, melyeket nem nézett jó szemmel a hatalom.⁴² Úgy tűnik, ezek a körülmények vezethettek a debreceni képzés megerősödéséhez. A nagypolitika számára „kevésbé problémás” Durkó Mátyás képviselte felnőttnevelési irányzat előtt megnyíltak a lehetőségek. Szabad utat kapott az általános embernevelés nevelési területei – pedagógia, andragógia és a gerontagógia – által alkotott rendszerre alapozott képzés és tudományos kutatás. A szakképzés legitimitását Durkó Mátyás mintegy tízéves munka eredményeként született kötetével, *A felnőttnevelés és népművelés pedagógiai alapkérdései és a felnőttek élettapasztalatára épülő ismeretszerzésének problémái* című kandidátusi disszertációjával sikeresen meg is alapozta. Az 1968-ban megvédett, 516 oldal terjedelmű értekezés addigi tudományos munkásságának első elméleti szintézise. Az értekezés igazán értékes része a felnőttnevelés folyamatát tárgyaló több mint nyolcvanoldalas fejezet, amely egyben az élettapasztalat társadalmi, szociológiai, ismeretelméleti és pszichológiai specifikumainak tisztázását szolgáló nagyobb méretű empirikus vizsgálatának feldolgozása és eredménye. Durkó a kutatás bemutatásán és értékelésén túl az élettapasztalat felhasználásának didaktikai törvényszerűségeit is tárgyalja a felnőttnevelés és a népművelés folyamataiban. Ez a komplex szemlélet későbbi írásaiban tovább erősödik.

A kandidátusi disszertáció summázata, tudományos eredményei részletes kifejtését adja az 1968-ban, a Tankönyvkiadó gondozásában *Felnőttnevelés és népművelés* címmel megjelent kötete. A könyv, amely az első magyarországi felnőttnevelési monográfiának tekinthető, elnyerte a kiadó nívódíját, és hosszú ideig egyedüli tankönyvként szolgált a képzést.⁴³

Durkó nemcsak a felnőttnevelés elméleti alapjait foglalta össze és rendszerezte könyvében, hanem megbízható érvekkel támasztotta alá a felnőttnevelés tudományos megalapozásának és az erről szóló tudományág hazai művelésének a szükségességét. Munkájában „az embernevelés a felnőttnevelés síkjába illesztve” jelent meg, ám tartalma és területe rendkívül kiszélesedett, mert Durkó számára nyilván-

42 B. Gelencsér Katalin: Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen folyó népművelési szakemberképzés feladatának változása 1961–1981 között. *Kultúra és Közösség*, 1982. 4. sz. 48–79. B. Gelencsér számba veszi azokat a tudományokat, amelyeket a szakon tanítanak, jelezve a képzés enciklopédikuságát, ismeretterjesztő jellegét. Maróti Andor B. Gelencsér tanulmányához helyesbítést fűzött, amely a tényeken nem változtatott. Maróti Andor: Gelencsér Katalin tanulmányához. *Kultúra és Közösség*, 1982. 5. sz. 113. Az ELTE-n folyó képzést különösen erőteljesen kritizálta Bíró Zoltán. Bíró Zoltán: Népművelők a bölcsészkaron. *Népművelés*, 1969. 10. sz. 13–14. Ebben az évtizedben hódítanak a szélsőbalos (Mao- és Castro-kultusz stb.) nézetek az egyetemisták körében, különösen az ELTE-n. Lásd Zsille Zoltán: *Egy önhit életrajza. 1956–1980*. Budapest, 1986, Áramlat Kiadó. (Szamizdat kiadás.)

43 Durkó Mátyás: *Felnőttnevelés és népművelés*. Budapest, 1968, Tankönyvkiadó Vállalat.

valóvá vált, hogy maga a felnőttnevelés nagyon differenciált folyamat. A felnőttkor szakaszainak általános pszichikus életkori paraméterei még akkor is lehetőséget adnak a felnőttkori tanulásra – hívta fel a rá figyelmet –, ha az idők múlásával az életkorból fakadó általános pszichikus állapotok nehézségeket támasztanak. A könyv szemléletesen tükrözi azt a feldolgozási és elméletalakítási metodológiát is, amely Durkó egész munkásságát jellemezte. Mindenekelőtt a vizsgált *problémák interdiszciplináris megközelítését* kell megemlítenünk: a mű nézőpontok sokaságát vonultatja fel, tág ismeretelméleti-filozófiai horizont előterében körvonalazza és ötvözi szerves egészé témaja pszichológiai, pedagógiai, történeti, művelődéstörténeti, felnőttnevelési vonatkozásait. Különösen nagy jelentőséget tulajdonított a szociológiának, jóllehet ebben az időben Magyarországon még „csak keletkező tudomány”. (Ez akkor is igaz, ha az ELTE-n Huszár Tibor vezetésével formálisan már elindult a szociológusképzés, de ennek hatása egyelőre kevésbé volt érzékelhető a vidéki egyetemeken.) Durkó ezt az interdiszciplináris feldolgozási, elméletalakítási metodológiát mindig igen következetesen alkalmazta tudományos munkásságában, akár kutatásról, akár oktatásról, akár az írásról volt szó. Könyve jól tükrözi munkamódszere másik említésre méltó jellegzetességét is. A vizsgált probléma elméleti kidolgozását annak *gyakorlati alkalmazásáig, és a gyakorlat lehető legszélesebb körű kiterjesztéséig tágította*. Tette mindezt úgy, hogy nem elégedett meg az empirikus vizsgálatok eredményeinek értelmezésével, hanem ezek gyakorlati használhatóságát számos esetben andragógiai kísérletek formájában próbálta ki. E kísérletek eredményeiről és hátrányairól aztán pontos leírást adott, folyamatosan korrigálva a kutatási hibákat.

Az 1968-ban kiadott könyv négy nagy problémakört tárgyal. 1. A felnőttnevelés és a népművelés társadalmi szükségessége és feladatai. 2. A felnőtt nevelhetőségének problémája, a felnőttek tanításának sajátosságai. 3. A felnőttek élettapasztalára történő építés fontossága a nevelési folyamatban. 4. A felnőttnevelés és a népművelés tudományelméleti és rendszertani kérdései. Ezek a problémakörök olyan alaptémaként értelmezhetők – jóllehet a kötet megjelenése óta jelentős strukturális és felfogásbeli változásokra került sor –, amelyek napjainkban is fontos pilléreit jelentik az andragógiának és az andragógia tudományos kutatásának.

Durkó mindeközben szövetségeseket keres, amelynek valójában két oka lehetett. Az egyik ok személyiségfüggő: a mindig közösségben, társadalomban, kulturális értékekben gondolkodó Durkónak megfelelő szakmai közegre, közösségre volt szüksége. A másik ok: az országban ekkor három helyen volt szakképzés: a KLTE-n, az ELTE-n és az OPI-ban (Országos Pedagógiai Intézet). Közülük kettő Budapesten, egy vidéken, Debrecenben. A kiszélesedett képzés szükségessé tette az oktatók fokozottabb együttműködését.⁴⁴ A kölcsönös kezdeményezés eredményeként tudo-

⁴⁴ Az együttműködés szerves részét képezték a Novák József által nyaranként a szakemberek számára szervezett Közművelődési oktatók és kutatók tanácskozásai, amelyekre 1955 és 1989 között kerül sor az ország azon városaiban, ahol folyt népművelőképzés.

mányos kooperációra kerül sor, részint az ELTE Közművelődési Csoport vezetője, Maróti Andor, részint az Országos Pedagógiai Intézetben Sz. Várnagy Marianne vezetésével működő Felnőttnevelési Tanszék közreműködésével. (Emlékeztetőül: a vidéki tanítóképzőkben folyó népművelés–könyvtáros-képzés más nyomvonalon haladt, követte a minisztériumi utasításokat, amelyek a szakemberhiányt rövidebb képzéssel és erősen a gyakorlatra orientáltan oldották meg. Ugyanakkor kialakult a kétszintű szakemberképzés is. A főiskola a gyakorlati, az egyetem elméleti, tudományos, illetve felső szintű irányítói munka végzésére képezett szakembereket.)

Durkó a „közös fellépés” jegyében Maróti Andorral *Népműveléstudomány* címmel jegyzetet jelentet meg.⁴⁵ A jegyzet mintegy kétharmadát Durkó írta. Maróti Andor *A népművelés polgári elmélete* című fejezetben a felvilágosodástól egészen az 1960-as évekig tekinti át, rendszerezi, értékeli – és egészíti ki következtetéseivel – a különböző polgári felnőttnevelési koncepciókat, jórészt a Durkótól kapott külföldi szakirodalom (Paul Lengrand, Robert Peers, Paul Natorp, Franz Pöggeler, M. E. Hutchinson és a lengyel Bogdan Suchodolski írásai, illetve ezek fordításai) alapján.⁴⁶ Durkó a jegyzet *A szocialista népművelés pótlólagos és sajátos feladatai* című részében az iskolán kívüli művelődés teljes cél- és feladatrendszerét mutatja be. A szerzők munkájának jelentőségét az adja – bár valamennyi „polgári” felnőttnevelési koncepciót megfelelő „marxista kritikával” illették –, hogy ezek az irányzatok Magyarországon is ismertté váltak, belekerültek a hazai andragógiai szakirodalom vérkeringésébe. A hallgatók számára írt oktatási segédanyag értékét azonban nemcsak a jelentős és differenciált nyugati és külföldi szaktudományos tényanyag jelentette, hanem annak rendszerezése és didaktikussága is. A közös munkából tartalmilag és módszertanilag egyaránt hiánypótló kötet született.

A kooperációban részt vevő másik fél az OPI jól felkészült szakembergárdával rendelkező Felnőttnevelési Tanszéke volt, amely Sz. Várnagy Marianne vezetésével az erősen gyakorlatorientált felnőttoktatás szakmai műhelyeként működött. Az együttműködés első jelentős eredményeként az Országos Pedagógiai Intézet 1966-ban közzétette *Az iskolarendszerű felnőttnevelés elméleti és gyakorlati alapjai* című kiadványt, amely öt szakember – Durkó Mátyás, Csoma Gyula, Gellért László, Gere Dezső és Sz. Várnagy Marianne – összefogásával készült el és továbbképzési célokat szolgált.⁴⁷ Durkó tulajdonképpen csatlakozott az OPI munkatársaihoz,

45 Durkó Mátyás–Maróti Andor: *Népműveléstudomány*. Budapest, 1966, Tankönyvkiadó Vállalat.

46 Maróti Andor: Durkó Mátyás emlékére. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 36–42. Idézet: 36–37.

47 Sz. Várnagy Marianne (szerk.): *Az iskolarendszerű felnőttnevelés elméleti és gyakorlati alapjai. Továbbképzési alapanyag*. Budapest, 1966, Országos Pedagógiai Intézet. Meg kell jegyeznünk, ebben az évtizedben kezdődik a képzés differenciálódása. A szakemberek gyakorlati képzésére az 1960-as évek legelején a tanítóképző intézetekben (Szombathely, Debrecen), elméleti, tudományos és legfelső vezetők kiképzésére viszont két egyetemen (Budapest, Debrecen) kerül sor. A dolgozók

akik már 1965-ben közösen megírt és kiadott tanulmányaikkal – azokat némileg kibővítve és árnyalva – jelentek meg az 1966-os kötetben.⁴⁸ Az OPI által kiadott könyvet mint jegyzetet még ugyanebben az évben megjelentette a Tankönyvkiadó is, Durkó Mátyás szerkesztésében, *A felnőttnevelés pedagógiai kérdései* címmel.⁴⁹ A két mű csekély eltérést mutat. Az OPI által kiadott könyvhöz képest a jegyzet terjedelme némileg szűkebb, szerkezete tagoltabb, köszönhetően Durkó rendszerezésének. Neki köszönhető az is, hogy viszonylag részletesen, közel negyven oldalon ismerteti a népművelés keretein belül önállósodó felnőttnevelés történeti fejlődését az 1960-as évekig, amelyben számos helyen felfedezhetők olyan részletek, amelyek érintőlegesen már a disszertációjában is szerepeltek, de *A felnőttnevelés és népművelés* című könyvébe nem kerültek be.

Durkó ebben az öt szakember által jegyzett könyvben – Marótihoz hasonlóan – szintén áttekinti a „szocialista” felnőttnevelés rendszeréhez kapcsolódó elméleti felvetéseket. „A felnőttnevelés polgári koncepciói – írja Durkó – sok lényegest kimondtak már a felnőtt emberről, a felnőttnevelés céljáról, feladatairól, tartalmáról, szervezeti formáiról és módszereiről, a felnőttnevelési kutatások természetéről. Mi itt nem vállalkozhatunk ezek összefoglaló értékelésére, hanem csak a feladatrendszer vonatkozásában próbáljuk a polgári felnőttnevelési szakmunkák főbb szemléleti típusainak az állásfoglalását összefoglalni. A kérdés nem is annyira az egyes szerzők különböző konkrét megállapításainak a felidézése érdekében foglalkoztat bennünket, hanem annak megvilágítására, hogy a polgári kutatások általában az egész felnőttnevelés szemléletében, céljai, feladatai megfogalmazásában, annak a neveléstudományon belüli elhelyezésében milyen összefoglaló eredményekre jutottak és ezáltal milyen szemléleti konzekvenciák levonására nyújtanak számunkra lehetőséget.”⁵⁰ Durkó a jegyzet különösen értékes részének tartja a Csoma Gyulával

(alapfokú és középfokú) esti és levelező képzésének gondozását az OPI látja el. Az 1970-es évek közepétől tovább folytatódik a képzés differenciálódása. A gyakorlati szakemberképzés kiterjed a tanárképző főiskolákra, a SZOT is képzéseket karol fel, az MSZMP Politikai Főiskolája pedig művelődéspolitikusi kurzust hirdet. T. Kiss Tamás: *A népnevelőtől a kulturális menedzserig. Fejezetek a népművelőképzés fejlődéstörténetéből*. Budapest, 2000, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete – Új Mandátum Kiadó.

48 Az OPI munkatársainak olyan 1965-ben készült tanulmánya jelent meg az MTA által 1966-ban kiadott tanulmánygyűjteményben, amelynek tartalma számos helyen megegyezik *Az iskolarendszerű felnőttnevelés elméleti és gyakorlati alapjai* című kötetben közöltekkel. Sz. Várnagy Marianne–Csoma Gyula–Gellért László–Gere Rezső: Az iskolarendszerű felnőttnevelés helyzete és perspektívái. In Kiss Gyula–Simon Gyula (szerk.): *Tanulmányok a neveléstudományok köréből 1965. A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottságának gyűjteménye*. Budapest, 1966, Akadémiai Kiadó, 339–379.

49 Durkó Mátyás (szerk.): *A felnőttnevelés pedagógiai kérdései*. Budapest, 1966, Tankönyvkiadó Vállalat.

50 Uo. 21.

együtt készített fejezetet. Úgy találta, sikerült benne tovább árnyalni és differenciálni a felnőttkor sajátosságait. Csoma a felnőttoktatásban résztvevők társadalmi, életkori és munkaviszonyainak körülményeit elemezte, Durkó a felnőtt nevelhetőségéről, a felnőttnevelés előnyt és hátrányt jelentő sajátosságairól, az élettapasztalat jellemzőiről, azoknak a felnőttnevelésben való hasznosításáról értekezett. A jegyzet fontos részét képezték az Sz. Várnagy Marianne és munkatársai – Gellért László és Gere Rezső – által írott fejezetek, amelyek a felnőttoktatási didaktika alapjait fektették le. A fejezetek az iskolarendszerű felnőttoktatás céljairól, feladatairól, a tanterv- és tankönyvelméletről, a tanulási-tanítási folyamatról, továbbá a didaktikai alapelvekről, szervezeti formákról és módszerekről szoltak, bemutatta a gyermekneveléssel közös és az attól eltérő, speciálisan felnőttoktatási vonásokat. Durkó jelentős tudományos eredménynek tartotta a szerzők által megfogalmazottakat. *Szemléleti fordultnak tekintette a leegyszerűsítő felnőttoktatás olyan tanulási és tanítási folyamattá történt „feloldását”, amelyben a felnőttnevelés sajátosságaként meghatározó hangsúly a felnőtteknek a tanár által segített önálló tanulási folyamatára helyeződik át.*⁵¹

EMPIRIKUS VIZSGÁLATOK A FELNŐTT ÉLETKORI SAJÁTOSÁGAIRÓL ÉS ÖNÁLLÓ RECEPCIÓS KÉPESSÉGÉRŐL

Durkó Mátyás saját munkásságát fő vonalakban áttekintő kéziratában (az írás korántsem tekinthető „szellemi végrendeletének”) ezt az időszakot különösen jelentősnek tartotta.⁵² Tudományos és oktatásszervezői tevékenysége ugyanis ekkorra már támaszkodhatott azokra az *elméleti eredményekre* (felnőttkori élettapasztalt-vizsgálatok, életútvizsgálatok, statisztikai jellegű teljesítményvizsgálatok), amelyek az 1960-as, 1970-es évtizedben a felnőttnevelés kutatása terén és a szakemberképzés világában megszülettek.

Durkó Mátyás tevékenysége során fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a felnőttnevelési kutatásokban az érvényes általánosításig – amely a gyakorlatra termékenyítően visszahathat – elsődlegesen magának *a gyakorlatnak az elemzésével* lehet eljutni. 1966 és 1975 között különösen kitüntetett figyelmet fordított az *empirikus* kutatásokra. Ennek számos oka lehetett. Különösen érzékenyen érinthették a Debrecenben 1965-ben megrendezett Országos Népművelési Tanácskozáson elhangzott kritikák, sőt vádak – az „oktatás túlságosan elméletieskedő” –, és a tanácskozást

51 Durkó Mátyás: *A felnőttnevelés és népművelés tudományos kutatásának szükségessége és körvonalai*. Közlemények a Kossuth Lajos Tudományegyetem Pedagógiai Intézetéből. 12. sz. Különlenyomat: Acta Marxistica et Paedagogica Debrecina, 1962. 8/1. kötet; Budapest, 1962, Tankönyvkiadó Vállalat, 53–54.

52 Dr. Durkó Mátyás tudományos önéletrajza. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 242–249.

követő főhatósági intézkedések. Durkó számára valamiféle „elégtételt” jelenthetett, ugyanakkor szorongást is kelthetett benne az a minisztériumi döntés, mely szerint „soha sehol le nem írt” indokok miatt az ELTE-n felfüggesztették (valójában megszüntették) a nappali tagozatos képzést. A történeteken kívül Durkó empiria felé fordulását erőteljesen inspirálhatták a szakmai kihívások is. Okát két alapvető felismerés sejteti. Az egyik az, hogy a felnőttnevelés tudományos megalapozása csak a *felnőttkor szociológiai és pszichológiai sajátosságaira* épülhet. Mivel azonban ebben az időben az erre irányuló kutatások még nem tisztázták kellően az említett sajátosságokat, a felnőttneveléssel foglalkozó kutató semmiképpen nem kerülhette meg a probléma tanulmányozását. Durkó másik felismerése az volt, hogy a felnőttnevelés és népművelés gyakorlatának az elmélet csak abban az esetben nyújthat segítséget, ha az általánosításokhoz a *gyakorlat megismerése* és elemzése útján jut el.

Durkó *empirikus kutatási eredményeit* két alapvetően meghatározó munkájában tárta a szakmai nyilvánosság elé. Az egyik *A felnőttkor sajátosságai* című, 1971-ben kiadott kötet, amely a Nevelés, művelődés. Acta Paedagogica Debrecina sorozat 52. kiadványaként került nyilvánosságra.⁵³ A másik említésre méltó műve, amely időrendben nem, de tematikájában ehhez a korszakhoz kapcsolódik, az 1965-ben kiadott *Gerontológia és népművelés* című kötete.⁵⁴ Durkó, aki *A felnőttnevelés pedagógiai kérdései* című, 1966-ban megjelent jegyzet különösen értékes részének tartotta azt a fejezetet, amelyet Csoma Gyulával együtt a felnőttkor sajátosságairól írt, lényegi kérdésnek tekintette a témakör további kutatását. 1971-ben megjelent munkájában az akkortájt hozzáférhető szakirodalom szinte teljes egészét felhasználta. Összességében mintegy száz hazai és külföldi szerzőre hivatkozva, négy fejezetben foglalkozik igen részletesen és árnyaltan a felnőttkori sajátosságokkal. Az elsőben körülhatárolta és indokolta a téma kutatását. Számos kérdést fogalmazott meg. „Kit tekinthetünk felnőttnek, milyen társadalmi helyzet, funkciók, milyen pszichikus folyamatok, képességek, milyen személyi vonások, tulajdonságok jellemzik? – mind olyan kérdések ezek, amelyekkel a tudományos kutatás eddig – különösen hazánkban, de a lélektan más ágaihoz képest külföldön is – csak nagyon szegényesen, s a legtöbbször akkor is csak az egész kérdés valamelyik aspektusára leszűkítve és nem szintetikus teljességben foglalkozott.” A kérdésekre adható válaszokat részint a felnőtt művelődési lehetőségei oldaláról, részint az egész életen át tartó, „permanens művelődés” szükségessége tükrében vizsgálta.⁵⁵ A második fejezetben a felnőtté fejlődés és a felnőttkori sajátosságok helyes szemléletének megvilágítására törekedett,

53 Durkó Mátyás: *A felnőttkor sajátosságai*. Debrecen, 1971, Kossuth Lajos Tudományegyetem. Nevelés, művelődés. Acta Paedagogica Debrecina, 52. sz.

54 Durkó Mátyás: *Gerontológia és népművelés. A népművelés feladatai az egészséges öregedés folyamatának segítségével*. Debrecen, 1965, Kossuth Lajos Tudományegyetem. Közlemények a KLTE Pedagógiai Intézetéből, 23. Különlenyomat: Acta Paedagogica Debrecina, 11/3. kötet.

55 Durkó Mátyás: *A felnőttkor sajátosságai*. Debrecen, 1971, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 3–4. Nevelés, művelődés. Acta Paedagogica Debrecina, 52. sz.

nemcsak a külföldi, hanem a fellelhető szerény hazai szakirodalom – Radnai Béla, Putnoky Jenő, Kiss Tihamér művei – felhasználásával.⁵⁶ A harmadik fejezetben a felnőttkori sajátosságok három, egymásra épülő, egymástól függő, egymást átható rétegét mutatja be. Az első réteg – szerinte – az érzékelés, figyelem, gondolkodás, a társadalomba való beilleszkedés szintje, amely lehetővé teszi a társadalomhoz való alkalmazkodást is. A környezeti, nevelési hatások következményeként épülnek ki a személyiség magasabb rendű tulajdonságai, jellemvonásai – a kitartás, önuralom, önértékelő, önnevelő képesség, közösségi érzés, megbízhatóság –, és jönnek létre különböző fejlettségi szintjei, amelyek a felnőtt életkori sajátosságainak másik jellemzőjét, összetevőjét alkotják. Mindezek kölcsönhatásában alakul és fejlődik ki a személyiség tartalmi elemeit alkotó harmadik réteg, amelynek összetevői: tapasztalatok, ismeretek, nézetek, erkölcsi felfogások. Ebben a fejezetben két alapvető forráscsoportra támaszkodott Durkó. Az egyiket az amerikai kutatók – Brunner, Wildner, Kirchner és Newberry, illetve Thorndike,⁵⁷ a másikat szovjet szerzők – A. N. Leontyev, Sz. L. Rubinstein,⁵⁸ és alapvetően B. G. Ananjev⁵⁹ – művei jelentették. Könyve negyedik részében – a legfőbb személyiségjegyek alapján – a felnőtt életkori sajátosságait veszi számba. Azt vizsgálja, milyen sajátosságok jellemzik a felnőtt embert társadalmi funkciói, munkája, emberi kapcsolatai, tapasztalatai, meggyőződése, jelleme, magatartása terén. A kérdésre csekély számú (25 fő), különböző szociális helyzetű, műveltségű és nemű megkérdezett ember „életútleírásai” segítségével keresett válaszokat.

Durkó *A felnőttkor sajátosságai* című művében „egyszerre elégíti ki az elméleti és gyakorlati szükségleteket, amikor a felnőtttség, a felnőttkor szociológiai, pszichológiai, andragógiai értelmezését mutatja be, feltárva a [...] fogalmak legfontosabb kritériumait – írja Boros Sándor. A mű értékeit nem könnyű röviden összefoglalni. Érdemei között első helyen mégis azt kell említenünk, hogy szervesen illeszti saját kutatási eredményeit egy igen széles körűen feldolgozott nemzetközi elméleti és vizsgálati problémakörbe. A felnőtttség több szempontú értelmezése, a felnőtté fejlődés folyamatának bemutatása mellett ez a munka elénk tárja a felnőttkori pszichikus folyamatok fejlettségi szintjéről a legrelevánsabb hazai és külföldi infor-

56 Putnoky Jenő: Pszichológia és andragógia. *Pedagógiai Szemle*, 1964. 10. sz. 885–893.; Radnai Béla: *A népművelés pszichológiai és pedagógiai kérdései*. Budapest, 1967, Tankönyvkiadó Vállalat; Kiss Tihamér: *Életkorok pszichológiája*. Budapest, 1966, Gondolat Könyvkiadó.

57 Brunner, Edmund de S.–Wildner, David S.–Kirchner, Corinne–Newberry, John Jr.: *An Overview of Adult Education Research* [Felnőttnevelési kutatások szemléje]. Chicago, 1959, Adult Education Association of the USA; Thorndike, E. L. and others: *Adult Learning* [Felnőttek tanulása]. New York, 1928, Macmillan.

58 Leontyev, A. N.: *A pszichikum fejlődésének problémái*. Budapest, 1964, Kossuth Könyvkiadó; Rubinstein, Sz. L.: *A pszichológia fejlődése*. Budapest, 1967, Tankönyvkiadó Vállalat. /Elvek és utak./

59 Ananjev, B. G.: *Cselovek kak predmet poznanyija* [Az ember mint a megismerés tárgya]. Leningrád, 1968.

mációkat. A dolgozat fontos része szól a felnőtt életkori sajátosságairól – a legfőbb személyiségjegyek szintjén. Durkó gondolkodásmódjának dogmatizmustól való mentességét jól bizonyítja, hogy a legfontosabb személyiségjegyek elemzését egy lényeges konzekvenciával zárja.”⁶⁰ Akiknél ezek a személyiségjegyek nem alakultak ki – mutat rá Durkó –, azoknál a „felnőttkori sajátosságok – a pszichikus folyamatok és magasabb rendű személyiségjegyek területén egyaránt – az elérendő nevelési és önnevelési célt, feladatot kell hogy jelentsék”.⁶¹ *A felnőttnevelés sajátosságai* című könyv egyre tökéletesedő, mind szélesebb medrű, egyre több összefüggést magába foglaló, bővülő folyamatot mutat be. Durkó a felnőttnevelési funkciók teljes körét úgy határozta meg, hogy a funkciókat az egész életen át tartó, permanens tanulás jegyében párba állította a társadalmi kihívásokkal.

Durkó Mátyás másik, említésre méltó műve az 1965-ben kiadott *Gerontológia és népművelés* címmel megjelent munka, amelyben Magyarországon elsőként elemzi a népművelés idősokkal kapcsolatos feladatait.⁶² Az időskori sajátosságokkal foglalkozó írás szenzációnak számított, mondhatni, ez hozta meg első nemzetközi sikerét. Durkó felismerte, hogy az idős korosztályokkal való foglalkozásoknak nemcsak gondozó-nevelő, művelő célzatúaknak kell lenniük. Legalább annyira fontos az idős emberek bölcsességének, szakmai-emberi élettapasztalatának őrzése és továbbadása is, mert az szerves részét képezi az állami társadalmi értékeknek (hagyományoknak). Tanulmányát horvát nyelven közölték Zágrábban, és három egymást követő évben meghívták a poreči nemzetközi szemináriumra, ahol előadásokat tartott.⁶³ Sajnos, az idősök körében végzett kutatásait később alábbhagyta. Az 1990-es évek végén egy beszélgetés alkalmával maga is elismerte, hogy kevés figyelmet fordított erre a társadalmilag mind jelentősebb rétegre.

Durkó aktivitása és hatalmas munkabírása az 1970-es évtizedben meghozta a gyümölcsét. Jelentős szakmai sikereket tudhatott maga mögött. Tudományos kutatásai, a szakmai közéletben való folyamatos és intenzív jelenléte,⁶⁴ az MSZMP

60 Boros Sándor: Durkó Mátyás hatvanéves. In Soós Pál–Sz. Szabó László (szerk.): *Tömegkultúra és közművelődés*. Debrecen, 1986, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 5–20. Idézet: 16. Felnőttnevelés, művelődés. Acta Andragogiae et Culturae, 7–8. sz.

61 Durkó Mátyás: *A felnőttkor sajátosságai*. Debrecen, 1971, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 121. Nevelés, művelődés. Acta Paedagogica Debrecina, 52. sz.

62 Durkó Mátyás: *Gerontológia és népművelés. A népművelés feladatai az egészséges öregedés folyamatának segítségével*. Debrecen, 1965, Kossuth Lajos Tudományegyetem. Közlemények a KLTE Pedagógiai Intézetéből, 23. Különlenyomat: Acta Paedagogica Debrecina, 11/3. kötet.

63 Kajdi Béla: „Aki fölteszi a kolompot, az rázza!” Durkó Mátyás hatvan-, a szak harmincéves. *Népművelés*, 1986. 4. sz. 7–14.

64 1965-ben részt vett az I. Országos Felnőttoktatási Konferencián, 1970-ben az Első Országos Népművelési Konferencián, 1971-ben a Nemzetközi Népművelőképzési Konferencia vendége volt; de ott volt az Országos Pedagógiai Intézetel közösen szervezett Felsőoktatási Tájékoztatókon és az 1963 óta szinte folyamatosan megszervezett konferenciákon is. Lásd még Csoma Gyula:

Közművelődési határozata, illetve a Közművelődési törvény (1976. évi 5. tc.) előkészítésében való részvétele csak emelte tudósi rangját, oktatásszervező tevékenysége pedig kiemelkedő eredményekhez vezetett.

A szervezeti egység – a Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszéki Csoport – 1971. február 1-jétől már a KLTE Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszékeként működött. Ősztől megindulhatott a kétéves, majd 1976/77-től a hároméves kiegészítő népművelői levelező képzés. A tanszék vezetésével Durkó Mátyást bízták meg, aki joggal vélhette úgy, hogy törekvései „zöld jelzést” kaptak. Szisztematikus építkezésbe fogott. A meglévő főállású oktatók – Durkó Mátyás, Soós Pál, Koczka László és 1971. február 1-jétől Thoma László – létszámát fiatal, tehetséges szakemberekkel gyarapította, akiket – mint korábban már volt róla szó – a legtehetségesebbek, a tudományos ösztöndíjjal rendelkező vagy kutatói segédmunkákat végzők közül választott ki, de a gyakorlatból is hozott be szakembereket (Barabás Mária, Boros Sándor, Köpf László, Éles Csaba, Fábryné Mészáros Katalin, Harangi B. László, Keresztesné Várhelyi Ilona, Koczokné Boruzs Judit, Kozák Imréné Tóth Katalin, Márkus Ágnes, Tóth Béla, Sápiné Bényei Rita, Sári Mihály, Tibori Timea, Tar Károly). Növelte a szak presztízsét, hogy Durkó Mátyás meghatározó tagja a *Népművelési Értesítő*, a Népművelési Intézet 1960-tól az 1970-es évek közepéig megjelenő elméleti folyóiratának, s hogy 1974. január 1-jétől 1975. december 31-ig tudományos főmunkatársként vesz részt az MTA Pedagógiai Kutatócsoport munkájában. Kezdeményezésére 1976-ban megalakult az MTA Pedagógiai Bizottságának Felnőttnevelési Albizottsága, a felnőttnevelés akadémiai képviselője, amelynek két cikluson át (1977–80, 1981–85) az elnöke volt. Döntő érdemei vannak benne, hogy a munkabizottság tervszerű, folyamatos és színvonalas munkát folytatott, rendszeres felolvasó és vitaüléseket szervezett. Különösen az Andragogia – versus paedagogiam elnevezésű, az egész második ciklust átfogó, tematikus egységet alkotó vitaülés-sorozat irányítása, szervezése fémjelzi eredményes működését. De nemcsak az akadémiai munkába kapcsolódott be: 1975-től 1983-ig a TIT Országos Elnökségének tagja – 1980–87 között a testület Hajdú-Bihar Megyei Szervezetének elnöke –, tagja a Magyar Népművelők Egyesülete Elnökségének (1980–85), az egyetem Közművelődési Bizottságának elnöke (1976–80). Arra is maradt energiája, hogy 1960. szeptember 1-jétől 1966. szeptember 1-jéig órákat adjon a Kodály Zoltán Szakközépiskolában, majd docensként 1968. szeptember 15-től 1973. december 31-ig lélektani és pedagógiai tárgyakból tartson előadásokat a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Debreceni Tagozatán.

1978-ban professzorrá nevezik ki. A tanszéket két szekcióba szervezi: a Felnőttnevelési Szekciót Durkó Mátyás, a Művelődéstudományi Szekciót pedig Soós Pál vezeti, aki 1975 és 1980 között a tudományos dékánhelyettesi tisztséget is betölti.

A Karácsony Sándor szellemiségét követő Durkó nem tagadta meg „nékoszos élményeit, mintáit” sem, tanszéke oktatóiból valódi emberi közösséget és szellemi műhelyt próbál formálni. Persze számos nem várt nehézséggel kell szembesülnie – elsősorban az oktatói létszám és összetétel változásaival –, amelyek főként abból adódtak, hogy az alacsony fizetéshez képest túl nagyok, többirányúak, sokrétűek voltak a követelmények. Néma elégtétellel töltötte el azonban, hogy a tanszékről távozók jelentős tudományos és szakmai pozíciókba kerültek.

Durkó egyetemi-tudományos pozíciói tehát az önálló tanszékkal megerősödtek, s a fluktuáció ellenére is fiatal, ambiciózus és tehetséges munkatársi gárdát tudhatott maga mögött. Tudományos munkássága a hetvenes években elsősorban arra irányult, hogy minél alaposabban megismerje a felnőttnevelés folyamatát és feltárja annak sokrétű valóságát. A problémára – miszerint „a felnőttnevelési munkánál megelégszünk csak azzal, hogy megtartjuk az ismeretterjesztő előadást, megszervezzük a színházi előadást, eljuttatjuk a könyvet az emberekhez, de hogy mi történik tovább bennük, megértik, vagy félreértik-e a közvetített ismeretet, milyen reakciót vált ki az belőlük, ezzel már senki nem foglalkozik” – bevallottan Jevgenyij Nyikolajevics Medinszkij munkássága irányította Durkó figyelmét.⁶⁵ Nem véletlenül: elsőként (1923–25-ben) az orosz-szovjet pedagógus és neveléstörténész vetette fel, hogy a pedagógia nemcsak a felnövekvő nemzedék nevelésére vonatkozó tételeket, általánosításokat foglalja magában, hanem a felnőtt- és öregkori nevelésre is érvényes, általánosított embernevelési sajátosságokat tartalmaz.

Durkó empirikus kutatásai immár a *felnőttek önálló elsajátítási, recepciós folyamatainak vizsgálatát, a művelődési javak elsajátítása belső, szubjektív feltételeinek a tanulmányozását célozták meg*. Bár néhányan már folytattak ilyen vizsgálatokat – Halász László, Kamarás István, Józsa Péter⁶⁶ –, a téma a hazai tudományos világ fehér foltjai közé tartozott. Durkó igazolva akarta látni, hogy a nevelés belső folyamata, a személyiség alakulása-fejlesztése az ismeretnyújtáson és elsajátításon keresztül valósul meg. Bizonyításként az emberekben lejátszódó kultúraelsajátító, recepciós, önalakító fejlődési folyamatot vizsgálta. Felismerte, hogy a „befogadó »belső lelki feltételei«, tapasztalatai, recepciós gyakorlottsága az a pszichikus közeg, amelyen valamilyen irányba a külső ingerhatás – mint egy prizmán a fénysugár – megtörik, megerősödik vagy eltorzul. Nekünk, felnőttnevelőknek a személyiségükben »mint fekete dobozában« lejátszódó folyamatok felfedezésére, a bennük lejátszódó ok és okozati kölcsönhatás-rendszer megismerésére kell törekednünk.”⁶⁷

65 Durkó Mátyás: *Az andragógiai képzés alakulása a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán*. Debrecen, 1995, Kvalitás Kiadó, 57.

66 Halász László: *Művészet és pszichológia*. Budapest, 1964, Gondolat Kiadó; Kamarás István: *A munkások és az olvasás*. Budapest, 1969, Népművelési Intézet; Józsa Péter: *Kulturális blokkok Budapesten*. Budapest, 1972, Népművelési Intézet Kutatási Osztály.

67 Durkó Mátyás: *Az andragógiai képzés alakulása a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán*. Debrecen, 1995, Kvalitás Kiadó, 57–58.

Az 1960-as évek iskolázottsági viszonyait tükröző felnőttek körében elkezdődött recepciós kutatások az évtized végén felerősödtek. Az oktatókkal és hallgatókkal együtt végzett közös kutatások eredményeit Durkó az 1970-es évek elejétől kezdi folyamatosan publikálni.⁶⁸ A végső összegzést a Gondolat Könyvkiadónál 1976-ban megjelent *Olvasás, megértés* című kötet tartalmazza.⁶⁹ A kutatás három, különböző stílusirányú, értékű, egymástól eltérő nehézségű kisregény (Szilvási Lajos: *Ott fenn a hegyen*, Sánta Ferenc: *Az ötödik pecsét*, Galambos Lajos: *Isten őszi csillaga*) befogadását követi nyomon különböző iskolai végzettségű felnőttek körében. A vizsgálati eredményeket Durkó később azokkal az adatokkal is kiegészítette, amelyekhez a televíziós földrajzi ismeretterjesztő anyagok és az önálló olvasásmegértés szintjére vonatkozóan egy másik kutatás segítségével jutott. Egy nemzetközi összehasonlító tesztvizsgálat⁷⁰ pedig abban segítette, hogy komplex módon megvilágítsa a műveltségi javak elsajátításának folyamatát, annak belső, pszichikus feltételrendszerét.

Durkó Mátyás recepciókutatásainak értékét alapvetően az adja, hogy feltárta a folyamat feltételrendszerét, valamint meghatározta a recepciós *szinteket és típusokat*. A vizsgálati tapasztalatok segítségével arra hívta fel a figyelmet, hogy a művészi-irodalmi befogadás különböző szintjeinek kialakításában alapvetően *négy* – egymástól elméletileg elválasztható – *nagyon fontos tényező* játszik szerepet. Mivel ezek mindegyike sajátos „önfejlődést” is mutat, így eltérő fejlettségi szinten integrálódva adják a recepció (befogadás) különböző szintjeit. Az első *az egyén gondolkodási képességének és készségének* állapota. A második *a mindennapi* (elsősorban beszédre épülő) *és a művészi jelrendszer értésének* valósága. A harmadik *a műélvező személyiség állapota, idegrendszerének rugalmassága vagy merevsége, a recepcióban játszott szerepének milyensége*. Végül a negyedik *az alkotáshoz való viszonyulás, a mű differenciált értékgazdagságából felismert és elismert értékek köre, tehát a műnek az egyén életében betöltött funkciója*.

A kutatási eredmények lehetővé tették, hogy az 1960-as évek végének felnőtt lakossága szépirodalmi recepciós kultúrájának szintjeit is meghatározzák. Durkó a

68 Durkó Mátyás: A kulturális elsajátítás képessége mint a kultúra demokratizálásának a feltétele hazai olvasási recepcióvizsgálat alapján. In Vonsik Gyula (szerk.): *Szegedi Nyári Egyetem 1972*. Szeged, 1972, TIT Csongrád Megyei Szervezete, 188–222. /Művelődéstudomány, 1./; Durkó Mátyás: Felnőttek szépirodalmi recepciós képessége és iskolai végzettségük. *Magyar Pedagógia*, 1973. 1. sz. 421–435.; Durkó Mátyás: *A szépirodalmi művek recepciójának szintje és fő típusai felnőtteknél*. Debrecen, 1974, Kossuth Lajos Tudományegyetem. Nevelés, Művelődés. Acta Paedagogica Debrecina, 59. sz.; Durkó Mátyás: A felnőttek szépirodalmi recepciójának a szintje és befolyásoló tényezői. In Bajkó Mátyás (szerk.): *Jausz Béla emlékkönyve*. Debrecen, 1976, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 143–168.

69 Durkó Mátyás: *Olvasás, megértés*. Budapest, 1976, Gondolat Kiadó.

70 Durkó Mátyás: Olvasásmegértés fiataloknál és felnőtteknél egy nemzetközi összehasonlító tesztvizsgálat alapján. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1983. 1. sz. 14–27.

receptiós szinteket formai szempontok alapján körvonalazta, ugyanakkor tartalmi érvekkel igyekezett alátámasztani őket. A rendszer legaljára az *elégtelen recepciót* helyezi. Az elégtelen recepció lényegét úgy fogalmazza meg, hogy vagy nem jön létre a receptiós találkozás (az alany elutasító magatartása miatt), vagy amennyiben mégis létrejön, az alany értelmi, képességbeli hiányosságai nem teszik lehetővé, hogy a mű alapvető problémáit akár minimálisan elfogadható szinten is megértse. A következő szint a *gyenge recepció*. Lényegét Durkó abban látja, hogy az olvasóban ugyan már tükröződik az irodalmi alkotás tartalma, ha töredékében és részleteiben torzítottan is, de ez a *receptió szimplifikált*, azaz a műből kiragadott, főként szubjektív élményekhez és tapasztalatokhoz kötődő s jobbára jelentéktelen részletek rögzítése. Durkó *közepes receptiós* szintűnek jelölte azt a befogadást, amelyre a mű történéseit egyes részletekben a lényeges tartalmi összefüggések vonatkozásában leíró, a mondanivaló viszonylag torzításmentes befogadása jellemző. A közepes receptiós szinten belül vizsgálatai alapján *három rétegződést* különböztetett meg. Az egyiket *jelenségszintűnek* nevezi, amelyre az a jellemző, hogy a személy kitűnő megfigyelőképességgel rendelkezik – elsősorban a történetre koncentrál –, a regény cselekményét jelenségszinten pontosan képes rekonstruálni, de a belső összefüggések felismerésével adós marad. A másik rétegződést az *önkiépítés* aspektusból felfogottnak nevezi: a személy már lényeges erkölcsi, jellemekre utaló, világnézeti vonatkozású részmondanivalókat ismer fel, amennyiben azok saját személyisége építése szempontjából használhatók. A harmadik a *presztízs* szempontú receptió: erre az jellemző, hogy az olvasó mások, a számára vonzó vagy tiszteletre méltónak tartott csoportok véleményét, állásfoglalását követi. Durkó azt a fokozatot nevezte el *jó receptiós szintnek*, amikor az olvasó a mű tartalmi jellegű elemzéséből indul ki, megérti a kommunikációs tartalmat, adós marad azonban a művészi-esztétikai értékeléssel. A receptió legmagasabb fokának a *kiváló receptiót* tartotta, amelynek során az olvasó megértette az alkotó sajátos, kimondott, illetve a mű esztétikai, technikai és strukturális eszközökkel megjelenített mondanivalóját, üzenetét. Bekövetkezett az elsajátítás, a személyiségformálódást, a személyiség átstrukturálódását megindító folyamat.

Durkó az *Olvasás, megértés* című kötetre egész életében büszke volt, nemcsak azért, mert 1975-ben elnyerte vele az MTA pályadíját, hanem azért is, mert a könyv az oktatók és a hallgatók közös munkájának eredményeként született meg.

Munkássága során szinte mindig arra törekedett, hogy az általános elméleti megfogalmazásoktól eljusson a gyakorlati megvalósíthatóságig. A *felnőttek szépirodalmi műelemző készségének állapota és fejleszthetősége* című munkájában mutatja be azt az andragógiai kísérletet, amelyet kiscsoportos keretek között végeztek a debreceni Dolgozók Általános Iskolájában.⁷¹ A 12 héten át folytatott irodalmi-műelemző

71 Durkó Mátyás: *A felnőttek szépirodalmi műelemző készségének állapota és fejleszthetősége*. Debrecen, 1977, Kossuth Lajos Tudományegyetem. Nevelés, művelődés. Acta Paedagogica Debrecina, 67. sz. A tanulmány egyébként részét képezte az *Olvasás, megértés* című kötetnek is, 252–277.

gyakorlat tapasztalatainak bemutatásakor az iskolarendszer felelősségére hívja fel a figyelmet, és megerősíti, hogy tudatos munkával, aktív gyakorlással „a recepció-képesség és jártasság a felnőttkorban is fejleszthető”.⁷² Egy másik említésre méltó munka a Korunk Valósága elnevezésű hajdú-bihari művelődési mozgalom tudományos értékelésére vonatkozó megbízása a Népművelési Intézet részéről, amely az oktatók (Boros Sándor, Keresztesné Várhelyi Ilona, Rubovszky Kálmán, Soós Pál, Szabó László, Tibori Timea) és a hallgatók közreműködésével egy éven át, 1974–75-ben tartott. A kutatásról született tanulmányok 1978-ban, a Csoma Gyula és Anatolij Viktorovics Darinszkij szerkesztette *A felnőttnevelés problémái* című kötetben külön fejezetben jelentek meg Soós Pál–Szabó László, Boros Sándor és Rubovszky Kálmán tollából,⁷³ a fejezetet záró írás Durkó Mátyás munkája volt. Durkó, jóllehet a résztvevőket nem tekintette hiteles mintának, a Korunk Valósága vetélkedősorozatot mint értékes iskolán kívüli művelődési formát elismerte, de „elsősorban az általános iskolát végzett és érettségizett, nagyrészt önálló munkát végző szakmunkás- és művezetőréteg továbbképzésének egyik alkalmas formájának” látta. Úgy vélte azonban, hogy „az ennél alacsonyabb iskolázottságú rétegek [...] nagy átlagban nem rendelkeznek elégséges szintű önművelődési képességgel, tanulási technikával ahhoz, hogy pozitív indítást adó sikerélménnyel vehetnének nagyobb arányban részt a mozgalomban”.⁷⁴ Durkó kutatásaiban jól megmutatkozik – egyébként egész munkásságára jellemzően – ez a kétféle gondolkodási mód: egy deduktív irányú és egy empirikus-induktív irányú, amelyek mindig egyszerre voltak jelen, legfeljebb hol az egyik, hol a másik dominanciája érvényesült.

72 Durkó Mátyás: *A felnőttek szépirodalmi műelemző készségének állapota és fejleszthetősége*. Debrecen, 1977, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 65. Nevelés, művelődés. Acta Paedagogica Debrecina, 67. sz.

73 A Korunk Valósága mozgalom. In Darinszkij, A. V.–Csoma Gyula (szerk.): *A felnőttnevelés problémái. Szovjet és magyar tanulmányok a felnőttnevelésről*. Budapest, 1978, Tankönyvkiadó Vállalat, 231–272. Lásd még Francz Vilmos: Egy a sok közül. Andragógussá érlelő iskoláim. In Magyar Edit–Maróti Andor (szerk.): *Elbeszélések a magyar felnőttoktatás legutóbbi fél évszázadáról*. Budapest, 2008, ELTE Eötvös Kiadó, 113–130.

74 Durkó Mátyás: A [Korunk Valósága] mozgalom összefoglaló művelődéspolitikai és andragógiai értékelése. In Darinszkij, A. V.–Csoma Gyula (szerk.): *A felnőttnevelés problémái. Szovjet és magyar tanulmányok a felnőttnevelésről*. Budapest, 1987, Tankönyvkiadó Vállalat, 272–285. Idézet: 273. A Francz Vilmos által koncepcionált és szervezett, Korunk Valósága elnevezést viselő program résztvevője volt Keresztesné Várhelyi Ilona is, aki a finnországi tanulóköri képzési forma Hajdú-Bihar megyei adaptálására tett kísérletet. Beszámolója a Boros Sándorral közösen írt *Felnőttnevelési tanulmányok* című kötetben jelent meg. Debrecen, 1977, Kossuth Lajos Tudományegyetem.

A KÖZMŰVELŐDÉS ÉS KÖZNEVELÉS RENDSZERE

Durkó Mátyás gondolkodásában a nevelés mellé egy másik alapkategória is társul: a művelődés. A fogalom kezdetben népművelésként, később közművelődésként jelenik meg munkásságában – ám mindig *önművelésként* értelmeződik, az egész életen át tartó, permanens tanulás keretei közé helyezve.

Durkó sikerként könyvelhette el, hogy a *közművelődés és a köznevelés rendszerének* kutatása beépült az akkor megindult 6. sz. kutatási főirányba. Először részesült nagyobb anyagi támogatásban.⁷⁵ A kutatás országos kiterjedésű volt, részt vett benne valamennyi kutatóintézet és egyetem. Az andragógiai kutatás a *permanens nevelés belső rendszerének a tisztázását* célozta meg. A problémával már a Népművelési Szeminárium indulásakor is foglalkozott Durkó, de a témakör iránti érdeklődése csak a hetvenes évek elejétől erősödött fel. Jelzi ezt a Gondolat Könyvkiadó gondozásában 1976-ban megjelent, *Az alakuló ember* című tanulmánykötetben⁷⁶ közölt írása is.

A szovjet–magyar felnőttnevelési együttműködés keretében 1978-ban kiadott, *A felnőttnevelés problémái* című kötetben⁷⁷ közölt, *A permanens nevelés rendszere Magyarországon* című tanulmánya elején Durkó mindenekelőtt azt tisztázza, hogy „az élet újszerű feltételeinek, a rohamos fejlődés, állandó változás körülményeinek leginkább megfelelő, azzal adekvát *nevelési, művelődési rendszert*”⁷⁸ kell kialakítani. Kutatásai során tapasztalta, hogy bármely rendszer működésének ismerete az építmény belső immanenciáján alapszik. A rendszer ugyanis építményből és működésből áll. A rendszer építményére elsősorban a taxonomikus (az ismereti anyagot saját elvei alapján rendszerbe foglaló) struktúra és a szomszédos elemek, határelemek és alrendszerek viszonyát megjelenítő statikus viszonystruktúra a jellemző. A működés viszont dinamikus természetű, és ehhez a teljes rendszer dinamikus viszonystruktúrája adhat rendező elvet. Egy komplex rendszer működéséről ezért aligha

75 MTA Pedagógiai Kutató Csoport Közleményei, 4. sz. 42–73. Budapest, 1975. Az OTTKT 6. számú kutatási főirány nevet viselő, 1973-ban létrehozott kutatási program az 1968-as új gazdasági mechanizmushoz kapcsolható. Az 1970-es évek elején induló Országos Távlati Tudományos Kutatási Terv (OTTKT) keretein belül a „főirányok” egyike volt a 6. sorszámot viselő, *A köznevelés fejlesztését szolgáló pedagógiai kutatások* elnevezésű program, amelyre 1973-tól 1984-ig tartó fennállása alatt több mint százmillió forintot költöttek. E program történetét mindvégig szenvedélyes viták, átszervezések, kemény szakmai és kormányzati bírálatok kísérték. Halász Gábor: *Oktatáspolitikai és neveléstudomány a hetvenes években: A „hatos főirány” története*. www.halaszgofi.hu/download/Hatos_foirany.pdf (Letöltve: 2014. 05. 28.)

76 Durkó Mátyás: *A permanens nevelés*. In Lux Alfréd (szerk.): *Az alakuló ember*. Budapest, 1976, Gondolat Könyvkiadó, 287–321.

77 Durkó Mátyás: *A permanens nevelés rendszere Magyarországon*. In Darinszkij, A. V.–Csoma Gyula (szerk.): *A felnőttnevelés problémái. Szovjet és magyar tanulmányok a felnőttnevelésről*. Budapest, 1978, Tankönyvkiadó Vállalat, 50–70.

78 Uo. 50.

lehet gyakorlati értékű képet alkotni, ha a működés struktúrájának meghatározása előtt a kutató nem tisztázza a rendszer taxonomikus és statikus struktúráját. Vagyis a rendszer ismerete építményének ismeretén alapszik.⁷⁹ Durkó mindezek figyelembevételével négy alapelvet dolgozott ki, tanulmányában ezek alapján építette fel a permanens művelődés és nevelés rendszerét.

Az egyik alapelv: a személyiségfejlődés szélesebb terjedelmű jelenség, mint a céltudatos nevelés, mert az előbbi az egész társadalom szocializációs rendszerébe illeszkedik. Durkó a művelődésen a személyiségnek a kulturális javakkal való találkozás, az elsajátítás során bekövetkezett gazdagodását érti. A találkozás létrejöhet intézményesített keretek között – ennek két összetevője van: a nevelés és a kulturális szolgáltatások –, és történhet spontán formában. A második alapelv: nem lehet továbbra is csak gyermeknevelésben gondolkodni, a szisztematikus nevelésnek minden korosztályra ki kell terjednie (a felnővekvő nemzedék nevelése, a felnőttnevelés, az öregkori nevelés). A szisztematikus nevelésnek egy kiképzési és egy továbbképzési szakasza van. Ez utóbbiak meghatározásában azonban bizonytalan. Úgy véli, újra kell gondolni és tisztázni kell e két nevelési szakasz egymáshoz való viszonyát. A harmadik alapelv: nem elég csak az iskolarendszerű nevelésre gondolni: ugyanilyen igényesen minden szakágban ki kell alakítani az iskolán kívüli nevelés különböző formáit is (iskolarendszerű formák, iskolai és iskolán kívüli átmeneti formák, az iskolán kívüli nevelés formái a pedagógiában és az andragógiában). A különböző korosztályok nevelése érdekében minden olyan területen biztosítani kell a célok és az eljárások egyöntetűségét, amely szisztematikus nevelő hatást képes gyakorolni a személyiségre. Mindez úgy érhető el – vélekedik Durkó –, ha minden korosztály nevelésén belül sikerül megtalálni azt a domináns nevelő hatást biztosító ágat, amelyhez a többi is kapcsolódik. Végül a negyedik alapelv: az eredményes nevelés feltétele a nevelés önneveléssé való „fejlődése”. Az önnevelés aránya nő a pedagógiától az andragógia, másrészt az iskolai formáktól az iskolán kívüli formák felé haladva. Durkó úgy véli, a nevelés mindig kétoldalú: nincs sikeres nevelés önnevelés nélkül. A kölcsönhatás azonban attól függ, „milyen fejlett a nevelés részének önnevelési képessége, jelen lesz-e a nevelésben a nevelési folyamat két fő mozzanata: a célirányos nevelő-vezető mozzanat, illetve az önalakító, önnevelő mozzanat”.⁸⁰

A kutatás másik iránya lehetővé tette a permanens művelődés legszélesebb kiterjedésű jelenségének osztályozását és beillesztését a szocializáció folyamataiba. Durkó 1976-ban megjelent, *A felnőttképzés fő területei közötti integrálódás szük-*

79 Hajnal Albert: A modellek modellje. Az interdiszciplináris szemlélet problémái. In Kindler József–Kiss István (szerk.): *Rendszerkutatás. Válogatott tanulmányok*. Budapest, 1973, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 359–393.

80 Durkó Mátyás: A permanens nevelés rendszere Magyarországon. In Darinszkij, A. V.–Csoma Gyula (szerk.): *A felnőttnevelés problémái. Szovjet és magyar tanulmányok a felnőttnevelésről*. Budapest, 1978, Tankönyvkiadó Vállalat, 50–70. Idézet: 62.

ségessége és lehetőségei című tanulmányában⁸¹ részletesen elemzi és általánosítja a művelődés „nevelés előtti” fő szakágait (spontán formálódás, regeneratív szórakozás, a szórakozva művelődés és az információ); meghatározza közös művelődési és egymástól elkülönülő speciális sajátosságait, majd – mint a művelődésen belüli minőségileg új területet – értelmezi a permanens nevelés rendszerét is. Megkísérli a rendszerben a közművelődést és köznevelést értelmezni és elhelyezni. Megalkotja a permanens művelődés és permanens nevelés statikus felépítésű modelljét, majd ennek alapján a felnőttművelődés és -nevelés vonatkozásában a dinamikus együttműködési modell felvázolására is kísérletet tesz.

Durkó kutatásainak nagy érdeme – írja méltatásában Csoma Gyula –, hogy a „legjellegzetesebb andragógiai problémákat az egész életen át tartó, permanens tanulás nagy fesztávolságú gondolkodási ívébe illesztette. [...] ezzel együtt azt a diszciplináris rendszert, amelyben az andragógiát mint tudományt elhelyezte, illetve azt a funkcionális és intézményi rendszert, amelyben a felnőttnevelési, felnőttoktatási, felnőttképzési [és tegyük hozzá, felnőtt-tanulási] gyakorlat általa helyet kapott, az egész életen át tartó, permanens tanulás alkotórészeként mutatja be.”⁸²

Durkó rendszertani tanulmányaira a szakma különbözőképpen reagált. A művelődés „nevelés előtti” területeinek osztályozását és az egyes részágak jellemzését általában elismerték és méltányolták, néhányan azonban (Bernáth József, Gáspár László) nem értettek egyet Durkó permanens nevelés értelmezésével, s vitatták a permanens művelődés szélesebb rendszerébe illesztését. A felnőttnevelés-kutatók viszont (Csoma Gyula, Sz. Várnagy Marianne) elfogadták, sok tekintetben azonosulni tudtak koncepciójával.

ÖSSZEHASONLÍTÓ OLVASÁSMEGÉRTÉSI VIZSGÁLAT KÖZNAPI ÉS TUDOMÁNYOS SZÖVEGEKKEL

Durkó továbbra is nagy energiával, magát nem kímélve dolgozik, s munkájának meg is van az eredménye. 1981 és 1984 között a kar tudományos dékánhelyettese lesz. *Az ember kultúraelsajátító képessége* című vizsgálathoz a Művelődésügyi Minisztériumtól anyagi támogatást kap (a vizsgálat a minisztérium *A közművelődés helyzete és fejlődésének távlatai* témakörben indult tárcaszintű kutatási főirányának része).⁸³ A hetvenes években elkezdett recepciókutatások folytatásában nagy segítséget jelent Harangi B. László személye, aki 1976-tól tudományos ösztöndíjasként,

81 Durkó Mátyás: A felnőttképzés fő területei közötti integrálódás szükségessége és lehetőségei. In Daly Lenke–V. Sütő Anna (szerk.): *Felnőttoktatás és közművelődés*. Budapest, 1976, Fővárosi Tanács VB Művelődésügyi Főosztálya, 7–36.

82 Csoma Gyula: Durkó Mátyás 1926–2005. *Új Pedagógiai Szemle*, 2005. 12. sz. 109–111. epa.oszk.hu/00000/00035/00098/2005-12-im-Csoma-Durko.html (Letöltve: 2014. 03. 11.)

83 *A közművelődés helyzete és fejlődésének távlatai* című Művelődési Minisztérium tárcaszintű kutatási főirány középtávú terve 1981–1985. Budapest, 1983, Művelődéskutató Intézet.

majd kutatóként dolgozik a tanszéken. „Az ő bekerülése a Tanszékre jelentős [...] tudományos erősítést jelentett, aki a Tanszékünk szellemileg is jelentős egyénisége lett” – írja róla később.⁸⁴ Harangi jól eligazodik a kibontakozó számítógépes világban, beszél angolul. Nagy érdemei vannak a Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszék 1981–85-re szóló középtávú kutatási tervének kimunkálásában.⁸⁵

A minisztériumi támogatás lehetővé tette, hogy Durkó végre nagyszámú minta alapján, a nemzetközi konstelláció figyelembevételével végezhesen kutatást. Célja az volt, hogy *összehasonlítható teljesítmény-adatokat kaphasson az iskolai fokok, továbbá a tanuló és nem tanuló alanyok, illetve a köznapis és tudományos (szakjellegű) szövegek esetén mutatkozó olvasásmegértési kultúra állapotáról.*

A munka eredményét 1980-ban közösen publikálta Harangival. A kötet 1983-ban Akadémiai Díjban részesült.⁸⁶ Az empirikus kutatás 1470 főre terjedt ki, és döntően az IEA (Nevelési Eredmények Értékelésére Alakult Nemzetközi Társaság) összehasonlító vizsgálatában alkalmazott tantárgytesztek egyikét, az olvasásmegértés-tesztet használták, amely (némi) lehetőséget nyújtott az eredmények nemzetközi összevetésére is. Sajnos nem volt módjuk minden vonatkozásban, szociológiailag is érvényes reprezentatív mintavételre, de mintájuk – az iskolai fokozatok, tagozatok és osztályok vonatkozásában – nagy vonalakban megfelelt a fővárosi és a vidéki nagyvárosi felnőtt tanulók reprezentatív összetételének. Durkó és Harangi úttörő munkát végez. Az országban elsőként kutatják az iskoláskorú populációhoz viszonyítva az azonos iskolai végzettségű, „most is tanuló és most nem tanuló felnőttek” olvasásmegértési képességét.⁸⁷ Kutatásuk során figyelemre méltó tényeket, összefüggéseket tártak föl, lényeges hiányosságokra és teendőkre hívták fel a figyelmet. A legfontosabbak közé tartozik az a megállapítás, mely szerint „átlagban általános iskolai (és e közeli) fokon a felnőttek – egy normális kopási indexnek megfelelően – a gyermeki teljesítménynél alacsonyabb szinten képesek az olvasásmegértésre, de a középiskolás fokon teljesítményük ennél fokozottabb mértékben gyengébb az ugyanolyan iskolai végzettségű fiatalok olvasási képességéhez képest”.⁸⁸ Durkó és

84 Durkó Mátyás: *Az andragógiai képzés alakulása a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán*. Debrecen, 1995, Kvalitás Kiadó, 80. Harangi B. László a B.-t utólag, az 1980-as évek elejétől illesztette a nevébe, hogy megkülönböztesse magát az andragógia terén kutatómunkát folytató budapesti Harangi László személyétől.

85 Durkó Mátyás (fel. szerk.): *A művelődési, felnőttnevelési folyamatok hatékonysága és kutatása*. Debrecen, 1984, Kossuth Lajos Tudományegyetem. Acta Andragogiae et Culturae, 6. sz.

86 Durkó Mátyás–Harangi B. László: *Olvasásmegértés vizsgálata felnőtteknél*. Debrecen, 1980, Kossuth Lajos Tudományegyetem. KLTE a jövő iskolájáért. Tanulmányok a 6. sz. főirány kutatási köréből, 4. sz.

87 Durkó Mátyás: Felnőttek olvasásmegértési teljesítménye rendeskorú tanulókéhoz viszonyítva. *Magyar Pedagógia*, 1981. 1. sz. 21–38.

88 Durkó Mátyás–Harangi B. László: *Olvasásmegértés, művelődési motiváció nagyvárosi és nem nagyvárosi felnőtteknél*. (Borítócím: *Az olvasásmegértés vizsgálata felnőtteknél*.) Debrecen, 1980,

Harangi a kutatási eredmények értékelése, a levont következtetések segítségével mutatják be az általános és speciális színvonalat meghatározó szociokulturális tényezőket, a művelődéspolitikai, oktatáspolitikai és andragógiai tennivalókat. Felhívják a figyelmet az iskolai oktatás hatékonyságának elégtelenségére, a felnőttnevelést megalapozó képző-nevelő munka fogyatékosságaira. Fontos kiemelni Durkó egy igen figyelemre méltó megállapítását. Harangi segítségével – aki ugyanazon a mintán még a művelődési motiváció állapotát is vizsgálta – felismerte, milyen nagy jelentősége és szerepe van a „második startnak” a felnőttkori tovább/tanulásban. A „második start” szerint nemcsak a felnőttek iskolarendszerben szerzett tapasztalataitól függ (még hozzá nagymértékben), hanem a művelődéspolitikai és oktatáspolitikai által nyújtott „miliótól” is. Későbbi munkássága során – sajnos – nemigen tudott figyelmet fordítani a „második start” lényeges jellemzőinek differenciált kimunkálására, de azt is lehetne mondani, már nem maradt rá energiája.⁸⁹

A kutatási részeredményekről beszámoló tanulmányokat⁹⁰ követte a Művelődéskutató Intézet kiadásában 1984-ben két kötetben megjelent összefoglaló.⁹¹ Az első kötet az olvasásmegértés problémakörével foglalkozik. Számba veszi az olvasásmegértést meghatározó tényezőket a fiataloknál és felnőtteknél egyaránt. Következtetéseket fogalmaz meg. Bemutatja azokat a tanulási, művelődési motivációkat és olvasásmegértési teljesítményeket, amelyek a felnőttnevelés eredményességét befolyásolják. A második kötet a személyiség szabadidő-felhasználási szokásai és az olvasásmegértés közti kapcsolatok elemzését tartalmazza. Sor kerül a kutatás pedagógiai, andragógiai és közművelődési konzekvenciáinak összefoglalására is.

A kutatás indokait tartalmazó és a kutatás eredményeit összefoglaló két kötet bátran nevezhető úttörő, korát meghaladó, problémamegfogalmazó dokumentumnak.⁹² Az első kötetben Durkó Mátyás és Harangi B. László arra hívják fel a figyelmet,

Kossuth Lajos Tudományegyetem, 63. KLTE a jövő iskolájáért. Tanulmányok a 6. sz. főirány kutatási köréből, 4. sz.

89 Durkó Mátyás a „második start” problémájának a fontosságát csak jóval később, a rendszerváltás után, 1992-ben említi ismét. (Durkó Mátyás: Felnőttnevelés és önművelés mint a személyi és társadalmi jövőnk záloga. *TIM: társadalom – információ – művelődés*, 1992. október 2. 1–3.)

90 Durkó Mátyás–Harangi B. László: *Az olvasásmegértés vizsgálata felnőtteknél*. Debrecen, 1980, Kossuth Lajos Tudományegyetem. KLTE a jövő iskolájáért. Tanulmányok a 6. sz. főirány kutatási köréből, 4. sz.; Durkó Mátyás: Felnőttek olvasásmegértési teljesítménye rendeskorú tanulókéhoz viszonyítva. *Magyar Pedagógia*, 1981. 1. sz. 21–38.; Durkó Mátyás: Olvasásmegértés fiataloknál és felnőtteknél egy nemzetközi összehasonlító tesztvizsgálat alapján. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1981. 1. sz. 14–27.

91 Durkó Mátyás–Harangi B. László: *Olvasásmegértés, művelődési motiváció, szabadidő-felhasználás. I–II*. Budapest, 1984, Művelődéskutató Intézet. /Közművelődés-kutatás./

92 Gondoljunk az ún. PISA-vizsgálatokra (*Programme for International Student Assessment*, azaz A nemzetközi tanulói teljesítménymérés programja). A programot a kilencvenes évek végén hívta életre a legfejlettebb államokat tömörítő Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet

hogyan a kultúra jövője – így a felnőttnevelés eredményessége is – jelentős mértékben függ a rögzített verbális információk átvételétől és továbbadásától. Hangsúlyozták a nyelvi kód használatát elsajátító képesség szerepét, amelyet az információk megértéséhez szükséges, nélkülözhetetlen alpnak tartottak. Nehezményezték, leszűkített értelmezésnek vélték, hogy az olvasás jelentőségéről többnyire az iskoláskorú gyermekek vonatkozásában beszélnek, noha az olvasást a gazdasági és társadalmi fejlődés mindinkább létfontosságúvá teszi a felnőttek életében is. A szerzők külföldi és hazai vizsgálatokra hivatkozva hívják fel a figyelmet rá, hogy az iskolai bizonyítvánnyal hivatalosan írástudónak nyilvánított emberek jelentős része képtelen az őt közvetlenül érintő írásbeli információkat megszerezni és értelmezni. Terjedőben van a „funkcionális analfabetizmusnak” nevezett jelenség, amely gazdasági, társadalmi és politikai téren egyaránt súlyos problémákat vet fel, végső soron a demokrácia kiszélesítésének egyik gátló tényezőjévé is válhat.⁹³ Kutatásaikkal arra hívják fel a figyelmet, hogy a felnőttek körében folytatott olvasásismeret-, elsajátítási-képesség-vizsgálatok nélkülözhetetlenek a felnőttnevelési és közművelődési folyamatok feltárásához, mert jelentős szerepet töltenek be a felnőttnevelés vezetékes formációiban, de különösen az önnevelő formákban. Az önálló ismeretelsajátítás szintjének és problémáinak ismerete egyrészt az önálló, önművelő formákban való művelődés eredményességének tényleges mértékére, a tényleges hatékonyságra enged következtetni, másrészt jó alapot szolgáltat rá, hogy fény derüljön a különböző iskolai végzettségű, műveltségű felnőttek között folyó felnőttoktatási, nevelési munka módszertani problémáira is.

A szerzőpáros a recepciókutatást az andragógia részdiszciplínájának tekinti. Mindketten hangsúlyozzák, hogy szükség van rá, mert eredményeit mindazok számára megkerülhetetlennek tartják, akik a felnőttek képzésével, továbbképzésével, átképzésével vagy iskolapótló képzésével foglalkoznak. Kutatási tapasztalataik arról is meggyőzték őket, a „recepció sikeressége” a felnőttek esetében nem szűkíthető le az eredményes vizsgára: a képzés hatékonysága valójában az azt követő történések (elhelyezkedés, munkavégzés) valóság-világában értelmezhető.

A Művelődéskutató Intézet által kiadott második kötet úttörő jellegét elsősorban a kérdésfeltevésben kell keresni. A szerzők nemcsak arra kerestek választ, milyen összefüggés van a szabadidő-eltöltés és az olvasás (művelődés) között, hanem

(OECD), amelynek Magyarország 1996 óta tagja. A PISA monitorozó jellegű felméréssorozat, amely három területen (alkalmazott matematikai műveltség, alkalmazott természettudományi műveltség és szövegértés) vizsgálja a tizenöt éves tanulók képességeit. A felmérés háromévenként zajlik az OECD-tagországok és a programhoz csatlakozó egyre növekvő számú partnerországok irányításával. Először 2000-ben, ezt követően 2003-ban, majd 2006-ban volt mérés. Az egyes mérések alkalmával egy-egy műveltségi terület nagyobb hangsúlyt kap, mint a többi. 2000-ben a szövegértés, 2003-ban a matematika, 2006-ban a természettudomány volt a kiemelt terület. 2009-ben ismét a szövegértés kerül a figyelem középpontjába.

⁹³ Durkó Mátyás–Harangi B. László: *Olvasásmegértés, művelődési motiváció, szabadidő-felhasználás I.* Budapest, 1984, Művelődéskutató Intézet. /Közművelődés-kutatás./

arra is felhívták a figyelmet, hogy a felnőttnevelés háttérében tulajdonképpen a felnőtt életének időszerkezete húzódik meg. A különböző időszerkezetek befolyásolják a felnőttek művelődési, önművelési és tanulási lehetőségeit is. A kérdés kutatásához „ideális terepet” nyújtottak a korszak társadalmi viszonyai: ebben az időszakban vezetik be a szabad szombatot, rohamosan szaporodnak a hétvégi telkes házak, jelennek meg az élcelődés céltáblái, a „szabadidő-kutatók”, ugyanakkor publikációk sora tárgyalja a „gyorsuló időt”.

Durkó és Harangi arra volt kíváncsi, milyen hatással van az olvasásra az egyén szabadidejének megnövekedése – hiszen az olvasáshoz időre van szükség. Kutatásuk nem a szabadidő-szerkezetéről szólt – végső soron arra irányult, hogy bizonyos szabadidő-felhasználási szokások, „blokkok” miként befolyásolják az olvasásmegértést. Mivel nagyvárosi tanuló és nem tanuló felnőtteket vizsgáltak, csupán az ő szabadidő-felhasználási struktúrájukról, szokásairól és olvasásmegértéséről nyert adatok alapján fogalmaztak meg következtetéseket. A kutatási eredmények arra hívták fel a figyelmet, hogy a társadalom mindig meghatározott normákat és előírásokat támaszt az egyén magatartásával szemben, és az ember többé-kevésbé alkalmazkodik, orientálódik is a külső világhoz. A szabadidő pusztán megnövekedése nem jelenti egyben szerkezetének átalakulását, a meglévő időkerettel való jobb és eredményesebb gazdálkodást. Az emberek többsége szabadidejében ösztönösen a legkisebb fáradtsággal, a legkönnyebben elérhető és nem a tudatos erőfeszítéssel járó tevékenységi, (szórakozási) formákat választja. A kutatás adatai alapján azt a következtetést vonták le, hogy a felnőttnevelés hatékonyságát jelentősen befolyásolja a praktikusság és a feszes tervszerűség.

A MŰVELŐDÉSI-FELNŐTTNEVELÉSI FOLYAMAT ANDRAGÓGIAI SAJÁTOSSÁGAI

Durkó az 1980-as évek elején egy másik nagy tudományos vállalkozásba is fogott. Árnnyaltabb általánosításra törekszik mind az andragógiai sajátosságok, mind a felnőttnevelési folyamat, mind a szélesebb művelődési folyamat általános embernevelési sajátosságainak és az ehhez viszonyított felnőttkori sajátosságok másságának kérdésköreit illetően. A műkedvelőkről szólva – a korábban már kidolgozott felnőttkori sajátosságokra és a felnőttek művelődési motivációira vonatkozó ismeretekre, a szociológiai kutatások eredményeire támaszkodva – újszerű megközelítésben tárgyalja a spontán formálódási, szórakozási, szórakozva művelődési és informális művelődési tevékenységek folyamatjellegét és sajátosságait.

Irányítása alatt 1981-ben elkészült a *Tanulmánykötet a közművelődési folyamat problémaköréből* című kétkötetes munka.⁹⁴ Durkó a kiadványt nem tartotta egyetemi jegyzetnek – a jegyzet, vallotta, szaktudományos kutatások alapján kiérlelt, a

94 Durkó Mátyás (szerk.): *Tanulmánykötet a közművelődési folyamat problémaköréből. I–II. Egyetemi segédanyag*. Budapest, 1981, Tankönyvkiadó Vállalat.

tudományos közvélemény által már elfogadott, lényegi, megtanulandó mondani-valót tartalmaz. Ehhez pedig a kutatási eredmények rendszeres vitájára, az elméleti és gyakorlati szakemberek tanácskozásaira van szükség. E két kötet tanulmányai viszont sok kérdésben csak a probléma „első szintű” tudományos megközelítését vállalták. Durkó Mátyás nemcsak munkatársai – Rubovszky Kálmán, Tóth Béla, Boros Sándor, Harangi B. László és Keresztesné Várhelyi Ilona – animátora, a kötetek szerkesztője és szerzője (az előszón kívül öt fejezetet írt), hanem a készülő részanyagok első, szigorú bírálója is. Az általa írt fejezetek (A felnőtté fejlődés folyamata, A felnőttkor szakaszai és a nevelhetőség, A felnőttnevelés és a közművelődés dinamikus modellje, Nevelés és önnevelés, a kulturális elsajátítás folyamata és fejleszthetősége a felnőttkorban, A tapasztalati és új ismereti réteg egysége a felnőttnevelés folyamatában) addigi tudományos munkájának legjavát foglalják össze, a legújabb hazai és nemzetközi kutatási eredményekkel megerősítve. Durkó a közös munka legfőbb értékét abban látja, hogy egy jó összefoglalás született a „közművelődés/felnőttnevelés hogyanjára, folyamatjellegére vonatkozóan. Sikertült túllépni csupán a feladatok, a »mit kell csinálni« hangsúlyozásán, a »hogyan kell csinálni« kérdésre vonatkozó ismereteket is megvilágítva.”⁹⁵ Az 1980-as évek elején Durkónak két olyan munkája is megjelenik, amelyek lehetővé teszik a nyitást külföld felé. Az egyik *A permanens művelődés és felnőttnevelés rendszertani és funkcionális kérdései* című munka volt, szerzőtársa a lengyel Mieczysław Marczuk.⁹⁶ A másik említésre méltó, egyúttal első idegen nyelvű kiadvány az eddigi kutatási eredményeket foglalta össze.⁹⁷

EGYSZEMÉLYES INTÉZMÉNY

A folyamatosan, nagy energiával dolgozó Durkó Mátyás egészségét kikezdte az erjét meghaladó munka. Állapota 1984-ben erősen megromlott. Nyugdíjazását kéri. „A betegségem miatt terhessé vált a rendszeres oktatás. Megalkudni nem tudtam, fele erővel nem voltam képes, csak arra, hogy átadjam ezt a munkát azoknak a kollégáknak, akiről tudom, hogy ugyanolyan felelősséggel viszik tovább. Ma már csak az oktatás alkalmi segítése és bizonyos tudományos feladatok megtervezése, illetve magának a felnőttnevelési kutatócsoportnak a szervezése a dolgom. Ez saját

95 Durkó Mátyás: *Az andragógiai képzés alakulása a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán*. Debrecen, 1995, Kvalitás Kiadó, 93.

96 Durkó Mátyás–Marczuk, Mieczysław: *A permanens művelődés és felnőttnevelés rendszertani és funkcionális kérdései*. Debrecen, 1980, Kossuth Lajos Tudományegyetem. Acta Andragogiae et Culturae, 1980. 1. sz.

97 Durkó Mátyás (ed.): *Educational-acquisitional Process in Adult Education. Studies by the Chair of Adult and Public Education of the Lajos Kossuth University, Debrecen*. Debrecen, 1982, Kossuth Lajos Tudományegyetem. Felnőttnevelés, művelődés. Acta Andragogiae et Culturae, 4. sz.

munkatempót tesz lehetővé” – nyilatkozta 1986-ban a *Népművelés* újságírójának Durkó Mátyás.⁹⁸ Nyugdíjazását követően, 1984 és 1988 között még vezeti az MTA Pedagógiai Bizottsága Felnőttnevelési Munkabizottsága, valamint az OPI közös kiadványaként, anyagi okok miatt csak rövid ideig megjelenő, első önálló, időszakos elméleti és módszertani periodika, az *Andragógia* szerkesztőbizottságát. A rendszer-váltás után arra is maradt ereje, hogy segítse az új nevén, a debreceni egyetemen beinduló a Nevelés- és Művelődéstudományi Programot, amelyben lehetőség nyílt a felnőttnevelési és a közművelődési alprogram akkreditációjára, valamint a PhD-fokozat megszerzésére. Egy ideig részt vesz az egyetemi képzésben is, ám egyre nyilvánvalóbb számára, hogy a debreceni tanszék profilja fokozatosan változik.

A szakemberképzésben arányeltolódás tapasztalható, és módosulni kezdenek a tartalmi hangsúlyok. Az okok összetettek. A Soós Pál vezette tanszéken a kultúrpolitikai és művelődéstudományi, Rubovszky Kálmán tanszékvezetésének időszakában a piaciorientált kulturális menedzserképzés kerül előtérbe. Durkó megpróbál kapcsolódni az irányzathoz,⁹⁹ látja azonban, hogy az andragógia és az általa kimunkált felnőttnevelési szakirány mindinkább speciális képzéssé redukálódik.

Egyszemélyes intézményként kezd offenzívát, akárcsak 1957-ben, a Népművelési Szeminárium indulásakor. Munkájához váratlan segítség érkezik. Az Országos Középtávú Kutatás-Fejlesztési Terv (Ts-4) keretében 1986-tól vizsgálatok kezdődtek a közművelődés helyzetéről, s Durkó megbízást kap *A felnőttnevelési folyamatok andragógiai sajátosságai* című kutatás vezetésére. Négy problémakört céloz meg: A hátrányos helyzetűek művelődésének elindítása és segítése; Az önrendelkezés-re, autonómiára építés és az önművelési képesség fejlettségi szintje mint a nevelési gyakorlat elméleti alapja; A céltudatos, magas szintű önművelés, önnevelés és andragógiai segítése; Az andragógiai sajátosságok értelmezése, fő stratégiái, taktikai konzekvenciái a korszerű felnőttnevelésre.

Durkó most is különösen kiemelt figyelmet fordít az önnevelés, önművelés problématerületeinek kutatására. Korábbi munkásságára támaszkodva¹⁰⁰ elérke-

98 Idézi Kajdi Béla: „Aki fölteszi a kolompot, az rázza!” Durkó Mátyás hatvan-, a szak harmincéves. *Népművelés*, 1986. 4. sz. 7–14. Idézet: 14.

99 Durkó Mátyás: Az andragógia mint tudomány szerepe az egyetemi művelődési menedzserképzésben. In Rubovszky Kálmán (szerk.): *Művelődéstudományi tanulmányok*. Debrecen, 1997, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 7–15. Acta andragogiae et Culturae, 16. sz. Durkó lépést akart tartani a változásokkal. Arra is vállalkozott 1996-ban az ország vezető andragógusaival (Maróti Andor, Mankó Mária stb.) részt vegyen a Kontaktstelle Arbait Beruf (Svájc) egyhetes tréningjén, Jászberényben.

100 Durkó Mátyás: A felnőttnevelési folyamat alapvető sajátosságai. In Molnár Zoltán (szerk.): *A közművelődés didaktikai és metodikai kérdései*. Szeged, 1978, TIT Csongrád Megyei Szervezete, 101–134. /Művelődéstudomány, 7./; Durkó Mátyás: A tapasztalati és tudományos ismereti réteg szerves összekapcsolásának szükségessége a felnőttoktatásban. In Vonsik Gyula (szerk.): *Szegedi Nyári Egyetem 1972*. Szeged, 1972, TIT Csongrád Megyei Szervezete, 135–157. /Művelődéstudomány, 1./;

zettnek látta az időt és alkalmasnak a helyzetet, hogy elmélyült kutatómunkájával immár a *nevelési–önnevelési–művelődési folyamat*¹⁰¹ belső oldalainak tudományos feltárását célozza meg.

Elfogadhatatlannak tartja azt a szemléletet, mely szerint „a nevelés hagyományos értelemben a művelődés antagonistája”.¹⁰² Úgy véli, a megállapítás abból az idejétmúlt pedagógiai felfogásból (gyakorlatból) táplálkozik, miszerint a nevelés „a tanár parancsnoksága alatt zajló, a tanuló ellen elkövetett oktatási folyamat”.¹⁰³

Durkó a nevelési folyamat belső mozzanatainak logikájához a külföldiek közül elsősorban T. Ten Have¹⁰⁴ és Ger van Enckevort¹⁰⁵ munkáira támaszkodik. A magyar szerzők közül Petrikás Árpád¹⁰⁶ szemlélete áll hozzá közel, aki a nevelés és művelődés kapcsolatában nélkülözhetetlennek tartja „az egyén oldaláról nézve a spontán kezdeményezések pedagógiai értelmezését és hasznosítását, az öntevékenység fejlesztő hatásainak értékelését, s az akciók és a folyamatos tevékenységek harmonizálását”.¹⁰⁷

Durkó az önnevelés fogalmát „kettős értelmezésben használja, egyrészt mint a nevelési folyamat részét, kiegészítőjét, nélkülözhetetlen részelemét, másrészt mint

Durkó Mátyás: A tanárképzés és a tanárok felkészítése a felnőttoktatási feladatokra. *Pedagógiai Szemle*, 1978. 4. sz. 344–348.; Durkó Mátyás: A nevelés–önnevelés dialektikája és modellje a felnőttnevelésben és közművelődésben. In Zrínszky László (szerk.): *Tanulmányok a felnőttnevelés elméleti alapkérdéseiből. Az MTA Felnőttnevelési Munkabizottságának és az MPT Felnőttnevelési Szakosztályának 1978. április 12-i tudományos felolvasó ülésén elhangzott előadások*. Budapest, 1979, OM, 9–20.; Durkó Mátyás–Harangi B. László: *Az olvasásmegértés vizsgálata felnőtteknél*. Debrecen, 1980, Kossuth Lajos Tudományegyetem. KLTE a jövő iskolájáért. Tanulmányok a 6. sz. főirány kutatási köréből, 4. sz.

101 Durkó munkásságára jellemző, hogy gyakorta túlzottan, esetenként túlságosan (makacsul) is pontosítani akart, ami talán arra vezethető vissza, hogy egy új diszciplína kimunkálására törekedett. Hol az „önművelés”, máskor a „művelődés” kifejezést használja. Megítélésünk szerint a kettő között nincs tartalmi különbség, ezért az utóbbit használjuk.

102 Ágh Attila: *Tudományos-technikai forradalom és művelődés. Filozófiai tanulmányok*. Budapest, 1977, Magvető Könyvkiadó. /Elvek és utak./

103 Durkó Mátyás: A művelődés és a nevelés viszonya. *Pedagógiai Szemle*, 1980. 5. sz. 387–397. A tanulmány lengyelül is megjelent Lublinban: *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, Vol 11 (1983) 141–150. és Vol 13/14 (1988) 117–127.

104 T. Ten Have-ról lásd: *Durkó Mátyás–Szabó József: Az ezredforduló kihívása: az integráló andragógia. Magyar Pedagógia*, 1999. 3. sz. 307–321.

105 Enckevort, Ger van: Új tudomány: az andragógia. In Durkó Mátyás (szerk.): *A felnőttnevelés és népművelés pszichológiai és andragógiai kérdései*. Budapest, 1974, Tankönyvkiadó Vállalat, 11–24.

106 Petrikás Árpád: A nevelési folyamat közösségi jellegének értelmezéséről. *Magyar Pedagógia*, 1975. 1. sz. 129–140.

107 Uo. 65.

a nevelés és szabadművelődés végső eredményét tekinti, mint a felnőtt szocializációs szintjének megfelelő, kifejtett önszabályozó, autonóm önnevelési, önművelési folyamatot, amely már az autonóm kultúra, művelődés szerves részét képezi”.¹⁰⁸ Az önnevelést a nevelés olyan részelemének tekinti, amely már a kezdetekben jelen van, a serdülő- és az ifjúkorban alakul ki és indul fokozatos fejlődésnek, majd a közvetetten segített önnevelési formában teljeseedik ki. Bár változó formában és a részvétel különböző arányai szerint, de a személyiség egész fejlődési folyamatában érvényesül. Ám az önnevelési képesség kialakulásához az egyén bizonyos részkapességeinek, tulajdonságainak, szokásainak alakulására/alakítására is szükség van – hangsúlyozza nyomatékosan Durkó –, amelyeket korábbi élet- és művelődési, nevelési körülményei formáltak, illetve amelyek a nevelési folyamat céltudatos szervezése és az egyén tevékenysége, gyakorlása eredményeként alakultak ki. Az eredményesség ezért attól függően változik, milyen fejlett a nevelés alanyának önnevelési képessége. A nevelés–önnevelés folyamatát vizsgálva négy fő típust különít el. Az *első* az, amikor az önnevelés belső, pszichikus feltételei csak csírájukban léteznek az egyénben, és a nevelési folyamat szinte valamennyi lényeges mozzanatát a nevelőnek kell kezdeményeznie. A *második fő típus* jellegzetességének az önnevelés pszichikus feltételeinek olyan fejlettségét tartja, amely jelentős kiegészítője, sőt egyes területeken már helyettesítője is tud lenni a nevelői kezdeményező mozzanatnak. A *harmadik fő* típusnál a nevelői folyamat részesei – a csoport, közösség hatására – már fokozottabb önalakításra – és egymás alakítására – képesek. Végül a *negyedik fő típus* az, amikor az önnevelésre fejlett felnőttek már rendelkeznek azokkal a pszichikus jegyekkel, amelyek a céltudatos ön- és egymás alakításhoz szükségesek, és csupán „közvetett segítség” van szükségük.¹⁰⁹

Durkó azt a végső konklúziót vonja le, hogy a nevelési–önnevelési–művelődési mozzanatok elválaszthatatlanok egymástól. A különféle (külső, környezeti) hatások vizsgálata alapján igazolódott számára – írja 2008-as tanulmányában a felnőttképzés és felnőtt-tanulás jellemzőit kutató szerzőpáros, Márkus Edina és Juhász Erika –, hogy „az önnevelési képesség a nevelés folyamatában alakul ki. [...] felfogásában az önnevelés a nevelés nélkülözhetetlen részfolyamata, szerves tartozéka. A személyiség fejlődése döntő mozzanatának, mintegy mozgatórugójának a különböző környezeti hatásokra kiváltódó öntevékenységet, aktivitást tartja. Véleménye szerint a fejlődő

108 Márkus Edina–Juhász Erika: Az autonóm tanulás hazai előzményeiből: az önnevelés, önművelés megjelenése Durkó Mátyás munkáiban. *Educatio*, 2008. 2. sz. 313–318. Idézet: 316. www.edu-online.eu/hu/letoltes.php?fid=tartalom sor/721 (Leröltés: 2014. 03. 17.)

109 Durkó Mátyás: Az andragógiai sajátosságok értelmezése, fő stratégiai, taktikai konzekvenciái a korszerű felnőttnevelésre. Az andragógiai lélektan gyakorlati felnőttnevelési konzekvenciái. In Durkó Mátyás–Sz. Szabó László (szerk.): *A felnőttkori nevelés sajátosságai és társadalmi funkciói*. Debrecen, 1990, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 39–82. *Acta Andragogiae et Culturae* 11. sz.; Durkó Mátyás: *Az andragógiai képzés alakulása a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán*. Debrecen, 1995, Kvalitás Kiadó, 131–132.

önnevelés belső, pszichikus feltételei fokozatos fejlődésükben egyre nagyobb arányú szerepet töltenek be a komplex nevelési-fejlődési folyamatban. Ezen alapulva alkotja meg a nevelési és önnevelési folyamat összekapcsolódásának modelljét.”¹¹⁰ Durkó hangsúlyozza, hogy a „kulturális értékeket használó” és a kultúráközvetítő között szerveződő folyamat az egyén „neveltségétől” függ, amelyet befolyásol a kulturális demokrácia nyújtotta, autonóm tanulás világa. Az autonóm tanulást az egyén „saját maga kezdeményezi [...], önálló, irányított tanulási programot valósít meg, utánajár olyan dolgoknak, amelyekre nem jól emlékszik, ellenőrzi meglévő ismereteit, felfrissíti korábban szerzett tudását saját elhatározása alapján”.¹¹¹

Durkó a kutatásai során most is, mint mindig, rendszerben gondolkodik. Modellt kívánt alkotni. De nem csupán egy rendszer, modell megkonstruálása érdekli, a nevelés–önnevelés–önművelés andragógiai vezetési, segítői, irányítási problémáinak részletes tisztázásához is el kíván jutni. Durkó a nevelést–önnevelést valójában a kevésbé tervezett, tágran értelmezett spontán formálódás (munkahelyi és lakóhelyi környezet, család, barátok), a tapasztalati-szociális tanulás terrénjának, a nevelési rendszerekhez képest tágabb, a spontán formálódáshoz mérten szűkebb regeneratív, szórakozva-művelődés területeként értelmezi. Szerinte a rendszer tágabb világában is van nevelési elem. A spontán formálódásban „a valóság jelenségeinek felszíni, érzéki vonásai, alacsonyabb szintű általánosításai keverten szerepelnek. A tudományos, lényegi vonások, törvényszerűségek visszatükrözésére nem képes. Az általánosítások csak szubjektív, érzelmi szinten jelentkeznek, sokszor elsziett általánosítások, előítéletek formájában, a közvetlen tapasztalások eredményeként. Ugyanakkor az ismeretek, tapasztalatok érzékelési, észlelési kötöttségűek. Ezért nagyon szilárdak, tartósak, elevenek. A legtöbbször időbeli rendezettségben rögzülnek, ami miatt a lényegi, logikai rendszerezettségétől alapvetően eltérnek.”¹¹²

Sári Mihály Durkó nevelési–önnevelési–művelődési modelljének értékét abban látja, hogy a pedagógiai területéről indul ki, ám alanya idővel átveszi önmaga nevelését, erősíti autonóm részvételét a tanulási folyamatban, amelyhez a közművelődés tág teret ad. A cél nem lehet más, mint a felnőtt autonómiájának növelése, s ez olyan egyenrangúságot teremt a felnőtt és a felnőttnevelő között, amelynek során a nevelő önmagát zárja ki a pedagógiai processzusból. Durkó az autonómia legmagasabb fokának nemcsak a teljes önnevelés elérését tartja, amelynek során a felnőtt teljesen átveszi saját maga fejlesztését,¹¹³ hanem olyan életvilágnak is, amelyben az

110 Márkus Edina–Juhász Erika: Az autonóm tanulás hazai előzményeiből: az önnevelés, önművelés megjelenése Durkó Mátyás munkáiban. *Educatio*, 2008. 2. sz. 313–318. Idézet: 317.

www.edu-online.eu/hu/letoltes.php?fid=tartalomssor/721 (Letöltés: 2014. 03. 17.)

111 Uo. 313.

112 Durkó Mátyás: *Társadalom, felnőttnevelés, önnevelés. II.* Debrecen, 1998, Kossuth Egyetemi Kiadó, 28.

113 Koltai Dénes–Sári Mihály: Durkó Mátyás andragógiai paradigmái, a paradigmák változásai. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegális andragógia megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–*

egyén tudásának permanens fejlesztésével segítheti az önmegvalósítást, kivédheti mások elnyomásra törekvő agresszióját, képes kikerülni a társadalmi csapdákat.

A Ts-4-kutatást a politika 1988-ban leállította, formálisan finanszírozási okokra hivatkozva, ám a tényleges okok mélyebben, a kultúrpolitika döntésképtelenségében keresendők.¹¹⁴ Durkó sem tudta nagy ívű vizsgálatait folytatni. Addig elért eredményei azonban lehetővé tették az andragógiai sajátosságok árnyaltabb recepcióját, fő stratégiáinak, taktikai konzekvenciáinak korszerű értelmezését. Sikerült tovább pontosítani a felnőttkori sajátosságok mibenlétét, azok meghatározó szerepét a felnőttnevelésben. Kutatási eredményeit a Kossuth Könyvkiadónál 1988-ban megjelenő *Felnőttkori sajátosságok és a felnőttnevelés* című¹¹⁵ munkájában foglalja össze. Érzékelve a társadalmi-politikai változásokat, a kötet kiadását a következőkkel indokolja: „A legfőbb sajátosság, ami modern világunkat jellemzi – írja a bevezetőben –, a változás, megújulás gyorsasága, állandósága, folytonossága szükségszerűen követeli az ember állandó alkalmazkodását, ezek ismereti, műveltségi, magatartásbeli feltételeinek tudomásulvételét és megteremtését.”¹¹⁶ Ebben az időszakban, a rendszerváltás évében, 1990-ben adja ki a Tankönyvkiadó a Durkó

2005). Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 43–54. Idézet: 52.

114 A kutatás célja az volt, hogy minél szélesebb körben és minél mélyebben tárja fel a társadalom művelődési viszonyainak alakulását, bemutassa fejlődése irányait és akadályait, az eredményekről éppúgy képet adjon, mint a megtorpanásokról, problémákról és zsákutcákról. A munka megindulásakor a politikai feltételek jelentősen különböztek a mostaniaktól. A kutatások megrendelői végső soron a már elhatározott és folytatott művelődéspolitikai igazolását, legfeljebb javítgatását várták a munkacsoportoktól. Ám a közművelődési kutatásokban részt vevő csapatok nagy része ennek ellenére jóval többet adott: a társadalom művelődési viszonyainak olyan kritikus elemzésére törekedett, amely a valós helyzetet tárja fel, és kompromisszumok nélkül szembenéz a kultúra mind veszedelmesebben kibontakozó eróziójának okaival és következményeivel. Olyan feladatot vállalt tehát, amely szellemében már az 1987 után kialakult légkörbe illeszkedett. Ezért került például a vizsgálódások homlokterébe a kulturális demokrácia ügye – mégpedig az egész magyar társadalom demokratikus megújulásának folyamatába beleágyazva. Ugyanebben a szellemenben foglalkoztak a közművelődés intézményrendszerével, a kultúra és a gazdaság összefüggéseivel, a művelődéspolitikai történetével, a művészet befogadásával stb. „A most közreadott összefoglalót »menet közben« tudósításnak szántuk. Sajnos közben gyászjelentés lett belőle. Annak ellenére ugyanis, hogy a program keretében máris több olyan dolgozat, könyv, jelentés, tanulmány született, melyek színvonalát elismerik és amelyek pozitív visszhangot keltettek, annak ellenére tehát, hogy a kutatás megfelelt feladatának, a közművelődési kutatásokat bürokratikus önkénnyel törölték a kutatási programok sorából” – írja Vitányi Iván. *Munkaközi jelentés az OKKFT Ts-4/3, A közművelődés helyzete és perspektívája című középtávú kutatási terv állásáról (1986–1988)*. Budapest, 1989, Országos Közművelődési Központ, 5–6.

115 Durkó Máttyás: *Felnőttkori sajátosságok és a felnőttnevelés*. Budapest, 1988, Kossuth Könyvkiadó.

116 Uo. 7.

Mátyás és Sári Mihály nevével fémjelzett egyetemi jegyzetet.¹¹⁷ A kötet megjelenése aligha tekinthető szerencsésnek, annak ellenére, hogy Durkó Mátyás a bevezetőben – még 1989 januárjában – azt írja: „[...] a mai közművelődési szemlélet és alapelvek lényegét csak úgy lehet megérteni, [...] úgy látjuk tisztán a modernizáció közművelődési intézményi és más szervezeti alakzatait, ha a történeti aspektusú viszonyításról és a kritikai szemlélet érvényesítéséről nem mondunk le a jelen közművelődése statikus állapotának leírása kedvéért, ha nyíltan szembe merünk nézni a művelődéspolitikát, a művelődéstudományt és a népművelés és a közművelődés gyakorlati hibáival, tévedéseivel”.¹¹⁸ A jegyzetben közölt tanulmányok sajátos munkamegosztást tükröznek. Míg Durkó Mátyás jobbára megismétli a munkássága során már kimunkált, a felnőttneveléssel kapcsolatos nézeteit, addig Sári Mihály elsősorban a közművelődés színtereivel (helyi társadalom, művelődési otthonok) és a kulturális értékterjesztési gyakorlattal foglalkozik tanulmányaiban.

A RENDSZERVÁLTÁS UTÁNI MÁSFÉL ÉVTIZED

Durkó alkotói kedvét a rendszerváltás sajátos módon inspirálta és határozta meg. Az okok összetettek. Munkásságában mindig jelen volt a „karácsonyi szemlélet”, kimondva, lábjegyzetelve, vagy kimondatlanul. Most viszont úgy érezte, eljött az idő, hogy nyíltan is lerója tartozását mesterének, tisztelegjen mestere emléke előtt, akinek szellemi hatását soha nem tagadta, ám hatalmas életművéről hallgatnia kellett. „Vagy – mint Soós Pál írja – legfeljebb ostoba, időnként durva kritika, szakmai, ideológiai és politikai, a »narodnyikizmussal« való vádaskodás hangján lehetett szólni vagy írni róla.”¹¹⁹ Számos tanulmánya jelenik meg Karácsony Sándor munkásságáról, előadásokat tart, doktori disszertációkat irányít, szorgalmaz róla.¹²⁰

117 Durkó Mátyás–Sári Mihály: *Bevezetés a közművelődéstudományi ismeretekbe*. Budapest, 1990, Tankönyvkiadó Vállalat.

118 Uo. 3.

119 Soós Pál: Durkó Mátyás andragógiai gondolkodásának szellemi forrásvidékéről. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 55–63. Idézet: 56.

120 Durkó Mátyás: A felnőttnevelés és szabadművelődés. Karácsony Sándor. *Hajdú-Bihari Napló*, 1991. január 10. 7.; Durkó Mátyás: Karácsony Sándor nevét vette fel a földesi Általános Művelődési Központ. *Népművelés*, 1989. 11. sz. 32.; Durkó Mátyás: Nevelési, művelődési, önművelési folyamatok alapproblémái Karácsony Sándornál. In Petrikás Árpád (szerk.): *Karácsony Sándor öröksége*. Debrecen, 1991, DAB, 134–184.; Durkó Mátyás: Centenárium gondolatok Karácsony Sándor felnőttnevelési koncepciójáról. Előadás az MPT emlékülésén 1991. január 23-án; Durkó Mátyás: Centenárium emlékülés Földesen Karácsony Sándor születésének 100 éves évfordulójára. *Magyar Nyelvőr*, 1991. 1–2. sz. 155–157.; T. Kiss Tamás meghívására előadást tart a Jászberényi Tanítóképző Főiskolán 1992. március 18-án; CD-melléklet: Balipap Ferenc

Durkó reménykedik, hogy a rendszerváltás „termékeny talajt” jelent majd az andragógia számára. Bizakodásra adott okot, hogy 1989-ben Csoma Gyula elnökleivel megalakult – ha nem is az andragógusok szervezete – a Magyar Felnőttoktatási Egyesület. A civil szerveződés 1990. június 25–27-re, Kőszegre hívta a felnőttoktatási szakembereket. A konferencián zömmel az iskolarendszerű felnőttoktatás és a felnőtt-szakképzés kérdéseivel foglalkozók jelentek meg, de a felnőttoktatás valamenyny ágazata és szakterülete képviseltette magát. A téma a felnőttoktatás közvetlen és távolabbi jövője volt, amelyről a parlamenti pártok és a minisztériumok (Művelődési és Köznevelési, Földművelésügyi, Ipari és Kereskedelmi, Pénzügyminisztérium) képviselői fejthették ki álláspontjukat. Kiderült, hogy a parlamenti pártok nem vagy alig, illetve csupán az általános eszmék szintjén érdeklődnek a felnőttoktatás iránt, s nincs is róla érdemi mondanivalójuk – egyébként a frissen alakult és parlamentbe került politikai pártoktól aligha lehetett elvárni, hogy e téren bármiféle jól körülhatárolt vagy karakteres programmal rendelkezzenek. A konferencia mégsem mondható sikertelennek. Csoma Gyula szerint ugyanis nagy vonalakban mégiscsak kirajzolódott a felnőttoktatás „kezelésének” két felfogása: a *liberális* és *aufklärerista*. „Az előbbi a felnőttkori tanulás egyéni autonómiáját, szuverenitását és felelősségét hangsúlyozta, valamint ehhez kapcsolva a jövőbeli felnőttoktatás piaci, szolgáltató (szervíz) jellegét, továbbá az állami intézményfenntartás, az állami beleszólás, szabályozás és felelősség csökkentését, sőt tagadását. Az utóbbi felfogás viszont nem kívánt lemondani az állami szerepvállalásról, az állam társadalomnevelő feladatát hangsúlyozta a felnőttoktatási transzmisszió keresztül, a nemzeti és keresztény értékrend, eszmeiség jegyében. A társadalmi tudat »átformálása«, a társadalom »átnevelése« is jelen volt a használatba vett fogalmak között, ami engem óhatatlanul az előző rezsim mentalitására emlékeztetett. Igaz, ellentétes céllal, tartalommal, de az ideológiai nevelés és átnevelés ott is folyamatosan hangoztatott feladat volt.”¹²¹ Durkó érezte, hogy a rendszerváltás ugyan elősegíti az új „társadalmi talaj kialakulását” és millió megteremtését, de azt is tapasztalnia kellett, hogy az általa képviselt és kimunkált andragógiai szemlélet és gyakorlat „talaját kezdi veszíteni”. Szomorúsággal töltötte el, amikor Soós Pál Művelődéstudományi Tanszékre kívánta módosítani az egyetem Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszékének

(szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)* Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság; Durkó Mátyás Karácsony Sándor művelődéstörténeti, felnőttnevelési és szabadművelődési koncepciója. *Debreceni Szemle*, 1997. 2. sz. 274–294. Opponensi feladatot lát el Deme Tamás: *Karácsony Sándor pedagógiájának aktualitása* című PhD-értekezésének elbírálásában, 2002. november 27-én.

121 Csoma Gyula: Egy megíratlan emlékirat töredékei. In Magyar Edit–Maróti Andor (szerk.): *Elbeszélések a magyar felnőttoktatás legutóbbi fél századáról*. Budapest, 2008, ELTE Eötvös Kiadó, 57–87. Idézet: 68–77. Lásd még: Csoma Gyula: Felnőttoktatási konferenciák – hajdan és most – Magyarországon. *Kultúra és Közösség*, 1998. 4.-1999. 1. sz. 31–47.

nevét. Az előterjesztést azonban az egyetem vezetősége csak úgy fogadta el, ha a tanszék nevében megmarad a „felnőttnevelés” szó is. Az új szervezeti egység neve *Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszék* lett. „Ellenpontozásként” Durkó növeli aktivitását, előadásokat tart, nyilatkozik, publikál. A betegségével küszködő tudós egyre heroikusabb küzdelmet folytat *azért, hogy az általa kimunkált felnőttnevelési rendszer „időtállóságát”, „egyetemességét” az új viszonyok között is bizonyítsa, ragaszkodva a humanista értékrendhez, ahhoz az eszményéhez, hogy az ember megváltoztatható, személyisége fejleszthető.* Példa erre a *Felnőttképzés* című folyóiratban 1990-ben megjelent írása,¹²² amely kimondatlanul is Karácsony Sándor szellemében készült, jóllehet nem hivatkozik rá. „A népművelésben más műveli a népet, a szabadművelődésben maga művelődik a nép – ahogyan kedve és igénye tartja [...]. A kulturálandó fél igazán termőföld, azt termi, amihez kedve van, az gyökerезik meg benne, ami bele való [...]. Csak abban részesíthető, amit igényel” – írta Karácsony Sándor 1947-ben.¹²³

Durkó, aki publikációiban és előadásai során gyakorta használja a rendszerváltás szót, tanulmányában a Karácsony Sándor-i „termőföldre” asszociálva, egy gyorsan *változó világra utal*, amely az egyéntől „egész életszemléletének újulását, abban feltétlen hangsúlyeltolódást követel meg”.¹²⁴ Érzékeltetni és indokolni próbálja, *hogy az általa kimunkált rendszer, az önnevelés és az önművelés kibontakozását a változások, az új „környezeti hatásrendszerek” teszik csak igazán időszerűvé.* Karácsony szellemében *döntő kérdésnek tartja, hogy az egyén nyitott legyen a változásokra.* Mint írja: „[...] az egész életre. A legfontosabb környezeti elemek a családunk tagjainak, életkörülményeinek a hatása, s mellé a közvetlen baráti, lakóhelyi, munkahelyi környezet lendítő vagy gátló szerepe. Figyeljük mások életét, példáját, vessük össze a sajátunkkal, keressük a problémából kivezető utakat, a követendő mintákat, melyek pro vagy contra, valami erősítésére vagy éppen korlátozására, megváltoztatására ösztönöznek, motiválnak bennünket. Itt kell külön nyomatékkal szólnunk a társadalom véleményformáló, életében, életmódjában modellértékű, mintarejű tagjairól: az életfejlődési vágyat képviselő »jobbán élőkrol«, vállalkozóbbakról, hangadóbbakról. Mintájuk társadalmi jelentőségű lehet az önalakítás, önfejlődés szándékának ébresztésében. Új szintje a környezeti hatásrendszernek: a céltudatos tájékoztatás és tájékozódás, a társadalmi szintre emelt tapasztalat rögzítés és tapasztalatcsere: a sajtó, rádió, televízió, továbbá a regeneráló-szórakoztató művelődés: az olvasás, a zene, a díszítő- és képzőművészet, a színjátszás, filmnézés területe. Az életszemlélet kiterjesztésének, az életkonfliktusok megoldásának, az élettisztító és embernemesítő kiteljesítésének pihenéssel, felfrissítéssel összekapcsolódó önművelő, önnevelő lehetőségei ezek.”¹²⁵ Két évvel később egy országos terjesztésű, ám kevésbé

122 Durkó Mátyás: Az önnevelés, önművelés időszerűsége. *Felnőttképzés*, 1990. 3. sz. 5–15.

123 Karácsony Sándor: *Magyar béke*. Budapest, 1947, Exodus.

124 Durkó Mátyás: Az önnevelés, önművelés időszerűsége. *Felnőttképzés*, 1990. 3. sz. 5–15. Idézet: 5.

125 Uo. 6.

mértékadó szakmai lapnak korántsem nevezhető kiadványban megkeseredetten fakad ki: „a feladat elvi szintű deklarálása már az eljelentéktelenítésig elkopott, miközben a gyakorlati megvalósítás feltételeinek megteremtése egyre inkább késik”.¹²⁶

Durkó mindinkább tapasztalja, hogy a személyiségformálás, a felnőttnevelés, az emberi minőség fejlesztése helyett a praktikus, jövedelmszerző oktatás, képzés és felnőtt-tanulás kerül előtérbe. A rendszerváltás utáni néhány évben az andragógia központja Debrecenből mindinkább Pécsre helyeződik át, ahol már szó sincs felnőttnevelésről, háttérbe szorulni látszik az a törekvés, amely az emberi minőség kialakítását helyezi előtérbe. A Koltai Dénes által vezetett JPTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet az 1980-as évek végén a „képzési piacra alapozva” országos hálózat kiépítésébe fogott. Durkó nehezen tudta „megemésztetni”, amikor a pécsiek az andragógia fellegvárának tekintett Debrecenben, a Tanítóképző Intézetben is indítottak szakos képzést. A mintegy harminc-negyven helyen (városban, intézményben) szervezett konzultációs központokat a Magyar Akkreditációs Bizottság végül megszüntette.¹²⁷ Durkó látja a „képzési piac” következményeit, azt, hogy az eredményességet az anyagi bevételben, a sikeresen vizsgázók létszámában és nem a képzés által nyújtott tudás alapján elhelyezkedők számában mérik.¹²⁸

Alapvető nézeteit és tételeit mégsem írja át, nem változtatja meg, de ahol szükségét érzi, igyekszik korrigálni önmagát, elismerni a tévedéseit. Két olyan könyve jelenik meg, amelyekben – a legújabb szakirodalmi művek következtetéseit felhasználva – arra törekszik, hogy szintetizálja, összegezze, „rendbe tegye” a felnőttnevelés, valamint a gazdaság és társadalom viszonyát. Mindkét kötet – a *Társadalmi kihívások és a felnőttnevelés funkciói*,¹²⁹ valamint a *Társadalom, felnőttnevelés, önnevelés*¹³⁰ – 1998-ban lát napvilágot. Jelentősebb művének az utóbbit tartja.

Durkót a képzés megindulása után egyre gyakrabban érte kritika, amiért következetesen *felnőttnevelésről ír és beszél*. Sokan korszerűtlennek tartották törekvéseit, arra hivatkozva, hogy a felnőtteket már nem lehet nevelni, nem is illik ehhez az életkorhoz, hogy valaki mások átformálására törekedjen, ilyesmi csak a felnőtt és gyermek

126 Durkó Mátyás: Felnőttnevelés és önművelés mint a személyi és társadalmi jövőnk záloga. *TIM: társadalom – információ – művelődés*, 1992. október 2. 1–3.

127 T. Kiss Tamás: Túlélés, alkalmazkodás vagy/és innováció. Egy felsőoktatási szakemberképzés kimunkáltságának kényszereiről, ellentmondásairól és lehetőségeiről. *Kultúra és Közösség*, 2009. 2. sz. 7–19.

128 A „képzési piac” szemlélet első nyilvános megjelenése, illetve a „program meghirdetése” a Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Közművelődési Tanszéke, valamint az Országos Munkaügyi Központ által Pécsen, 1992. október 15–17-én megtartott konferenciájához köthető. Csoma Gyula: Felnőttoktatási konferenciák – hajdan és most – Magyarországon. *Kultúra és Közösség*, 1998. 4.–1999. 1. sz. 31–47. Idézet: 40.

129 Durkó Mátyás: *Társadalmi kihívások és a felnőttnevelés funkciói*. Pécs, 1998, JPTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet.

130 Durkó Mátyás: *Társadalom, felnőttnevelés, önnevelés*. Debrecen, 1998, Kossuth Egyetemi Kiadó.

kapcsolatában indokolt. Akadtak, akik azt rótták fel neki, hogy a szakképzés abban a „történelmi időszakban” – az ötvenes években – „született”, amelyet egyebek között a társadalmi tudat „átformálásának”, a társadalom „átnevelésének” szándéka tett hírhedtté. Néhányan azt hangoztatták, hogy olyan szakképzésre, amely az emberek átnevelését célozza meg, nincs szükség. Volt, aki azt hangoztatta: aligha véletlen – miután Durkó egyértelműen pedagógusnak definiálta önmagát –, hogy az általa ki-munkált felnőttnevelés csupán többféle pedagógiai iskolából, gondolkodásból átvett értelmezési és szóhasználati tradíciók halmaza, de nem önálló diszciplína.¹³¹

Durkó erejét összeszedve, arra törekszik, hogy a két kötetben tudományos igény-nel foglalja össze munkásságát. *A felnőttnevelés lényegét és jelentőségét a felnőttképzésben, a felnőttoktatásban és a felnőtt-tanulásban olyan „beavatkozásként” értelmezi, amely a személyiség életére – közvetlenül vagy közvetetten, kisebb vagy nagyobb mértékben, gyengébben vagy erőteljesebben, mások által szorgalmazva vagy önként vállalva – jelentős személyiségalkotó-szocializáló hatással van.* A felnőttnevelésnek – megőrizve a „nevelendő” személy autonómiáját – tudatosítania kell, hogy minden változásnak feltételei vannak, és ezek csak a körülmények összefüggéseiből értelmezhetők. A pedagógiából jól ismert fogalom, a nevelés azért vált nála is kulcsfogalommá, mert azt a személyiség fejlődésével azonosította, egy olyan folyamattal, amelyben mindinkább maga a „nevelendő” lesz főszereplővé, azaz önmaga alakítójává.

A kötetek másra is felhívják a figyelmet. Durkó felismerte, hogy a közgazdasági és a szociológiai társadalomkép jelentősen különbözik egymástól. A munkamegosztás hierarchikus gazdasági fokozatai és a társadalmi mobilitás útjai nem mindenben felelnek meg egymásnak. A gazdaság munkaerőpiaci igényei és hierarchikus rendje nem, vagy csak akadozva egyeznének a nyitott társadalom mobilizációs szükségleteivel. Azt is felismerte, hogy a felnőttnevelés és a mögötte meghúzódó gazdasági és társadalmi változások viszonya bonyolult, s ilyen módon a teljes felnőttnevelés társadalmi szerepe bonyolultabb, mint az általa korábban kidolgozott, „kissé voluntarista módon kezelt” felfogás, és valódi ellentmondásokat hordoz, melyek között megjelent a *túlképzés problémája* is.¹³²

Meg kell említenünk egy harmadik munkáját is, az 1999-ben kiadott *Andragógiát*. *A felnőttnevelés és közművelődés új útjai* alcímmel megjelent könyv¹³³ olyan összefoglalás, amely – népszerűsítő formában – az egész andragógiáról ad átfogó képet.

131 Kozma Tamás: Hasonlóságok és különbségek a debreceni iskola pedagógiájában. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 105–120.

132 Csoma Gyula: Egy megíratlan emlékirat töredékei. In Magyar Edit–Maróti Andor (szerk.): *Elbeszélések a magyar felnőttoktatás legutóbbi fél évszázadáról*. Budapest, 2008, ELTE Eötvös Kiadó, 68–77.

133 Durkó Mátyás: *Andragógia. A felnőttnevelés és közművelődés új útjai*. Budapest, 1999, Magyar Művelődési Intézet.

A kötetben továbbra is hitet tesz az egységes „embernevelés” fogalma és rendszere mellett. Ugyanakkor érzékeli, hogy az élethosszig tartó tanulás (LLL: LifeLong Learning), amelyet a korabeli körülmények között „permanens nevelésnek” definiált, teljesen más tartalommal válik valóságossá, társadalmi méretű programmá. Azt is látja, hogy az andragógia és a pedagógia viszonyát új alapokra kell helyezni. A „pedagógiai és politikai Prokrusztész-ágy” figyelembevételével kidolgozott felnőttnevelési rendszere sok tekintetben érvényét veszítette. Zrinszky László lényegre törően fogalmaz, amikor azt állapítja meg, hogy az andragógia a bölcsészettudományi pedagógia analógiájára épült ki, megtartva az autonómia viszonylag alacsony fokát, amely szükségszerűen felerősítette a már korábban is jelentkező identitás zavart.¹³⁴ Az andragógia a kulturális értékközvetítő képzések (népművelő, művelődésszervező, menedzser) keretei közé szorult.¹³⁵

EPILOGUS

A korabeli politikai, gazdasági és társadalmi viszonyok között az andragógia megjelenhetett a hazai felsőoktatásban, és a Népművelési Szemináriumból főszakos, „illegitim andragógusképzéssé” válhatott,¹³⁶ amely a rendszerváltás után már néven nevezve, „andragógia” szakként került elismerésre. Ebben elvülhetetlen érdem illeti meg Durkó Mátyást. Szakmailag és emberileg is *sokat tett a felnőttnevelés, felsőoktatás képzésben történő meghonosításáért, annak a korszerű egyetemi oktatásnak a megvalósításáért, amely szerint a hallgató nem passzív befogadó, hanem aktív, alkotó munkát végző személyiség.* Jól példázza ezt 1995-ben megjelent könyve, amelyben számos volt hallgatóját nemcsak hogy név szerint említi, ismerteti konkrét tevékenységüket is, jelezve, hogy nem felejtette el őket, figyelemmel kísérte életük,

134 Zrinszky László: Egy tudomány láthatóvá válik: az andragógia szerepnövekedése. *Iskolakultúra*, 2005. 2. sz. 103–107.

135 T. Kiss Tamás: *A népnevelőtől a kulturális menedzserig. Fejezetek a népművelőképzés fejlődéstörténetéből.* Budapest, 20000, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete – Új Mandátum Könyvkiadó; T. Kiss Tamás: *Túlélés, alkalmazkodás vagy/és innováció. Kultúra és Közösség*, 2009. 11. sz. 7–19.

136 Az elnevezésről vita alakult ki. T. Kiss Tamás és Tibori Timea úgy véli, azért, mert az állam, jelesül a tárca nem járult hozzá, hogy a szakon végzők diplomájában „andragógus” elnevezés szerepeljen, hanem „közművelődési és népművelési előadó”, ezért a végzettek hivatalosan nem tekinthetők andragógusnak. T. Kiss Tamás–Tibori Timea: Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In Memoriam Durkó Mátyás (1926–2005).* Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 9–30.; T. Kiss Tamás–Tibori Timea: *Kultúrkapuk. Tanulmányok a kultur[politik]áról, az értékközvetítésről és a kulturális valóságról.* Szeged, 2013, Belvedere Meridionale, 110–134.

munkásságuk alakulását.¹³⁷ „Büszke volt azokra a tanítványaira, akik vitték valamire az életben. Láta itt is, ott is felbukkanni őket, figyelte életüket. Erről beszélgetve lett világos számomra, hogy azért szeretett bennünket, akik tanítványaiból lettünk tanszékének oktatói, mert magát látta bennünk, saját fiatal éveinek lendületét és vidámságát” – írja Keresztesné Várhelyi Ilona.¹³⁸ Durkó teljes személyiségével szolgálta a felnőttnevelés elméleti és gyakorlati kimunkálását, példázatainak magával ragadó előadásai, de jól tudta, hogy törekvései akkor érhetnek újabb és újabb „lépcsőfokra”, ha munkáját tanszéki oktatói támogató, segítő, melegszívű emberi közösségében végzi. Keresztesné Várhelyi Ilona így emlékszik vissza erre az időszakra: „Mi, fiatalok – írja – úgy éreztük, néhány idősebb kolléga csak arra való, hogy a mi szárnyunkat nyesegetse és Kolombusz-tojásainkból rántottát csináljon. Ezért aztán mi csak akkor mentünk be hozzájuk, ha hívtak, vagy ha értekezlet volt, szóval csak hivatalos ügyekben. Ők viszont ránk-ránk nyitottak, ha órájuk volt mellettünk, vagy ebédre menet erre vezetett az útjuk. Volt, aki inkább szimatolni jött, legalábbis mi úgy éltük meg. Utólag látszik, nem is volt ez alaptalan érzés. Mátyás viszont sosem ezért jött, élvezte a nálunk tapasztalt nyüzsgést, s még azokat az ötleteinket is komolyan vette, amiket mi már másnapra elfelejtettünk. Egyszer-egyszer beült közénk, főként a publikációkat forszírozta [...]. Jókat kacagott vicceinken, mi is az ő anekdotáin [...]. Hagyta magát ugratni, lehetett vele tréfálgatni, még a szakesti, vaskosabb kritikát is derűsen fogadta. Aztán, ha volt rá idő, az ő szobájában folytatódott a komolyabb beszélgetés. Igen ritkán, inkább csak Mátyás-nap táján megtört a jég, a függönyös szekrényből előkerült »édesanyám pálinkája«, néha még igazi békési házi kolbász is akadt [...].”¹³⁹ Durkó gyakorta invitálta kollégáit otthonába, ahol folytatódtak a szakmai beszélgetések és viták. Számos jó hangulatú összejövetelre került sor Tisza menti, tiszalöki tanyáján is. Ízig-vérig közösségi ember volt. Kiváló hangulatot tudott teremteni, szeretett és tudott is mulatni. A „békéstarhosi énekkarban iskolázódott” Durkó szinte valamennyi összejövetelen elénekelte édesapja *Befűtta az utat a hó*, édesanyja *Érik a, hajlik a búzabalász*, *Maros vize folyik csendesen* és a *Paprika, só, Páros csillag az ég alján*, valamint a *Piros pünkösdi napján* című nótáját.

Döntő fontosságúnak tartotta a szakirodalom fejlesztését. Közel kétszáz, köztük negyvenöt idegen nyelven írt tanulmánya jelent meg. Tíz, országos kiadónál megjelent könyv, huszonöt önálló kiadvány (egyetemi jegyzetek, szöveggyűjtemények, kismonográfiák) jelzi tudományos munkásságát. Nyugdíjba vonulásáig szerkesztője az egyetemi *Acta Paedagogica Debrecina* köteteknek (munkájának köszön-

137 Durkó Mátyás: *Az andragógiai képzés alakulása a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán*. Debrecen, 1995, Kvalitás Kiadó.

138 Keresztesné Várhelyi Ilona: Utolsó beszélgetés. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 224–227. Idézet: 227.

139 Uo. 224–225.

hetően a sorozat később önálló felnőttnevelési szériává szerveződött). A hazai és nemzetközi felnőttnevelési konferenciák, tanácskozások rendszeres előadója, számos szakmai vita szervezője és résztvevője volt. Jelentős erőfeszítéseket tett a szaktudomány magyar eredményeinek külföldi megismertetéséért. Mint az andragógia országosan legelismertebb szakembere, több alkalommal járt a Szovjetunióban, a Német Demokratikus Köztársaságban, Lengyelországban, Csehszlovákiában és Jugoszláviában, de lehetősége nyílt arra is, hogy Nyugat-Németországban, Franciaországban, Kanadában, Olaszországban, Ausztriában, Hollandiában és Finnországban tartson előadást. Tanítványa, Sári Mihály, aki népművelőből lett tanszéki kollégája, úgy látja, hogy Durkó kutatásai nemhogy követték volna – sok tekintetben megelőzték a nyugat-európai felnőttnevelési vizsgálatokat.¹⁴⁰

Durkó Mátyás élete végéig ragaszkodott ahhoz a humanisztikus világhoz, amelyben az ember nemcsak megváltoztatható, fejleszthető, hanem képes önmaga nevelésére is. Mélyen ellenére volt, hogy a globalizálódó piacgazdaságban minden emberi érték „piacosítható”, nem értett egyet az ember és az emberi munka olyan felfogásával, amelyben a személy csak valamilyen szakma, foglalkozás, pálya vagy akár hivatás jobb-rosszabb statisztája, próbabábuja, kísérleti alanya vagy akár reprezentánsa. Maróti Andor, a nagy „ellenzéki” és barát szerint Durkó Mátyás paradigmái fél évszázadot éltek meg, ugyanakkor az általa kialakított fogalomrendszer és tudományos elmélet megalapozta a modern felnőttképzési koncepciót és gyakorlatot.¹⁴¹ Kortársa, a hazai andragógia kiemelkedő alakja, Csoma Gyula, aki munkáiban következetesen a felnőttoktatás kifejezést használja, Durkó Mátyás munkásságának értékét abban látja, hogy felismerte: a „modern társadalom nem tehet eleget a rá zúduló kihívásoknak a felnőttnevelés nélkül – írja nekrológiájában. – A társadalom megbénul, a változások eltorzulnak, netán zsákutcába kerülnek vagy megállnak, ha a felnőttnevelési hozzájárulás csonka vagy kihasználatlan marad, illetve nem alkalmazkodik az új helyzetek új követelményeihez. Mégis többről van szó. Arról, hogy a felnőttnevelés – mint funkcionális és intézményi rendszer – a társadalmi, gazdasági és kulturális átalakulások és mozgások szerves része, vagyis nem »kívülről« rájuk ható tényező, hanem »bennük« működő alkotórész. Durkó a felnőttnevelés gazdasági beágyazottságának kiegyensúlyozott felfogásával szembesíti gondolkodásunkat, mert a szokványos megközelítésektől eltérően nem rendeli alá a felnőttnevelést a gazdaságnak, hanem mindenütt, mindig megkerülhetetlen egymásra hatásukat bizonyítja. Kifejti, hogy a felnőttneveléssel szemben támasztható gazdasági igények

140 Koltai Dénes–Sári Mihály: Durkó Mátyás andragógiai paradigmái, a paradigmák változásai.

In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 42–54.

141 Maróti Andor: Durkó Mátyás emlékére. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 36–42.

felvetik a gazdasággal szemben támasztható felnőttnevelési igényeket is. Egészen odáig eljut, hogy a gazdaság minősége felnőttnevelési minőségként is értelmezhető, annak az alapvető hozzájárulásnak a minőségeként, amellyel a felnőttnevelés részt vesz a gazdaság létrehozásában. Mindazonáltal a felnőttnevelés – céljaival, funkcióival és a nekifeszülő gazdasági kihívásokkal együtt – kilép a gazdaság bűvköréből, anélkül, hogy a gazdaság szerepe kérdésessé válna. A felnőttnevelés általános emberi horizontot kap, amelybe beleillik a gazdaság is. És mert a felnőttnevelési minőség vitathatatlanul s lényegileg sokoldalú emberi minőség, a felnőttnevelésnek az embert sokkal teljesebben kell értelmeznie, mint ahogyan ezt a gazdaság a maga számára, a maga szájíze szerint megteszi. A felnőttnevelés az emberről szól, nem a gazdaságról, de az ember által, az ember érdekében a gazdaságról is [...]. Durkó Mátyás [...] olyan elméleti alarendszert alkotott, amelyre rá lehet építeni az andragógiai diszciplína ma még csupán kibontakozó neveléstudományi rendszerét.”¹⁴²

142 Csoma Gyula: Durkó Mátyás (1926–2005). *Új Pedagógiai Szemle*, 2005. 12. sz. 109–111. *epa.oszk.hu/00000/00035/00098/2005-12-im-Csoma-Durko.html* (Letöltve: 2014. 03. 11.)

IRODALOM

- A Korunk Valósága mozgalom. In A[NATOLIJ] V[IKTOROVICS] DARINSZKIJ–CSOMA GYULA (szerk.): *A felnőttnevelés problémái. Szovjet és magyar tanulmányok a felnőttnevelésről.* Budapest, 1978, Tankönyvkiadó Vállalat, 231–285.
- A közművelődés helyzete és fejlődésének távlatai* című Művelődési Minisztérium tárcaszintű kutatási főirány középtávú terve 1981–1985. Budapest, 1983, Művelődéskutató Intézet. 154 o.
- ÁGH ATTILA: *Tudományos-technikai forradalom és művelődés. Filozófiai tanulmányok.* Budapest, 1977, Magvető Könyvkiadó. 400 o. /Elvek és utak./
- ANANJEV, B[ORISZ] G[ERASZIMOVICS]: *Cselovek kak predmet poznanijja* [Az ember mint a megismerés tárgya]. Leningrád, 1968.
- Az MSZMP művelődési politikájának irányelvei 1958. július 25. In *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962.* Budapest, 1964, Kossuth Könyvkiadó, 231–269.
- B. GELENCSÉR KATALIN: Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen folyó népművelési szakemberképzés feladatának változása 1961–1981 között. *Kultúra és Közösség*, 1982. 4. sz. 48–79.
- BALIPAP FERENC (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005).* Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság. 304 o.
- BÍRÓ ZOLTÁN: Népművelők a bölcsészkaron. *Népművelés*, 1969. 10. sz. 13–14.
- BORBÉLY ANDRÁS: *A jutalmazás és büntetés alapvető kérdései.* Budapest, 1967, Tankönyvkiadó Vállalat. 215 o.
- BORBÉLY ANDRÁS–DURKÓ MÁTYÁS: Fegyelemre nevelés – önnevelés az ifjúkorban. *Felsőoktatási Szemle*, 1957. 4. sz. 230–241.
- BORBÉLY ANDRÁS–DURKÓ MÁTYÁS: *Jutalmazás és büntetés a szocialista fegyelem megteremtésében.* Budapest, 1957, Tankönyvkiadó Vállalat. 251 o.
- BOROS SÁNDOR: Durkó Mátyás hatvanéves. In Soós Pál–Sz. Szabó László (szerk.): *Tömegkultúra és közművelődés.* Debrecen, 1986, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 5–20. Felnőttnevelés, művelődés. *Acta Andragogiae et Culturae*, 7–8. sz.
- BOROS SÁNDOR–KERESZTESNÉ VÁRHELYI ILONA: *Felnőttnevelési tanulmányok.* Debrecen, 1977, Kossuth Lajos Tudományegyetem. 107 o.
- BRUNNER, EDMUND DE S.–WILDNER, DAVID S.–KIRCHNER, CORINNE–NEWBERRY, JOHN JR.: *An Overview of Adult Education Research* [Felnőttnevelési kutatások szemléje]. Chicago, 1959, Adult Education Association of the USA. 279 o.

- CSOMA GYULA: Durkó Mátyás (1926–2005). *Új Pedagógiai Szemle*, 2005. 12. sz. 109–111. epa.oszk.hu/00000/00035/00098/2005-12-im-Csoma-Durko.html
- CSOMA GYULA: Egy megíratlan emlékirat töredékei. In Magyar Edit–Maróti Andor (szerk.): *Elbeszélések a magyar felnőttoktatás legutóbbi fél évszázadáról*. Budapest, 2008, ELTE Eötvös Kiadó, 68–77.
- CSOMA GYULA: Felnőttoktatási konferenciák – hajdan és most – Magyarországon. *Kultúra és Közösség*, 1998. 4. sz.-1999. 1. sz. 31–47.
- DARINSZKIJ, A[NATOLIJ] V[IKTOROVICS]–CSOMA GYULA (szerk.): *A felnőttnevelés problémái. Szovjet és magyar tanulmányok a felnőttnevelésről*. Budapest, 1978, Tankönyvkiadó Vállalat. 286 o.
- Dr. Durkó Mátyás tudományos önéletrajza. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 242–249.
- DURKÓ, MÁTYÁS (ed.): *Educational-acquisitional Process in Adult Education. Studies by the Chair of Adult and Public Education of the Lajos Kossuth University, Debrecen*. Debrecen, 1982, Kossuth Lajos Tudományegyetem. 237 o. Felnőttnevelés, művelődés. *Acta Andragogiae et Culturae*, 4. sz.
- DURKÓ MÁTYÁS (fel. szerk.): *A művelődési, felnőttnevelési folyamatok hatékonysága és kutatása*. Debrecen, 1984, Kossuth Lajos Tudományegyetem. 129 o. *Acta Andragogiae et Culturae*, 6. sz.
- DURKÓ MÁTYÁS (szerk.): *A felnőttnevelés pedagógiai kérdései*. Budapest, 1966, Tankönyvkiadó Vállalat, 1966. 242 o.
- DURKÓ MÁTYÁS (szerk.): *Tanulmánykötet a közművelődési folyamat problémaköréből. I–II. Egyetemi segédanyag*. Budapest, 1981, Tankönyvkiadó Vállalat. 289 + 237 o.
- DURKÓ MÁTYÁS: *A felnőttek szépirodalmi műelemző készségének állapota és fejleszthetősége*. Debrecen, 1977, Kossuth Lajos Tudományegyetem. 80 o. Nevelés, művelődés. *Acta Paedagogica Debrecina*, 67. sz.
- DURKÓ MÁTYÁS: A felnőttek szépirodalmi recepciójának a szintje és befolyásoló tényezői. In Bajkó Mátyás (szerk.): *Jausz Béla emlékkötet*. Debrecen, 1976, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 143–168.
- DURKÓ MÁTYÁS: A felnőttképzés fő területei közötti integrálódás szükségessége és lehetőségei. In Daly Lenke–V. Sütő Anna (szerk.): *Felnőttoktatás és közművelődés*. Budapest, 1976, Fővárosi Tanács VB Művelődésügyi Főosztálya, 7–36.
- DURKÓ MÁTYÁS: *A felnőttkor sajátosságai*. Debrecen, 1971, Kossuth Lajos Tudományegyetem. 136 o. Nevelés, művelődés. *Acta Paedagogica Debrecina*, 52. sz.
- DURKÓ MÁTYÁS: *A felnőttnevelés és népművelés pszichológiai és andragógiai kérdései. Szöveggyűjtemény külföldi szakirodalomból*. 3. változatlan utánnyomás. Budapest, 1980, Tankönyvkiadó Vállalat. 341 o.
- DURKÓ MÁTYÁS: *A felnőttnevelés és népművelés tudományos kutatásának szükségessége és körvonalai*. Közlemények a Kossuth Lajos Tudományegyetem Pedagógiai Intézetéből, 12. sz. Különlenyomat: *Acta Marxistica et Paedagogica Debrecina*, 1962, 8/1. kötet; Budapest, 1962, Tankönyvkiadó Vállalat. 193 o.

- DURKÓ MÁTYÁS: A felnőttnevelési folyamat alapvető sajátosságai. In Molnár Zoltán (szerk.): *A közművelődés didaktikai és metodikai kérdései*. Szeged, 1978, TIT Csongrád Megyei Szervezete, 101–134. /Művelődéstudomány, 7./
- DURKÓ MÁTYÁS: A közművelődés fogalma. In Herczeg Ferenc–Villangó István (szerk.): *A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai. Válogatott dokumentumok gyűjteménye*. Budapest, 1976, Országos Közművelődési Tanács, 63–72.
- DURKÓ MÁTYÁS: A kulturális elsajátítás képessége mint a kultúra demokratizálásának a feltétele hazai olvasási recepcióvizsgálat alapján. In Vonsik Gyula (szerk.): *Szegedi Nyári Egyetem 1972*. Szeged, 1972, TIT Csongrád Megyei Szervezete, 188–222. /Művelődéstudomány, 1./
- DURKÓ MÁTYÁS: A [Korunk Valósága] mozgalom összefoglaló művelődéspolitikai és andragógiai értékelése. In Darinszkij, A[natolij] V[iktorovics]–Csoma Gyula (szerk.): *A felnőttnevelés problémái. Szovjet és magyar tanulmányok a felnőttnevelésről*. Budapest, 1987, Tankönyvkiadó Vállalat, 272–285.
- DURKÓ MÁTYÁS: A művelődés és a nevelés viszonya. *Pedagógiai Szemle*, 1980. 5. sz. 387–397.
- DURKÓ MÁTYÁS: A nevelés-önnevelés dialektikája és modellje a felnőttnevelésben és közművelődésben. In Zrinszky László (szerk.): *Tanulmányok a felnőttnevelés elméleti alapkérdéseiből. Az MTA Felnőttnevelési Munkabizottságának és az MPT Felnőttnevelési Szakosztályának 1978. április 12-i tudományos felolvasó ülésén elhangzott előadások*. Budapest, 1979, OM, 9–20.
- DURKÓ MÁTYÁS: A permanens nevelés rendszere Magyarországon. In Darinszkij, A[natolij] V[iktorovics]–Csoma Gyula (szerk.): *A felnőttnevelés problémái. Szovjet és magyar tanulmányok a felnőttnevelésről*. Budapest, 1978, Tankönyvkiadó Vállalat, 50–70.
- DURKÓ MÁTYÁS: A permanens nevelés. In Lux Alfréd (szerk.): *Az alakuló ember*. Budapest, 1976, Gondolat Könyvkiadó, 287–321.
- DURKÓ MÁTYÁS: A szemináriumi vezetés módszerei. *Felsőoktatási Szemle*, 1953. 7–8. sz. 349–364.
- DURKÓ MÁTYÁS: *A szépirodalmi művek recepciójának szintje és fő típusai felnőttteknél*. Debrecen, 1974, Kossuth Lajos Tudományegyetem. 77 o. Nevelés, Művelődés. Acta Paedagogica Debrecina, 59. sz.
- DURKÓ MÁTYÁS: A tanárképzés és a tanárok felkészítése a felnőttoktatási feladatokra. *Pedagógiai Szemle*, 1978. 4. sz. 344–348.
- DURKÓ MÁTYÁS: A tapasztalati és tudományos ismereti réteg szerves összekapcsolásának szükségessége a felnőttoktatásban. In Vonsik Gyula (szerk.): *Szegedi Nyári Egyetem 1972*. Szeged, 1978, TIT Csongrád Megyei Szervezete, 135–157. /Művelődéstudomány, 7./
- DURKÓ MÁTYÁS: *Andragógia. A felnőttnevelés és közművelődés új útjai*. Budapest, 1999, Magyar Művelődési Intézet. 144 o.
- DURKÓ MÁTYÁS: Az andragógiai sajátosságok értelmezése, fő stratégiai, taktikai konzekvenciái a korszerű felnőttnevelésre. Az andragógiai lélektan gyakorlati felnőttnevelési konzekvenciái. In Durkó Mátyás–Sz. Szabó László (szerk.): *A felnőttkori nevelés sajátosságai és társadalmi funkciói. Tanulmányok*. Debrecen, 1990, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 39–82.; Különlenyomat: Acta Andragogiae et Culturae, 11. sz.

- DURKÓ MÁTYÁS: Az andragógia mint tudomány szerepe az egyetemi művelődési menedzserképzésben. In Rubovszky Kálmán (szerk.): *Művelődéstudományi tanulmányok*. Debrecen, 1997, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 7–15. Acta Andragogiae et Culturae, 16. sz.
- DURKÓ MÁTYÁS: *Az andragógiai képzés alakulása a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán*. Debrecen, 1995, Kvalitás Kiadó. 174 o.
- DURKÓ MÁTYÁS: Az öznevelés, önművelés időszerűsége. *Felnőttképzés*, 1990. 3. sz. 5–15.
- DURKÓ MÁTYÁS: *Bevezetés a művelődéstudomány tanulmányozásába. Egyetemi jegyzet. Kézirat*. Debrecen, 1961, Kossuth Lajos Tudományegyetem; Budapest, 1962, Tankönyvkiadó Vállalat. 260 o.
- DURKÓ MÁTYÁS: Centenárium emlékülés Földesen Karácsony Sándor születésének 100 éves évfordulójára. *Magyar Nyelvőr*, 1991. 1–2. sz. 155–157.
- DURKÓ MÁTYÁS: Felnőttek olvasásmegértési teljesítménye rendeskorú tanulókéhoz viszonyítva. *Magyar Pedagógia*, 1981. 1. sz. 21–38.
- DURKÓ MÁTYÁS: Felnőttek szépirodalmi recepciós képessége és iskolai végzettségük. *Magyar Pedagógia*, 1973. 1. sz. 421–435.
- DURKÓ MÁTYÁS: *Felnőttkori sajátosságok és a felnőttnevelés*. Budapest, 1988, Kossuth Könyvkiadó. 184 o.
- DURKÓ MÁTYÁS: *Felnőttnevelés és népművelés*. Budapest, 1968, Tankönyvkiadó Vállalat. 322 o.
- DURKÓ MÁTYÁS: Felnőttnevelés és önművelés mint a személyi és társadalmi jövőnk záloga. *TIM: társadalom – információ – művelődés*, 1992. október 2. 1–3.
- DURKÓ MÁTYÁS: Felsőoktatásunk néhány gondja az irodalomtanítás tapasztalatai alapján. *Felsőoktatási Szemle*, 1953. 12. sz. 529–539.
- DURKÓ MÁTYÁS: *Gerontológia és népművelés. A népművelés feladatai az egészséges öregedés folyamatának segítésében*. Debrecen, 1965, Kossuth Lajos Tudományegyetem. Közlemények a KLTE Pedagógiai Intézetéből, 23. Különlenyomat: Acta Paedagogica Debrecina, 1965. 11/3. kötet.
- DURKÓ MÁTYÁS: Hogyan valósult meg a népművelési képzés a Debreceni Tudományegyetemen? *Népművelés*, 1957. 12. sz. 3–6.
- DURKÓ MÁTYÁS: Karácsony Sándor művelődéstörténeti, felnőttnevelési és szabadművelődési koncepciója. *Debreceni Szemle*, 1997. 2. sz. 274–294.
- DURKÓ MÁTYÁS: Karácsony Sándor nevét vette fel a földesi Általános Művelődési Központ. *Népművelés*, 1989. 11. sz. 32.
- DURKÓ MÁTYÁS: Népművelő gondok. *Alföld*, 1964. 6. sz. 530–539.
- DURKÓ MÁTYÁS: Nevelési, művelődési, önművelési folyamatok alapproblémái Karácsony Sándornál. In Petrikás Árpád (szerk.): *Karácsony Sándor öröksége*. Debrecen, 1991, Debreceni Akadémiai Bizottság, 134–184. /Pedagógiai értékek és műhelyek, Debrecen, 1./
- DURKÓ MÁTYÁS: *Olvasás, megértés*. Budapest, 1976, Gondolat Kiadó, 1976. 339 o.
- DURKÓ MÁTYÁS: Olvasásmegértés fiataloknál és felnőtteknél egy nemzetközi összehasonlító tesztvizsgálat alapján. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1983. 1. sz. 14–27.
- DURKÓ MÁTYÁS: *Társadalmi kihívások és a felnőttnevelés funkciói*. Pécs, 1998, JPTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet. 405 o.

- DURKÓ MÁTYÁS: *Társadalom, felnőttnevelés, önnevelés. I–II.* Debrecen, 1998, Kossuth Egyetemi Kiadó. 432 o.
- DURKÓ MÁTYÁS–HARANGI B. LÁSZLÓ: *Az olvasásmegértés vizsgálata felnőtteknél.* Debrecen, 1980, Kossuth Lajos Tudományegyetem. KLTE a jövő iskolájáért. Tanulmányok a 6. sz. főirány kutatási köréből, 4. sz. 200 o.
- DURKÓ MÁTYÁS–HARANGI B. LÁSZLÓ: *Olvasásmegértés, művelődési motiváció, szabadidő-felhasználás. I–II.* Budapest, 1984, Művelődéskutató Intézet. /Közművelődés-kutatás./ 211+250 o.
- DURKÓ MÁTYÁS–MARCZUK, MIECZYSLAW: *A permanens művelődés és felnőttnevelés rendszertani és funkcionális kérdései.* Debrecen, 1980, Kossuth Lajos Tudományegyetem. 140 o. Acta Andragogiae et Culturae, 1. sz.
- DURKÓ MÁTYÁS–MARÓTI ANDOR: *Népművelélmélet.* Budapest, 1966, Tankönyvkiadó Vállalat. 244 o.
- DURKÓ MÁTYÁS–SÁRI MIHÁLY: *Bevezetés a közművelődéelméleti ismeretekbe.* Budapest, 1990, Tankönyvkiadó Vállalat. 398 o.
- DURKÓ MÁTYÁS–SZABÓ JÓZSEF: Az ezredforduló kihívása: az integráló andragógia. *Magyar Pedagógia*, 1999. 3. sz. 307–321.
- Egy forradalom pedagógiája. *A Balatonfüredi Pedagógiai Konferencia.* Budapest, 2006, Aula Kiadó. 368 o.
- ENCKEVORT, GER VAN: Új tudomány: az andragógia. In Durkó Mátyás: *A felnőttnevelés és népművelés pszichológiai és andragógiai kérdései. Szöveggyűjtemény külföldi szakirodalomból.* Budapest, 1974, Tankönyvkiadó Vállalat, 11–24.
- FILEP TIBOR: *A politikai rendőrség Hajdú-Biharban 1957–1989. II.* Debrecen, 2012. A szerző kiadása. 511 o.
- FRANCZ VILMOS: Egy a sok közül. Andragógussá érlelő iskoláim. In Magyar Edit–Maróti Andor (szerk.): *Elbeszélések a magyar felnőttoktatás legutóbbi fél évszázadáról.* Budapest, 2008, ELTE Eötvös Kiadó, 113–130.
- HAJNAL ALBERT: A modellek modellje. Az interdiszciplináris szemlélet problémái. In Kindler József–Kiss István (szerk.): *Rendszerkutatás. Válogatott tanulmányok.* Budapest, 1973, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 359–393.
- HALÁSZ GÁBOR: *Oktatáspolitikai és neveléstudomány a hetvenes években: A „hatos főirány” története.* www.halaszg.ofi.hu/download/Hatos_foirany.pdf (Letöltve 2014. 05. 28.)
- HALÁSZ LÁSZLÓ: *Művészet és pszichológia.* Budapest, 1964, Gondolat Kiadó. 195 o.
- HEGEDŰS B. ANDRÁS–RAINER JÁNOS (összeáll., szerk., jegyz.): *A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján. VI. Pedagógusvita.* Budapest, 1992, Múzsák – 1956-os Intézet. 178 o.
- HERCZEG FERENC–VILLANGÓ ISTVÁN (szerk.): *A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai. Válogatott dokumentumok gyűjteménye.* Budapest, 1976, Országos Közművelődési Tanács. 536 o.
- HORVÁTH MARGIT: 50 éve indult Szombathelyen a népművelő–könyvtáros képzés. In Czövek Zoltán–Katona Attila–Murányi Péter (szerk.): *50 éve indult Szombathelyen a népművelő–könyvtáros képzés.* Szombathely, 2013, Savaria University Press, 23–82.

- JÓZSA PÉTER: *Kulturális blokkok Budapesten*. Budapest, 1972, Népművelési Intézet Kutatási Osztály. 108 o.
- KAJDI BÉLA: „Aki fölteszi a kolompot, az rázza!” Durkó Mátyás hatvan-, a szak harmincéves. *Népművelés*, 1986. 4. sz. 7–14.
- KAMARÁS ISTVÁN: *A munkások és az olvasás*. Budapest, 1969, Népművelési Intézet. 114 o.
- KARÁCSONY SÁNDOR: *Magyar béke*. Budapest, 1947, Exodus. 184 o.
- KERESZTESNÉ VÁRHELYI ILONA: Utolsó beszélgetés. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 224–227.
- KISS TIHAMÉR: *Életkorok pszichológiája*. Budapest, 1966, Gondolat Könyvkiadó. 260 o.
- KOLTAI DÉNES–SÁRI MIHÁLY: Durkó Mátyás andragógiai paradigmái, a paradigmák változásai. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógia megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 43–54.
- KOZMA TAMÁS: Hasonlóságok és különbségek a debreceni iskola pedagógiájában. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 105–120.
- KURTA MIHÁLY: Durkó Mátyás ezoterikus és exoterikus andragógiai tanítása. In Juhász Erika–Szabó Irma (szerk.): *Nemzetnevelés–felnőttnevelés–közművelődés*. Debrecen, 2010, Csokonai Kiadó – Debreceni Egyetem – KultúrÁsz Közhasznú Egyesület, 103–112.
- LEONTYEV, A[LEKSZEJ] N[YIKOLAJEVICS]: *A pszichikum fejlődésének problémái*. Budapest, 1964, Kossuth Könyvkiadó. 563 o.
- MÁRKUS EDINA–JUHÁSZ ERIKA: Az autonóm tanulás hazai előzményeiből: az önnevelés, önművelés megjelenése Durkó Mátyás munkáiban. *Educatio*, 2008. 2. sz. 313–318.
- MARÓTI ANDOR: A népművelés elméleti kérdéseiről. I–II–III. *Népművelés*, 1964. 5., 6., 7. sz.
- MARÓTI ANDOR: Durkó Mátyás emlékére. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 36–42.
- MARÓTI ANDOR: Emlékeim a felnőttek tanításáról. In Magyar Edit–Maróti Andor (szerk.): *Elbeszélések a magyar felnőttoktatás legutóbbi fél évszázadáról*. Budapest, 2008, ELTE Eötvös Kiadó, 223–241.
- MARÓTI ANDOR: Gelencsér Katalin tanulmányához. *Kultúra és Közösség*, 1982. 5. sz. 113.
- MAYER JÓZSEF: „...nem volt se tudomány, sem szakismeret, nem volt rendszere az egésznek...” Mayer József interjúja Durkó Mátyással 2002-ben. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Mátyás (1926–2005)*. Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 31–35.
- MÓRICZ ZSIGMOND: *Új világot teremtsünk. Gyűjtemény 1918–19-es írásaiból*. Összeállította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Durkó Mátyás. Budapest, 1953, Művelt Nép Könyvkiadó. 208 o.

- Oláh Gábor válogatott költeményei.* Szerkesztette, bevezette és jegyzetekkel ellátta Durkó Máttyás, Kiss Tamás, Tóth Endre. Debrecen, 1957, Alföldi Magvető Kiadó. 353 o.
- OLÁH GÁBOR: *Debreceni zendülők. Válogatott elbeszélések.* Sajtó alá rendezte, bevezette és jegyzetekkel ellátta Durkó Máttyás. Debrecen, 1955, Alföldi Magvető Kiadó. 307 o.
- PETRIKÁS ÁRPÁD: A nevelési folyamat közösségi jellegének értelmezéséről. *Magyar Pedagógia*, 1975. 1. sz. 129–140.
- PUTNOKY JENŐ: Pszichológia és andragógia. *Pedagógiai Szemle*, 1964. 10. sz. 885–893.
- RADNAI BÉLA: *A népművelés pszichológiai és pedagógiai kérdései.* Budapest, 1967, Tankönyvkiadó Vállalat, 171 o.
- RUBINSTEIN, SZ[ERGEJ] L[EONYIDOVICS]: *A pszichológia fejlődése.* Budapest, 1967, Tankönyvkiadó Vállalat. 396 o. /Elvek és utak./
- SOÓS PÁL: Durkó Máttyás andragógiai gondolkodásának szellemi forrásvidékéről. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In memoriam Durkó Máttyás (1926–2005).* Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 55–63.
- SOÓS PÁL–BOROS SÁNDOR: Durkó Máttyás hatvanéves. In Soós Pál–Sz. Szabó László (szerk.): *Tömegkultúra és közművelődés.* Debrecen, 1968, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 5–20. *Acta Andragogiae et Culturae*, 7–8. sz.
- SZ. VÁRNAGY MARIANNE (szerk.): *Az iskolarendszerű felnőttnevelés elméleti és gyakorlati alapjai. Továbbképzési alapanyag.* Budapest, 1966, Országos Pedagógiai Intézet. 263 o.
- SZ. VÁRNAGY MARIANNE–CSOMA GYULA–GELLÉRT LÁSZLÓ–GERE REZSŐ: Az iskolarendszerű felnőttnevelés helyzete és perspektívái. In Kiss Gyula–Simon Gyula (szerk.): *Tanulmányok a neveléstudományok köréből 1965. A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottságának gyűjteménye.* Budapest, 1966, Akadémiai Kiadó, 339–379.
- SZARKA FERENC–ZIBOLEN ENDRE–FARAGÓ LÁSZLÓ (szerk.): *Balatonfüredi Pedagógus Konferencia 1956. október 1–6. Rövidített jegyzőkönyv. Kézirat.* Budapest, 1957, Pedagógiai Tudományos Intézet. 208 o.
- T. KISS TAMÁS: *A népnevelőtől a kulturális menedzserig. Fejezetek a népművelőképzés fejlődéstörténetéből.* Budapest, 2000, Német Nép főiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete – Új Mandátum Könyvkiadó. 194 o.
- T. KISS TAMÁS: Túlélés, alkalmazkodás vagy/és innováció. Egy felsőoktatási szakemberképzés kimunkáltságának kényszereiről, ellentmondásairól és lehetőségeiről. *Kultúra és Közösség*, 2009. 2. sz. 7–19.
- T. KISS TAMÁS–TIBORI TIMEA: Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In Balipap Ferenc (szerk.): *Az illegitim andragógusképzés megteremtője. In Memoriam Durkó Máttyás (1926–2005).* Budapest–Földes, 2006, Magyar Művelődési Intézet – Karácsony Sándor Művelődési Társaság, 9–30.
- T. KISS TAMÁS–TIBORI TIMEA: Durkó Máttyás emlékezete. *Kultúra és Közösség*, 2005. 1. sz. 59–61.
- T. KISS TAMÁS–TIBORI TIMEA: Hommage à Durkó Máttyás. Elment az andragógusképzés debreceni pápája. *Felnőttképzés*, 2005. 1. sz. 58–59.

- T. Kiss Tamás–Tibori Timea: *Kultúrkapuk. Tanulmányok a kultúr[politik]áról, értékközvetítésről és a kulturális valóságról*. Szeged, 2013, Belvedere Meridionale Kiadó. 343 o.
- TAR KÁROLY (szerk., bev.): *A magyar népművelés története. Szöveggyűjtemény. II/1. (1919–1945)*. Budapest, 1982, Tankönyvkiadó Vállalat. 257 o.
- TAR KÁROLY: *Fejezetek a magyar népművelés történetéből. Kézirat*. Budapest, 1977, Tankönyvkiadó Vállalat. 168 o.
- THORNDIKE, E[DWARD] L[EE] and others: *Adult Learning* [Felnőttek tanulása]. New York, 1928, Macmillan. 326 o.
- TIHANYI ANDOR: *A tudatos fegyelemre nevelés. Kézirat*. Budapest, 1945, Tankönyvkiadó Vállalat. 128 o.
- Túl a Tiszán. Tiszántúli írók és költők művei*. Szerk. Durkó Mátyás és Kiss Tamás. Debrecen, 1954, Alföldi Könyvkiadó. 230 o.
- VITÁNYI IVÁN: *Munkaközi jelentés az OKKFT Ts-4/3, A közművelődés helyzete és perspektívája című középtávú kutatási terv állásáról (1986–1988)*. Budapest, 1989, Országos Közművelődési Központ. 108 o.
- ZRINSZKY LÁSZLÓ: Egy tudomány láthatóvá válik: az andragógia szerepnövekedése. *Iskolakultúra*, 2005. 2. sz. 103–107.
- ZSILLE ZOLTÁN: *Egy önhit életrajza. 1956–1980*. Budapest, 1986, Áramlat Kiadó. (Szamizdat kiadás.) 288 o.

Az édesapa, Durkó Máttyás 1940-ben

Durkó Máttyás

t. tzd. — kereskedő — Békés.

1914 augusztusában bevonulva, ugyanazon év december 1-től 1915 március 16-ig az orosz fronton az összes ütközetekben résztvesz, míg fagyással kórházba kerül. 1916 január 16-án ismét harctérre kerül, ahol is előbb az orosz, majd az olasz harctéren a Hétközség fennsíkján, később ismét az orosz fronton, 1917 szeptember 13-án bekövetkezett súlyos sebesüléséig az ezred összes harcaiban kiveszi részét. Kórházba kerülvén, mint 30%-os rokkant, szabadságoltatott.

Harctéri szolgálata 24 hónap.

Kitüntetései: O1., O2., OB, , OHj.

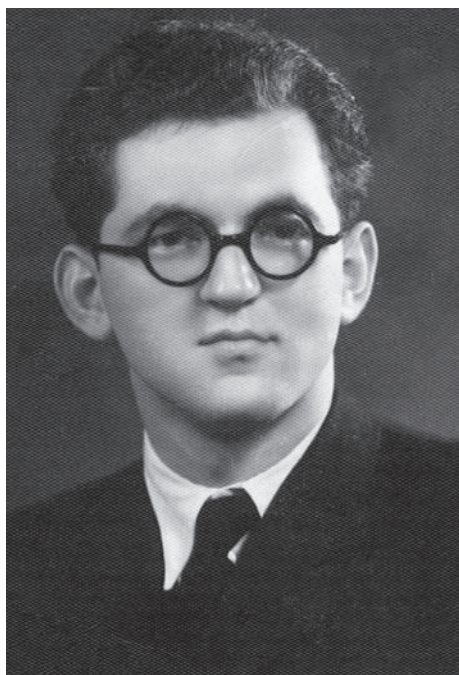
Vitéz Durkó Máttyás. Forrás: *A 101-es zászló alatt. A v. Békéscsabai Cs. és K. 101. Gy. e. Emlékalbuma.* Budapest, 1934. Szerkesztette és kiadta: Makkay Machalek Pál. 262.

A család. Id. Durkó Máttyás és felesége gyermekeikkel: Máttyással és Annával, 1938

Testvérek. Durkó Anna és Durkó Mátyás, 1944

Durkó Mátyás, 1949

Bálint Edit, 1949

Durkó Mátyásné Bálint Edit és Durkó Mátyás,
1957

Durkó Mátýásné Bálint Edit, Durkó Edit és Durkó Mátýás, 1960

Durkó Edit, Durkó Mátýásné Bálint Edit és
Durkó Mátýás, hatvanas évek második fele

Édesanyjával, Durkó Mátýásné Nagy Annával,
hatvanas évek második fele

Csongrádi Istvánné (Juliska néni), Durkó Mátyás és Durkó Mátyásné Bálint Edit, 1981

Házassági évforduló, Durkó Mátyás, Durkó Edit és Durkó Mátyásné Bálint Edit, 1990

A regőscserkész Durkó Mátyás, 1939

Durkó Mátyás furulyázik, 1943

Gulyás György iskolai énekkarában, 1942. Forrás: Népművelés, 1986/4.

A Debreceni Ságvári Endre Főiskolás Népi Kollégium igazgatója, 1950

Forrás: Népművelés, 1986/4.

Durkó Mátyás előadást tart a Népművelési Szeminárium „kukatóriumában”, 1957

Forrás: DTE BTK Andragógia Tanszék Albuma

Munka közben, 1960

Országos Népművelőképzési Konferencia, 1971

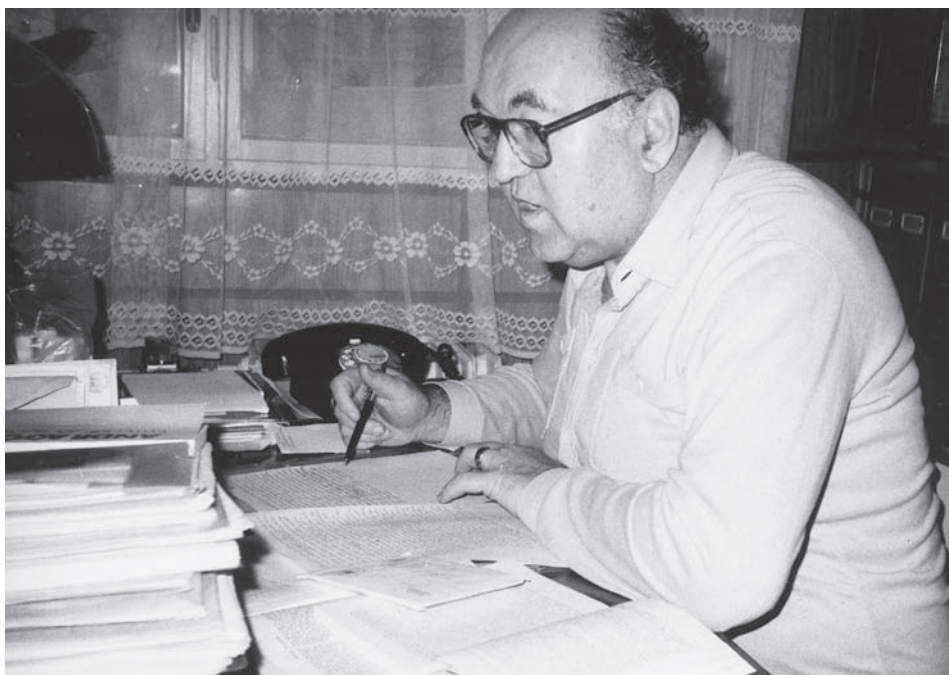
Balról jobbra: Horváth Margit, Durkó Mátyás, Soós Pál és Csiby Sándor

Munkamegbeszélés Püspökladányban, 1985. Balról jobbra: Petrikás Árpád, Tibori Timea, Sz. Szabó László, Bajkó Mátyás és Vaskó László. Fotó: Sári Mihály

Munkamegbeszélés Püspökladányban, 1985. Balról jobbra: Harangi B. László, Bényei Rita, Koczokné Boruzs Judit, Rubovszky Kálmán, Nagy Katalin, Keresztesné Várhelyi Ilona, Durkó Mátyás és Soós Pál
Fotó: Sári Mihály

Durkó Máttyás, az egyszemélyes intézmény, 1998

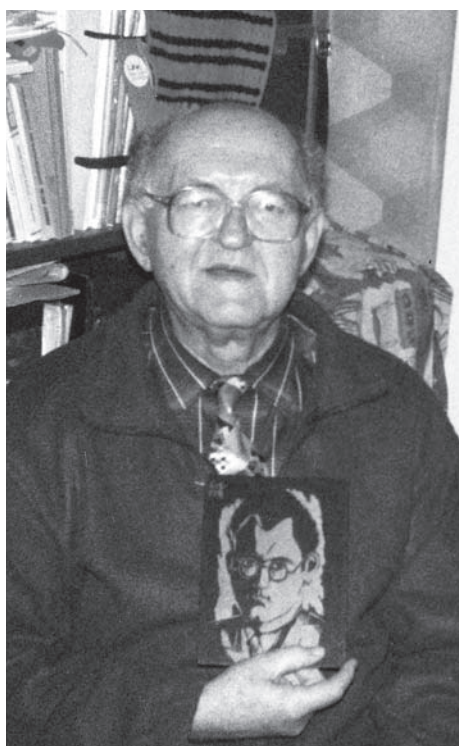
„A felnőttképzés jövője Magyarországon.” Konferencia, Pécs, 1998. április 2–4.
Első sor balról: Dinya László, Durkó Máttyás, mögötte Agárdi Péter és Kleisz Teréz

Munkatársaival a tanszéki Mátyás-napon, 1985. február. Álló sor balról jobbra: Éles Csaba, Sári Mihály, Harangi B. László, Fábryné Mészáros Katalin, Rubovszky Kálmán, Vaskó László, Bényei Rita, Durkó Mátyás, Soós Pál, Márkus Ágnes, Sz. Szabó László, Tar Károly, Petrikás Árpád, Bajkó Mátyás, Tóth Béla, Boros Sándor. Ülő sor balról jobbra: Zserkovics Edit, Makai Erzsébet, Nagy Katalin, Kozák Imréné, Burger Krisztina, Keresztesné Várhelyi Ilona, Bacsa Györgyné. Tértelők: Boruzs Judit, Tibor Tímea. Éles Csaba tulajdonában

Durkó Mátyás a dolgozószobájában, 2002

Durkó Mátyás a fametszettel, amelyet 1948-ban barátja, a nékoszos Csontos Gábor készített róla, 2002

A Debreceni Tudományegyetem, 1940. Korabeli képeslap

32

-----s6
-----dik felő

Az 1948/49. tanév

Az előadások címe az előadó tanárok nevével	A tanár bizonyítja a beírat- kozást	A tanár bizonyítja a jelentkezést, felő kezdetén	nap
		aldírs	
Dr. Kovács: Hét. előad.	2.	Kovács	
Dr. Lőrincz Fegyverrelkeltés	2.	Lőrincz	
Dr. Lőrincz Hegyes gondolatok	1.	Lőrincz	
Dr. Bárczy A. Lőrincz	1.	Bárczy	
Dr. Bárczy Hegyes	1.	Bárczy	
Dr. Bárczy H. M. Lőrincz	1.	Bárczy	
Dr. Bárczy Fegyverrelkeltés	1.	Bárczy	
Dr. Bárczy Fegyverrelkeltés	3.	Bárczy	
Dr. Bárczy H. M. Lőrincz	3.	Bárczy	

33

-----s6
-----dik felő

Az 1948/49. tanév

A tanár bizonyítja a leckeletagatást, felő végén	Jegyzet
aldírs	nap
Kovács	jelesen koll.
Lőrincz	jelesen koll.
Lőrincz	jeles
Lőrincz	
Lőrincz	
Lőrincz	
Lőrincz	
Lőrincz	
Lőrincz	
Lőrincz	
Lőrincz	

50 filléres
bélyeg helye.
(P. H.)

Látta:
.....s. k.
e. i. dátán.

Durkó Mátyás egyetemi leckekönyve, 1948/49-es tanév

**KÖZÉPISKOLAI
TANÁRI OKLEVÉL**

1091. szám.

A DEBRECENI TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KARÁNAK DÉKÁNJA

igazolja, hogy Durkó Máttyás
aki az 1926. évben Békéscsaba városában született, tanulmányait a Debreceni Tudományegyetemen
véggezte, az 1924. évi XXVII. törvényekből, továbbá a 260/1949. Korm. számú rendelet által előírt
képesítő vizsgálatot a következő eredménnyel tette le:

I. A társadalomtudományból: II. A filozófiából:

III. Az alapvizsgálaton:
a) a magyar nyelv- és irodalomból: teljesen b) a francia nyelv- és irodalomból: disztingt

IV. A szakvizsgálaton:
a) a magyar nyelv- és irodalomból: teljesen b) a francia nyelv- és irodalomból: jó

V. A képesítő vizsgálaton:
a) az állásokról: teljesen b) a pedagógiáról: elméleti teljes, 2. gyakorlati: teljesen
c) a magyar nyelv- és irodalomból: teljes d) a francia nyelv- és irodalomból: teljes

VI. Szakdolgozatának minősítése: teljesen

E vizsgálatok alapján Durkó Máttyást
képesített magyar-francia szakos
középiskolai tanárnak nyilvánítni. Ennek hitelére ezt az oklevelet kiadjuk és a debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának
presidiumával és aláírásunkkal megerősítjük.

Kelt Debrecenben, 1950. évi március hó 30. n.

Dr. János Gábor
Tanácselnök

Középiskolai tanári oklevél, 1950

**A TUDOMÁNYOK
KANDIDÁTUSÁNAK OKLEVELE**

★

3586.

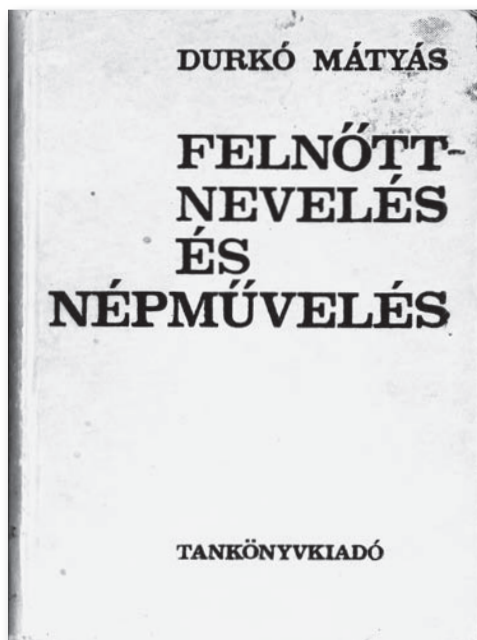
A TUDOMÁNYOS MINŐSÍTŐ BIZOTTSÁG

Durkó Máttyást
a neveléstudományok
KANDIDÁTUSÁVÁ NYILVÁNÍTOTTA
Budapest, 1967. január 25.

Tóth
ELNÖK

Földi
TITKÁR

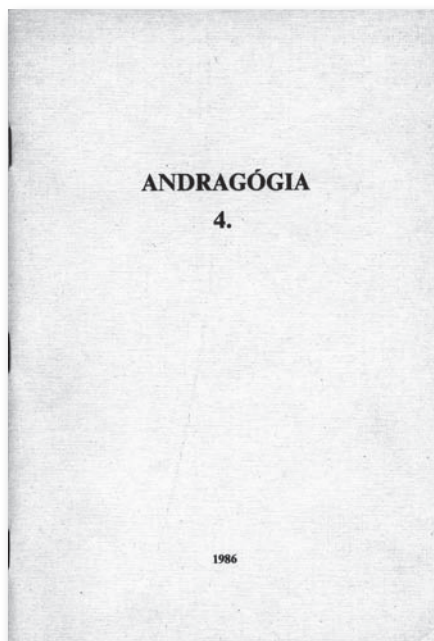
Kandidátusi oklevél, 1967

A kandidátusi értekezés alapján készült kötet
1968

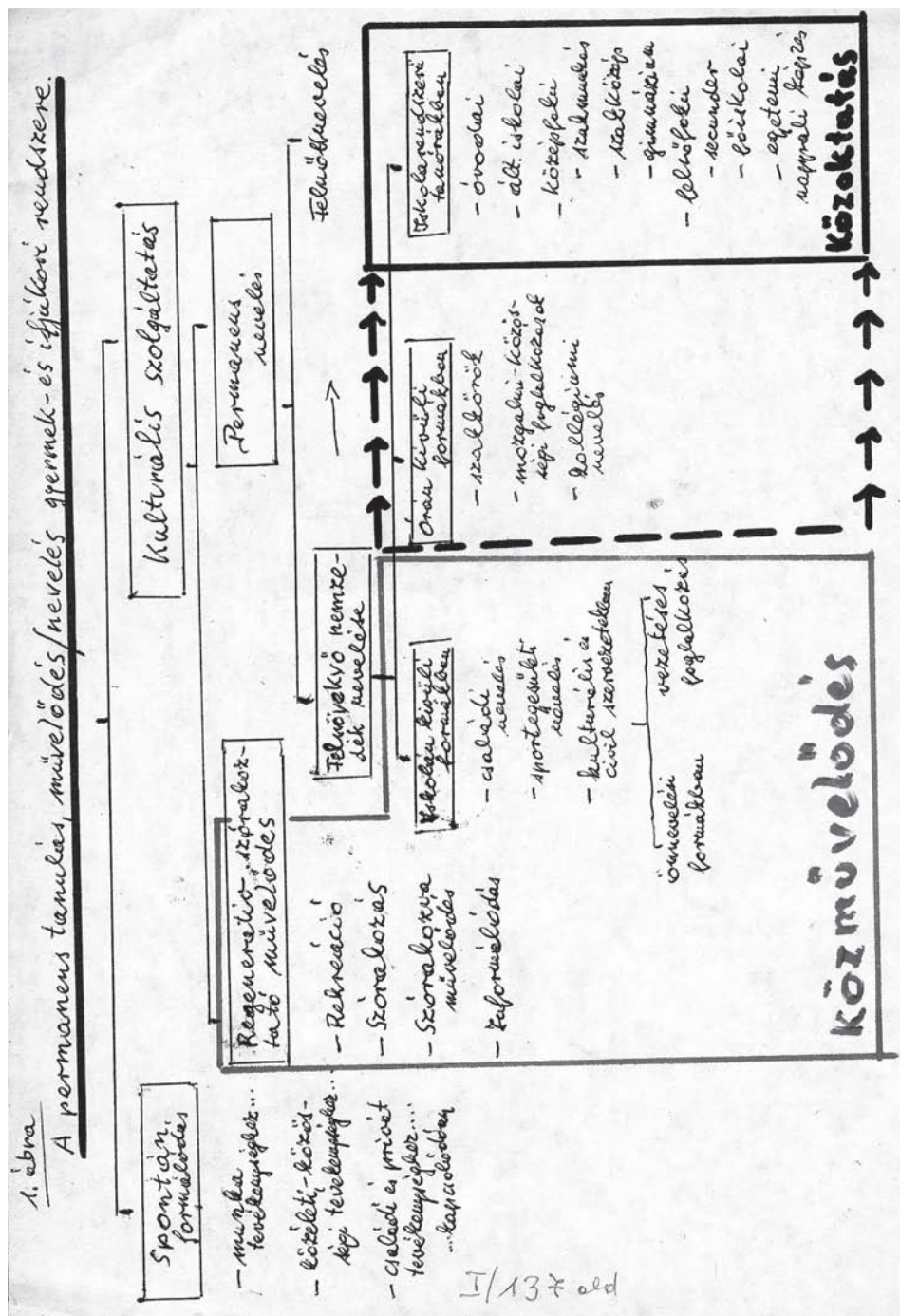
Durkó Máttyás: *A felnőttkor sajátosságai*
1971

Durkó Máttyás által indított szakfolyóirat

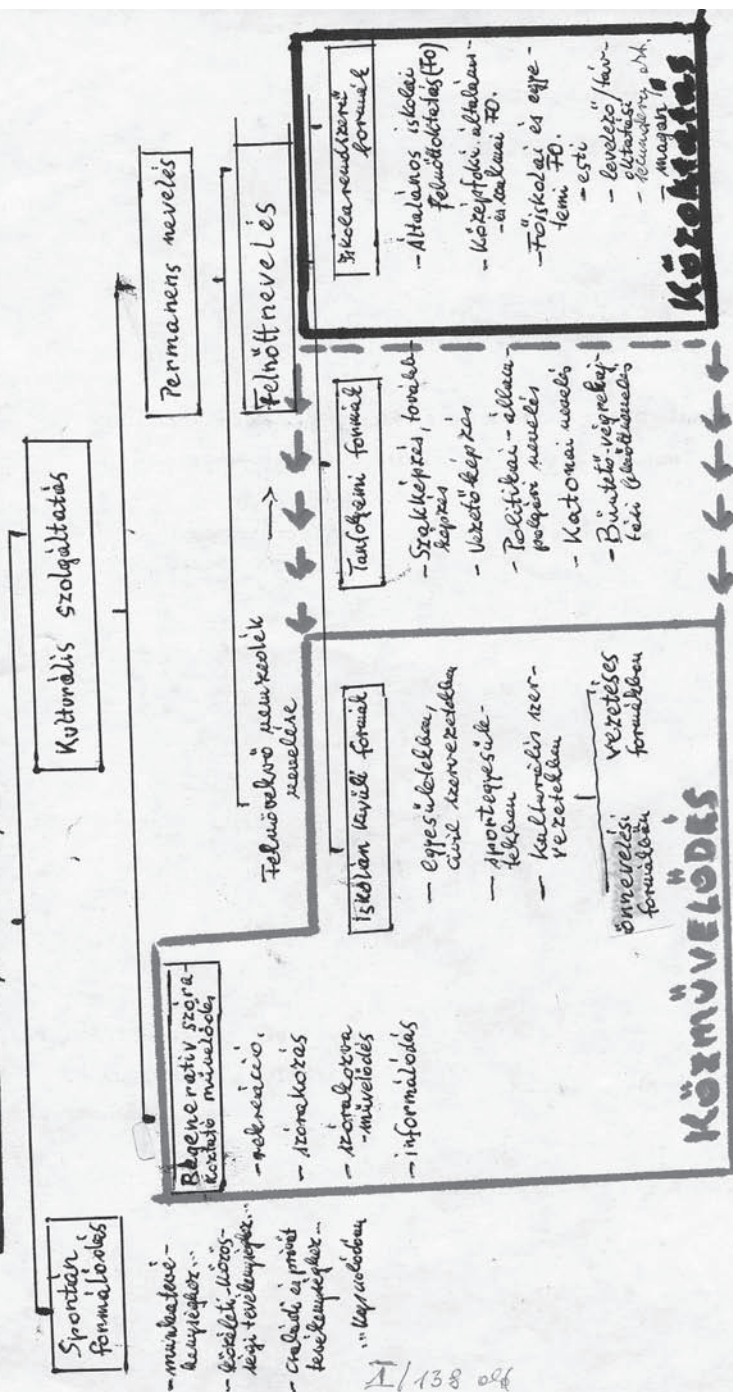

Durkó Máttyás a Magas-Tátrában, 1979

L. alba

A permanent tanulás, művelődés, nevelés felmunka és felhatalmazás rendszere.

Durkó Mátyás modellje a permanens tanulás, művelődés/nevelés felnőttkori rendszeréhez

A jegyzetelés módszertana.

A helyes jegyzetelési mód mindenfajta tanulási nélkülözhetetlen tényezője. Akár a hallott előadások, akár a tankönyvek, vagy a kiegészítő irodalom anyagának feldolgozásáról van szó, szükséges hogy a leírtakat kiemeljük, megkeressük és jól áttekinthető formában rögzítsük azokat az összefüggéseket, amelyek a mélyebb megértéshez és a tanultak önálló alkalmazásához szükségesek.

Néhány tanács a jegyzeteléshez:

1. Törekedjünk a tömörségre. Teljes mondatok leírása, csak ritkán szükséges, akkor is egyszerűen, tömören rögzítsük. Több szóval elegendő a jellemző címszavak felsorolása.

2. A tényeket, fogalmakat, szabályokat fontosságuk szerint rangsoroljuk és emeljük ki. (Egyszeres, vagy többszörös aláhúzással, esetleg többféle szín alkalmazásával)

3. Az összefüggéseket sokszor jól kifejezhetjük azval, hogy az összetartozó címszavakat vonalakkal, nyílakkal kötjük össze.

4. A téma természetétől függően célszerű vizuális rajzok, folyamat ábrák, táblázatok, grafikonok alkalmazása.

5. Gondoljunk mindig arra, hogy egy-egy téma csak része a tanulmányok egészének. Ezért készítsük jegyzeteinket külön lapokra, a lapoknak csak az egyik oldalát.

Többet, a később megismert szélesebb összefüggéseknek megfelelően csoportosíthatjuk, szükség esetén kiegészíthetjük.

Az értékelés problémái

① Az értékelés helye az oktatás - nevelés rendszerében

1.1 A nevelési alapirányi dokumentációk: "követelmény-támasztó",

2. megértési, meggyőzési,

1.2 A gyermek testi nevelésén

3. érzékelési, érzékelési.

ipargyak, művelődési, ny

4. értékelési (ellenőrzési)

értékelés:

- mennyire felelt meg a vele szemben támasztott követelményeknek?

1.3 Ez az értékelés egyáltalán is követelmény-támasztó, és ezzel a nevelési folyamat körforgása ismét körbekezdődik.

② ellenőrzési - értékelési alapelvei:

a) a nevelési és a tanulási-tanulmányi folyamatok nevelési

b) a tanulást minden képfelművel kell értékelni, nem pedig csak az

c) Nemcsak az értékelési, tanulási eredményeket kell értékelni, hanem minden fontosabb tanulási folyamatot is.

③ Az értékelés formái

- 3.1 Az értékelés nem egyenlő "értékeléssel"

- Azonban létezik, amely az értékelés, az értékelés.

- a minirevizitációk során: megfigyelés, és értékelés. 10 perc értékelés, és az értékelés, amely a tanulóval szembe fordított értékelés.

- a szisztematikus értékelés nem

motivál - értékelési elvárások

- de az értékelés

- v. tudott megfigyelés.

- 3.2 A tanulmányi - tanulási, mint értékelés.

2004 febr 30 - a. (58) DM.

Kedves Bendi Barátom!

Régen váltottam levelet magamnak, személyesen, telefonon magam felé. Ezért kétszón írok szíveskedésedre.

Gondolatainkban, értékesítésben sok hasonlót látok. (Miközben leülök olvasni körben ébredtem rá erre is kb. egyformán éreztem magamnak az életben. Kell-e még, ha egyet-más-e még rák? Szóval ezeket látom, hogy egy kandidálás egyetemi akadémiai körökben szerint is maximum 70 éves korig miközben külső tárgya megírásával. Vagyis a külső tárgyat, de mi lesz a sora tevékenységnek: a mindegyikről mellőzés?

Hát az a diktumot betartanánk a kiválasztás szorvet is. (Ha az egyen egyáltalán akarna, kéri.) A szubjektum egyetemes mag. Mindezt, megkísérletezve vége soron. A külső objektív kutatás és a kapott eredmény teljesen a szubjektumon, ez a sötét világ elmélet. Ez a sor, az élt dialektika. Ezt az egyetemesen értelmességet, hogy fogadjuk a külső társadalom (analízis) megírás és az életük ki, hogy szubjektív, mert emberi). Tele vagyunk életmódjainkkal, keressük az igazságot, ami magam a relatív. Talán az mégis igaz, hogy a "cogito, ergo sum".

Ma már ilyen tömegesek, töltik ki életüket. Más kérdés, hogy kell-e, hogy legyen a társadalomnak... hogy mindent hiszzen mond. Szóval megkísérletek az értékelést egyetemes (fogadjuk, más más szeméttel), hogy kitűnő, meggyőző vagyok, vagy értéktelen senki. És kivétel lehet a társadalomnak mindkét. Hogy lesz ebből valamilyen értékelés matematikai statisztikai módszerrel.

igaz ismeret? Kiért kellek ez? A tudományok?
Matematikai statisztikailag, vagy ~~anélkül~~ igazolható,
bizonyítható - e ez?

Ez az öregkori gondolkodás, vagy már ez
betegség?

Ilyen választ tudok írni leveledre. Így
tudom én eldönteni: igazam van, e vagy nincs,
megtartatlanság, sérelem ^{az életben} ~~ent~~ - e vagy ~~nem~~, a többi
a hatalmasságok, a végtet, a mindenség ura kérdése,
akitől, aintól függnek mindnyájuk.

Egyébként a leveledben írt tévedés való-
színűleg elfutottak hozzáam. Hogy válaszoljak rájuk,
ezek is mind a leveledben megintakhal magya-
razhatóak. Én mégis optimista vagyok, Te mintha
pessimistaként lemel. Ez a másság tényleg. Vagy mindez
igaz is lehet, nem is?

Téved meg. Az én álláspontom leírtem, Te döntöttél!
Én - azt hiszem leírhatom - mindig igaz barátsággal
Azerekelek, mint öszinte szimpátiát váltott ki bennem
édesapád szeretke is.

Ilyen barátságokat kívánok Neked is,
és jó egészséget, aminek én a hiányát tapasztalom.

Tanul a sok hiba az írásom
ban, a sok javítás, ami
mellekeltet, jól tapasztal-
ható. Bocssal meg érte.

Ez a betegségem, hirtelen
leledettségem támadt rám.

Csak az orvos, orvos, aki
megmondaná, mitől van
minden.

Ekkora kérdőjelekkel válaszok. Döntés
és ítélet. Szegfelyek leveleket írtunk házuc-
san folytatódik.
Válaszoltam minden problémára?

"Öszinte
barátsággal
Köszöntlek
Neki"

Vívódások

Durkó Mátyás egyik utolsó levele Maróti Andorhoz

Leirat: 253. oldal

TIBORI TIMEA
EMLÉKEZET
 Beszélgetések Durkó Mátyásról

AZ INTERJÚK ELÉ

Bármennyire is mély szaktudományos igénnyel készül egy monográfia, az alkotókat mindig valami homályos hiányérzet kínozza, a háttérben számos emlék-kép, érzés feszíti, hajtja. Különösen, ha olyasvalakiről van szó, akivel személyes, munkatársi, később baráti kapcsolatban voltunk. A hiányérzet csak fokozódik a korábbi elemzések, kritikák vagy épp laudációk olvastakor: önkéntelenül is keres-sük bennük az embert, akit ismertünk, a személyiséget, aki oly nagy hatással volt ránk. Kollégaként, a család ismerőjeként személyes beszélgetésekkel próbálom ki-tölteni ezt az űrt. Ezért született meg ez a négy interjú, amelyből kettőt Durkó Mátyás két közeli munkatársával, barátjával, Sári Mihállyal és Boros Sándorral készítettem, a másik kettőt legközvetlenebb hozzátartozóival, leányával és feleségé-vel. Kérdezőként elsősorban az a cél vezetett, hogy interjúalanyaim elbeszéléseiből világossá váljanak azok a mozzanatok, motivációk, amelyek inspirálták és egyben magyarázzák a kiválasztott személyek körét, akiket bevontunk a Durkó-portré és az andragógia magyarországi fejlődéstörténetének bemutatásába.

Sári Mihály professzor, első beszélgetőtársam az egyetemi évek után először a „terepen”, a gyakorlatban próbálta (sikerrel) megvalósítani tanára, Durkó Mátyás felnőttnevelési elképzeléseit – 1973-tól a kabai művelődési ház, 1980-tól a Püspök-ladányi Járási Művelődési Központ igazgatója volt –, majd 1986-tól tizenkét éven át a debreceni egyetem Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszékének oktatója lett. Nagy ívű visszatekintése – a személyes emlékeken túl – részletesen megismertet ben-nünket az andragógia diszciplínává válásának stációival, amelyben maga is tevékeny részt vállalt.

Boros Sándor a felnőttnevelési tanszék belső életéről, fejlődéséről és Durkó Mátyás töretlen vezetői-szervezői képességeiről szól a kolléga, a barát hangján – ő röviddel hallgatói éveit után, 1972–92 között dolgozott itt. Tárgyilagos, őszinte elbeszélése egy-szerre érzékelteti a kor hangulatát, az egyéni és csoportérdekek érvényesítésének lehe-tőségeit és korlátait, ad képet a hetvenes-nyolcvanas évek egyetemi, oktatói világáról, a különböző tudományterületek képviselőinek a felnőttnevelést illető véleményéről.

Mindkét kolléga több publikációban, jegyzetben, könyvben szerzőtársa volt Durkó Mátyásnak. Értették és elismerték Durkó törekvéseit, támogatták céljai el-érésében, ugyanakkor önálló alkotásaikban továbbfejlesztették az andragógia tuda-mányát.

A harmadik interjú Durkó Edittel, Durkó Mátyás leányával készült, és azt a kérdést járja körül, miként hatnak az apa nevelési elvei, alkotói tevékenysége a fiatal pedagógusra. Az emlékek felidézése érzellemmel telített, de tárgyilagos. A beszélgetés az apa és lánya értelmiségi viszonyának emelkedett megfogalmazása, amit a kölcsönös elfogadás és elismerés motivál.

A negyedik interjút Durkó Mátyásné Bálint Edittel készítettem, aki öt évtizeden át társa, támasza volt férjnek, s nemcsak a tudós életében, de halálát követően is minden erejével és lehetőségével szorgalmazta Durkó Mátyás szellemi hagyatékának, az egész életen át tartó tanulás eszméjének továbbélését, kereste terjesztésének lehetőségeit, a szellemi örökség nyilvánosságának megteremtését. A beszélgetés során számos érdekes vonással gazdagítja a szívós elkötelezettséggel alkotó, agilis oktató-szervező Durkó Mátyás arcképét, s ugyancsak sok, a portré bemutatása szempontjából lényeges motívumra, összefüggésre hívja föl az olvasó figyelmét Bálint Edit, és tesz hitet a legbensőbb partnerségről, a családi közösség óvó-védő szerepéről, az együtt végzett munka értékéről, öröméről.

A beszélgetések szerkesztett változatában megőriztük interjús partnereink egyéni hangját, megközelítésmódját, szemléletét, különböző érzelmi és intellektuális viszonyulásukat, ezzel is gazdagítva Durkó Mátyás személyének és tevékenységének teljesebb bemutatását.

SÁRI MIHÁLY-INTERJÚ¹

1.

TIBORI TIMEA:² *Egy visszatekintő, az eddigi életutadat föltáró beszélgetésre kértelek Téged, amely az iskoláiddal, a tanulmányaiddal indul, és döntő része az a szakmai tevékenység, amelynek középpontjában az andragógia kérdése áll. Hát induljunk el a kezdetektől...*

SÁRI: Amíg a kérdést föltetted döbbenek rá, hogy életem ötödik évétől tízéves koromig egy művelődési házban laktam. Édesanyám volt a gondnok, és én gyermekként minden eseményen részt vettem, amely a művelődési házban lezajlott: a bálaktól kezdve a cirkuszi előadásokig, a bábszínháztól az ismeretterjesztő programokig... Lehet, hogy ez valamiféle alapbenyomás volt a számomra, de az is lehet, hogy itt kezdett formálódni affinitásom a közművelődéshez. Mindez Egyeken történt, ahol 1949-ben megszülettem. Mindenesetre 1954-től 59-ig az intézményben laktam a szüleimmel, egy szolgálati lakásban. Az épület ma is az egyeki művelődési ház. Talán innen az indíttatás és az a nyitottság is, amellyel máig vonzódok az olyan fajta rendezvényekhez, amelyeket ott láttam, akár a felnőttek, akár a gyerekek számára készítették őket. Ez biztosan meghatározta az életemet, a sorsomat. Később, a középiskolában magam is elkezdtem olyan dolgokkal foglalkozni, amelyek valamiképpen a gyermekkoromban látott dolgokból táplálkoztak, azok visszfénye volt:

1 Prof. Dr. Sári Mihály (Egyek, 1949) magyar nyelv és irodalom szakos középiskolai tanár és közművelődési előadó, nyugalmazott rektorhelyettes, a Dr. phil. és Dr. habil. címek birtokosa, az MTA Köztesülete tagja. 1996-ban a KLTE Neveléstudományi Doktori Programja keretében Phd doktori fokozatot szerzett. 1973–80-ban Kabán a művelődési ház, 1980–86-ban Püspökladányban a Püspökladányi Járási Művelődési Központ igazgatója volt. 1986-tól (egy év megszakítással) 1998-ig a KLTE Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszékének adjunktusa. (1991–92-ben a debreceni Kölcsey Ferenc Tanítóképző Főiskola docense, rektorhelyettes.) 1998–2005 között a pécsi JPTE FEEFI tanszékvezetője, egyetemi docens, szakfelelős. 2005–2008-ban a PTE FEEK Kultúratudományi Intézet igazgatója, illetve a Kultúraközvetítési és Közösségfejlesztési Tanszék vezetője. 2008-tól a bajai Eötvös József Főiskola andragógiai szakfelelőse, 2009–12-ben ugyanitt rektorhelyettes és a Társadalomtudományi Intézet vezetője. Jelentős hazai és nemzetközi publikációs tevékenysége (könyvek, monográfiák, könyvfejezetek, tanulmányok, cikkek, szerkesztések, recenziók stb.). Fő kutatási területei: közösségfejlesztés, közművelődés, andragógia. A továbbiakban Sári.

2 A továbbiakban Tibori.

többek között részt vettem a fotókiállításokon, én magam is fotóztam – azóta, hogy felnőtté váltam, nem, de középiskolás koromban nagyon szerettem fotózni.

TIBORI: *Hol jártál középiskolába?*

SÁRI: Középiskolába Hajdúböszörményben jártam. A gimnázium remek, nagyon kemény és mondhatni, kálvinista értékrendet hordozó iskola volt akkor is, amikor szocialista világ működött. A követelmények nagyon erősek voltak, és ehhez az értékrendhez kellett alkalmazkodni. Egyébként magam is református, kálvinista vallású vagyok, de gyerekkoromban nem éreztem, hogy ez bármiféle értékrendet erőszakolna rám. Konfirmáltam is, ebből sejthető, hogy meg kellett ismerni mind a Bibliát, mind pedig az alap-egyház sajátos nézőpontjait, értékrendszerét, s bár akkor mindezt nem tudatosan éltem át, a szocializációs folyamatban ez is benne volt. Másrészt református, kálvinista értékrendet a családom is közvetített, noha apám katolikus, anyám evangélikus volt, azonban Egyeken csak a kálvinista hitnek volt kicsiny temploma. A falu döntően katolikus volt, hajdan az egri káptalan birtokolta.

Nem voltunk rendszeres templomba járók, évente négyszer-ötször mentünk el, de azokat a szabályokat, amelyeket az egyház közvetített, elsősorban a család révén belsővé tudtam tenni. A tízparancsolat szabályait, ordreit, mint a „ne lopj”, „ne ölj”, „ne paráználkodj” stb. mind következetesen követtem. A szüleim soha nem mondták, hogy így vagy úgy kell viselkednem, csak láttam, hogy ők hogy viselkednek.

A másik dolog, ami a gyerekkoromból visszajön, az, hogy iszonyú sokat olvastam, és a könyvek kialakítottak bennem egy – nem biztos, hogy ez jó – határozott és kicsit talán merev értékrendet is, hogy milyen az ember, milyennek kell lenni az embernek. Ez ma is követ, és utólag gondoltam vissza, hogy mások talán sokkal rugalmasabban, szabadabban vették ezt az értékrendet, vagy nem is használták. Nem könnyítette meg az életemet ez a szigorú ön-normakontroll. Nem követtem el tudatosan olyan dolgokat, amelyek esetleg szégyellhetők, de természetesen, mint minden emberében, az én életemben is vannak olyan dolgok, amelyekre nem örömmel gondolok vissza. Hatvanöt évesen fogalmazódott meg bennem, soha nem jelentettem fel senkit, sehol.

Az általános iskolában volt egy remek tanárom, úgy hívták, hogy Sebestyén József, akkoriban fiatalember volt, levelező tagozaton tanult. Kiváló pedagógus volt, rajztanár, de sok dologhoz értett, amihez más tanárok nem, és különösen bennünket, fiatalokat képes volt összefogni. Például volt egy íjászkörünk annak idején. 1962-ben íjászkör Hajdú-Biharban, egy középnagy faluban! Németül tanított bennünket, húsz forint volt havonta az oktatás díja, és ő esőben, hóban, fagyban és napsütésben egyaránt pontosan megtartotta az óráit annak a tíz–tizenkét gyerekeknek, magánlakásokon, udvarokban, az Újtelep iskolájának tantermében. Az első német szótáramat ő hozta Debrecenből, bele is írtam: „Ezt a szótárt 1962. XII. 7-én kaptam.” Ezzel a szótárral fordígtattam az ugyancsak tőle kapott német mondagyűjteményt: „Wieland der Schmied”. Tulajdonképpen ő alapozta meg a német

nyelvhez és kultúrához való vonzódásomat. Nagyon szerettem ezt a tanárt; mondhatni, ő indította el a valamivé válásomat. Ő ezt nem is igen tudta, bár találkoztunk későbbi életünkben is, de ezt sose beszéltük meg. Nemcsak én voltam a tanítványa, sokan mások is, de engem talán azzal tisztelt meg, hogy amolyan gyerekbarátként elfogadott, és sok minden olyan dolgot megbeszélhettünk, amit általában a tanárral nem szoktak. Így például a vonzódást a másik nemhez, azt, hogy egy hetedik-esnyolcadikos fiú, akiben már ébredzik a gondolat, hogyan tudja magát elhelyezni a világban, mire kell vigyáznia, mivel nem szabad ütköznie. És így bizony a politika is fölmerült, hogy mivel kell vigyázni. Végeredményben az alap-értékrendeket is módosította bennem. Másrészt az ő értékrendje is eléggé merev volt, ahogy most, utólag látom, bizonyos dolgokat nem engedett meg.

TIBORI: *Mondj erre példát is.*

SÁRI: Van egy barátom, és a barátomnak van egy kedvese. Ez a leányzó a barátomat kevésbé fogadja el, mint engem fogadna el, de számunkra egyértelmű volt, hogy a barátom kedvese irányában, akármilyen jelzések érkeznek is, csak elutasító lehetek. Mert a barátság – mondjuk így – magasabb érték, mint a vonzódás egy hölgyhöz. Például ezt tőle tanultam meg, ezt ő segített megérteni. Ez az általános iskola. Nyilván sok más benyomás ért, jó tanuló voltam, jó sportoló, a sporteredményeim egészen a középiskola végéig jók voltak, de az általános iskolában különösen, mert akkor nagyobb hangsúlyt tudtam helyezni rá. Az akkori járási szintű versenyeken hol első, hol második helyezett voltam az atlétikában, különösen a futásban, a távolugrásban és a magasugrásban teljesítettem jól. Tornásznak is jó voltam, talaj, nyújtó, gyűrű, korlát mindennapos edzőeszközök voltak. A sport oly mértékben megedzett, hogy még a katonaságom idején, a hadseregben is tudtam hasznosítani ezt a fizikai kondíciót.

Említettem, hogy középiskolába Hajdúböszörményben jártam, a Bocskai István Gimnáziumba. Azt is mondtam, nagyon kemény gimnázium volt, még a családban elsajátított értékekhez és követelményekhez képest is magasabbra helyezte a mércét. Ott ismét találkoztam néhány emberrel, akik nagyon fontosak lehettek számomra, így említeném Székelyhidi Ágostont – ötvenhatos forradalmár volt, később, az MDF jobb korszakában vezető politikus is –, aki a magyartanárom volt. Nagyon kedveltük egymást, és amíg öngyilkos nem lett, szoros kapcsolatban álltunk. Ő ugyan más politikai orientációjúvá vált, én pedig egész életemben nemzeti liberális–radikális konzervatív irányultságú voltam. Ez azt jelenti, hogy fontosnak tartom a magyarságot, de azt is tudom, hogy Európába tartozunk, és ez az Európa ugyanúgy az én létező életem.

Hát, egy sztorit ebből az időből. Írtam novellákat és kisregényeket, és ő ezeket mindig elolvasta és kontrollálta, sőt annak idején két kisebb novellámat is megjelentette. Az volt a célom, hogy magyar–történelem szakos tanár, emellett író leszek. És ezt az oldalamat nagyon erősítette Székelyhidi Ágoston. Történt egyszer, hogy házi feladatként egy elképzelt történetet kellett megírunk, Este a kuruc táborban

címmel. Néhány nap múlva magyarórán ezeket a történeteket föl kellett olvasni. Nem állítom, hogy mindig következetesen pontos voltam, egyébként általában elvégeztem a feladataimat, de ez alkalommal nem csináltam semmit. Mivel ezzel a tanárral nagyon jóban voltam, nagyvonalúan úgy gondoltam, én nem fogok szerepelni, mert tudja, hogy nagyon jó vagyok magyarból, így másokat szerepeltet majd. Igen ám, de fölszólított, s ámbár nem volt leírva a füzetembe semmi, kinyitottam, és elkezdtem „olvasni” a szöveget. Még lapoztam is. Odajött, ránézett a füzetre és látta, hogy üres. Megvárta, míg befejezem a „felolvasást”, és azt mondta: jeles. Ez valami olyasmi, mint Nyilas Misi története, akinek a földrajztanár annak ellenére, hogy nem érdemelt ötöst, mégis ötöst adott, mert tudta, hogy Nyilas Misi fölkészül. Hát én is így voltam ezzel.

Számos ilyen momentum volt Hajdúböszörményben. Fiatalember voltam, mindenféle szervezetben benne, elég sok konfliktust is vállaltam; mondhatni, egész életemben a konfliktusvállaló emberek közé tartoztam. Hajdúböszörményben is számos konfliktusba keveredtem, különösen a kollégiumban, s noha a Kollégiumi Tanács tagja voltam, minden második ülésen az én ügyemet is meg kellett valamilyen tárgyalni. Nem vágtak ki a Kollégiumi Tanácsból, de mindig megtárgyalták az ügyeimet, és megfenyítették valamilyen módon. Végül odáig fajult a dolog, hogy azt ajánlották, menjek albérletbe. Mivel nagyon szegények voltunk, erre nem lett volna lehetőségem. A gimnázium igazgatója ekkor Mihály János volt, aki váltott küzdött értem, hogy maradjak az iskolában. Ma sem értem, miért. Én nem váltottam vele sohasem szót, de ez a Mihály János valahogy informálódott rólam, és nagyon harcolt értem, hogy maradjak ott a gimnáziumban.

Nem maradtam, hanem átmentem a tiszafüredi Kossuth Lajos Gimnáziumba. A középiskolába úgy érkeztem, hogy nagy nyelvi sanszom volt németből, oroszból is elég jó voltam, de németből különösen. A tantárgyak közül leginkább a német és magyar érdekelt. Hajdúböszörményben konfliktushelyzetbe is kerültem a német-tanárnővel, mert a tankönyv számomra unalmas volt. Például ami a színházról a tankönyvben le volt írva, azt kellett visszamondani. Első felvonás, a függöny felgördül, megjelennek a színészek, bejönnek, elmondják a szöveget, majd jön a szünet, leereszkedik a függöny. Ezeket persze könnyedén el tudtam mondani, de az én számomra mindez nagyon kevés volt. Nem értették meg, hogy ehhez képest sokkal jobb vagyok németből, és amikor a tanárnő kihívott felelni, hogy mondjam el a színház-olvasmány tartalmát, életem egy színházi élményét adtam elő, ugyanis néhány nappal korábban voltunk színházban, ez meghihetett, így én inkább a sosem látott Bál a Savoyban című darab tartalmát mondtam el. A hölgy, aki annak idején tanított, egy idős „öreglány” hölgy volt, a testvére is egy picike, alacsony hölgy, mind a ketten ott tanítottak a gimnáziumban. A következőt mondtam el: nekem nagyon tetszett a darabból az a jelenet, amikor az egyik szereplő azt mondta: „Az én nagyapám, Ali Csorbadzsi mindig azt mondta, unokám, ha van egy aranyad, földobod a levegőbe, ha a lapra esik, a nőd nem szeret, ha írásra esik, a nőd mást szeret. Ha a levegőben marad, hű hozzád.” Ezt az osztály nem értette, csak mi ketten, és

ahelyett, hogy humornak vette volna, nagyon összeütköztünk, és ettől kezdődően nem voltam jó tanuló. Ma bocsánatot kérnék a tanárnőtől, ha tehetném.

Többek között ez a rossz viszony is belejátszott, hogy Tiszafüredre kerültem, mert, mint mondtam, Egyeken éltem, a szüleim nem tudták volna fizetni az albérletet, Tiszafüred viszont közel volt. Bejáró tanuló lettem és ez a bejárás majd egész életemre, a munkámra is kivetült. Tiszafüreden viszont egy nagyon aranyos, okos idős némettanár, Zemlényi Zoltánné fogadott, aki valahogyan megéreztte, hogy többet tudok, többet akarok, és hogy nagyon fogékony vagyok a német kultúra iránt. Engedett kibontakozni. Később így kerültem az egyetemre is, hogy németből érettségiztem, német–magyar szakra felvételiztem, és föl is vettek. Akkoriban már eredetiben olvastam Goethét, főleg Goethe-verseket, Schillert és másokat. És ez a tanár, mindig újabb és újabb feladatokat adott nekem, hogy mind közelebb kerüljek a német nyelvhez.

Egy újabb és nagyon fontos tényező, ami közrejátszott a személyiségem formálódásában, hogy kiváló osztályfőnököt kaptam, amikor Tiszafüredre átkerültem. Dobrosi Györgyöt, aki néhány évvel korábban fejezte be egyetemi tanulmányait, és nagyon jól felkészült magyar–történelem szakos tanár volt. Tőle kaptam meg a történelemszemlélet alapjait. A tanár, az osztályfőnök és az iskola is hagyta, hogy egyre jobban kibontakozzam. Ha most összehasonlítom Hajdúböszörménnyel, azt mondom, hogy Hajdúböszörmény merev vaskalaposságát, kemény értékrendjét itt, ebben a sokkal lágyabb irányítású intézményben jól hasznosíthattam: arra készítettem ugyanis, hogy jóval magasabb követelményeket állítsak magam elé, mint az a tiszafüredi gimnáziumban megszokott volt. És akkor itt belecsöppentem az újságírásba. Kitaláltam egy folyóiratot, Fórum címmel – egy gyerek mit is találjon ki címként –, és csináltunk egy remek kis szerkesztőcsapatot. Havonta, stencilezve jelentettem meg a harmadik osztálytól kezdve a negyedik osztály befejeztéig, sőt tudok róla, hogy a társaim továbbvitték: akkor is működött, amikor már katona voltam, még verseket is írtam bele. Benne voltam az iskolarádió működtetésében és számos más hasonló kezdeményezés kötődött hozzám, így elmondható, hogy ebben a gimnáziumban „gyakorolhattam magam”. „Szépírói” és helyesíró versenyeket nyertem, kipróbáltam a versmondást, előadói esteken is közreműködtem. Nagyon jó talaj, jó háttér-támogatás volt hozzá, hogy a saját elveim szerint fejlődve több lehettem. Ahogyan ezt Durkó professzor mondja: az önfejlesztés, az önnevelés kérdésében nagyobb szabadságom volt, mint egy másik iskolában lehetett volna.

Aztán 1968-ban következett a felvételi, magyar–német szakra vettek föl, de – előfelvételis lévén – az egyetem előtt tizenegy hónapot a Magyar Néphadseregben kellett eltöltenem. A katonaság nagyon sok élményt adott – utólag csupa élménynek tűnik, akkor azonban kemény, nehezen elviselhető folyamat, eseménysor volt. Elviseltem, mint a jégesőt. Nem állítom, hogy szerettem volna katona lenni, de utólag minden megszépül. Egy hadosztály felderítő egységéhez kerültünk, mivel előfelvételis egyetemistaként nyelveket beszéltünk, tudtunk németül, oroszul, angolul, franciául. A katonai stratégiák elképzelése szerint egy jól kiképzett nyelvi cso-

port alkalmas rá, hogy háború esetén ledobnak bennünket valahol Németországban vagy Észak-Itáliában, elindulunk, és ahogy azt a hadseregben elképzelik, szabotázsokat, robbantásokat, rajtaütéseket, tűzcsapásokat fogunk „végrehajtani”. Már akkor – 1968-ban – volt egy kabinetünk, ahol már „majdnem” számítógépek voltak, mondhatni, olyan technika, amellyel el lehetett játszani, hogyan haladunk végig, mondjuk, Ausztrián és győzzük le a nehézségeket. Ebben a játékban én egyszer Klagenfurtig jutottam el, és ott semmisültem meg. A hadsereg nem volt különösen jelentősebb kulturális élmény, a hadsereg nevelése pedig – ami számomra kemény volt – nem hatott rám. Láttam a hátoldalt, láttam, hogy az okos, emberi tartalommal rendelkező tisztek mellett bőszséggel akadtak, mit mondjak, olyan vaddisznók, akik teljesen elriasztottak ettől a világból. Óré őrmesterre emlékszem, kiváló atléta, sportoló volt, rá fölnéztem, és követtem. Nagyon megbízható katonának számítottam. Ez azt jelentette, hogy amikor titkos filmanyagokat, küldeményeket kellett szállítani, akkor én voltam a tisztt kísérelője, aki vitte az anyagot. Ennek volt egy háttere, hogy géppisztolyos lövészetben hadseregbajnokságot nyertem. A hadsereg összes öngyújtója és cigarettatárcája nálam landolt a különböző szintű versenyek után, mert mindig azt adtak ajándékba. Az apám is kiváló lövő volt. Sokszor elmesélte, hogy kétszáz méterről egy gyufaskatulyát képes volt eltalálni. Nem véletlen, hogy családunk előneve „puskás” volt.

Emlékszem egy téli hadgyakorlatra, amikor egy jeges februári éjszakán – hideg szél fújt – sorra sikerült „leküzdenem” a célokat. Ebből később soha semmit nem hasznosítottam; van ugyan egy légpuskám, de még állatokra sem lövök. Arra mindenestre jó volt, hogy a fegyverhasználat kapcsán megtanuljak a pontosságra, az összehangolt mozdulatokra koncentrálni.

Hogy jól megtanultam lőni, annak ismét története van. A hódmezővásárhelyi ezred Szeged mellett, Dócon végezte a lögyakorlatokat, ahol volt egy orosz laktnya is: fabarakkok, a kiskatonáknak földbe épített betonlapon sátor. Amikor a tisztek észrevették, hogy nagyon pontosan lövök, nem remeg a kezem, a szemem jó, azt mondták, „na, akkor most kiképzünk téged”. Valójában nem magamnak köszönhettem, hogy kiválóan lőttem. A többi katona összesen három löszert kapott a lövészetben, céloltak és lőttek. Ha nem lőttek pontosan, én lőttem helyettük gázálarcban. Mellém viszont odarendeltek egy orosz őrmestert, aki februárban, csak úgy gimnasztorkában az egyik löszeres ládára ült, cigarettát sodort, rágyújtott, és egymás után tárazta be a géppisztolytárba a lövedékeket. Amikor háromezer lövedéket ellőttem, aznapra abbahagytuk. A külön kiképzés végére kétszáz méterről löve a céltáblán három lövedék becsapódási nyomát egy tízforintossal le lehetett takarni. Ez volt az orosz őrmester követelménye. Többé soha nem találkoztam vele, de nagyon csodáltam, hogy hogy bírták a telet.

Valószínű, hogy ez a pontosság a lövészetben, meg az egyfajta önfegyelem megtartása apámtól eredt, mert ő annak idején a Horthy-zsoldoshadsereg tagja volt. Az én apám árva gyerek volt. Édesapja meghalt az első világháborúban, és mire vége volt a háborúnak, meghalt az édesanyja is. Ő volt a legidősebb gyerek, és –

hogy mondják ezt? – szolgagyerek lett a rokonoknál. Állatokkal kellett foglalkoznia, szántóföldön dolgozott, hiszen ő volt a legnagyobb, tizenegy éves. Nagyon jó tanuló volt ő is, és amikor az iskoláit befejezte, javasolták, hogy tanuljon tovább. És tanult is. Az első háború után összeszedték az okos árva gyerekeket, tanították őket, így került be a zsoldoshadseregbe. A második világháború végére híradós altiszt volt, nem normál katona. Ott van a fotója a falon, a fiamra hasonlít nagyon.

TIBORI: *Illetve a fiad hasonlít nagyon rá.*

SÁRI: Igen. Nagyon hasonlít rá. Ha az ő életét nézzük, volt egy nagyon fontos epizód a háborús történeteiben, amelyet gyerekként nagyon szívesen hallgattam végig, sokszor elmeséltem a történetet.

A Szent László Hadosztály tagjaként részt vett az Ipoly menti harcokban 1944-ben, majd amikor a magyarokat a Balaton-felvidékig nyomták vissza a szovjet csapatok, a székesfehérvári harcokban küzdött. Amikor pedig kiszorították őket a városból, Hajmáskér környékén, a Bakony és a tó között kiépített állásokat védte harminckilenc híradós katonával. Három napig föltartották a szovjet alakulatokat, amelyek nem tudták aknavetővel belőni őket, a lövedék mind a tóba hullott. A harmadik nap páncéloskocsival jött le egy német tiszt a hegyekből, nem értették, miért nem tudnak a Balaton fölött átvonulni a szovjetek, mert már kiürítették a Balaton-felvidéket, vonultak vissza, és látták, hogy harminc ember szerencsétlenkedik a lövészárkokban. Az alakulat pedig úgy került oda, hogy apám parancsot kapott vitéz Szügyi Zoltán vezérőrnagytól, hogy nem hagyhatják az állásokban a telefon-rézdrótokat, kocsira kellett fölrakni. („Ha minden híradós meghal, akkor is hajtsa végre a parancsot!”) Ám jöttek az oroszok, és akkor az ott szétdobált fegyverekkel (villámgéppuskának mondott fegyverekkel) tartották föl három napig az előrenyomulást. Ez a történet benne van egy regényben is, pontosabban egy akkor fiatal tiszt életrajzában (Zuhanórepülésben), aki ezért a tettéért német nyomásra kisezüst vitézségi érmet kapott.

Anyai ágon Lakról származom. A anyám a Fodor családban született, de a nagymamám elvált, és a második családnév már a Hegedűs volt. Dr. Varga Gábor Tanulmányok Lak történetéből című településszociográfiájában olvashatunk erről. A mi családunk egy tehetős kisbirtokos, kismanes család volt, ott helyben nem a legelső, de olyan negyedik-nyolcadik között. Reformátusok voltak, de nem kálvinisták, hanem evangélikusok. A család és a falu rendszeresen adományozott a Sárospataki Református Kollégiumnak. Az adományt minden évben összegyűjtötték és mint valami adót vitték el a sárospataki kollégium számára. Anyám sok történetet mesélt róla, hogyan is nézett ki a település, és engem nagyon érdekelt, hogy milyen. Kétszer jártam ott. Az első alkalommal teljesen nyitott lélekkel mentem oda, hogy megnézzem, milyen is anyám faluja, kerestem a patakot, a szilvásokat, ahogy elmesélte, a dombokat, és kíváncsi voltam, milyen a temető. Egy vasárnap délután kettő tájban értem oda a temetőhöz. A temető fele elvadult, régi temető volt, az új temetőrészt természetesen a megszokott gondozott sírkert. Begázoltam a régi temetőbe, s hirte-

len mintha megállt volna az idő, a madarak elhallgattak, megdöbbenő csend lett. Félelem fogott el, pedig nem vagyok ijedős. Ott álltam benn mélyen, a kötésig erő gazban, s valami nyomás alá kerültem. Kerestem az elődeim sírját, találtam is nevek dőlt kőkereszteken, de aztán végül nem kutattam. Nem volt kellemes élmény. Fellélegeztem, amikor kijöttem a temetőből. Biztosan valami pszichés oka volt a dolognak. Nem bántott senki ott, de mintha sosem ismert emberek álltak volna körül. Azóta is sokat gondolok erre a településre...

Nyilván, mint minden fiatalember életében, bekövetkezik a szerelem is, a kezdetek kezdetén persze még ügyetlen próbálkozásokkal. Ám amikor a középiskolába, Hajdúböszörménybe elkerültem, az egyik osztálytársam húga komolyan megtetszett. Tizenöt éves korom óta ismertük egymást, és mondhatni így, udvaroltam neki. Nem volt akkor ez még valami nagyon erős érzélem, de egyre inkább erősödött, és amikor a hadseregbe bevonultam, már határozott elképzelésem volt a kettőnk jövőjéről. Amikor leszereltem, elkezdtem tanulmányaimat az egyetemen, és másodéves koromban megnősültem. Ahogy mondani szokták, a szegénységet a szegénységgel összekötve. Nem volt semmink, ruhánk, de meg tudtunk élni. A feleségem Hajdúszoboszlón dolgozott a kisegítő iskolában, a nevelőotthonban kaptunk egy szolgálati lakást, itt húztuk meg magunkat. Ez a szolgálati lakás egy lépcsőből állt és egy szobából. A toalett már a másik épületben volt. Akkor ilyen világ létezett. Hamar lekötöttem magam, és ezt a kötődést nem borította föl az én életemben semmi, és azt gondolom, már nem is igen fogja. Természetes, hogy a fiataloknál mindig van kísértés, kívülről érkező csábítás mindig lenne, de azt hiszem, hogy az az értékrend, amit én a regények alapján elképzeltem magamnak és ideámként fogalmaztam meg, s amit a kálvinista értékrend is közvetített, ahogy nekem tanították, abszolút megakadályozott benne, hogy másik irányba forduljak.

A debreceni egyetemet megszerettem, szerettem beszívni az áporodott könyvek illatát – amint 1969-ben beléptem a főbejáraton, itt otthon voltam. A népművelést harmadik szakként már elsőéves koromban fölvettem, hogy milyen apropóból, ezt elég nehéz megtalálni. Úgy emlékszem, Durkó Mátyás kereste meg az évfolyamokat, elmondta, milyen terület ez, milyen feladatokat lát el a népművelő, és akkor a szakra legalább ötvenen jelentkezünk a teljes egyetemről. Egy nagyteremre volt szükség, hogy az első előadásokat megtartsák, aztán már csak harmincan voltunk, végül már a népművelés-szemináriumi szobában is elfértünk, aztán akik levizgáztunk, voltunk vagy tizenöten. A következő évben már átkerültünk a főszakra, ekkorra tizenketten maradtunk, az államvizsgára pedig csupán heten. Tehát szépen elolvadt a kezdeti lelkesedés, de én végig kitartottam a harmadik szak megerősítésében. Törtem a fejem, mit csináljak, sok volt nekem a három szak, mert mindenütt helyt kellett állni. A magyart nagyon szerettem, épp ezért nem adtam le, viszont hosszú vajúdas után, az első év befejeztével leadtam a német szakot, és így kétszakos maradtam. Hát ez olyan lendületet adott, pillanatok alatt annyi energiát szabadított fel bennem, hogy másodéves koromra már kitűnő lettem. A magyar szakon Julow Viktort szerettem nagyon, aki az 56-os eseményekben exponálta magát, és

a pufajkások mondhatni nyomorékra verték. Évekkel később tudtam meg, miért sántít, meg miért áll ferdén a válla, de mi, hallgatók pillanatok alatt kapcsolatot találtunk vele, szerette az oktatást és a hallgatókat. Számomra ő képviselte a debreceniséget, a debreceni egyetemet. Természetesen számos olyan kiemelkedő professzor volt a magyar szakon, akit megemlíthetnék még...

TIBORI: *Bán Imre, Hankiss János.*

SÁRI: Bán Imre az első évben tanított, szerettem az órájára járni. Világirodalmat adott elő nekünk. A magyarvizsgáimon mindig az volt a probléma, hogy egyéni nézőpontom is volt a hivatalos értékeléshez képest. Az egyik szigorlatomon például Benjámin László magatartását is kritizáltam, amiért kezdetben engedményeket tett a rákosista politikai hatalomnak. Engem roppant zavart, hogy vannak olyan versei, amelyek a Rákosi-időszakban – talán politikai megrendelésre? – kifejezetten az elvtársaknak íródtak. A vizsgákon mindezen nagy vita támadt. Nem az volt kérdéses, átmegyek-e a vizsgán, hanem az értékelésben volt probléma: nem biztos, hogy szocialista-kommunista alapon állok, s nem értem a pártosság fontosságát – vélekedtek. Papp Istvánnak hívták azt a professzort, aki olyan racionális, érthető módon adta le a nyelvészetet, hogy a nyelvészetbe beleszerettem, és mondhatni, hogy a vizsgáimon sziporkázni tudtam.

Az idősebb Barta János professzor magyarból államvizsgáztatott is. Sosem felejttem el ezt az államvizsgát. Világirodalomból Hemingwayt húztam. Mint mondtam, nem egészen úgy értékeltem az irodalmat, ahogyan a hivatalos álláspont azt kínálta, s dilemmáztam, hogy a hivatalos változatot vagy a saját nézőpontomat adjam elő? Hemingway valamennyi Magyarországon megjelent regényét elolvastam, mire az egyetemre kerültem. Számomra az újraolvasás nagy élményt, de most már tudatos viszonyulást jelentett. Kockáztattam, a saját álláspontomat fejtem ki. Amikor a fejeletem közepe felé tartottam, az öreg Barta János bácsi (van egy ifjabb Barta János professzor is, nevezetesen a fia) elkezdett könnyezni. És sírt, potyogtak a könnyei, és mondta, hogy „fiam, nem is hittem, hogy te is úgy gondolsz”, és amikor eljutottunk A Kilimandzsáró hava című novella elemzéséig, már együtt mondtuk egymásnak a szöveget. Barta János professzor felejthetetlen élmény maradt, amint a Magyar Intézet harmadik emeleti szemináriumában egy vasárnap délelőtt Hemingway összehozott minket.

Most nézzük a másik oldalt, a népművelést, amely képzés 1974-re népművelésből „közművelődéssé” változott. Durkó Mátyás professzort tartjuk a szakmánk legfontosabb személyiségének, tulajdonképpen ő a magyar Franz Pöggeler. Természetesen hatott rám a racionalitásával, meggyőző, hibátlan logikai gondolkodásával. Durkó Mátyásnak volt egy nagyon különös sajátossága. A magyar szakon megszoktam a leíró-magyarázó jellegű előadásokat. Persze ott is voltak átkötések, következtetések, de Durkó Mátyás előadásairól – első órájától kezdve – szinte mindig fejfájással jöttem ki, mert abban a pillanatban, ahogy elmondta az anyagot, ott nyomban logikai összefüggéseket kellett keresni, a rendszerek, alrendszerek egymáshoz való

viszonyát, hát ez roppant nehéz volt. Külön terhelést jelentett hatalmas, barokkos mondataiból kiszűrni a lényegét. Nagy lendülettel, erős érzelmekkel adta elő tárgyait, szinte süttött belőle a meggyőződés. A hangerejével is hozzájárult figyelmünk fenntartásához: egyfajta szónoki produkciót vágott ki. Hatalmas különbség volt közte és azok között, akik a szokásos módon ledarálták az anyagot, mint ez akár ma is sok egyetemen előfordul. Rendkívül hosszan volt képes előadni, alig bírtuk ki a szünetig a két teljes órát. Követni kellett könnyörtelen logikáját, és meg kellett tanulni úgy gondolkodni, ahogy ő – mert Durkó azt sem tűrte, ha visszaböfögtük az általa elmondottakat, hanem kérte az összefüggést, hogy mi mit jelent számunkra, és látszott, hogy menet közben, az előadásán, de még vizsgáztatáskor is újabb és újabb összefüggéseket talált, és arra akart rávenni bennünket, hogy gondolkodva feleljünk, és ne csak visszaadjunk anyagot. Mégsem ő volt az első számú ember, akit erről a szakról szívembe zártam. Meglehet, hogy Dobrosi György középiskolai tanárom készítette elő nálam ezt az utat, de hozzám közelebb állt Soós Pál a maga történészi, szisztematikus szemléletével, a történelem szívdobogató izgalmaival, a művelődéstörténet tényeivel. Őt egyetemista koromban olyan magasan lévő személynek éreztem, akihez fölérni alig-alig lehet, és nagyon kell hajtani és dolgozni, hogy számára értékelhető feleletet adhassak. Ez azt jelentette, hogy nem lehetett lógni az óráiról, nagyon komolyan kellett a vizsgáira készülni, nagyon pontosan kellett olvasni és ismerni a vonatkozó szakirodalmat. Később mint kollégával hasznosan tudtam együtt dolgozni, s ez a kollegiális kapcsolat aztán barátsággá érett, amely a haláláig megmaradt.

Eszembe jut az egyik, akkor tanársegéd kolléga, aki később nagynevű filozófus lett, Thoma László. Ha elolvastuk Lukács Az esztétikum sajátossága című könyvének egy fejezetét, akkor nem csak a fejezet tartalmára kellett reflektálni, hanem a saját gondolatainkat is mindig hozzá tudtuk tenni. Thoma László kiváló ember volt, aki hagyta, hogy kibontakozzunk, és vitatkozni tanított bennünket. Ha tévedtünk, és megállapítottuk a tévedést, akkor nem azt mondta, hogy ez egy hülyeség volt, és ezért kettes, hanem hogy jól gondolkodtál és ezért adott jobb jegyet. Tehát a teljesítményért, amit egy vizsgán hoztunk. Természetesen más tanárok más miatt nőttek a szívemhez. Volt olyan kolléga, Koczka László örökös tanársegéd, akit Durkó Mátyás nem kedvelt. Ez az ember úgy került hozzánk, hogy a megyei pártbizottság odahelyezte az egyetemre mint a felkészültsége hiányában kényelmetlenné vált osztályvezetőt. Ő készítette el a debreceni fehér könyvet, amelyben Durkót is ellenforradalmárnak titulálta, nem csoda, hogy fekete bárány volt a tanszékvezető szemében. Vezetésméletet tanított nekünk, ő vitt annak idején bennünket a Moszkva–Leningrád–Tallin–Pszkov szakmai útra. Itt ismertem meg ennek az embernek az érzelmeit, mentalitását, emberi kvalitásait is föl tudtam fedezni, és láttam az esendőségét, láttam a kínlódását, ezért közel került ő is hozzám. Boros Sanyi nagyon aranyos, segítő szándékú, nagyon okos, mondhatni, sziporkázó eszű ember, oroszul, angolul, németül rendkívül jól beszélt, nagy kár, hogy elkerült az egyetemről. Ő is megmaradt bennem többek

között. Meg természetesen a filozófiát tanító tanárok, igen, a Bimbó házaspár, Bimbó Mihály és Bimbó Mária.

Rubovszky Kálmán okos, európai látókörű kolléga volt, már az új oktatói generációhoz tartozott. Embersége, higgadtsága, fegyelmezettsége példaadó volt számomra.

Azt hiszem, másodéves voltam, amikor a nagy árvíz volt Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, talán épp 1970-ben. Bennünket, diákokat is riasztottak, hogy menni kell menteni. Egy nagy csapattal fölszedelőzködtünk, és három napig ott voltunk a mentésben. Egybefolytak a nappalok és az éjjelek, mentettünk mindent, embert, állatot, értéktárgyat, szinte nem aludtunk, talán ha egy-egy órát tudtunk aludni naponta. Végül már azt se tudtam, hol vagyunk a Szamos folyó mentén. Aztán egy éjszaka busszal hazahoztak Debrecenbe, úgy hajnali kettőre értünk haza a kollégiumba. Csak beleestem az ágyba, de tudtam, hogy aznap vizsgázni kell Bimbó Mihálynál filozófiából, Bimbó Mihálynénál esztétikából. Hát persze, előtte valamennyit tanultam, és amikor fél hét, hét óra tájban fölébredtem, hát éreztem, hogy zúg a fejem, azt se tudom, melyik gondolat hogy következik, hogy fogok én vizsgázni?! Átlapozgattam még egyszer a könyvet, a jegyzeteimet. Odajött hozzám az egyik kolléga, hogy „te se bírod, én se, én is megyek vizsgázni, ilyál egy kortyot”. Akkoriban félliteres üvegben lehetett kapni a hatvanszázalékos almaszeszt, almapárlatot, és egy picit töltött nekem, nem túl sokat, megittam. Olyan kába lettem, hogy minden lebegni kezdett előttem, csak meg ne érezze a tanárnő rajtam ezeket az illatokat! Bementünk az egyetemre, nagyon féltem, de Bimbónénál szépen lementem, adott egy négyest, nagy dolog volt egy négyes. Utána következett a filozófia. Ettől mindenki szűkölt, mert Bimbó Mihály óráin ott voltunk ugyan, de alig értettük meg a magas tudomány nyelvét.

Kihúztam a tételt, jó tétel volt, egészen megkönnyebbültem. Lejegyeztem, mit akarok elmondani. Egy szép nyakatekert barokk mondattal kezdtem, az volt a meggyőződésem, hogy remekbe sikerült, büszke voltam, hogy ilyen szépen felépített gondolatsort egyetlen lélegzettel, egyetlen mondatban el tudtam mondani, ennek már csak jó folytatása lehet! Megdicsőülésem azonban igen hamar véget ért. Ahogy a folytatáshoz lélegzetet vettem, azt mondja Bimbó Mihály: Állj! Most az a feladta, hogy ezt a mondatot elemezze, mert ebben három ellentmondás van. Elkezdtem kínlódni, kerestem a mondatban az ellentmondásokat, de már a mondatot is alig tudtam rekonstruálni. Bimbó Mihály meg nevetgélt, játszott velem, mint macska az egérrel. Lehet, hogy valami ellentmondást találtam is, de akkor végül Bimbó Mihályné azt mondta, na, menjél innen ki! Kizavarta a férjét, hogy hagyjon békén, és megegyeztünk, hogy kapok egy kettést. Úgyhogy ez az egyetlen szigorlatom, a filozófia, amely közepes lett.

TIBORI: *A Bimbó klán így értékelt.*

SÁRI: Igen. Hát így éltem végig az egyetemet.

Ötödévre, pontosabban 1973-ban megváltozott a „státusom”. A kabai tanácselnök kis cikket jelentetett meg a Hajdú-Bihari Naplóban, ezzel a címmel: Aki hall-

ja, adja át! Kabán van egy új, komplex közművelődési intézmény, amelynek élére szakképzett népművelőt keresnek. Az apósom újságolvasó ember volt, s miközben a Napló egyik számával begyűjtött a cserépkályhába, elolvasta az apró cikkeket. Azonnal szólt nekem, nem akarom-e megpályázni a kabai állást? Elmentem hát Kabára, majdnem egyetemi végzettségű ötödéves hallgató, elfogadtak, befogadtak, s megtapasztaltam, hogy egy skandináv modell szerint a magyarok által felépített művelődési ház, amelyben könyvtár, filmszínház és egyéb helyiségek voltak, milyen lehetőségeket rejtget. Az egyetem nem kifogásolta, hogy már ötödévesként kint dolgozzam.

Hajdúszoboszlón a kisegítő iskolában laktunk a döntésem előtt, nyaranta „gyermekfelügyelőként” vállaltam munkát, s az ottani vezetők kigondolták, miért ne maradhatnék ott diplomásan is, és elkezdtek harcolni értem. Egy Fekete Dániel nevezetű úr volt akkor az oktatási felügyelő a Hajdú-Bihar Megyei Tanácsnál, aki azt mondta nekem: ide figyelj, ha nem döntöd el, és nem jössz Kabára, akkor nagy baj lesz, mert mi oda helyezünk téged, ahova akarunk. Így kerültem Kabára.

Kabáról annyit minden magyar polgárnak tudni kell, hogy az egy olyan falu, ahol a következő kulcsszavak érvényesek: családneve Kabai, anyja neve Kabai, iskolai végzettsége kabai, a politikai képzése kabai, szakmai képzése kabai, vagyoni helyzete: kabai. A „kabai” szó mindent helyettesít. Egy olyan világba csöppentem bele, amely számomra mégis nagyon vonzó volt. Valószínűleg azért is, mert előtte egy Sólyom László nevezetű úr volt a művelődési ház vezetője, aki később a minisztériumba került, a könyvtárügy területén dolgozott, tehát jó képességű ember volt, de az ő számára a magánélet feltételeit nem alakították ki. Énhozzám másként közeledtek. Szájhagyományból tudom, felesége, gyermeke is volt, és vasalón melegítette a gyerek kajáját, nem volt pénzük, szegények voltak. Akkor még az ember nem sok segítséget kapott a tanácstól.

Számunkra már egy parasztházat újíttak fel, és ebbe költöztünk be. Az első hónap után művészeti előadónak Kis Gizellát – aki aztán onnan ment vezetőként nyugdíjba, ő volt az utódom – hoztam át az Áfésztől. Elmondták, hogy az ünnepeket nagyon komolyan kell venni. Ha az ünnepeken a himnuszokat nem rontom el, hosszú életű, megfelelő ember leszek Kabán. Az egyik átmeneti igazgató április 4-én a himnuszok helyett az Amikor én még kis srác voltam zenéjét játszatta, amitől érthetően nem vált népszerűvé, el kellett mennie.

Nagyon vigyáztam, hogy a november 7-i ünnepségre jól készüljünk elő. Kabán ekkor még nem volt gyakorlat az ünnepi fotózás, hát mindjárt újíttam. Mivel fényképezni tudok, az ünnepi közönséget, főleg az elnökséget meglepem a fényképekkel, amelyeket kiteszünk a főtéri hirdetőtáblára. Gizivel megbeszéltem, hogy én fotózok, akkor még olyan fényképezőgép volt, hogy egy hosszabb zsinórral csatlakozott az áramforráshoz. Előkészítettük a zenét, szovjet himnusz, magyar himnusz, Internacionálé. „Gizi, semmi más nem kell, csak lenyomod ezt a gombot!” Kétsávos magnónk volt, piros-sárga váltógommbal, s az egyik sávra fölveltük az anyagot.

Az ünnepélyen a háttérben ott voltak az úttörők, rohagáltak, majd nagy csend lett, fölvonult az elnökség, megálltak a színpadon, elindult a zene: a magyar himnusz eleje, az Internacionálé vége, a szovjet himnusz közepe nyekergett rémisztő kakofóniában. Már láttam is a szörnyű véget, nincs tovább népművelői, pedagógusi pályám. Nincs tovább népművelés. A tanácselnök integetett, föl kellett menni a színpadra, és úgy döntött, hogy az ünnepség végén még egyszer le kell játszani a két himnuszt, no meg az Internacionálét is. Elfogadta – ez így is volt –, hogy a gyerekek elbillentették a sávváltót: a sárgát pirosra, vagy a pirosat sárgára. Az ünnepély végén hibátlanul lejátszottam a zenét. A tanácselnök kifakadt: „Nagy szerencséd, hogy legalább ez a három zeneszám volt a szalagon, nem az Amikor én még kis srác voltam. Kaptam valami szimbolikus jutalmat, ebből megadtam Békési néninek, a takarítónak az ezer forint kölcsönt, hát mégis szép a népművelő élet.

Jött az április negyedike. Most semmiféle probléma nem lehet. Mind a ketten, Gizi is, én is meghallgattuk előtte a teljes ünnepi zenei anyagot. Az ünnepély előtt megkaptuk az akkor rendszeresen járó jutalmat, én meg nagyon akartam teljesíteni. Mondtam Gizinek, te fényképezel (megtanítottam fényképezni), csattogtatta is a gépet, én pedig lenyomtam a gombot a magnón a színházi függöny mögött. Mindkét himnusz hibátlan, csak a lemezjátszó tűjének sercegése zavart csöppet. A rizikó kétharmad részén túl vagyok. Jött a vers, Jevgenij Jevtusenko: Akar-e Moszkva háborút?, aztán az ünnepi beszéd. Kihúztam magam: most már minden szépen lement, vége, á, kész, nincs baj. Lenyomom a gombot. És fölhangzott: „Felvörösők proletááárok.” Leültem, melegem lett, utána izzadni kezdtem, kész, végem van. Az Internacionálénak kellett volna menni. Ez a zene a március 21-i ünnepélyre szólt! Azt is éreztem, úgy néznek rám, mint a véres rongyra. Leoldalogtam, a raktárból előavanzsált helyi párttitkár mellé osontam és elsutyorogtam félénken: „Hát, titkár elvtárs, ez a vége, hát igen, ez nem...” Azt mondja erre: „Hát igen-igen, az Internacionálé egy kicsit halk volt.”

Senki nem rótt fel hibámul a zenét, szinte el sem hittem, hogy így történt. Ezután igyekeztem magam nélkülözhetetlenné tenni: megírtam a tanácselnök pedagógus napi beszédét, KISZ-klubot indítottam, verset és riportot írtam a Kabai Újságba, zenekart szerveztem, művészeti csoportokat alakítottunk, németre tanítottam a kabai nebulókat stb. 1973-tól 1980-ig nagy békességben dolgozhattam Kabán. Jó volt fiatalnak és népművelőnek lenni, sok mindent adtunk az embereknek. Nem igaz, hogy „ideológiát közvetítettünk”: az emberek elfoglalták magukat nálunk, az intézmény nagyon népszerű volt.

Aztán az én népszerűségem abban tetőzött, hogy mivel volt irodalmi vénám, a társadalmi temetésekből sem maradhattam ki. A teljes kristálykészletem abból az időből való (már ami azóta nem tört össze), amikor sokat kellett a sír mélyére nézni – huszonévesen. Kristály volt a honorárium.

Történt egyszer egy meleg tavaszi délután, hogy megjelent Kabán a szomszéd nagytelepülés tanácselnöke, Matolcsi Lajos. Ez rendre, többször ismétlődött, s min-

dig azt mondta: „Gyere át ide mihozzánk, Püspökladányba igazgatónak, nagyobb intézmény, sok kolléga, több fizetés, önmegvalósítás.”

1980-ban átkerültem Püspökladányba, hivatalos nevén a Püspökladányi Nagyközségi és Járási Művelődési Központ igazgatója lettem. Ott is finn típusú művelődési központ épült, ormótlan, és sokkal rosszabb térelosztású, mint a kabai, de mégis egy nagyobb intézmény volt. Nem kerülhető el, hogy az igazgató a párton kívül marad, később pedig hogy magasabb politikai végzettséget ne szerezzen. Beiskoláztak. Elfogadtak, befogadtak itt is, találkoztam okos iskolaigazgatókkal, buta KISZ-titkárokkal, beolvadtam a középvezetők seszín táborába, téeszelnökökkel paroláztam. A járási pártbizottságnak volt tekintélye, kiegyensúlyozó szerepe, az intézmények és a tanács között mindig léteztek konfliktusok. A pártbizottság magatartásában mindig volt egyfajta egyszerű etika, amely valahol az igazat kereste. Hogy ennek milyen ideológiai háttere lehet, nem mérlegeltem, elfogadtam ezt a paraszti, igazságkereső nézőpontot. Bizony én a pártbizottságra tudtam jobban támaszkodni, mert Matolcsi Lajos tanácselnök egy önjáró népművelő volt, egy óra alatt tizenkét ötlettel, ebből kettőt nagy erőfeszítéssel meg lehetett csinálni, de mire egyet megcsináltam volna, másik huszonnégy vagy kilencvenkét ötlete volt, úgyhogy meglehetősen konfliktuózusos helyzetbe kerültünk. Ott is léteztek belső hatalmi harcok, én a vb-titkár környezetében kialakult belső ellenzékhez tartoztam.

De ez az intézmény, a püspökladányi művelődési központ adta meg nekem a tágabb látókört, hogy nemcsak a Népművelési Intézet által kezdeményezett akciókhoz kötődhetek – felvehetem a kapcsolatot más magyarországi szervezetekkel is. Így kapcsolódtam a Képzőművészeti Galéria országos hálózatához. Saját képzőművészeti alkotótáborunk volt, kiállításaink színvonalasnak számítottak országos tekintetben is. Teljesítményünk szerint az elsők között voltunk a megyében. Azért mondom, hogy az „elsők között”, mert mindig külön utam volt a hagyományos kerékvágásokhoz képest. Így például létezett egy közösség, amely az alkotótáborok idején Pestről jött le, rendszerint a rendőri megfigyelés alatt álló Forrás Kör. A Püspökladány Baráti Köre pedig egyesületként már 1982-ben működött a fedelünk alatt, „Legyen Ön is házigazda!” címszóval – Litauszki Tibor debreceni kolléga segítségével – elindítottuk a lakosok és lakossági csoportok öntevékeny művelődését. Elsők között verekedtük ki a népművelői teljesítmények pénzügyi honorálását.

Egy említésre méltó eset: képzőművészeti alkotótáborunk általában júliusban működött, Topor András festőművész irányításával. Mit tesz ilyenkor az igazgató? Az első napon részt vesz minden programon, késő este ott ül tábortűznél, énekel, társalog, éjfélig ott van. Másnap már csak tíz óráig bírja, a harmadik nap sehogy, délután hazamegy. Így történt, hogy nem tudtam kontrollálni teljességgel az egész tábori munkát. Vége volt a tábornak, megvolt a kiállítási megnyitó is, és egy hét múlva, augusztus egyik langymeleg délelőttjén odavonult hozzám az elhárítás: egy magas, őszülő férfi, értelmes, normális kinézetű örnagy, akár szimpatikus is lehet-

ne, és egy fiatalember hadnagyi rangban. Leültünk szűk kis irodámban, amelyben a mennyezet öt méternél is magasabban volt, és én a szokásos „mit parancsolnak” rutinos eljárással kezdtem a beszélgetést. Nem mertem őket borral megkínálni, de kávéval igen. Megitták a kávé, és kérdezték, hogy mi volt az alkotótáborban. Milyen felforgató dolgot végzett a Forrás Kör. Semmit. Semmi különös nem történt. „Bejelentés érkezett, hogy az esti tábortűznél irredenta dalokat énekeltek, és amellet még a Székely himnuszt is elénekelték.” „Az nem létezik!” Ugyan nem voltam ott ezen az eseményen, hát tagadtam, amit lehet, így aztán elkezdtek mindenfélről beszélni, hogy a hadnagy szabadságra megy, hogy mikor szeretne elmenni, még ezt is megbeszélték ott. „Akkor nézzük meg a kiállítást.” Az intézmény funkcionálisan megfelelő terei közül épp a kiállítóterem volt a legjobb. Büszkélkedtem a kiállított anyaggal, körbejártuk az egészet. Az őrnagy elvtárs közelebb ment egy-egy képhez, hunyorított, távolabb lépett, elkomorult. „Hát én már majdnem elhittem önnek – magázott –, hogy itt nem volt ilyen irredentizmust támogató ének stb., de most, ahogy a festményeket látom, énszerintem volt. Ezek a festmények nem tükrözik a pozitív életérzést, sötét tónusúak. Pesszimista életfelfogásra utalnak, elutasítják a szocializmus értékeit.” Ezt nem bírta ki a hadnagy, aki civil foglalkozása szerint népművelő volt, és azt mondta: „Hogy tudsz ilyen hülyeséget mondani!” Elkezdtek vitatkozni a képekről, és a vita azzal zárult, hogy összevesztek, kiabáltak egymással. A végén pedig: „Mit mondtál, mikor akarsz te szabadságra menni? – kérdezte az őrnagy. – Hát nem akkor mégy szabadságra!” Így fejeződött be az én politikai-titkosszolgálati ellenőrzésem.

Matolcsi tanácselnökkel való szakításom is megtörtént. Nem tudott megmaradni tanácselnöknek, szinte szomjazott a népművelői sikerekre. Nagyon benne voltunk a várossá válási folyamatban, én Püspökladány–Szeghalom–Berettyóújfalu térségeinek közös kulturális programját koordináltam, itt van a falon az akkor készült plakett: „Sárréti Napok”. Rajta az őrdaru, a három település sziluettje.

Fejlesztettük a várost. Akkoriban már elég sokat írogattam, főleg helytörténeti írásokat a múzeumi évkönyvekbe, könyvet szerkesztettem, többek között saját intézményem történetét is megírtam, és benne voltam abban a kis körben, amely meghatározta, hogyan formáljuk meg a város arculatát. Az utcák, terek rendezése, a szobrok, a parkok telepítése, építése valóban jó közösségi munka volt. Matolcsi tanácselnök mint a szobrászathoz is értő ember, mondta is, hogy ide ilyen szobor kell, oda hatalmas, monumentális lovas szobor, amoda pedig ismét mellszobrok. Az egyik helyre rámutatott, ide mit tegyünk? „A te lovas mellszobrodat kell odatenni.” Kár, hogy ezt mondtam. Egy életre megsértődött, soha nem békültünk ki, mert ez olyan mélyen gúnyos volt. De már untam, hogy mindent ő határozott meg, és ettől kezdve folytonosan harcban álltunk egymással. Persze rendszerint én maradtam alul. Egyszer aztán eldöntöttem: nem tűnök tovább, elmegyek valahová. De hová?

2.

TIBORI: *Miközben munkahelyi és szakmai pályaképed kezd kirajzolódni, fölmerült bennem, hogy visszakérdezzek. Visszakérdezzek a népművelésről, az intézményrendszerről tanult ismeretek és a praxis kapcsolatára. Utaltál rá, mennyire fontos volt Durkó Mátyásnak, hogy mindig felszínre kerüljenek a hallgató egyéni gondolatai, kommentárjai is. Hogyan jelent meg ez az igény a saját munkádban? Másrészt: hogy tudtad áthidalni azt a szakadékot, amely a mély szakmai ismeret, szakmai-elméleti elkötelezettség és a mindennapok gyakorlata között volt? Sőt: folyamatosan ütközött a mindennapok gyakorlatával?*

SÁRI: Már életem kabai szakaszában, 1973–80-ban szükség volt rá, hogy kövessem a szakma fejlődését, folyamatos modernizációját, keressem a nemzetközi kapcsolatokat, ismerkedjem a nemzetközi gyakorlattal, ahonnan mindig új és még újabb ötleteket lehetett meríteni, új tartalmakat és formákat lehetett bevenni a munkába. Mert az a keret, amelyet egy művelődési központ, művelődési ház éves terve jelentett – akkoriban még középtávú tervet is készítettünk –, bizonyos értelemben korlátozott volt, a tartalom pedig ideologikus – vagyis az ideológia nem kis mértékben befolyásolta, mit lehet és kell megcsinálni egy művelődési házban. Ám ebben a meghatározottságban mégis volt valami szabadság, volt valami lehetőség, hogy túllépjünk az ideológiai processzusokon, és képesek legyünk valami lazább, praktikusabb, az emberek érdeklődésének jobban megfelelő programokat kialakítani, elmozdulni a mindennapi kultúra felé, amely mindenkinek a szívügye lehet. Ez aztán később egy nagy mozgalommá is vált.

Igazság szerint itt, Püspökladányban jöttem rá, mennyire igaz, amit Durkó tanított, miszerint az öntevékenység igénye mindenkinben benne van, és nem biztos, hogy kizárólag nekünk kell a tartalmakat meghatározni, sőt még az ezekből adódó folyamatokat is kizárólag nekünk kell továbbvinni. A megyében volt egy kolléga, Litauszki Tibor, akivel elkezdtünk együtt gondolkodni azon, vajon lehet-e öntevékenységre építeni a művelődési intézményi tevékenységet? Végül arra jutottunk, biztosítjuk a szabad cselekvés lehetőségét a lakosság számára. (Van egy kötetem is, 1997-ben jelent meg Debrecenben, amely Város és művelődés címmel foglalja össze a kísérlet eredményeit.) A munkát egy öt-hat vagy hét megyére kiterjesztett kísérletként indítottuk el, de a dologban magunk voltunk az első kísérleti alanyok. Újításunk lényege az volt, hogy a különféle közösségek, családok, munkahelyi csapatok, baráti körök különféle programokat találtak ki, és mi finanszíroztuk őket, azzal a kéréssel, hogy a finanszírozott programok később lehetőleg legyenek önfenntartók. A szlogenünk az volt: „Legyen Ön is házigazda!” És amikor 1986-ban eljöttem Püspökladányból, már olyan éves „terveket”, tevékenységeket tudtunk fölépíteni, ahol csaknem kizárólag az öntevékenységre alapoztunk. Hogy az emberek akarnak valamit, kitalálnak valamit, és megcsináljuk. Elkezdtük versenyeztetni őket, és ebből jó néhány vonzó és eredményes dolgot tudtunk kihozni... Volt egy a két világháború között magyar korcsolyabajnok papunk, katolikus papunk, aki megszervezte a téli jég sportokat meg a jégtáncot, tanította a gyerekeket, és bemu-

tatókat tartottak. Először arra gondoltunk, milyen sokba kerül majd mindez, de mindig haszonnal volt képes futni. Aztán kiderült például, hogy egy neves színésznőnek rokonsága van Püspökladányban, eljöhetne hozzánk a művelődési házba. A rokonsága vállalta föl, hogy megszervezi a közönséget. Nem volt egy üres hely sem, és nekünk voltaképpen csak a kereteket kell biztosítani. Számos ilyen eseményt tudnék elmondani. Ezeket a programokat aztán rendszerbe foglaltuk, és a végére így működött a művelődési ház. Ekkor született meg a 118/1983 MM-PM számú együttes utasítás, amelynek volt egy 113. számú pontja is, ma is emlékszem rá, amely az érdekeltségi rendszert vezetett be. A népművelőim megértették, mit akarunk csinálni, és elkezdtek hajtani. Ebből fakadt a másik konfliktusom a tanácselnökkel. Amikor egy évet végigcsináltunk, kiderült, hogy az én népművelőim úgy dolgoztak, hogy a beosztott népművelő magasabb jutalmat vehetett föl, mint a járási tanács gazdasági hivatalának vezetője, főosztályvezetője. Ezt persze „óriási katasztrófának” tartották, olyannyira, hogy nem engedték kifizetni, de én éreztem, hogy nem lehet átvérni a népművelőimet, és a művelődési ház gazdasági vezetőjével megbeszéltük, hogy mivel törvény van rá, kifizetjük. Erre a tanácselnök fegyelmi eljárást indított ellenünk, hogy mertük ezt megtenni, mert az apparátus erősen tiltakozott, hogy túl sok pénz megy ki a népművelőknek. Én nem is kaptam jutalmat, épp azért, mert a tanácselnök nem engedélyezte. Megjegyzem, ez utólag kifejezetten jó volt, mivel „tisztá” maradtam. A tanácselnök nagyon utálta a gazdasági vezetőmet, engem még úgy-ahogy elfogadott, és azt mondta: „Figyelj, mondd azt, hogy ő tanácsolta, mit értesz te hozzá, a gazdasághoz, és megmondod, hogy ő volt a kezdeményezője, és ezért fizettük ki.” Megmondtam neki, hogy én illet nem csinállok, ezt én találtam ki, hogy kifizetjük, ott van a törvény, és ragaszkodom hozzá. Erre kaptam egy írásbeli meg egy szóbeli figyelmeztetést. Ráadásul köteleztek rá, hogy a gazdasági vezetőnek is adjak egy írásbeli figyelmeztetést, hogy legyen szigorúbb. De a viszonyunkat az egész maradék időben meghatározta, hogy mi „túl jól kerestünk” akkor. No de ez már a változások világa volt. Emlékszem, 1982-ben megjelent egy olyan miniszteri rendelet – vagy miniszterelnöki rendelet, rá kéne nézni pontosan –, amelyik megengedte az önszerveződést, és mi 82-től kezdődően indítottuk el a művelődési házhoz kötődő, de nem a művelődési házba tartozó csoportok megszervezését. Ilyen szervezet volt a Püspökladány Baráti Köre is, amelynek az élére a püspökladányi születésű Szűrös Mátyást vettük oda, ő lett az elnök. Mivel az MSZMP KB titkára volt, később országgyűlési képviselő, ő volt számunkra a villámhárító, és igen komoly programokat csináltunk. Lehoztuk többek között a magyar öregfiúk válogatottját, két válogatott játékos volt annak idején Püspökladányból az aranycsapatban, és akkor a mi válogatottunk meg az aranycsapat együtt játszott. Meg lehívtuk az újságíró-válogatottat. Egy-egy ilyen esemény nagyobb bevételt hozott nekünk, mint a sportkör egész évi bevétele. Tehát ilyen dolgokat lehetett csinálni. Sztoriként azért elmondanám, hogy a stadionnál van egy kör alakú motel, most hotel talán, nem tudom, ott volt a baráti kör egyik éves közgyűlése, fogadással egybekötve. Meghívtunk minden egyetemet, ahol Püspökladányról elszármazottak

voltak, mert az elszármazottak hatalmas pénzeket tudtak hozni. Izraeltól kezdve Amerikáig mindenki eljött, mert a Püspökladány Baráti Köre nagyon jó szervezet volt. Miközben a tagdíjat szedtem be – mert sorban beszedtem mindenkitől, hogy minél több pénzünk legyen, emlékszem, ötszáz forintokat kellett fizetni, akkor az nagyon nagy összeg volt –, odajött hozzám az elnök, Szűrös Mátyás, azzal, hogy te nem is tudsz enni, itt szorgoskodsz, mit hozzak neked? Mondtam neki, svédgombát kérek, meg egy francia krémet. És Szűrös Mátyás, az MSZMP KB titkára, elment és hozta nekem, amit kértem, hogy én is tudjak enni. Szűrös Mátyás egyébként is nagyon közvetlen ember volt.

TIBORI: Ezt most már csak kiegészítésként mondom, hogy a Baráti Kör a mai napig elevenen él Püspökladányban, mert erről Szappanos Lajos orvos, urológus orvos gondoskodik. Ladányi lévén, nagyon komolyan veszi ezt a küldetését, és az onnan elszármazott zenészeknek és a kultúráért sokat tevőknek teremt itt egyfajta közeget.

SÁRI: Számos ilyen szervezet volt az életemben, amelyek úgy működtek, hogy megcsináltam, és amikor elkerültem (vagy nem kerültem el, de már nem tudtam vezetni őket), elkezdtek működni maguktól, és tulajdonképpen ez a cél. Egy másik ilyen kezdeményezés volt, már egy későbbi időszaké, hogy 1991-ben létrehoztuk a Hajdú-Bihar Megyei Népfőiskolai Tanácsot. A Megyei Művelődési Központ persze rögtön fölhördült, mit képzelünk mi (az igazgatót akkor Lukovics Andrásnak hívták). Mi nem képzeltünk semmi különöset, nem akartuk őket félreállítani, ők mégis megpróbálták a dolgot mindenféleképpen akadályozni. De körülbelül tizenkét intézmény állt össze ellenükre – ez a kis folyóiratban, a Hajdú-Bihar Megyei Hírmondóban benne van –, és eldöntöttük, hogy népfőiskolákat hozunk létre. A népfőiskolák létre is jöttek és működtek egy ideig, valameddig, de egy fél éve megdöbbenéssel vettem észre, hogy az általunk létrehozott szervezet is tovább működik Hajdú-Biharban, és sok népfőiskolája van. Nagyon kemény, igazi népfőiskolai arculatú.

Az ember nyomokat hagyott maga után, talán így mondhatom. Vagyis Püspökladányban elindult valamiféle alkotói műhely kialakítása. Kezdetben nem volt tudatos, később egyre tudatosabbá vált, mert én is értem, öregedtem és sok mindent megtapasztaltam. És miután sok irányban, mondhatni már országos szinten képesek voltunk megjelenni, mi is tudtunk mintát adni kifelé, és más mintákat is át tudtunk venni, folyamatosan modernizáltuk az ottani tevékenységet. És ez egészen a rendszerváltásig tovább működött még. Én már rég nem dolgoztam Püspökladányban, de azok a csoportosulások, amelyek a mi körünkben képződtek, szépen láthatóak voltak. Olyannyira, hogy az új pártok – a kisgazdapárt, az MDF, az SZDSZ meg az MSZP – itt, ezeken a helyeken vállaltak vezetői szerepet. Hogy aztán miképp formálódtak tovább, az egy más kérdés, de tény, hogy mi valahol a művelődési házak környékén képeztük ki azokat az embereket, akiknek volt kezdeményezőkézsége, öntevékenyek voltak, s nemcsak magukat tudták formálni, de valamilyen szempontból a környezetükből is kiemelkedtek, tekintélyre tettek szert, és a pártok bizony erre tapadtak rá. Úgy sejtem, sok más művelődési ház is így működött.

A hetvenes évek közepétől, végétől kezdődően kutatási témára is ráharaptam. Erre még Durkó vezetett föl bennünket, egyetemista korunkban. A szabadidő szociológiája, illetve az olvasásszociológia, az olvasásmegértés, az olvasásgyorsaság kérdésköre ebben az időben az egész világon, Európában és Magyarországon is sláger volt. Nem lenne baj, ha most is az lenne, de Durkó mint hallgatókat is belevont bennünket ebbe. Amikor 1973-ban kikerültem Kabára, ő kérte, hogy kutassak még. Ez a kutatás 73-tól 75-ig folyt, amikor is Durkó azt mondta, hogy ebből tudnál te doktorit írni. Szóval, a kutatás. Először is megterveztük, mit fogunk csinálni. Mindenekelőtt egy kísérleti csoportot választottunk Kabán: a Dolgozók Iskolája nyolcadikos osztályát. A kontrollcsoport a mellettünk lévő másik településen, a nádudvari Dolgozók Iskolájában volt, és még egy általános iskolai osztályt is bevontam, hogy a gyerekekkel is össze tudjuk hasonlítani őket. Ebből készítettem el végül a kisdoktorimat, amelynek „Az irodalmi és képzőművészeti recepció szintje általános iskolai végzettségű felnőtteknél és a fejlesztés lehetősége” volt a címe. Egy példányban még megvan – ezt azért mondom, hogy ha valahol a televízióban megvádolnának velem, vajon eredeti-e a doktori, nyugodt szívvel mondhatom, igen, itt van az eredeti, én vettem föl az adatokat, Durkó útmutatása szerint. (Hivatalosan is Durkó volt a témavezetőm.) Na, ezt a kutatást végeztem én el, és ezzel tulajdonképpen a debreceni kutatáshoz kötődtem, amelyet Durkó csinált, sőt utána még az öntevékenység-kutatásába is bevont. Ez utóbbi lett életem első olyan kutatása, amelynek az anyaga végül nyomtatásban is megjelent. Akkor már egyetemi oktató voltam, de épp „elsőéves” oktató. Szóval az anyag a Yale Egyetemre került, és ma is megtalálható, mert dokumentálták, elektronikusan is föllelhető. Ez pedig a horgászegyesületek öntevékenysége, önképzése, igen terjedelmesen és angol nyelven. Nem én fordítottam, én magyarul írtam.

A hetvenes években csináltam végig tehát a kutatást, amelyből végül a kisdoktorit írtam, miközben sziporkáztam mint népművelő, mert nagyon szerettem csinálni ezt a munkát: ugyanazokat a rendezvényeket, mint bárki más, és újakat, amilyeneket más nem csinált, emellett csináltam a kutatást is. Így került rá sor, hogy 1978-ban beadtam az anyagot, 1979-ben pedig egyetemi kisdoktor lettem. 1980-ban már úgy kerültem Püspökladányba, hogy egy doktor népművelő megy oda, és csodákat vártak tőlem. Ezután aztán folyamatosan írtam, publikáltam is, s most jutottunk el oda, hogyan is kerültem át a debreceni egyetemre. Ez is egy nagy sztori. Mivel Püspökladányban két „vonalon” sem egyeztem a tanácselnökkel, sem a pénzdolgozokban, sem elvi megfontolásaimban, nagyon nehéz volt elviselni az ottlétet, mert utána korlátozta a béremet, próbált kellemetlenkedni, ahol csak lehetett. A vb-titkár nem tudott megvédeni, mert a tanácselnöknél alacsonyabb rangú volt, csak a párttitkár időnként, de oda sem mehettem mindig, nem lehetett állandóan zaklatni. A nyolcvanas évek elejét írtuk. Elhatároztam hát, hogy eljövök. De hová? Hát tanítani szeretnék. És akkor megnéztem a repertoárt, és kinéztem azt a települést, amelyet úgy hívnak: Zsámbék. Zsámbékon kihelyezett képzés volt, adjunktust, főiskolai adjunktust kerestek, és előny volt, ha valaki dok-

torátussal rendelkezett (akkor még így hívták). És nagyon szép íróasztalom volt, egyszínű, nagyon szépen pácolt íróasztal, borzasztóan tetszett nekem, legszívesebben elhoztam volna. És egy elkeseredett, vívódó hét után megírtam mindazokat a dolgokat, amelyek az előterjesztéshez kellettek, a szakirodalom-jegyzéktől kezdve a szakmai életutamat – a pályázati lapot, egy hét kellett hozzá. Egy keddi nap lehetett, amikor befejeztem, megcímeztem a borítékot, beletettem a pályázati anyagot, és lecsuktam. Nem ragasztottam le, csak lecsuktam és egy nagy lélegzetet vettem. A székről egyelőre nem álltam föl, elfáradtam, és a döntés is kimerített. És akkor csengett a telefon – hát ha ez nem a sors –, a másik végén Durkó Mátyás volt. Azért kereslek – mondta –, mert az én álláshelyem megüresedik (akkoriban már beteg volt meg minden), és én azt szeretném, ha bejönnél ide tanítani. Az a kérdés, eljössz-e? És én mondtam, hogy megyek. Mire ő: Hogy tudsz ilyet mondani, azonnal rávágod, hogy... Azért, mert itt fekszik előttem a pályázat Zsámbékra, még nem adtam postára, most fogok fölállni és mennék a postára, hogy föladjam. Hát föl ne add! És kiküldte hozzám Rubovszky Kálmánt. Rubovszky Kálmán ki is jött. Akkor docens volt a tanszéken, 1991-ben ő lett a tanszékvezető. Rubovszky Kálmánt nagyon szerettem. Olyan ember volt, aki a világon soha senkit meg nem bántott volna, szeretetteljes ember, s aki most életem egy új korszakának a hírért hozta. Kijött, igen, a szegény debreceni tanár módján, a cipő kopott, az ingnyakon is látszik, hogy ez bizony nem a legfrissebb divat szerint készült, és nem tegnap, de szépen, tisztán, mert Debrecenben a tanárnak régebben egy kicsit kopottasnak kellett kinéznie, de öltönyben, fehér inggel és nyakkendővel. Akkor állapotodtunk meg, hogy elmegyek. Először – 1984-ben – óraadóként, 1985-től 1986-ig félállású adjunktusként. Aztán teljes állásba. Rubovszky Kálmán ekkor a képregényeket kutatta, és egy Európa-konferenciát szervezett meg Debrecenben és Hajdúszoboszlón. Ezt a konferenciát már én készítettem elő mint titkár. Tehát az aprómunkákat nekem kellett elvégezni, a tudományos munkát pedig mások végezték. Aztán bekapcsolódtam olyan kutatásokba is, amelyek a járás vagy a megye kulturális értékeit térképezték föl. Ezeknek már nyoma van, tudományos műveim jelenhettek meg róluk. 1986-tól aztán teljes állásba kerültem az egyetemen, Durkó Mátyás helyére, aki időközben súlyos beteg lett és nyugállományba vonult. Soós Pál lett a tanszékvezető. Rögtön egyetemi adjunktusként kezdhettem, megvolt a kisdoktorim – és akkor 95-től 98-ig, nem, rosszul mondom, 1985-től 98-ig kis megszakítással egyfolytában ott dolgoztam. Magamba szívtam azt a légkört, azt a világot, ami máig sokat jelent számomra. Nekem ez az egyetem az igazi alma materem. Azt érzem ma is, mint amikor egyetemistaként először léptem be az egyetem kapuján: azt a meghitt, dohos könyvszagot, ami számomra a legkedvesebb parfümmel felér. Ezt a légkört azonnal átjár, én ott vagyok otthon többek között.

Mehetünk esetleg gyorsabb, nagyobb lépésekben. Az egyetemen kezdetben részben Durkó Mátyás, másrészt Boros Sanyi volt az állandó segítőm, de más oktatók is támogattak, tanácsot adtak. Sanyi többször az óráimra is bejött, Mátyás is ott volt egy-két alkalommal, de Boros Sanyi többször is. Megmutatták, milyen

módszerekkel lehet még érdekesebbé és szívporkázóvá tenni az egészet, aztán rájöttek, hogy megy a dolog, és akkor békén hagytak. 1986-tól lassanként én vettem át Durkó Mátyás tanórát, az andragógiát, a neveléstudományt és a felnőttnevelési tantárgyakat. Az ifjúsági specializációt teljesen rám bízta.

1991-ben, a rendszer megújuláskor nálunk is alapos átalakítás történt. Akkor jelent meg a kulturális menedzser elnevezés, és ennek meghonosításában természetesen döntő szerepe volt az új tanszékvezetőnek, Rubovszky Kálmánnak, aki úgy vélte, a „hagyományos” népművelőképzést fel kell váltani az új viszonyokhoz jobban alkalmazkodó „kulturális menedzser”-képzéssel; a tanszék elnevezése megváltozott (Művelődéstudományi és Felnőttnevelési Tanszék lett), s megváltozott a képzés tartalma is. Rubovszky mindenekelőtt Koltai Dénessel, a pécsi egyetem Felnőttképzési és Közművelődési Tanszékének vezetőjével állt vitában, aki a piac-képes képzést helyezte előtérbe. Tudom, hogy ebben a kérdésben ők ketten voltak akkor a meghatározók. Elképzelhető, hogy mások is voltak, énhozzám csak beszűrődtek az események. És akkor fölépítettünk egy új hálótérket, amelyben nagyon benne voltam. Itt már egyre több szerepem volt, és ettől kezdve, 91-től rám bízta a levelező tagozat irányítását és programozását, és én lettem a tanszéki titkár, vagyis a tanszéki mindenese, aki a levelezésbe is bele tud tekinteni. Nem akkora rang, mint a tanszékvezetői, de ez már több mint egy sima tanár. A kollégáim egyáltalán nem vették rossz néven, amiben talán az is benne volt, hogy titkárként egy sor olyan feladatot is elvégeztem, amit ők nem akartak fölvállalni. A feladatelosztás tehát megtörtént, nekem ez volt a dolgom.

Elmondhatom, hogy számomra ez az időszak volt az ideális egyetemi oktatás időszaka. Ekkor még valóban tizenkét-tizenöt ember ült előttünk, mindenkit név szerint ismertem a hallgatók közül, ismertem az addigi pályájukat, egyéniségüket, s a vizsga sem úgy volt, mint később Pécsen, amikor sorozatban szórtuk ki az embereket – egyszerre harminc-negyven ember jött vizsgázni. Itt öt-hat embert tudtam levizsgáztatni egy nap alatt, mert egy emberrel harmincöt-ötven perces vizsgák voltak. Csak így lehetett pontosan felmérni, mit tud az illető. Meg kell mondjam, nagyon készültek, de jól fel is tudtuk készíteni őket. Annál inkább, mert tisztában voltunk vele, hogy a tanóra a tanár számára óriási felelősség; a lelkét is ki kell tenni. Biztosan ma is van olyan tanár, aki ezt százötven embernek is megteszi – de azért teljesen más, amikor nyolc-tíz emberrel foglalkozunk, nyolc-tíz emberrel élünk úgy, mint egy második családban. Ismerjük a gondjukat, bajukat, és az előmenetelüket is pontosan tudjuk regisztrálni.

Nos, ezután, 1991 szeptemberétől volt egy görbe utam, amire nagyon büszke nem vagyok, de hát megettem. A debreceni Kölcsey Ferenc Tanítóképző Főiskola Közművelődési Tanszékére csábított át az intézmény vezetője. Azért tették, mert látták, hogy nemcsak az elméletben, hanem a háttér gyakorlatában is „otthon vagyok”. Ekkor már Hajdúböszörményben éltem, népfőiskolát hoztam létre, megcsináltam a Hajdú-Bihar Megyei Népfőiskolai Tanácsot, vagyis nagyon aktív voltam. Bevittem a kollégáimat az első körbe. Amikor a Fidesz még liberális párt volt, szí-

neiben önkormányzati képviselő voltam, bizottsági elnök és alpolgármester is, ezerféle dolgot csináltam, és az az illető, aki elhívott, a debreceni tanítóképző főiskola vezetője, voltaképpen azt akarta, hogy az intézményében ne csak az elméletben, hanem a gyakorlatban is történjen valami. Hogy épp engem kért meg, tulajdonképpen természetes volt, mert én nem is tudtam volna csak az elméletben élni, mindig a gyakorlatból szereztem meg a muníciót. Egy példa: mikor 1986-ban bekerültem az egyetemre, az egyik szabadon választható kurzusom címe az volt, hogy Öntevékeny szervezetek, egyesületek. 1986-ban ugyan még nagyon korai volt erről beszélni, hiszen tudjuk, hogy az egyesületek ügye csak valamikor 1989-ben került elő, ekkor alkották meg az egyesülésről szóló II. törvényt, amely kimondta, hogy mindenkinek joga van másokkal szervezeteket, egyesületeket létrehozni, illetve ezekben részt venni. Az alapítványokat meg a többi szervezetet egy évvel később engedélyezték. De én mindig részt vettem valamilyen szervezet munkájában, esetleg irányítottam is, és a tapasztalataimat beépítettem az elméletbe, az elméleti tudást pedig levittem ezekbe a szervezetekbe, és őket képeztem, ha nem is középiskolás fokon, hanem a mindennapiság fokán, ahogyan együtt dolgoztunk. Nagyon lelkesek voltunk. Egyébként azt gondoltuk, hogy ez a rendszerváltás csodákat fog hozni, ma tudjuk, hogy mit hozott.

TIBORI: Most érdemes lenne talán arról beszélned egy kicsit részletesebben, hogy amikor Durkó Mátyás tantárgyait átvetted, hogyan tudtad azokat a saját arcodra is formálni?

SÁRI: Durkó Mátyás az elmélet kiváló szakembere volt, igaz, például egyben a TIT megyei elnöke, de az is elméleti munkát jelentett. Hozzá képest én valóban belegyökereztem a Hajdúság világába, Hajdú-Bihar megyébe, a környező megyékbe, ám így a szemléletem sokkal racionálisabb volt, mint az övé. Az én tapasztalataim az igazi, a valóságos folyamatokból érkeztek, nem pusztán a kutatásokban fedeztem föl őket. Az életem mindennapjai voltak. De megállapodtunk, hogy az elmélet és a gyakorlat kiegészíti egymást, és hagyta, hogy a tantárgyi rendszereket, a programokat bizonyos mértékig átformáljam. Ebben meg is állapodtunk. És hogy ennek nyomatéka is legyen, együtt készítettük el azt a kötetet, amely a közművelődési folyamatok teljes rendszerét, történetét és módszertanát vázolta föl, hogy friss irodalmat adhassuk a hallgatók kezébe. A könyv 1990-ben jelent meg, Durkó Mátyás és az én nevem alatt, Bevezetés a közművelődésméleti ismeretekbe címmel, és 1992-ben, amikor az új tantárgyi struktúrát fölállítottuk, már világos volt, hogy nélkülözhetetlen a kulturális menedzserképzéshez is, hiszen a népművelést és a közművelődést bizonyos értelemben meg kellett haladni, és az öntevékeny művelődés felé kellett irányt venni. Ekkor Mátyás még eléggé friss volt, és ekkoriban jött a gondolat, hogy nekem is tovább kell tanulni. Akkor indítottuk, indítottam el az akadémiai minősítést, a kandidátusit. 1994-ben felvételit tettem a kandidátúrára. Ebben Mátyásnak is része volt: tudta, mi a fontos, milyen körökben érdemes mozogni, de egyébként is, akiket ő maga köré gyűjtött, azoknak a szakmai életét

is kezdte irányítani. Rábeszélte tehát, hogy tovább. Így történt meg az akadémiai felvételi, és elindult a kutatásom. De a téma, amit kaptam, nem volt a kedvem szerint való: Ballér Endre vezetésével az oktatási rendszereket kellett vizsgálnom, egész pontosan a lokális és regionális társadalom kulturális intézményeit – hiszen a neveléstudomány területéről volt szó. (Ballér Endre maga egyébként az oktatási rendszereket, struktúrákat, a különböző módszertanokat vizsgálta, alapvetően az általános és a középiskolában.) Egy alkalommal a dékán behívott: Foglalj helyet, kérlek, gyűjtsál rá! Soha nem dohányoztam. Kérsz egy konyakot? Akkor már elkezdtem gondolkodni, hogy valami nagyon rosszat csináltam. Különösebben nem figyeltem oda a tudománypolitikai változásokra, teljesen lekötött a tanítás: boldog voltam, hogy egyetemi adjunktus vagyok, kiállok a hallgatók elé, mindenféle csillogó, figyelő szemek, buzgó jegyzetelés, közös munka, együttgondolkodás, új dolgok felfedezése... Kiderült azonban, hogy a dékán nem valami mulasztás ügyében hivatott. Azt mondja nekem: Ide figyelj, megszűnik a kandidátusi rendszer, egy tudományos fokozat lesz csak, a PhD. Te ugyan még végig tudod csinálni a kandidátusit, de van egy ajánlatom. Kozma Tamás eljött ide, Debrecenbe, átvette az intézet irányítását (ekkor alakultak át a tanszékek intézetté), és ő a Doktori Iskola vezetője is, csak Doktori Iskolánk nincsen. Három hallgatóval tudják az első folyamat megalapítani, kettő már megvan. Neked kéne átjönni ide hozzánk, és akkor ez meglenne. Hát a lojalitásom megvolt, átjöttem ebbe a Doktori Iskolába, és Kozma Tamásnál fejeztem be a doktorim írását, ő volt a témavezetőm. 1996-ban kaptam meg végül is a PhD doktori fokozatot a KLTE Neveléstudományi Doktori Programja keretében. Te voltál az egyik opponens, ha jól emlékszem, és megdöbbenésemre nagyon szép pontszámokat kaptam, ami nagyon föllelkesített. Mindezt csak azért mondtam el, mert mások is fölfigyeltek a mozgásomra. Említettem már, hogy 1991-től egy évig a Kölcsey Ferenc Tanítóképző Főiskola tanszékvezető docense voltam. Ma már református tanítóképző főiskola, de akkor még nem volt az. Egy évig dolgoztam ott vezetőként, és akkor az egyház visszakérte az ingatlanát, amihez nem volt joga, mert kapott helyette egy másikat annak idején. És én a rektorral és sok más kollégával együtt körömszakadtáig harcoltam érte, hogy a református egyház jogtalanul ne kapja vissza azt az épületet. Nem azt mérlegeltem én, hogy az egyháznak milyen előnye származik ebből, csak azt, hogy mi itt eddigre már egy jól működő rendszert formáltunk meg. A hallgatók nagyon mögöttünk álltak, de félték is. Ennek ellenére egy nagy tüntetést tartottunk a miniszter ellen, MDF-es miniszter volt akkor, Andrásfalvy Bertalan. Kiálltunk és végigvonultunk Debrecen főutcáján, együtt skandáltuk a szövegeket, kart karba öltve. De ez mit sem jelentett. Politikai döntésről volt szó, kész, nem volt mit tenni. És amikor ezt a döntést a kormány rendeletileg kimondta, az ottani főigazgató és én a következő nap fölálltunk, és azt mondtuk, nem csináljuk tovább. De hol fogok tovább dolgozni? Ettől nagyon tartottam. Elkezdtem érdeklődni az egyetemen. A tanszékvezető már Rubovszky Kálmán volt. Bementem a dékánhoz, aki azt mondta, gyere vissza, még ki se vettük a szekrényből az anyagodat. Úgyhogy így kerültem vissza, nem

volt semmiféle szenátusi meg egyéb döntés. Visszakerültem, és végeztem tovább a munkát. Visszatekintve is azt mondhatom, ez egy nagyon különleges helyzet volt: az egész ottani egyetemi világ, oktatói garnitúra, a vezetők lojalitását és emberségét bizonyította, meg azt is, hogy abszolút megértették a helyzetet. Tehát nem ember-telen módon, de keményen álltak hozzá a dologhoz. Annak ellenére, hogy nekem már megvolt a második doktorátusom is, a PhD-fokozat, még így nagyon kemény menet volt, hogy visszakerültem, bár ezt, a két doktorit nem sokan tudták megcsinálni, még a kisdoktorit is nehezen tették le az asztalra.

TIBORI: *A kisdoktori is nehéz volt abban az időben, tudom, mert akkortájt szereztem én is, és utána...*

SÁRI: A docentúra.

TIBORI: *Igen.*

SÁRI: Neked. Nekünk pedig a PhD, és külön eljárásban csináltuk meg, míg mások átminősítették a kisdoktorit. Ez jelzi, hogy a kisdoktori azonos értékű a PhD-vel. Nekem így tulajdonképpen két doktorim van, neked meg plusz egy kandidátusid. Ma egy fiatal hallgató 28 éves korára, ha ügyes, meg tudja szerezni a PhD-t.

TIBORI: *Papírja van, a tudás egy másik kérdés.*

SÁRI: Így van. Ebben az időben bekeveredtem a nemzetközi világba is. A németek itt, Magyarországon egy projektirodát hoztak létre. Felnőttképzéssel kezdtek el foglalkozni, az egyetemekhez kötődtek. Különösen Heribert Hinzen – a projektiroda vezetője –, aki eljárt az egyetemekre oktatni. Barátságba keveredtünk, majd én is különféle konferenciákon, főleg németországi, ausztriai konferenciákon vettem részt. Ezt finanszírozták is annak idején. Bejártam a volt szocialista országokat is, tehát eléggé erőteljes konferenciajáró voltam. Végül három konferenciasorozatra tapadtam rá, ahol lassanként már nem csak résztvevő voltam, én szerveztem és vittem ki a magyar delegációt. A konferenciasorozatok közül az egyik a multiplikátorképző népfőiskolák európai szövetségében működött, és az én hajdúböszörményi, hajdúsági népfőiskolám ugyanolyan rangot képviselt, mint mondjuk Berlin Wedding kerületének a népfőiskolája, vagy Potsdamban az ottani nagyon híres, Einsteinról elnevezett, vagy pedig a tiroli népfőiskola, amely tudvalevően egy tartományi népfőiskola. Velük együtt csináltunk mindent. Ez nagyon fontos. Ha kilenc-tíz esemény volt, ebből hétben már benne voltam. És a magyarokat szerveztük, sőt Magyarországon, éppen Hajdúböszörményben egy ilyen programot valósítottunk meg, egy multiplikátorképzőt. Nemzetközi multiplikátorképzőt. A másik egy olyan konferenciasor volt, amelyben a kutatás irányultsága a másság, a kisebbség–többség problémaköre volt, e témában több egyetemmel, többek között az olasz, Németországból a giesseni Szent György Egyetemmel – de más egyetemeket is föl lehetne sorolni – jöttünk össze. Ez egy négyoldalú konferenciasor volt, amelynek sok kötete született, ezt neveztük quadrilaterális szimpóziumnak.

A legnagyobb pedig, amit most készítünk elő Debrecenben, a tizenkettedik esemény. Én a negyedik eseménynél kapcsolódtam be – amelynek kezdeményezője többek között Franz Pöggeler és Jurij Jug, a szlovéniai, maribori egyetem híres professzora –, és ettől kezdődően lettem egy pécsváradi és egy pécsi konferencia megszervezője, most legújabbán pedig a debrecenit csinálom. Tehát a nemzetközi tudományos életbe is sikerült bekötődnöm, de ezt nem arra használtam, hogy villogjak és megjelenjek, hanem a dolog szervezési oldalát tartottam fontosnak. Azt, hogy a magyar felnőttnevelési rendszerek, közöttük az egyetemek, főiskolák és a Magyarországon túli szervezetek is egy nagy nyugat-európai rendszerbe illeszkedjenek, de az áttétel Közép-Európa legyen, hogy továbbadhassa saját értékeit. Úgy vélem, hogy a mi felnőttképzésünk elmélete és gyakorlata is sok olyan tudást és kompetencialehetőséget kínál Nyugat-Európának, amit nyugodtan átvehetnek, mert ők is gazdagodni fognak általa. Be kell ugyan ismernünk, hogy ők többet nyújtottak nekünk, de mi sem csupán „átvevők” vagyunk.

Én a német nyelvterületen voltam otthon: Németországban és Ausztriában, Észak-Itáliában, Csehországban, ahol az a döntő, hogy a tudós emberek inkább németül beszélnek, nem angolul, vagy Lengyelországban, ahol bár utálják a németet, de igen sokan még mindig németül beszélnek, főként azokon a vidékeken, amelyek korábban német területek voltak, vagy hovatartozásuk vitatható volt. Ez egészében azt jelentette, hogy sikerült egy csapatot, egy magyarországi csapatot mozgatni. Nem mindig ugyanazokat, de azért döntően mégis egy meghatározott kört tudtam mozgatni, akik kifelé is tudtak produkálni, mint Maróti Andor. Nemcsak fiatalok jöttek velünk, hanem a nagy öregek közül is számosan. Rubovszky Kálmán is volt velem. De ennek a feltételeit már én teremtettem meg. Életem jelentős részének, munkájának gondolom, hogy azokat az andragógiai tartalmakat és értékeket, amelyeket akkortájt vizsgáltam, át is tudtam adni. Nem igazán maga a publikáció volt a fontos számomra – publikáltam én elég sokat, és főleg idegen nyelven –, hanem az, hogy ott elolvassák, amit írok. Magyarországon a magyar nyelvűt nem biztos, hogy elolvassák, de ott igen, a német nyelvűt elolvassák, sokan hivatkoznak is rájuk odakint. A cél az, hogy ezt a kis országot bekössük a nagy rendszerekbe, hogy Közép-Európában is egy egységes Európában lehessen gondolkodni, és mindazt, amit ott tudnak, azt mind behozni.

Egy tanulmányomban történetileg is feltérképeztem, hogy a német nyelvterületen megjelenő andragógiai kutatások, a német nyelvű kutatások hogyan érintették a magyar felnőttképzést. Nyilván az angol is érintette, azt is érdemes lenne végigkutatni, de azt gondoltam, hogy az én életemben, meg a magyar felnőttoktatásban is a németnek kell érvényesülnie. Ezt nem tudtam keresztülvinni, nyilván az angol miatt, mert ez a nyelv mint egy buldózer haladt végig ezen a képzésen, illetve ezen a területen is. De számomra máig a német kultúra a meghatározó a magyar után, a német kultúrát nagyon erős, fontos kultúrának vélem. Beszéltem már róla, miért alakult ez így, hogy volt egy tanárom az általános iskolában, aki megszerettette velem, egy középiskolai nyelvtanárom, aki elérte, hogy imádtam a német irodalmat. Talán még az is hozzájá-

rult, amit nem említettem, hogy volt egy levélpartnerem, egy szép német lány, akivel találkoztam Németországban, aztán Magyarországon is találkoztunk.

TIBORI: Manapság többféleképpen használjuk az andragógiával kapcsolatos fogalmakat. Beszélünk felnőttoktatásról, felnőttképzésről, felnőttnevelésről. Pedig Durkó különösen kényes volt az egyértelmű fogalomhasználatra.

SÁRI: Durkó Mátyás beszélt egy kicsit franciául, több nemzetközi konferencián is részt vett. Én már hallgató koromban csodálkoztam, hogy kimehetett Franciaországba, Hollandiába és Olaszországba is, és találkozhatott az andragógus szakemberekkel. Elsősorban a holland tudósra, Ten Have-re gondolok, de más korabeli kollégák nevét is említhetném. Ezek az emberek kialakították a maguk nagyon logikusan felépített elméleti struktúráját, és Durkó Mátyás ezeket a fogalmakat abszolút tisztán hozta az országba, de a felnőttnevelés lényegesen tágabb fogalmát határozta meg. Ő egységben látta a felnőtt értelmi és érzelmi nevelését, fejlesztését. Kísérleteiben a befogadó motiválását tartotta fontosnak, hogy fokozza az érdeklődését, serkentse érzelmi reakcióit. Ezért hangsúlyozta az önnevelés fontosságát is, mert e komplexitást leginkább így látta megvalósíthatónak. Tulajdonképpen neki köszönhető, hogy az andragógia ma nálunk nemcsak a szakmai fejlesztésről szól, hanem a fizikai, emocionális fejlesztésről is, mint ahogy a gyermek nevelésekor is egyénisége számos oldalát formálni kell, esztétikai, etikai érzékét stb. Durkó nagyon következetesen alkalmazta ezt a gondolatkört. Nagyon pontosan követte ezt az elvet. A jugoszláv andragógusok voltak még azok, akik ugyanezt az elvet vallották. Durkó Mátyás, illetve az ő iskolája volt az, amelyik nagyon pontosan megtanulta, hogy a felnőttnevelés a legtágabb fogalom, ezen belül persze vannak szakmai feladatok, vannak olyan területek, amelyek például a spontán formálódásban jelennek meg. A nevelés maga és a felnőtt nevelése – hiszen a felnőtt is nevelhető –, illetve az önnevelés egy olyan folyamatot képez, ahol a nevelőfolyamat egyre inkább kioltja önmagát, miután létrehozta az önnevelési képességeket, és végül is az önnevelés az, ami a leghatékonyabb. Ezeket a fogalmakat Durkó nagyon tisztán volt képes megfogalmazni. Mindig gondosan vigyázott rá, hogy a definíciói pontosak legyenek, és a fogalmak leírása tartalmilag és formailag is tökéletes legyen, mert csak tiszta fogalmakkal lehetett jól dolgozni. És ezt tulajdonképpen örökölte az iskola, mindazok, akik továbbviszik a felnőttnevelés gondolatát. Az a rendszer, amely végül is egy nagy nevelési rendszerként formálódik meg – ez is egy, mondjuk így, Hollandiából induló gondolatmenet volt, amit mi átvettünk –, és amelyet iskolán túli nevelésnek hívunk, életkoronként is megjelenik. Tehát van gyermeknevelés, van felnőttnevelés, és (amivel Magyarország egyelőre adós maradt) az idős embereknek a nevelése. Erről, előrejutva, egy megjegyzésem lenne. Már egész idős koromban, amikor Baján rektorhelyettesként is dolgoztam, próbáltam az idős emberek nevelésére vonatkozó szakképzést létrehozni. Formailag meg is csináltuk, és benyújtottuk az Akkreditációs Bizottságnak. A bizottság nem fogadta el. A szakképzés orvosi oldalát a Pécsi Tudományegyetem Orvosi és Egészségügyi Főiskolai

Kara adta volna, aztán a Nyíregyházi Egészségügyi Főiskola és a Bajai Főiskola andragógus szakcsoportja adta. Mi tehát ebben egy kisebb szerepet töltöttünk volna be. Aztán elkészítettük ennek a BA–MA szintű kidolgozását, precízen, megkérték még a tantárgyakat is, benyújtottuk, és nem fogadták el. Amikor először benyújtottuk, megnéztem, Európában hol van ilyen oktatás, és kiderült, hogy ekkor már Európa tizenhét egyetemén folyt. Ez egy öt évvel ezelőtti állapot. Körülbelül két éve ezelőtt ismét benyújtottuk, már módosítva, már csak a nyíregyháziakkal összefogva és csökkentve, már csak a BA-képzés volt benne. Akkor is megnéztem, hogy mi van Európában: harmincnégy helyen oktatták, három év alatt megduplázódott a képzőhelyek száma. Mi pedig itt állunk a nagy probléma előtt, hogy mit kezdjünk az idős emberekkel, hogyan lehetne szakmai kapacitásukat kihasználni. A felnőttekkel való foglalkozás teljesen rossz irányban halad, hiszen a tudást vagy a fizikai kapacitást, amellyel rendelkeznek, nem tudják visszaforgatni arra, hogy a saját nyugdíjukat megtermeljék. Ehelyett valamiféle stabil nyugdíjas állapotba helyezik őket, ahol nem történik semmi. A postást kell várni, most már nyilván nem a postást, hanem az átutalást, meg a halált. Ez egy borzasztó állapot – nem csak azért, mert mindezt az emberek igen rosszul élik meg, hanem mert egy ország nem lehet olyan gazdag, hogy erről a lehetőségről képes legyen lemondani.

3.

TIBORI: Érdekes volna folytatásként az andragógia tudományáról beszélnünk. Mi a te személyes felfogásod az andragógiáról? Hogyan vélekedsz a tudomány továbbfejlesztéséről?

SÁRI: A felnőttnevelés fogalma a debreceni egyetemen alakult ki. Az andragógiában ez ma már evidencia. Mi is megkülönböztettünk felnőttképzést és felnőttoktatást. A felnőttképzés a szakmai oldal volt, a felnőttoktatás pedig a felnőttek személyiségének fejlesztése, döntően „iskoláztatással”. Mindez együtt a felnőttnevelés része, amely szintén a termelő ember személyiségének formálásában érhető tetten. Számomra, amikor 1998-ban átkerültem Pécsre, megdöbbentő volt, hogy az oktatásban teljes a fogalmi zűrzavar. Ehhez persze ismerni kell a hátteret: a debreceni Durkó-iskola a legrégebbi andragógiai, felnőttnevelési iskola. Emellett létezett még Budapesten, Maróti Andor környezetében egy másik, ugyancsak felnőttnevelési iskola, de az tartalmilag nem tudott teljes komplexitásra törekedni, egyrészt mert nem volt annyi minőségi oktatója, másrészt mert inkább a történelemre és a filozófiára fókuszált, noha itt is nagyon pontos fogalmi rendszerekkel kellett dolgozni. Azt viszont el kell ismerni, hogy a fogalmi rendszere emlékeztetett a „durkóira”. Van egy Szombathelyen alakult „iskolarész”, amely leképezte a debreceni iskola fogalomrendszerét és filozófiáját. Igen, de a kilencvenes évek legelején Pécsen is létrejött egy andragógiai iskola, Koltai Dénes formálta meg. Egy merőben más, a korábbi történéseket alig figyelembe vevő filozófiát alakítottak ki, sem a debreceni tudományos fejlődés kialakította fogalmi rendszereket, sem a nyugat-európai fogal-

mi struktúrákat nem követték. A felnőttnevelés számukra, ezt ki kell mondanom, nem is létezik: a felnőtt nem nevelhető – fogalmazzák meg. Van felnőttoktatás és felnőttképzés. A felnőttoktatást és képzést hasonlóan választják el, mint ahogy ezt Debrecenben megtették, de számukra csupán ez létezik. Az andragógiának egy olyan fölfogása indult el itt, amely az embert egyoldalúan szemléli, mintha csak termelő lény lenne, és ezért el kell sajátítania a szakmai fogásokat, meg kell tanulnia a szakmai ismereteket, kompetenciákra kell szert tennie, és az ember máris „kész van”. A munkához való viszony, a munkához való hozzáállás, az értékrendekhez és a közösség értékrendjéhez való igazodás és számos más dolog, ami a termelő ember szerves része – mindez alig jelenik meg a pécsi képzésben. Ez volt az alapja annak, hogy folyton konfliktushelyzetben voltam a pécsi tanári állománnyal, amely nagyjából az ottani andragógiai képzés önreprodukciója volt. A Durkó-iskola, a debreceni iskola az embert, az embernevelést komplex nézőpontból közelítette meg, Pécsen pedig döntően az emberi és vállalati munkafolyamatra, a termelésre koncentrált, a munka-kompetencia formálására helyezték a hangsúlyt.

Ez azt jelentette, hogy a hálótérvek is ütköztek. Az a hálóterv, amiért én voltam felelős, még továbbvitte a hagyományokat, és komplexen, sokoldalúan fogta föl a kulturális menedzserképzés tartalmait. Szabadidő-animáció, intézményi animáció, időskorúak animációja, közösségfejlesztés (community development), múzeum-andragógia, kriminál-andragógia, multiplikáció, ifjúsági csoportok animációja – a másik oldalon viszont elindult egy közgazdasági orientáció, és ez a közgazdasági orientáció vette kezdetét Pécsen, majd erősödött meg a felsőoktatásban.

Itt el kell mondanunk, hogy a Pécsi Tudományegyetemnek, mint minden egyetemnek, volt egy olyan indítéka is, amely nem magával az oktatással függött össze, hanem az egyetem, illetve a más szakok fenntartásával. Az állam egyre kevésbé finanszírozta az intézményeket, a piacra bízta az oktatást és a hallgatókat, az egyetemektől várta el, hogy fenntartsák a képzéseiket.

Az andragógia, illetve az andragógusképzés egy átmeneti időszakban, a kétezres év környékén vívta ki legitimitását, s vált elfogadottá akadémiai körökben is. Ebben az időben volt egy új próbálkozás, hogy frissítsünk, megmentsük a régi értékrendeket, és a felnőttnevelés szisztémáit, értékrendszerét folyamatosan egy új képzési rendszerbe vigyük át. T. Kiss Tamással együtt alakítottuk ki a főiskolai és az egyetemi művelődésszervező képzéseket, ütközve akár a pedagógia és az akadémiai világ neves személyiségeivel is.

Kétévi hadakozás után a hatalom közbeszólt, és jött a bolognai folyamat és a bolognai rendszer, illetve az, hogy a hatalom nyomására az andragógiai képzés tartalmilag átalakult, szakmacsoporttá vált. Ez katasztrofális volt. A képzésekben jelentősen megemelkedett a létszám, a gimnáziumban gyengén teljesítők is bejuthattak az egyetemekre, mert megfizették. A pénzre pedig szüksége volt az egyetemeknek, és egyre nagyobb összegre volt szükségük, hogy más szakokat is eltartsanak. Ez az egyik ok. A másik pedig, hogy a lakosság is érezte: itt, ezen a szakon kell a legkevesebbet teljesíteni ahhoz, hogy diplomához jusson. És ez a két tényező oda vezetett,

.....

hogy az andragógiaképzés eltömegesedett, oly mértékben, ami már kezelhetetlen volt. Volt olyan időszak a PTE-n, hogy ennek az egyetlen képzésnek több mint hat-ezer hallgatója volt. De az egész országban, mind a tizennyolc képzőhelyen hasonló nagyságrendű, arányában hasonló nagyságrendű képzési volumenek voltak mérhetők. Egy kis főiskolán volt hatvan nappali tagozatos meg száznyolcvan levelező hallgató egy-egy évfolyamban. Tíz év alatt olyan mennyiségű andragógus-hallgatót képeztek ki, hogy Európának húsz évre andragógustöbblete támadt. Ez irreális volt. De politikai nyomásra sikerült keresztülvinni, hogy átmenetileg Pécsett lett a nagy andragógiai központ. Amit mellesleg nem tudtunk kihasználni, pedig lehetőséget adott volna rá, hogy európai központtá vagy legalábbis közép-európai andragógiai központtá váljunk. Ez már személyi dolgokkal is összefüggött. Az utóbbi két évben Pécsett is látok értelmes újriformálódást a szakterületen, de a 2012–13. évi egyetemi-főiskolai integrációs folyamatok tovább nehezítették a szakjaink/képzéseink megmaradását, a felsőoktatás-politika tudatosan építi le az andragógiát mint gyűjtőszakot. A politikai hátszéllel kialakított, virulenssé és tömegoktatássá vált képzéseket valóban érdemes beszűkíteni, de úgy vélem, vissza kellene térni ahhoz a ponthoz, ahol megszakadt a felnőttnevelés és közművelődés szerves fejlődésnek a saját elvű alakulása, és egy szűklátókörűen kitalált, újonnan megfogalmazott andragógiafogalom és annak a tartalma kezdett el munkálkodni, amely ma is fönnáll, és mérhetetlen károkat okoz.

A környező országokban, így a volt szocialista országokban is a szerves fejlődés menetét látjuk. Nyugat-Európában természetesen nem volt akadálya ennek a szerves fejlődésnek. A környező szocialista országok andragógiai felfogása, az andragógiai képzőrendszerek kiépítése, azok tartalmának meghatározása már megelőzi a miénket. Konferenciák sorát rendezik, találkoznak egymással és erősítik egymást, a mi szakembereinknek pedig mintha nem is lenne tudomása róla, hogy az országhatáron kívül létezik egy másik világ, ahol ilyen folyamatok zajlanak. Mondhatni, elmegy mellettünk a világ. Már a volt szocialista országokhoz képest is körülbelül hat–nyolc éve kimaradtunk ezekből a folyamatokból. Korábban, úgy vélem, lépést tartottunk, de mára egyre nagyobb közöttünk a távolság.

TIBORI: Oka-e ennek a lemaradásnak esetleg az a fajta nyelvi hátrány, amelyet az angol nyelv előretörése és az angolszász andragógiai irodalom bekerülése jelent, szemben a német, dán, norvég felnőttképzési, felnőttnevelési szisztémával?

SÁRI: Az angol tudományos fogalomrendszer bekerülése némileg színesítette, de nem zilálta szét a fogalomrendszerünket. Érdemes arra gondolni, hogyan mondja a német, hogy „közművelődés”, és hogy fejezi ki az angol. Nem ismerik ezt a szót, mi fordítjuk le idegen nyelvre, eléggé önkényesen. Miként mondja a „felnőttnevelés” szót (illetve az ennek megfelelő fogalmat) a német, és hogy az angol? *Erwachsenenbildung*, *Adult Education*.

Az angoltól magyarra fordítás akár tükörfordítás is lehet, fogalmaink azonosak, a német felnőttnevelési intézmények „felnőttképzést” mondanak, de ezen a felnőtt

sokoldalú fejlesztését értik, tehát a nevelést, ám a német szakirodalomban a mi szakszavunknak nincs gyakorlata (Erwachsenenerziehung). A német nyelv előretörését az andragógia területén a XX. század hatvanas éveig érzékeljük, ami együtt járt a német szakirodalom és fogalmi rendszer előretörésével is. Mára az angol nyelv és az angol fogalomhasználat olyannyira megerősödött az andragógiában, hogy a német csak a szélesebben értelmezett Közép-Európában versenyképes az angollal szemben. Én már elég öreg vagyok ahhoz, hogy főntről és kicsit távolról szemléljem ezt a folyamatot, de ahhoz nem vagyok elég öreg, hogy ne gondolnám végig, mi lesz a gyermekemmel és az unokámmal. Szerintem a német nyelv defenzívában marad, a konferenciák nyelve egyre inkább az angol, még a németek által szervezett konferenciákon is már csak a második szaknyelv a német.

TIBORI: *Lehetséges, hogy az oktatói kar kontraszelekciójának is szerepe van az andragógia tudományának itthoni megrekedtségében?*

SÁRI: Is-is. Ha azt nézem, hogy a felsőoktatásban oktató szakemberek milyen módon kerültek a helyükre, akkor mindenképpen beszélhetünk kontraszelekcióról. Már a mai középkorú oktatóknak sem kellett mindig végigjárniuk azt a ranglétrát, amely valahol az egyetemi padokban kezdődik, és különféle minősítéseken át eljut a professzori székig. A mai képzésben épp azért, mert olyan sokoldalúan próbálják körbejárni a témát, nagyon sokan vannak olyanok, akik nem andragógusok és nem andragógiai területéről érkeztek. Biztos, hogy a filozófusnak is vannak gondolatai a felnőtt emberről, de azt az ismeretanyagot, amelynek elsajátításához az andragógiaképzésben öt évre van szükség, csak úgy mellékesen nagyon kevesen képesek pótolni. De az is előfordul, hogy mérnökemberek, volt politikusok kerülnek a képzésbe, akiknek egészen másféle végzettsége, képzettsége van, és a maguk nézőpontja szerint, andragógiai, neveléstudományi alapképzettségek nélkül tanítanak. Véleményem szerint még az sem elég, ha valaki doktori fokozatot szerez a neveléstudomány területén, de azt megelőzően más területen ténykedett. Biztos, hogy teljes egészében át kell látni a felnőttképzés történetét, a felnőttképzés rendszereit, az egyes korszakok céljait, értékrendjeit, a változásokat, mitől hova jutnak el, miből hová érkeznek. Ezeket mint törvényszerűségeket felismerve kell keresni a hasonlóságokat, tökéletesen kell ismerni az andragógia munkamódszereit. Úgy látom, ez a szakmatörténeti-módszertani aspektus a felsőoktatás legtöbb képzéséből hiányzik. Valami általános módszertant, még ez is jó, ha valami általános módszertant biztosítanak, és akiket kiképeznek, azok hamarosan újra beállnak majd a képzésbe, így a kontraszelektált oktatók közé már olyanok kerülnek majd, akik még kevesebb igazi szaktudományos tartalmat birtokolnak.

Mindez összefügg azzal is, hogy az andragógia sokáig nem volt úgynevezett bevett tudomány, az Akadémia nem ismerte el. Most se állítom, hogy az Akadémia teljesen elfogadja, de most azért hallgatólagosan bele kell egyeznie, hogy ez a tudományterület létezik. Amikor a kilencvenes években a felnőttképzésre helyezték a hangsúlyt – úgy vélték, hogy a szakmai képzéssel fantasztikus módon meg le-

het növelni a szakmai produktivitást, és igen hamar a jóléti társadalomba fogunk érkezni –, nos, ez a fajta gondolkodásmód nem volt a helyén. Ma már látható, hogy a szakmai teljesítmények nem növekedtek, a GDP értékei csökkentek, stagnáltak vagy csak egy picikét növekednek. Emlékezzünk rá: a 2000-ben kidolgozott Lisszaboni Stratégia azt tűzte ki célul, hogy közös irányvonalat követő gazdaságpolitikával 2010-re Európa a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb, tudásalapú társadalma lesz, fenntartható gazdasági növekedéssel. Nem akarok közgazdasági fejtegetésekbe bonyolódni, de látható, hogy Európa gazdasága mára visszaesett, Magyarország pedig különösen nem nevezhető rózsásnak a helyzet.

De visszatérnék az andragógiához. Nevezetesen ahhoz, hogy a mai andragógiai oktatók kompetenciái sem felelnek meg az andragógiai képzés céljának. És ezen is változtatni kellene, de nem úgy, ahogy itt nálunk, Magyarországon történt, hogy a fűnyíró elindult és mindent le kell tarolni, minden jó és rossz képzőhelyet meg kell szüntetni.

TIBORI: Melyek azok a kompetenciák, amelyeket – a politikai hatásoktól és egyéb, a felsőoktatást érintő intézkedésektől függetlenül – lényegének tartasz?

SÁRI: Az andragógus biztos, hogy tökéletességre törekvő ember, de önmagáról nem hiszi azt, hogy tökéletes. Úgy képzelem, hogy aki az egyetemen oktat, annak először is mély gyakorlati, szakmai ismerettel kell rendelkeznie, amely történeti, szociológiai beágyazódást kap. Ez a két terület az, ez a két segédtudomány, amely nélkül ezt a területet képtelenség oktatni, mert az egy szupertudományos teljesítmény, amit ilyenkor az oktatónak produkálni kell. Ez azt jelenti, hogy multidiszciplinárisan kell gondolkodni, és úgy megközelíteni minden kérdést. Nyilván sok tudománhoz nem fogunk érteni, van más, mások más tudománhoz fognak érteni, azokat a területeket erősítik, de az, hogy a szociológia és a történettudomány mindenképpen kell – ez biztos. Van még egy tudományterület, a pszichológia, amelyre viszont azért van szükség, hogy magát a módszertani eljárások rendszerét alakítsa ki az oktató. Lehet, hogy a szociálpszichológiát is interdiszciplinának kéne már mondani. Magának a társadalom ismeretének birtoklása nélkül, meg a felnőttképzés hálózatainak ismerete nélkül, a felnőttképzés történetének, szabályainak megismerése nélkül nem lehet odaállni a katedrára. Viszont az is igaz, hogy ennél több kell. Mert aki kiáll oda, annak egyfajta szónoki képességgel kell rendelkeznie. Kell, hogy olyan szókincse és olyan gondolkodási képessége legyen, amellyel képes megfogni a hallgatóságot. Az előadó, akár egy matematikus vagy fizikus, tudjon *bizonyítani* – és itt megint a felszínre kerülnek a segédtudományok, a logika többek között, amit már régen nem tanítanak az egyetemeken, főiskolákon sem a leendő tanároknak. A filozófiát is említhetnénk. De sorolhatnánk az általánosabb emberi kompetenciákat is: őszinteség, humanitás, határozott, jövőre irányuló értékrendszer, ebben különösen az etikai mozzanatok, a harcosság, küzdőképesség, kitartás, időérzék, empátia, részvétel, megújulási képesség, a másság elfogadásának képessége stb. Sokoldalúan kell látnia a dolgokat. Mások esetleg másképp látják: van-e toleranciája

ahhoz, hogy elfogadja azokat a másságokat, amelyeket más tudósok hoznak, és nem törekszik kizárólagosságra, mert ez is egy probléma, hogy egyetlen tudomány létezik, az én tudományom. És természetesen nem lehet elkerülni a magánélet határozott, tiszta, rendezett voltát, amelybe természetesen belefér minden olyan változás, ami magyarázható és értelmezhető.

TIBORI: *Nagyon is megszívlelendő dolgokat mondtál. Nem gondolod, hogy az andragógiában eddig felhalmozott tudásanyag megőrzésére, kutatására, a tudomány művelésére egy központi tudományos intézetet kellene alapítani?*

SÁRI: Az andragógiának voltak és vannak tudományos intézetei, de az adott pillanatban nincsenek a felnőttnevelést/andragógiát tudományos és igazgatási funkciókban egyaránt szolgálni képes szervezetei. Egy intézet létrehozása olyan optimális helyzetet feltételez, amelyben a politikai és szakmai tudatosság a gazdaság lehetőségeivel társul. Ez a világ, amelyben most élünk, nem kívánja azokat a tudásokat összegyűjteni, amelyek a különféle képzőhelyeken, különféle kutatóhelyeken fölhalmozódtak. Az andragógia, a felnőttnevelés tudománya óriási tudásanyagot gyűjtött össze, és ez most is itt van, és az andragógia művelői is jelen vannak – és egy hatalmas tudásmennyiség birtokában a magyar tudóstársadalom egy sávját képviselik. Ennek a szakterületnek is van önfejlődése, ha támogatottsága nincs is, mert ezek az emberek többségükben értékeket teremtettek, még akkor is, ha esetleg híján vannak bizonyos kompetenciáknak. Egyre terjedelmesebb tudásanyag létezik, amelynek artikulálásához, megjelentetéséhez nincs is elég fórumunk. Ezért kellene egy tudományos intézetet létrehozni, ahol nem csupán a tudásanyagot politikai aspektusból rendszerezni tudó, hanem a tudományos folyamatokat valóban értő, és ahogy mondtam, artikulálni, fölhalmozni, kiadni, közvetíteni képes emberek lennének.

Tanulságos volt, amikor Durkó át akarta adni a hagyatékát valamilyen intézménynek. Nem volt helye, végül egy része a Magyar Művelődési Intézetbe, a MAMI-ba került, nagyobb része a lakásán maradt. Hová kerül vajon a megszűnt közművelődési/andragógiai képzések tudásanyaga? Leselejtezük és a MÉH-ben köt ki? A kor eljárt felettünk is: hová adhatom le tematikusan és szisztematikusan gyűjtött magánkönyvtáramat, a saját írásaimat nyomtatva és elektronikusan? Aggódom, hogy mi lesz Maróti Andor barátom gyűjteményével, T. Kiss Tamás gazdag könyvtárával, kézírataival. Hová kerül Rubovszky Kálmán szakmai anyaga? Soós Pálnak még sikerült emlékszobát – egy kutatószobát – kialakítani rektorhelyettes koromban Baján, a főiskolán, de meddig tűri egy vízügyi főiskola a neveléstudomány képviselőjét a falai között?

Gazdagabb országok gondolnak erre, talán ezért is gazdagok. Hengegek, de ide illik a példa. Az International Adult and Continuing Education Hall of Fame az Oklahomai Egyetemen gyűjti össze a világ kiemelkedő andragógusainak szakirodalmát, s helyezi el arcképüket a múzeumában. 2014-ben négy kollégát – egy angolt, egy ausztrált, Maróti Andort és engem – választottak be a Hall of Fame tagjai

közé, noha mi még élünk, s 2014. április 29-én Iaşiban, az Alexandru Ioan Cuza Egyetemen rendezett világkonferencián adják át a kitüntetések.

A lényeg az, hogy az adott pillanatban hatalmas ismeretanyag van feldolgozatlanul, amit mindenképpen meg kéne menteni. Ez a mai korunk viszont nem ilyen. Most úgy tűnik, éppen ellenkező a tendencia. A kilencvenes évektől kialakított és politikai hatalommal átvitt andragógiai képzőrendszerek dominanciája után éppen az ellenkező véglet következett be. Mintha az andragógiára, a neveléstudományra szocialista vagy kommunista bélyegzőt tettek volna. Egyetlenegy helyen, Pécsen emelték karrá, politikai nyomásra és indokokkal az andragógiát, de azért nem lehet egy teljes andragógiai rendszert büntetni, mert a többi helyen nem volt ilyen virulens, ilyen betegesen nagyra tárgított a képzés. Most a következmény az, hogy az andragógusok megbélyegezettek, és voltaképpen néhány egyetemre szorították vissza a képzést. Ennél tágabb körre van szükség, de nem olyan hatalmas, kiterjedt képzésekre, mint ami korábban volt. Azt nem lenne szabad követni.

TIBORI: Van-e létjogosultsága, hogy a régit meghaladva, megújítva, ismét előtérbe kerülhessen az önnevelés és az önművelés programja?

SÁRI: Ha megnézzük a mai társadalom szerkezetét, és megnézzük, mi jellemzi a társadalom műveltségét – volt rá kísérlet, hogy fölmérjék, többek között az ezredfordulón is (a Vitányi-féle fölmérésre gondolok) –, akkor az látszik, hogy a rendszerváltás után egy ideig mintha erősödött volna ez a lehetőség, utána viszont folyamatosan elkezdett romlani. Ezt én a globalizációval hozom összefüggésbe, amely Magyarországra is igen sok nemkívánatos jelenséget behozott. Amikor ezt a kérdést hallom, fölrémlelek előttem a plázavilág fiataljai, akik a közösségüket ott élik meg, nagyon gyakran egymástól izoláltan, ám nekik pontosan elegendő az, hogy egy virtuális azonosságot, egyenlőséget feltételezzenek. Bemegyek a plázába, van a zsebemben ötezer forint, gazdag vagyok.

Van egy kis történetem. Az olimpiát nagyon sokan a pécsi plázában nézték. Én is leültem, míg vásárolt a családom, és a következőt láttam. Ott ismerkedett meg egy fiú és egy lány. Mind a kettő topisan volt öltözködve, de jól néztek ki, mutatók voltak együtt. Beszélgettek, látszott, hogy nagyon vonzódnak egymáshoz. Mivel a mérkőzés, vagy valamilyen esemény sokáig tartott, sokáig ültem ott, és láttam, milyen élénk csevejben voltak, láttam, hogy telefonszámot cseréltek, és hogy ebből valami lesz. Amikor az anyóim bevásároltak, mentünk kifelé a plázából, ismét találkoztunk velük. A kapunál parkolt az autónk, kilépve hallottam még, hogy a fiatalember azt mondta: „menjünk a buszhoz”. „Nem, én itt állok” – felelte a lány és egy szép luxusautóhoz indult. Ahogy közeledett az autóhoz, a fiú arcán láttam, hogy szürkül el előtte a világ, hogy válik reménytelenné és hogy zuhan magába, mert tudta, hogy ha telefonoznak is, ebből soha semmi nem lesz, olyan nagy különbség van közöttük, az egyenlőség csak a plázában volt érvényes. Ők nem lesznek önnevelők, ők a konzumkultúra igénytelen fogyasztói. És ez csak az egyik réteg.

Azt látom, hogy az oktatás maga nemhogy javulna, hanem egyre rosszabbá válik. Ez a közoktatást is érinti, lefelé csúszunk. Ezt a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok egyértelműen mutatják. A hetvenes években, amikor bizonyos tantárgyakból világszinten álltunk, mindig az volt a kérdés, első, másodikok vagy harmadikok leszünk-e. Ma már nincsenek ilyenfajta összehasonlíthatóságok. A középmezőnybe csúsztunk vissza, a fejlődő országok felső szintjén, és a fejlett országok alsó régióiban vagyunk.

Hogy gondolhatjuk, hogy ebből a muníciónál, ebből a tudásanyagból, ilyen emberekből lehet nagyon gyorsan, felnőttnevelés nélkül önmagukat tudatosan nevelni, képezni tudó személyiségeket kialakítani? A felnőttnevelés nélkül, komoly, az egész országra kiterjedő hálózat nélkül eredményeket elérni aligha lehet. Mondhatjuk: legyen szakmád, érts hozzá jól, legyen magyar identitásod, amely nem külsőségekben jelenik meg, hanem a nemzeti értékek ismeretében, tiszteletében, elfogadásában, beépítésében és továbbfejlesztésében – ezt kellene fölállalni, s ez már nevelés-önnevelés kérdése. Azt kellene látni a mai és a jövőbeni magyar kormányzatnak is, hogy a felnőttképzés nem a következő évben megtérülő beruházás, hanem távlati beruházás. Amit ma befektetünk a gyerekekbe, az a serdülőben majd öt év múlva jelenik meg, az ifjú felnőttben tizenöt év múlva, a felnőtt emberben pedig huszonöt év múlva. Vagyis minimum huszonöt éves beruházás, és ha most hiátusok vannak, annak a generációnak, amelyik majd huszonöt év múlva megjelenik, semmi ilyen affinitása nem lesz, hogy magyar vagyok, meg hogy dolgozni kell, meg hogyan kell hozzáállni a munkához – hanem a pénzszerezés legkönnyebb módját fogja keresni, teljesen mindegy neki, hol él, ahol a pénz, ott az én hazám. Tehát a globalizáció szelleme teljesen magával ragadja őket. Nem akarom én ennek a folyamatnak minden mozzanatát felsorolni, én csak egy gondolat menetén mentem végig. Persze, hogy látok pozitív példákat is, de azok nem tömegesek. Tudatos, tervszerű nemzettudat építése hiányt érzem.

TIBORI: Ezek szerint e negatív társadalmi jelenségek akadályozzák meg, hogy az andragógia, a felnőttoktatás, a felnőttnevelés, önművelés, önnevelés segítő tevékenysége megvalósuljon?

SÁRI: Az önneveléshez való eljutás egyre inkább luxus lesz. Aki jól kiképződik, megvan a tudásháttere, és van is ideje rá, hogy önmaga fejlesztési programján gondolkodjon, biztosan talál olyan közeget, amelyben együtt lehet cselekedni, ahol valakik révén csiszolja magát. Ők el fognak jutni az önnevelésig. Nem állítom, hogy mindenki, de az előző időszakban, valamikor a nyolcvanas-kilencvenes években sokkal jobb feltételei voltak az önnevelési képesség kialakulásának. Nem azért, mert szocializmus volt, hanem mert volt intézményrendszer, amelyben az alapokat megkapta a fiatal, és célszerű nevelés segítette, hogy az önnevelés igénye egyre inkább megformálódjon benne.

Emlékezzünk rá, hogy a rendszerváltás idején milyen öntevékenység létezett Magyarországon, milyen szép, tiszta gondolatok, tiszta szándékok születtek, és aztán

ez a Kádár-rendszerben felnőtt generáció mintha eltűnt volna, meghalt, visszavonult a politikától, isten tudja, mi lett velük, de az újabb és újabb generációkban már nem működik ez az igény. Ennek okát abban látom – leegyszerűsítsem a dologot –, hogy a közművelődés lehetőségei beszűkültek. Az intézményi háttér minden településen kisebb, a pénz is kevesebb. A szakemberek tudása is gyérebb, a települési művelődés szervezésében teljesen idegen szakmaiság is helyet kap. Sok elhivatott és valóban a szakmájának élő, a kultúráért szinte papi elhivatottsággal tenni akaró ember van ma is. Természetesen felbecsülni nem tudnám, hányan vannak. De biztos, hogy nagyon sokan. Az eszköztár hiányzik, a megbecsültség és a pénz azonban hiányzik mögülük. Így azok az emberek, akik elvileg eljuthattak volna oda, hogy műveltségüket önszántukból gyarapítsák, nem ezt teszik, hanem a tömegkommunikáció – mondjuk így – mindennapi készletén élnek. Gügye vagy nyugatról behozott úgynevezett könnyű műsorok vagy szappanoperák özöne adja a táplálékot, és ez akkora kultúrszenny-mennyiség, amivel nehéz megbirkózni. Sokan ezen a színvonalatlan kultúrán nőnek föl, amely nem tanítja meg őket gondolkodni, egy virtuális világban élnek. Ez a giccs. A giccsnek az a legfontosabb sajátossága, hogy a legkönnyebben megérthető, álgazságot mond, és a problémák megoldására hamis válaszokat ad. Az egész szórakoztató magyarországi tévé-arzenál – tisztelet a kivételnek – ezt teszi. Egyrészt elhülyíti, másrészt manipulálja a társadalmat.

TIBORI: És a családi szocializáció? Eltűnt volna az értékmegőrző családok áthagyományozó szerepe is?

SÁRI: Igen. A családi szocializációnál lehetne kezdeni, ahol a szocializmus idején kialakult kettős értékrendszer már jelzi a föllazulást. A rendszerváltás után megszületett plurális értékrendek mibenlétét az emberek egyszerűen föl sem ismerik, nem csoda, hogy tévelyegnek közöttük. A konzervatív nemzeti, a liberális, a szélsőséges radikális, a baloldali nemzeti stb. értékrendek még a választások idején sem képeznek markáns blokkokat, csak kisebb csoportok számára adnak rendezőelveket. Pénz, hatalom, érvényesülés, pénz, hatalom, érvényesülés – körülbelül ez a három fogalom, amely köré az emberek aktivitása csoportosul.

Miként is jellemezhető hát az a társadalom, amelyben élünk? Tudom, mondanak olyanokat, hogy ez forró társadalom, a számítástechnika világa, információs társadalom, a hálózat társadalma stb. De én magamnak úgy fogalmaztam meg még debreceni tanárságom idején, ez egy feudálszocialista turbókapitalizmus. Akaratlanul is egy ilyen fogalom kialakítója lettem. De hogy jelenhet meg ez a fogalom egy egyetemen oktató értelmiségi agyában?

Találkozom a debreceni nagyállomáson egy olyan oktatóval, aki a főnököm volt, mondhatni, egy főiskola második számú embere. Nagyon megörült nekem, a nyakamba borult, hogy jöjjünk már össze. Nem nagyon kedveltük ugyan egymást, de én is örültem neki, ezer éve találkoztunk. Figyelj, mondja nekem, én azért haladtam a korral. Van egy varrócégem, nők dolgoznak benne, de iszonyú sok baja van az ilyen kistőkésnek, mint én vagyok. Ezek a nők felcsináltatják magukat, mire

kiképezem őket, már mennek is el, nagy a fluktuáció. Sajnos, most nem érek rá, megyek a Nagytemplomba, énekelek a kórusban, de gyere el hozzám, iszunk a boromból, kiváló boraim vannak, és megnézünk egy jó pornófilmet.

Elképedtem. Hogy ennyi váltás három perc alatt kijön egy emberből, aki valaha az MSZMP tagja volt, baloldali. Most egyszerre tőkésként jelenik meg és a birtoklás feudális értékrendjére utal, ugyanakkor a református kórusban énekel – a polgári, vallásos értékrend is megérinti –, a pornót hová is kellene sorolni? A hedonizmussal együtt ez egy olyan hatalmas paletta, amittől az ember feje szétpattan, és azt mondja, nem tudom követni.

TIBORI: Makacsul visszatérnék arra a kérdésre, hogy miközben a hetvenes évektől nagyon markánsan önálló diszciplinává válhatott az andragógia, és természetesen megjelentek az intézményrendszerei is, mi lehet az oka – túl a fent elmondottakon és azon, hogy közben képződtek andragógusok –, mi lehet az oka, hogy jelenleg nincsenek erős bázisai a diszciplína továbbművelésének?

SÁRI: Az andragógusok közel fele, akik diplomát kaptak, nemigen voltak alkalmasak rá, hogy a megfelelő a háttér-intézményrendszert akár kiépítsék, akár működtessék. Azt tudjuk, hogy a létszámnövekedéssel jelentős színvonalcsökkenés járt, és nagyon sokan jutottak diplomához, akiknek nem kellett volna diplomát adni. De nagyon sok egyesület, népfőiskola, kulturális alapítvány, társadalmi szervezet született, amelyben az andragógusok mégis ott vannak. Nem olyan borús a kép, mint első pillanatban gondolja az ember, de ezek az andragógusok mintegy „inkognitóban” dolgoznak, nem deklarálják a jelenlétüket és nem mondják ki, hogy mi formálni, nevelni akarjuk az embereket, ám a maguk belső köreit, illetve a környezetüket biztos, hogy valamiképpen formálják. Én is vezettem ilyen intézményeket, és tudom, hogy minden ilyen szervezetnek van valami küldetése. Erősebb, gyengébb, eredményesebb vagy kevésbé az. Ha kivonnák őket, mármint az andragógusokat a magyar felnőttoktatás rendszeréből, az óriási hiba lenne. Ezek a szervezetek viszont nem kapnak állami támogatást, egyértelműen látható, hogy a civil társadalom szövetébe épültek be. Támogatottság hiányában a hatékonyságuk sem erős. De a felnőttoktatás formális rendszereit azért kialakítják, van felnőttoktatási törvény, olyan, amilyen, nyilván hibái is vannak, de legalább van valami. Más törvények is megfogalmazzák a felnőttoktatás szerepkörét, részfeladatait. Ezek pozitívak. De a lokális szintű felnőttképzés intézményesült lehetőségei hiányoznak. A civil társadalom széles hálóját támogatottság hiányában nem eléggé hatékony. Nézzünk ismét egy példát.

Van egy informális szervezetünk Pécsváradon, a Tudásvárad, amelyik úgy működik, hogy a településről tizenketten–tizenötven – vállalkozó, orvos, tanárember, politikus és ékszerész stb. – összeülünk, s különböző minőségi, vonzó programokat kezdeményezünk, hogy felrázzuk, aktivizáljuk az alvó lakosokat. Összelökdjük a pénzt egyes alkalmakkor, ki mennyit tud, és akkor ebből próbáljuk megszervezni a következő programot. A rendezvényeinkre nagyon sok felnőtt ember jön, de érdekes, nem az új generáció, hanem a középkorúak és az idősebbek szoktak eljönni.

Sokan vitaképesek, megszólalnak és beszélnek. Most legutóbb például a mostani választásnál induló pártok ideológiáit vizsgáltuk, nem azt, hogy melyik párt mit ígér. Erre az alkalomra összejön ötven ember, és vitatkozik. Ez a fajta magatartás azonban egyre kevésbé lesz jelen, mert az emberek elidegenednek a politikától, magától a társadalomtól, a munkától is, és ez szervesen összefügg azzal, hogy nincs a háttérben lokálisan, emberközeli, közvetlenül közösségformáló intézmény, amelyik teret adna, kezdeményezne, amelyik felhívna a figyelmet „közös dolgainkra”.

TIBORI: Több felsőoktatási intézményben szereztél oktatói, illetve vezetői tapasztalatot életed során. De csak egy esetben említetted, hogy tudományos iskola is volt az intézményen belül, magának az andragógiának a környezetében, és ez Durkó nevéhez fűződött. A debreceni egyetemen Durkó olyan tudományos műhelyt, iskolát alakított ki, amely az oktatók számára az önművelés fontos eszköze volt. Hogyan értékeled ezt az iskolát?

SÁRI: Valóban, a Durkó-iskolához mérhető andragógiai iskola egy-kettő volt az országban. A Durkó-féle iskolának nagyon mély történeti gyökerei vannak. Nem akarok messzebb menni, csak a reformáció koráig, és nagyon röviden. A református ember, a kálvinista ember nem szükségszerűen használja a templomot vallási élményei keresésekor, és nem szükségszerűen „használja” a papságot. A reformátusok szerint Isten mindenütt jelen van, a templom nem az Isten háza, mint a katolikusoknál, hanem a gyülekezet helye, és ahhoz, hogy valaki találkozzon az Úrral, az ígét kell olvasni, elővenni a Bibliát. Innen eredt az, hogy meg kell tanulni olvasni, meg kell tanulni számolni és meg kell tanulni gondolkodni. A Bibliát nemcsak olvasni, értelmezni is kell maguknak – mondta a XVII. században „az iskolák fölöttébb szükséges voltáról” értekező Apáczai Csere János. A reformáció megteremtette az iskolarendszert, a műveltség terjesztője lett, hogy a hívek maguk is megértsék tanítását, és ez bizony nagyon emberformálónak tudott válni. Tulajdonképpen minden, ami a templomban történt, az emberformálást célozta, s így volt ez a katolikusoknál is. A fejlett iskolarendszer, amely már a nőkre is vonatkozott, elérte, hogy az emberek önmaguk is megélik, az olvasáson és a gondolkodáson keresztül maguk is elérik azt a bizonyos találkozást a transzcendenssel. Ezzel együtt persze más ismereteket is megszereztek. Ez az olvasáshoz és gondolkodáshoz való viszony formálta meg a Tiszántúlt, a Felvidék és Erdély nagy részének a társadalmát; nem véletlen, hogy éppen ebben a körben találjuk azokat a középiskolákat, amelyek nagyon nagy hatásúak voltak, azokat főiskolákat és egyetemeket, ahol nagy hírű professzorok tanítottak, és iskolákat voltak képesek alakítani. A debreceni vagy a sárospataki kollégium, a nagyenyedi vagy a kolozsvári kollégium és filiái a tanításnak ezt a módozatát, a tanítás ezen tartalmait vitték tovább.

A reformátusok nyíltan is kimondják, hogy a református tanítás nem maradhat a templomban: ennek a tanításnak mindennapi gyakorlattá kell válni, beépül az életbe. Te mint szociológus pontosan tudod, hogy a gyerekek a szocializációs folya-

matban ezeket a mintákat, magatartásformákat, értékeket tanulják el. Megtanulják, hogyan gondolkozzanak önállóan. A reformátusság egészen másfajta magatartást, emberhez való viszonyt, munkához való viszonyt, értékekhez való viszonyt alakít ki, mint a katolikus vallás. Én ezt jól érzékelttem, mikor átkerültem ide, Pécsre, hiszen korábban más közegben nem fürödtem meg, ötven évig a Hajdúságban éltem. T. Kiss Tamás például több helyen dolgozott, nem érzékelhette ezt ilyen tisztán. De a debreceni közeg – bármennyire is mondtam bíráló szavakat rá, hogy szegénynek kell lenni, visszafogottnak, hogy kell kinéznie egy tanárnak stb. – olyan közeg volt, amely ha befogadott, akkor foggal-körömmel védett és harcolt érted. A befogadás ténye az „azonosítást” jelentette: olyan vagy, mint én, velem együtt gondolkodó, egyformán gondolkodunk, a közösségben gondolkodunk. Onnan nagyon nehezen lehet kiszakadni. A pécsi, döntően katolikus közösség a katolikus értékrend mentén könnyen befogad, de könnyen el is enged. Nagy különbség!

Innen eredt, hogy a debreceni képzőrendszer egy vallás értékrendjét tette alapjául, amelyet ma sem tud letagadni az egyetem, amely egy református környezetbe, a kálvinista Rómába ágyazódik, és cipeli magával, észre sem veszi, oly könnyedén cipeli magával azokat a szabályokat, értékrendeket, amelyeket ez a vallás diktált, amelyben szocializálódtunk. Amiről itt beszéltünk, a kapitalizmus szelleme. Max Weber...

TIBORI: *És Vilfredo Pareto, a hatalom...*

SÁRI: Igen, igen. Tehát Max Weber írása – A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme – tökéletes bizonyosságot ad mindarról, ami itt, ebben a környezetben történt. Ez az iskola valóban úgy formálódhatott meg, hogy a két világháború közötti értelmiség kiemelkedő nagyságai – döntően nem katolikusok, hanem reformátusok – a református tradíciójú iskolában hozták létre a maguk szellemiségének megfelelő felnőttnevelési programot, ami, mondhatni, voltaképpen a keresztyén alapelveket tartalmazta, és ezt modernizálták. Képesek voltak hozzáigazítani a XX. század közepének új kihívásaihoz, mert ez is lényeges dolog. A háború után, pontosabban még 1944-ben az első kormány Debrecenben jött létre – amiben persze közrejátszott az is, hogy Debrecen közelebb esik kelethez –, Budapesten még javában dörögtek a fegyverek, de itt már Ideiglenes Nemzetgyűlés volt. Ez a debreceni kormány, illetve az Ideiglenes Nemzetgyűlés határozta meg a jövőendő nemzetnevelés tartalmát. Többek között a reformátusok, a református egyház kapta meg azt a feladatot – Vaskó József kandidaturájának az anyagában olvastam, hogyan kapták meg, tehát dokumentumok támasztják alá –, hogy alakítsák ki a felnőttek oktatásának iskolai rendszerét meg a fiatal felnőttek kollégiumi rendszerét. Ebben a pártok megegyeztek, és az első kísérleti terep Debrecen, a Tiszántúl volt, tehát döntően református vidék, amely a református értékrend szerint működött. Amikor a Magyar Dolgozók Pártja „munkálkodásának” vége lett, és a Magyar Szocialista Munkáspárt került hatalomra, igen, keresték a megoldást a felnőttek nevelésére is. A kultúrházak, könyvtárak kialakítása belefért az új szocialista koncepcióba, de megoldást kellett keresni arra is, ho-

gyan tudják majd a tudományos alapú felnőttnevelési ismeretekkel nem rendelkező kommunisták az új intézményeket tartalommal is megtölteni. Mi a legalkalmasabb? A Maróti-féle liberális európaiság irányába nyitottabb elmélet a jobb, vagy pedig egy zártabb, talán Kelet-Európát inkább elfogadó, és a szovjet mértékeket jobban alkalmazni tudó, jobban tolerálható református vallás és értékrend mentén dolgozni? A katolikus egyház egyébként veszélyesebb volt a pártra „hadihajó-magatartása” és híveinek nagyobb tömege miatt, azt nem választották partnernek. Mennyire nem tudatos, mennyire tudatos volt az MSZMP döntése, e kérdés kutatása még várat magára, de az tény, hogy az 1957 utáni felnőttnevelési és közművelődési koncepció Debrecenből indult el. Ezt a református indíttatású rendszert színezik át, festik át, és teszik egy ország felnőttnevelésének alapjává. Nem új dolog. Kína Kommunista Pártjának programjában meg alapszabályában is számos taoista és konfuciánus elem található. Nálunk is az történt, hogy a reformált egyház felnőttnevelési koncepciója vált érvényessé az egész országban – átszínezve, „baloldarasítva” persze. Így hozták létre azokat a hálózatokat, amelyek révén hatni lehet az emberekre. És lehetett is hatni. És ez nem volt agymosás. A dolognak két oldala van. Az egyik az indoktrináció, hogy az ideológiát bevitték a kultúra területére, amely az ideológiai rendezőelvek szerint működött. A másik viszont az, hogy az emberek elkezdtek művelődni. Nem foglalkoztak ők az ideológiákkal, hanem egyszerűen festeni akartak, vagy jobban akartak énekelni, táncolni akartak, és így tovább – az aktivitásuk tört elő. Millió olyan dologban, ami tisztán meg tudott jelenni az öntevékenység szintjén. Modellezni akart, jobban akart érteni a számítógéphez. Amikor a művelődő öntevékenyen dolgozott egy-egy csoportban, az ideológiák csak úgy ellebegtek, a tevékenység igazi tartalma adta a cselekvés örömet.

A hetvenes évek elejétől kezdődően, amikor a kemény kádárizmus megszűnt, s már viszonylag szabadon lehetett lélegezni, könnyebben, jobban el lehetett jutni az önmegvalósításhoz. Ez egy olyan lehetőséget kínált az embernek a kulturális hálózatokban, amire nem gondolt a szocialista vezetés se. Kisebb mértékben megmaradt az ideológiai indoktrináció is, de sokkal nagyobb értéke volt annak, hogy az emberek öntevékenyen kezdtek dolgozni a művelődési intézményben, fölfedezték a szabadság ízét az alkotásban (amiről beszéltem: „Legyen ön is házigazda”), kibontakoztak és közösségi aspektusú művelődést folytattak. Mára sajnos ezek a közösségek kiürültek, hiányoznak, eltűntek a hagyományos közösségek is, a virtuális világ közösségei tűnnek elő.

TIBORI: A protestáns etika puritanizmusához és haszonelvűségéhez erős világi hivatástudat társul – hangsúlyozza könyvében Weber. Vajon ez a hivatástudat közrejátszott-e abban, hogy épp Debrecenben indulhatott meg elsőnek ez a képzés?

SÁRI: Feltétlenül. Az említett kis könyvecskében Weber azt is leírja, hogy a protestáns felfogás szerint az a pénz, amely csak fölhalmozódik és nem működik, és nem válik az emberi élet jobbításának eszközévé, az bűnös pénz, rossz pénz. Áttételesen: minden érték, ami felhalmozódik, részben önmagam részére, részben pedig a kö-

zösség számára kamatoztatható. Mikor eltűnnek a hagyományos közösségek, a kar-nyújtásnyira lévő kapcsolatok, és már csak virtuális közösségek léteznek, könnyen elveszhet a magyarság közösségi identitása, elvész a kapcsolat az „épp itt vagyok” terével, és a valóságos teret és időt – képletesen – a világháló tartománya váltja fel. A világháló javára kell azonban írni, hogy a világon szórványban vagy szigetként élő magyar közösségeket képes összekötni az anyanemzettel.

A csoport együtt-tevékenységének az élménye tűnik el, és az egyén – mondjuk – a pláza-közösségben vagy valami alkalmi csoportosulásban olvad föl, ahol otthon érzi magát a hasonlók társaságában, holott valójában senkit sem ismer. És egyenlő-nek érzi magát – mint ahogy a hagyományos csoportban is mindenki azonos jogú csoporttag volt. De abban a csoportban, amelyet közös értékek, emóciók fűznek össze, egészen másfajta az egyenlőség. Ez a csoport ugyanis értékeket termel, gazdagítja a környezetét, a csoporttagok önértéke szüntelenül növekszik a fejlődés/önfejlesztés révén, a pláza-tag minősége nem változik.

TIBORI: Két megjegyzés kívánkozik ide. Az egyik a közösségre vonatkozik, de abszolút kitégítva a társadalom irányába. Marxra utalnék, aki a Feuerbach-tézisekben a közösség fontosságát gazdasági és ideológiai szempontból is elemezve azt fogalmazza meg, hogy az egyén magányos is csak egy adott társadalmon belül lehet. És ezen a ponton kapcsolódna vissza a közösség és a művelődés viszonyához a hetvenes években Debrecenben és régiójában, ahol volt ipari munkásság és agrárnépesség is. Amikor úgy tárgult a tér, hogy az erőket minden irányban a kultúrán keresztül mozgósították. Az egyik oldalon felerősítették az agrártudást és a kertbarát-mozgalom óriási hagyományát, és az ott hangadó olvasóköri jövöltából aztán a konyhakertészet és egyáltalán a kertbarát-mozgalom évtizedeken keresztül nagyon erős maradt. A másik oldalon az ipari munkásság identitását kellett erősíteni a felnőttoktatás, képzés, a szakképzés keretében. Elindítottak egy úgynevezett szocialista brigádmozgalmat. Mi volt a dolog lényege? Nem a szocialista jelző, tehát a hivatalos ideológia, hanem a közös élményszerzés az olvasásban, a színházba járásban, a kiállítások megtekintésében, és ennek az élménynek egy olyan közös feldolgozása, ahol a csoport tagjai, legyen az a főmérnök, iskolaigazgató, esztergályos meg betanított munkásnő vagy Biogal gyógyszergyári előkészítő, mind együtt voltak, és a különböző tudások nyilvánvalóan együttesen generálódhattak egy új tudássá. Itt jön tehát elő az önnevelés és az önművelés egy új aspektusa, ahol értelmet nyert a felnőttképzés és a felnőttnevelés.

SÁRI: Benne éltem a közművelődésben, pontosan ebben a korszakban. Emlékszem, hogy Új Imre volt a mezőgazdasági szövetkezetekből rekrutálódó brigádok felkészítője.

TIBORI: Meg Francz Vilmos.

SÁRI: Igen, mind a ketten élnek még szerencsére. Nemrég találkoztam velük. Ezeket az embereket méltán nevezhetjük jó szakembereknek, mert fölfedezték, nem úgy kell művelődési folyamatokat építeni, hogy az íróasztalnál kitaláljuk a célt, amit

a kötelező ideológia diktál, hanem a régi debreceni szociáldemokrata értékrendhez igazodtak, a második világháború előtt létező, ekkor kialakult öntevékeny szervezetek mintáihoz, formáihoz, a különféle egyszerű művelődési körök mintáit vették át. Persze figyeltek arra is, milyen mintát kínál például Finnország, a finn tanulóköröket Francz Vilmos ültette át magyar talajra. Érkeztek „modernizációk” máshonnan is, a népfőiskola osztrák, dán és finn változatait is megismerhettük Hajdú-Biharban. Mintát adtak az agráriumból azok a körök is, amelyeket a saját, Püspökladány nevezetű településemen felfedeztem: Pepi-(gazda)kör, Pipáskör, Kossuth-kör és ehhez hasonló olvasókörök. A legegyszerűbb emberek között is minden utcában volt egy kör, ahová be lehetett ülni olvasni, beszélgetni, véleményt cserélni, gondolkodni. Ők ezt fedezték föl, ezeket a művelődési formákat építették ki. Az a generáció, amelyik oda járt, ma már hetven-nyolcvan éves – én ifjú népművelő voltam akkor –, de ezt a tudásigényt nyilván áthagyományozták a családjukra, és reméljük, a családi szocializáció révén ma is működik. A református ember különben is nagyon hajlamos a közös disputálásra. Talán ez az oka, hogy ezen a vidéken a művelődési otthonok hálózata ma is erős tudott maradni.

De ahol ezek a fogódzók, hagyományok hiányoznak, nehéz egy új rendszert működőképessé tenni. Annak bizony nagy zseninek kéne lennie, akinek a fejéből csak úgy kipattan a megoldást adó struktúra, amely nem szervesen kapcsolódik a szocializmus végén kialakított folyamatokhoz. A szocializmus nagyon jól észrevet- te, hogyan kell átvenni, átvezetni a két világháború közötti intézményrendszerek tartalmait: úgy, hogy átfestették a formát. Átvezették például a cserkészmozgalom minden elemét: átvette őket az úttörőmozgalom. A művelődési ház, a kultúrotthon szó a két világháború között alakult ki, egyházi és világi intézmények voltak, de használták utána is, és ráfogták, hogy szovjet találmány. Ez egy butaság. Nagyon tudatosan kiépített rendszerek voltak, felnőttképzési központok – ahol nem tudorok olvastak rá az emberekre, hogy légy művelt ember, hanem csak cselekedtették őket, és ők maguk váltak olyanná, amilyenné. Ezt hiányolom most, hogy a szerves fejlődés megszakadt, ehhez kellene visszatérni valamilyen módon, hisz az intézmények falai nem hibásak abban, hogy ott mi folyik. Meg értelmesen, egy új kornak megfelelően kellene adaptálni azokat a folyamatokat, amelyek nagyon sok helyen megvannak még, mert működnek az intézmények. Csak korszerűsíteni kellene őket, figyelembe venni az új eszközök adta lehetőségeket, mert a virtuális világot közvetítő eszközök szerepe az én időszakomhoz mérve is jelentősen megnőtt. A változásokat nem lehet kiiktatni, de ott van egy korszak teljesítménye is, amely így megmaradna, hogy az emberek jobban megértsék azt a világot, amely körülvésszi őket, tudjanak a világban és a társadalomban zajló folyamatokról és eseményekről. Észrevegyék és meg is tudják magyarázni a nehézségeket, gondolkodni tudjanak róla, mire, milyen lehetőségekre lenne szükség, hogy saját életüket, életterületüket formálni tudják. Ez a gondolkodó réteg szűkült be. Sokan azt mondják, azért, mert a világ bonyolultabb lett. De az új világba beleszületettek előtt ennek a világnak ugyanolyan érthetőnek kellene lenni, mint ahogyan az én világomban értették az emberek, akik ma már

hetven és kilencven közötti éveikben járnak. Úgy látom, ez a „világmegértés” nem történik meg. Egész sor tudatlan, ide-oda vetődő emberrel találkozunk, egyre nő a bizonytalanok száma, akik nem tudják elhelyezni magukat ebben a világban.

TIBORI: *Ha jól értem, ezzel azt is mondod, üzened a környezetednek, hogy a lokális térben kell újra és újra megfogalmazni, mire való a kultúra, a műveltség, milyen lehetőségeket ad az egyén számára, hogy kibontakoztathassa önmagát.*

SÁRI: Annál is inkább, mert a szakemberek irányításával – az andragógia nyelvhasználatára szerint animálásával – kell elérni, hogy a lokális terek közösségei észrevegyék és feldolgozzák saját hibáikat, nehézségeiket, problémáikat, megtalálják az eszköztárat orvoslásukhoz, és meg is valósítsák a programjukat, mert ahány helyi társadalom, annyi problémakör létezik. Az nem lehetséges, hogy kitalálunk egy egész országra egységes sablont, azt mindenütt megcsináljuk, és minden jó lesz.

Az én ideám az öntevékeny szervezetek és öntevékeny művelődés kapcsán az volt, hogy az értelmes ember a saját településén ismeri legjobban a problémákat. S ha tesz is érte, hogy megoldódjanak, az ő ereje, az innen származó humán erőforrás igen nagy összegeket válthat ki, amelyeket egyébként kívülről kéne behozni, hogy ugyanazokat a problémákat megoldják. Ez vonatkozik egyébként a régiókra is.

Nemrégiben Baja régióját ismertem meg, s látom, milyen mélységesen eltér a művelődés esélye, az emberi közösségek minősége, gazdasági helyzetük Magyarország más régióihoz képest. A személyes érintkezés terei azok, amelyek lecsökkentek, ezt kellene visszaállítani. Ezt próbáljuk Pécsváradon is elérni: sokan és sokszor találkozunk egymással, véleményt cserélünk. A Tudásvárad rendezvénysornak nincs elnöksége, nyolc-tíz ember készíti elő a programokat, s ez a kör mindig változik. Szinte tapintható, hogy indul el a gondolatmenet, és hogy csiholódnak köré újabb és újabb gondolatok, mit is kellene itt tenni. Mi is nagyon keményen érezzük, hogy nincs összefogás, széttart és izolálódik a társadalom, az emberek nem bíznak egymásban, nem bíznak a politikában, nem bíznak a hatalomban, nem bíznak az intézményekben, és ez a szörnyű. Talán egyedül a lokalitás intézményei elfogadottak. Ez is jelzi, hogy itt kellene valamit kezdeni.

TIBORI: *Oka-e az andragógia jelenlegi defenzív jellegének, hogy ebben a régióban – most már az ország határait egy kicsikét kiterjesztve –, ebben a régióban a polgárosodás újra és újra megszakadt, és például hogy a buzdítás, támogatás, bátorítás attitűdje, amit a franciák nagyon pontosan animálásnak hívnak, itt sosem alakult ki igazán, és ennek hiánya megakadályozta azoknak az értékeknek a kikristályosodását és szocializálását, amit a tudatos önnevelés, önművelés jelenthetett volna a lokális és globális térben is. Tehát se igazi polgárosodás, se lehetőség a folyamatok animálására, se az animálás elfogadása az egyén részéről. Elvezethetett-e mindez az andragógia jelenlegi háttérbe szorulásához?*

SÁRI: Nagyon jó, gondolkodtató kérdés. Való igaz, hogy térségünkben a polgárosodás újra és újra megszakadt, de ugyanígy igaz, hogy a középkorban formálódni kez-

dő polgárság nem a modern kapitalizmus polgárfogalmát jelenti. Mondhatnánk, hogy a felvilágosodás és a reformkor polgári mozgalmi is távol állnak tőle. Úgy látom, igazában az 1867-es kiegyezés után indult el egy olyan polgári fejlődés, amely egészen 1918-ig tart. Trianon után nem a teljes nemzet polgári fejlődése, hanem a nemzet egy „szervesült” részének továbbélése zajlik, a szétszakadt Magyarország részei önálló útra lépnek. Ilyenfajta tendencia volt a török hódoltság korában, az ország három részre szakadásának idején. Magyarország középső részén nagy kiterjedésű, viszonylag sok embert magukba foglaló parasztvárosok alakulnak ki, a Dunántúl nyugati részén és a mai Szlovákia területén a régi feudális rendszer élt tovább, összefüggésben a nyugat-európai fejlődéssel, az erdélyi fejlődés megint egy más út, de egy fantasztikus, önálló létet megvalósító állami fejlődés volt. Trianon után is valami hasonlót látok, csak ez rossz irányba ment. Magyarország területeinek elcsatolása számos olyan kulturális tér elcsatolását is jelentette, amely az ország szempontjából meghatározó volt. Erdély kimondottan ilyen.

A felvilágosodás és reformkor sokasodó művelődési szervezetei a polgárosodás, a polgári réteg szélesedésére világítanak rá. Úgy látom, az 1867-es kiegyezés után Eötvös báró és társai, így Türr István polgári művelődési, öntevékenységre sarkalló mozgalmi a kultúra területén jelzik, hogy igen, a kiegyezést követően is egy szervesen az előzményekhez kötődő művelődés indult el. Majd adok egyet a könyvemből, amelyben ezeket a folyamatokat korszakok szerint vezettem le, hogy milyen szervezettípusok jöttek újra elő. A kibontakozás egészen 1918-ig tarthatott. 1918 után határokon túli közösségeinkben ez a sokszínű szervezeti rendszer megszűnt, ám az országhatáron belül tovább élt. Azt érzem, hogy ezt a szétszakadást a magyar felnőttnevelés is megsínylette, és mintegy tíz esztendő múlva tért magához, Klebelsberg idejében, amikor a saját új belső hálózatokat kezdi kiépíteni, a művelődési otthonok hálózatát, a könyvtári hálózatot is például. A polgárosodás a két világháború után az országhatáron belül tovább erősödött. Ennek – énszerintem – nincs megszakítotttsága egészen a szabadművelődés lezárásáig, 1948-ig.

A szocializmusba való átmenet nem volt olyan nagy zökkenő a kulturális szervezeti rendszerek szempontjából, de a társadalom „képlete megváltozott”, a megszakított fejlődést követően a polgárság tagolt rétegei eltűntek, a parasztpolgárság eltűnt, a szellemi proletár, a munkás proletár és a paraszt proletár szentháromsága egészen 1989-ig megbonthatatlan volt. 1989 után a polgárság újraképződése elszakadt 1948-tól, inkább a társadalmi modernizáció jelenségével írható le: a nyugat-európai és talán a tengerentúli minták átvételével. Mindez együtt jár a gyökértelenséggel, a kulturális hagyományok jelenlétének hiányával, s jól mondtad, a nyugat-európai társadalmakhoz mérve hátrány.

De nem beszéltem a Bajára való érkezésemről.

TIBORI: *Légy szíves, mondj erről néhány fontos tanulságot, élményt!*

SÁRI: Ez a pályamódosítás már hosszan érlelődött bennem. 2008-ban jöttem át Pécsről Bajára, az Eötvös József Főiskolára, az andragógia alapszak szakfelelőseként

és rektorhelyettesként. Baja – a Duna déli szakaszának legfontosabb átkelőhelye – már a középkorban fontos kereskedelmi központ volt, a XVIII–XIX. századra pedig a régió gazdasági és művelődési központjává fejlődött. Innen küldték a gabonát, halat, más termékeket a Dunán fölfelé és lefelé, illetve ide érkeztek Bácska élelmiszertermékei. Gyűjtőhely és elosztóhely volt mindaddig, amíg el nem csatolták Bácska nagyobbik részét. Nem véletlen, hogy 1870-ben itt épült föl a főiskola, amelyet arra szántak, hogy a térség műveltség-kisugárzója legyen, és nincs is nagyon más jelenleg sem. Sőt, az elcsatolt területekre még most is kihat.

Az intézmény érkeztemkor már folyamatosan zuhanórepülésben volt. A rossz oktatáspolitikai döntések miatt a hallgatók is elkerültek Bajáról: a tanító- és óvóképzés egy jelentős szektora Szegedre, illetve Szekszárdra. Ezzel a bajai főiskola alól kihúzták a talajt: az odahelyezett vízgazdálkodási technikum önmagában nem volt képes fenntartani az intézményt, amely előbb-utóbb összeomlott volna. Én a folyamat „végjátékában” vettem részt: próbáltam megtartani a két kart, megtartani Bajának a főiskolát rektori feladatokkal megbízott rektorhelyettesként is. Két intézményhez akarták csatolni, a vízügyesek Szegedre húztak, a neveléstudomány Pécsre. Ha ez megvalósul, akkor szétesik az intézmény, és nincs tovább. (A kormányzati szándékot, hogy a kis intézmények a nagyobbakba olvadjanak be, felsőoktatás-politikai és pénzügyi okokkal magyarázták.) Ezt megakadályozandó a legjobb döntés az volt, hogy a távolabbi, ám nagyon stabil veszprémi Pannon Egyetemhez kell kapcsolódnunk. Elértem, hogy az intézmény most is ott van, ugyanúgy hívják, és Baja továbbra is a térség egyik gyűjtőpontja, a főiskola pedig a kulturális központja lehet. Senki sem köszönte meg az erőfeszítéseimet. Hogy meddig marad így, azt nem tudom. Mindezzel azt akartam elmondani neked, hogy ez nemcsak egy nagy, izgalmas feladat volt a számomra, egyben egy olyan küldetés, amelyet nem lehetett földadni. Nagyon nem örültem, amikor nyugdíjaztak. Van még valami?

TIBORI: *Igen. Említetted, hogy megváltozott élethelyezetedben azért látsz olyan területeket, ahol összegzésre készülsz. Lehet-e erről megtudni valamit? Vagy ez egyelőre még csupán belső, lelki-gondolati munkálkodás?*

SÁRI: Úgy érzem, a felnőttnevelés tudományos és gyakorlati folyamatában egy olyan szakaszhoz jutottunk most el, ahol meg lehet állítani a zuhanást. Mert meg kell állítani, újra kell rendezni a sorokat, végiggondolni, milyen feladataink vannak ebben az új helyzetben, milyen változásokat kell elérni. A meglévő, fantasztikusan nagy tudományos kapacitást kihasználva, konferenciákon, részkonferenciákon, vagy valamilyen más módon együtt gondolkodva kellene meghatározni, mi az, amit ma értéknek tekinthetünk, mi az, hogy felnőttnevelés, hogyan lehet ma, ebben a korszakban a felnőttnevelés új folyamatát elindítani, milyen intézmények állhatnak a rendelkezésünkre, mit kell mozgásba hozni. Vagyis egyrészt le kell zárni az eddigieket, másrészt új célokat kell megfogalmazni, sorba fűzni ahhoz, hogy helyrezerőnk, ami most nincs a helyén. Talán ez a legjobb kifejezés. A számvetés

ideje jött el, most kell pontosan számba vennünk, hogy azok az iskolák, amelyek iskolaként vagy álskolaként működtek, végül is milyen maradandó értékeket hoztak létre, amelyeket összesíteni érdemes. Ezen túl: a tudós személyiségek munkásságát valamilyen módon őrizni és „találkoztatni kell”, ennek érdekében pedig feltétlenül szükség lenne egy központi felnőttnevelési intézményre, ahol az országos és regionális jelentőségű pedagógusok tevékenységét reprezentáló dokumentumokat összegyűjthetnénk. Begyűjthetnénk fotókat és tárgyi emlékeket is, mert ezek húsz esztendőn belül eltűnnek. A nagy andragógusok hozzátartozói egy darabig még őrizgetik őket, utána szétdobálják vagy odaadják valakiknek, és akkor szertefoszlik mindaz, amit nagyon sokan összegyűjtöttek. Tehát kellene egy ilyen hely, mint ahogy már beszéltünk róla. Olykor az is fölmerül bennem, hogy valami múzeum-szerű hely lehetne, ahol tudományos műhely is működik. Baján Soós Pál emlékszobáját megcsináltuk, tehát az ő anyaga rendelkezésre áll. Durkó Mátyás hagyatékának egy része a Magyar Művelődési Intézethez került. A Karácsony Sándor tulajdonában volt könyvek és más írárok Földesen találhatóak meg, egy picike szobában. Archivumként ezeket össze kellene hozni, mert nagyon sokan vannak, akik majd saját könyvtárukat sem tudják hová tenni, és ebben rendkívül sok magyar és idegen nyelvű, Európát is reprezentáló anyag található föl. Ez mindenképpen szükséges lenne. A másik pedig, hogy tenni is kell valamit. Ehhez az kellene, hogy a politikusok és a meglévő jelentős „andragógus- és közművelő társadalom” együtt gondolják végig, hogy segíthetne ez a tudomány az ország boldogulásában, akár a GDP növelésében, milyen módszereket kellene alkalmazni, milyen intézményhálózatot kellene (lehetne) létrehozni. Ehhez persze pénz kell. De megakadályozható lenne például, hogy olyan szervezetek szülessenek, mint most a munkanélküliekből verbuválódó munkások számára kialakított képzések. Ezek nagyon nevetségesek. Nem tudom, hallottál-e róla?

TIBORI: *Igen, a közmunkásokat... elég sajátos koncepció szerint képezték egy TÁMOP program keretében.*

SÁRI: Tudom, hogy az írással, olvasással sok probléma van, tehát nem lehet elkerülni, hogy ez bizonyos rétegeknél ne jöjjön elő, de a feladatok sokkal összetettebbek. Akiknél ez a probléma, azokat természetesen az írás-olvasás megtanulására kell rávenni és megtanítani, de nagyon sokan ennél lényegesen magasabb, kvalifikáltabb képzésre is alkalmasak lennének. El kellene indítani az ilyen tanfolyamokat is, de nem olyan amatőr módon, mint ahogy ez ma van, hogy fönt elrendelik, hogy ezután így legyen. Ilyen nagy rendszerekben nem lehet gondolkodni. Sokkal nagyobb teret kellene adni a helyi ismeretnek, a helyi tudásnak, a helyi kezdeményezésnek, ami most nincs. A bürokrácia kiveszi a helyi lakos kezéből az öntevékenység lehetőségét, az önreflexiókat sem akarja már fölállalni, mert fölöslegesnek érzi, és ezen minden helyi társadalom sokat veszít, hisz azokat a feladatokat, amelyeket most például a járásoknak kiosztottak, az önkormányzatok ugyanúgy elvégezték volna, és a teljes hálózat költségét meg lehetett volna spórolni. De hát nyilván van

valami oka, amiért így történik. 1985-ben pontosan tudtuk, hogy miért kell megszüntetni a járási hivatalokat, és most úgy látszik, hogy visszakerülnek. Ennek nem lehet csak olyan oka, hogy akkor jobban folyik a munka.

TIBORI: *Mit tanácsoltok?*

SÁRI: Használjuk ki az andragógia sokszínű képzési, fejlesztési lehetőségeit a kor színvonalán, bízunk a civilek kreativitásában és ötletgazdagságában, közösségteremtésében.

TIBORI: *Köszönöm a beszélgetést.*

Pécsváradon, 2014. február 8–10-én

BOROS SÁNDOR-INTERJÚ¹

TIBORI TIMEA:² *Beszélgetésünknek kettős célja lenne. Szeretném, ha áttekintenénk szakmai életutadat, s különösen érdeklődnék a Durkó Mátyással és az andragógiával való kapcsolatodról. Kezdjük az elején!*

BOROS: Elöljáróban két esetet mondanék el, amelyek összekapcsolódnak a tulajdonképpeni kezdetekkel. Mátyással, ha jól emlékszem, másodéves korom után ismerkedtem meg. Orosz–német szakos voltam, s a tanszéken tolmácsoltam oroszból. 1968-tól kezdve jártak cseregyakorlatra hozzánk a leningrádiak. Arra a három hétre, amíg tolmácsoltam nekik, a csoportok mellé tanárokat osztottak be, én pedig hol ezzel, hol azzal a tanárral voltam napokon át. Ilyenkor óhatatlanul beszélget az ember. Így osztották be Koczka Laci bácsit, aki vezetéselméletet oktatott, a művelődéspolitikus Soós Pali és Mátyást is. Mindkét történet, amelyet megosztanék veled, nőkkel kapcsolatos. Talán nem tartoznak szorosan ide, de azért elmesélem őket.

TIBORI: *Legyen nyoma.*

BOROS: Azt, hogy Edit, Mátyás felesége milyen kardos menyecske volt, talán tudod, talán nem. Mátyás szerepe 56-ban mindössze annyi volt, hogy szünetjelet furulyázott a debreceni forradalmi rádióban, tehát-gyakorlatilag nulla. De persze előszedték, lefogták, és Edit aztán kivakarta onnan: addig járt a szovjet városparancsnokság nyakára, amíg Mátyást el nem engedték... A másik eset – amely sokkal tanulságosabb a számomra – Soós Palié. Az egészet maga Pali mesélte nekem, aki 56-ban bölcsészkarai párttitkár volt. Nem tudom, tudta-e?

TIBORI: *Igen.*

BOROS: A lényeg az, hogy akkor őt is lekapták, bezárták a pártirodára, de valahogy kijött, aztán hazament. Otthon kérdezte az anyukája, Palikám, hát te hol voltál? Aztán egyszerűen bezárta a lakásba, nem engedte ki, nagyon bölcs asszony volt.

1 Boros Sándor (Debrecen, 1933) 1972 és 1992 között a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszékének munkatársa, adjunktusként hagyja el a tanszéket. Durkó Mátyással 1967-től volt munkakapcsolata. 1992–97-ben a *Hajdú-Bihari Naplónál* dolgozott, előbb a lap új, osztrák tulajdonosának főmunkatársa, majd a cégcsoport négy vállalkozásának szerkesztősegit irányító ügyvezető igazgató lett. A továbbiakban Boros.

2 A továbbiakban Tibori.

Pali, ha akart volna sem tudott volna kijönni. Nem tudott részt venni semmiben, nem volt rá módja. Hát így vesznek részt a történelemben nagyon sokszor az anyák vagy a feleségek. Szóval ott tartottunk, hogyan ismerkedtem meg Mátyással.

TIBORI: Egy picit menjünk visszább. Nagyon fontos – és ezt fogadd el tőlem –, hogy egy ilyen szakmatörténeti interjú, amelynek persze nagyon sok köze van Durkó Mátyáshoz, mégiscsak elsősorban rólad, Boros Sándorról szóljon. Mesélj a családról, az iskoláidról, és így kapcsolódunk majd vissza a boldog egyetemi évekhez.

BOROS: Nos, a családi életút most különösen aktuális, hiszen szegény édesanyám nemrég halt meg. A mi családuk klasszikus kispolgári család volt, annak megfelelő életmóddal. Hangsúlyozom, nem nagypolgári. Nagyon harmonikus életet éltünk. Édesapám szücs volt, és az iparát a háború után is sikerült megtartania. A városháza épületében volt az üzletük, amit aztán a szüleim 48-ban önként leadtak. Mivel édesapámnak otthon volt a műhelye, éjjel-nappal együtt volt a család. Ez nagyon szoros kapcsolatot alakított ki közöttünk: biztonságos, befelé forduló, kifelé semmi különöset nem mutató életet éltünk. A Simonffy utcai Fazekas Mihály Általános Iskolába kerültem, amely a volt zsidó gimnázium épületében működött; mára már megszűnt. A sors különleges adománya volt, hogy korán nyelvet tanulhattam: a második osztály után a szünidőben egyszer édesanyám behívott az udvarról – éppen futballoztam –, és azt mondta: itt van ez a bácsi, Orosz Imre bácsinak hívják, ő lesz a némettanárod, őhózzá jársz majd ősztől kezdve magántanítványként. Én nem tudtam, ki az a bácsi, nem is volt érdekes a számomra. Így kezdtem németül tanulni. Mint később kiderült, az ismeretség a háború előtről származott. Édesanyám és édesapám is a Nagy József és Fia szőrme-nagykereskedésben dolgozott, a Szent Anna utca elején, ez a család pedig ott lakott nem messze. Innen volt az ismeretség. Imre bácsi az első világháború után a K. und K. hadsereg leszerelt tisztje volt. A második világháború után teljesen elszegényedtek. Alig volt jövedelmük. Így jártam hozzá, később az öcsém is egy héten kétszer. Havi hatvan forint volt a tandíj. (Egyébként más családok gyerekeit is tanította.) Imre bácsi, mint megtudtam, az első világháború előtt a Császári Fenség, a trónörökös adjutánsa volt. Lassan tanultam, de végül mégiscsak megtanultam németül, és megtanultam azt is, milyen fontos a nyelvtan. A felesége, Anna néni mindig mondta: vigyázz, Sanyi, tanuld meg az igék három alakját, mert különben úgy jársz majd, mint én. Hát hogy tetszett járni, Anna néni? Az történt, hogy az öreg az esküvő után fölvitte a feleségét – putnoki földbirtokoslány volt egyébként – Bécsbe, aki meg se tudott szólalni németül, de aztán szorgalmasan tanulta a nyelvet. Egy idő után a férj bevezette az úri társaságba. A Császári Fenség garden partyján voltak, s nyár lévén, Imre bácsi egy girardi kalapot, szalmakalapot viselt. Az udvari dámák váltig dicsérték, hogy milyen jó és milyen divatos. „Igen, nagyon divatos, de olyan, mintha át lenne lyuggatva, akartam volna mondani” – mesélte jó hatvan évvel az eset után Anna néni. Ám a lyukat nem tudta németül, így azt mondta, olyan, mintha át lenne löve. De a következőképpen: „Sein Hut ist wie durchgeschissen.” Összekeverte a schiessen (lőni) és a scheissen

(népiesen: székelni) három szótári alakját, ami bizony komoly jelentésváltozást okozott. A garden party előkelő közönsége persze dülöngélt a kacagástól.

Mindig orvos akartam lenni, de az idegen nyelv aztán elvitt az orvosítól. A Fazekas általános iskola után a Fazekas gimnázium következett, itt tettem német nyelvből érettségi vizsgát. Közben angolul is tanultam. Ezt is magántanárnál, egy nagyon jó angoltanárnőnél. Azóta persze mind meghaltak, de mindannyiójukra nagy szeretettel emlékezem. Gimnázium után ide jelentkeztem a Kossuth Lajos Tudományegyetemre, két nyelvszakra, németre és oroszra. Előbb előfelvett lettem, akkoriban még az is nagy dolog volt, mert ugye egy maszek gyereke, az...

TIBORI: *Az nem volt jó.*

BOROS: Én voltam az ellenpélda, hogy mégiscsak be lehet jutni, csak meg kell felelni... Nagyon boldog egyetemi évek voltak, és ennek volt egy nagyon érdekes része. A harmadévet tizenketten mint orosz szakosok kint töltöttük Asztrahanyban, a Szovjetunióban. Ott hallgattuk a harmadévet, ami sok szempontból nagyon tanulságos volt, nemcsak nyelvileg. Persze akkor a német nyilván háttérbe került. Időközben valahogy kialakult a kapcsolat Mátyással és a tanszékkal. Summa summarum, elvégeztem az egyetemet, és utána kollégiumi nevelőtanár lettem a Fazekasban, tanítottam, és volt két mellékállásom is a két szaktanszékemen, az oroszon meg a németen, ahol irodalomtörténeti szemináriumokat tartottam. Állást nem tudtak adni. Mátyásnak jó szeme volt, és érdekében is állt, hogy nyelveket tudó embereket gyűjtsön maga köré. Soós Pali tudott angolul, de nem volt igazán beszélőképes. Mátyásnak nem volt nyelvérzéke, soha életében, ez nyílt titok volt, ő maga is terjesztette. Így kerültem aztán 1972-ben gyakornokként a tanszékre Rubovszky Kálmánnal meg Szabó Lacival egyszerre. Akkor már a nagyobbik fiam is megszületett. A gyakornokság alatt megismertem a felnőttnevelési tanszékét, láttam, milyen jól szervezett. Ezt nagyon lényegesnek tartom leszögezni. A maga módján persze ez is feudum volt – melyik tanszék nem volt az? –, de nagyon jól szervezett és jól irányított feudum. Ez ellen nagyon sokszor prüszköltünk, különösen a fiatalabbak, hogy Mátyás minden félévben tervet, munkatervet készít, amit nekünk el kellett fogadni és kész. Ma már tudom, hogy jó dolog volt, bár sohasem valósult meg maradéktalanul, de volt egy keret, amihez tartani kellett magunkat. A kötetlen egyetemi munkaidőben hajlamos rá az ember, hogy halogassa a dolgokat, na, ez ellen is jó volt a munkaterv. A szervezettséghez tartozott az is, hogy a tanszéken belül mindenkinek voltak reszortfeladatai. Mátyás jól tudott feladatokat delegálni, és ezt megtanította nekünk is. Ki-ki vitt valamit, én persze rögtön külügyi felelős lettem a nyelvtudás miatt. Én kísérgettem minden külföldi vendéget, én szerveztem meg a programokat mások helyett is. Egy idő után tanszéki titkár is lettem, aminek az volt az óriási hozadéka, hogy megismertem az egyetem teljes belső struktúráját, igen jól eligazodtam, és rengeteg kapcsolatra tettem szert. Mátyás egy idő után már a postáját is velem bontatta fel: mire beért, néhány levelét már meg is válaszoltam, a német és orosz nyelvűeket lefordítottam. Nyilván nem

rögtön; egy darabig folyamatosan ellenőrizte, hogyan végzem a munkámat, aztán hagyott teljesen önállóan dolgozni. Egy idő után már a kisujjamból ráztam ki a dolgokat. Tulajdonképpen valamennyiünket önállóságra szoktatott. Ami a dolog szakmai részét illeti, a felnőttléktant, a felnőtt didaktikát kaptam szakterületként, és ehhez jött még némi sallang. Tulajdonképpen hét vagy nyolc tantárgyat kellett vinnem, ami azért sok volt egy fiatalnak. Ráadásul az is előfordult, hogy meg kellett teremteni a tantárgy törzsanyagát, mert újonnan került a tantárgyi hálóba. Ilyen volt például az összehasonlító andragógia. Ettől teljesen eltérő volt a doktorim kutatási területe: az előítélet. Nem bántam meg egyébként, mert újszerű, ugyanakkor nagyon szerteágazó terület volt. Így egy kicsit elhúzódott a disszertációm, annál is inkább, mert ott volt az állandó huzakodás az állás körül: legyen, ne legyen. Kevés volt a státus. Majd csak 1974-ben neveztek ki, és 1978-ban avattak doktorrá. Azért is lett a témám az előítélet, mert Mátyás a meggyőzéssel akart foglalkozni, és abba akarta beilleszteni az előítéletet. Foglalkozott is vele, csak nem annyira mélyen.

TIBORI: Erre nem emlékszem, ezt te jobban tudod. De ide tartozik, hogy amikor én 1974. február végén odakerültem, akkor, azon a tavaszon kezdtünk az olvasásmegértéssel és a befogadással foglalkozni. Emlékeim szerint te ebben nem vettél részt. Mátyással együtt szerkesztettük meg a kérdőívet – aztán bevontuk a munkába a dolgozók iskolája grémiumát, Szécsiéket, a miskolci Szécsi Sanyit meg a budapestieket. Mátyás a feldolgozásban részekre bontotta a feladatot, és ebben volt a meggyőzés is, tehát nemcsak a befogadás és a megértés, hanem a meggyőzés pszichológiája is.

BOROS: De azért a fő hangsúly a megértésen volt.

TIBORI: Így van. Tehát akkor te ebben nem vettél részt?

BOROS: Nem. De tudom, hogy valamelyest Harangi Laci is bekapcsolódott a végén.

TIBORI: Harangi Laci bekapcsolódott a végén, tényleg, ő erősítette meg a kutatási témák pszichológiai hátterét. Nyilván ezzel függött össze a te témád, mert akkor már elindult a magyar előítélet-vizsgálat is. Feltételezem, ezért irányította Mátyás erre a figyelmedet.

BOROS: Nekem volt kedvem hozzá, szívesen beleástam magam. Hazai irodalom alig volt még. Heller Ágnesnek volt egy nagyon jó tanulmánya. Kitűnő volt még a mindennapi élet tematikában Losonczy Ágnes. Írtam egy tanulmányt, összefoglalás volt a készülő disszertáció elméleti fejezeteiből. Lektornak a marxista tanszék filozófus docensét, Bimbónét kérték föl. Bimbóné korrektségére jellemző, hogy első sorban a filozófiai részt bírálta, mert ehhez értett. Hellert azonban kifejezetten elutasította. Nyilván ő nem volt Heller-hívő. Hát végül is, emlékezz rá, Heller Ágnes akkor kvázi indexen volt, de azért nem számított főbenjáró bűnnek tőle idézni, meg őt olvasni. De nem is nagyon támogattak, az biztos. Aztán persze nagyon hasznos volt az a sok adalék, amit az angolszász és a német nyelvű szakirodalomban olvasott az ember.

TIBORI: *És végül is a későbbi magyar vizsgálatok Allport, Gordon Allport nélkül nem is voltak elképzelhetők.*

BOROS: Szóval megvolt az értekezés belső, tanszéki vitája, megjelent a tanulmány, igazság szerint simán és gond nélkül, csak egy kicsit elhúzódott a dolog. Ugye, te már 77-ben doktor voltál.

TIBORI: *76-ban.*

BOROS: Ekkoriban volt egy nagy „kitérője” az életünknek, nem tudom, te hogy ítéled meg, nekem nagyon annak tűnik. Ez a Korunk Valósága című vizsgálat, a szocialista brigádmozgalom nagyszabású, empirikus vizsgálata volt. Úgy érzem, hogy ennek a vizsgálatnak végül is nem volt akkora a hozadéka, mint ahogy akkor láttuk. Nem Francz Vilmos személyével vagy munkájával volt nekem bajom – a megyei Művelődési Központ munkatársaként ő vezette a kutatást –, hanem magával a vizsgálat témájával. A szocialista brigádmozgalom – főként a művelődés vonatkozásában – szerintem nem ért meg annyi munkát, amennyit ráfordítottak. Az egésznek volt egy olyan „ráaggatom még a maradék díszeket is a karácsonyfára” jellege. Vagy másként gondold?

TIBORI: *Én nagyon benne voltam, a kérdőívek kialakításától, a műveltségi vetélkedők kérdéseinek megformálásától egészen a résztvevő megfigyelésig. Az egyik terepem a Biogal volt. Meglehetősen felemás helyzet alakult ki, mert egy brigádban volt a kutató-mérnök és a betanított munkásnő is. Én az olvasmányélménnyel meg a színházba járással foglalkoztam. Számomra jó előiskola volt, de a végéből kimaradtam. Elindítottam, de a nagy összegzés, a nagy tanulmány megírása már nem az én dolgom volt. Mert addigra meg elmentem Pestre.*

BOROS: Igaz. Mikor mentél el? Hányban?

TIBORI: *76-ban.*

BOROS: Csak két évig voltál a tanszéken?

TIBORI: *Igen, igen. Már előtte bejártam dolgozni, a befogadásvizsgálat úgy készült el, hogy már bejártam – asszisztensként, gyakornokként, önkéntesként, ahogy tetszik – Mátyáshoz. Úgy kerültem be utána. Jártam a kiegészítőre, az egyetemi kiegészítőre, és 76-ban megvédtem a doktorimat, de 76-ban el is mentem, sikerült felköltözni Pestre.*

BOROS: Visszatérve, a Korunk Valóságát én egy nagy kitérőnek tartottam, ahogy mondtam is. Én is írtam összegző vagy résztanulmányokat, de nem hittem benne eléggé, és ma sem azonosulok a gondolattal, hogy annak a mozgalomnak olyan súlya lett volna, mint akkoriban hangoztatták. Ennek nyilván megvoltak a maga mögöttes politikai-ideológiai okai, de nekem nagyon kilógott a lóláb.

TIBORI: *Akadtak mások is, akik kritikusan nézték a dolgot. Francz Vilmos nagyon a*

szívére vette a kifogásokat, de végül is – ahogy én tudom – mindenkivel megbeszélte az ügyet, nem lett tartós ellenségeskedés belőle.

BOROS: Vilmos rendkívül szimpatikus, pozitív és szakmailag is kiváló ember. Ő is a belülről látás és nézés hibájában szenvedhetett, gondolom én. De ha jól meggondoljuk, valamennyien hajlunk rá, hogy eltúlozzuk a saját témánk jelentőségét, ez így szokott lenni.

TIBORI: *Nagy különbségek adódtak a népművelők, az intézmények, a terepek között, különböző lehetőségeket adtak a művelődésre. És a Biogal, tetszik vagy nem, mégiscsak egy elit közönség volt ahhoz képest, mint mondjuk a Vagongyárban vagy bárhol, ahol ugyancsak működött ugyanez a brigádmozgalm. Én kifogtam a dolgot, de nem kritikátlanul viszonyultam hozzá. Ütköztek a módszertanok, és ennek kiküszöbölésében Mátyásnak igen nagy erényei voltak, ha emlékszel rá, mert addig nem akarta engedni a munkát, amíg a kérdőíveket annak rendje-módja szerint igazán ki nem próbáljuk, ameddig nem pontosítjuk a megfigyelés szempontjait, ameddig nem kellően strukturált a feldolgozás módja. Tehát ebben Mátyásnak óriási hatása volt Francz Vilmosékra.*

BOROS: Ez igaz. Ezt elismerem én is. Bizonyos fokig úgy rémlik nekem, hogy Gyarmati Kálmánnak, a Megyei Művelődési Központ igazgatójának volt egy jól megfogható presztízsszempontja vagy nézőpontja a dologgal kapcsolatban, ami például a Biogalból mindig is hiányzott. A gyár nem volt ilyen.

TIBORI: *Tar Karcsi, a városi tanács Művelődési Osztályának vezetője is nagyon támogatta ezt a mozgalmat. mert bizonyos mértékig saját professzióját látta megvalósulni, tehát művelődéstörténeti szempontból magát a szabadművelődést mint lehetőséget látta ebben egy új köntösben megjeleníteni. Voltak itt támogatók. Mátyás pedig – miután akkor ez az egész megértés-, meggyőzés-problematika amúgy is központi kutatási kérdés volt számára – nyilván a felnőtt nevelhetőségének abszolút igazolását látta a Korunk Valóságában, tehát azért ragaszkodott nagyon keményen ehhez a terephez. Gyakorlati terepnek tekintette.*

BOROS: Lehet, hogy én így utólag rosszul ítélem meg, bár nem álltam egyedül ezzel a megítéléssel. Harangi Laci belépése másfelé vitte a prímét. Ez kétségtelen tény. Laci fölfogása, gondolkodásmódja nagy hatással volt Mátyásra, ez az igazság, és akkor kezdte hanyagolni az egész meggyőzés-témát. Közben hozzánk került az összehasonlító andragógiával foglalkozó Keresztesné Várhelyi Ilona, aki megint egy újabb színfolt volt. Rubovszky Kálmán és Soós Pali mindig kilógtak, Szabó Laci is, teljesen külön utakon jártak. De azért ebbe a programba mindenkinek be kellett kapcsolódnia, és valamilyen módon benne is volt mindenki. A következő években egyre inkább a felnőttnevelés, felnőttoktatás folyamata, a folyamat belső problémái kerültek előtérbe, szükségképpen nálam is, így lett erősebb a didaktika és a felnőttléktan. Ezt is szívesen csináltam. 1977-ben két hónapig ösztöndíjjal Lipcsében voltam, egy Hans Löwe nevű professzornál, aki a felnőttléktan egyik úttörője volt a szocialista országokban. Remekül éreztem magam, csak a család

hiányzott, ekkorra már megszületett a kisebbik fiam is. Ott ismerkedtem meg egy kolléganővel, Dorothea Roetherrel, akitől nagyon sok mindent hallottam, láttam és tanultam. Később az egyetemközi kapcsolatok keretein belül még egy hetet nála töltöttem. Roether kolléganő volt az, aki a felnőttkori tanulási képesség klinikai hátterét is vizsgálta, de nem patológiai szempontból.

TIBORI: *Klinikai pszichológus volt?*

BOROS: Igen. Általános és klinikai pszichológus volt, és nagyon jó kolléga. A Rosstocki Egyetemen dolgozott, ott tanított, és komoly vizsgálatokat végzett a tanulási intelligencia mérésével kapcsolatban. A mérhetőség jelentős kutatómódszertani kérdés volt. A felnőttkori tanulási képesség mérésének a kulcsa nem abban van, hogy különböző eljárásokkal pillanatfelvételeket készíték arról, mire képes a felnőtt tanuló egy adott pillanatban. A dolog lényege az, hogy van egy A állapot, amelyet egy tanulási fázis követ, és ezután van egy B állapot. A tanulási képesség vizsgálatának lényege tehát az, hogy megtudjam, mekkora tanulási nyereségre képes szert tenni a felnőtt tanuló a tanulási vagy másképpen gyakorló fázisból. Ez teljesen új volt akkor.

TIBORI: *Abszolút új volt. Azt mondja a lélektan, hogy az embernek szüksége van az alkotásra, illetve – később, sokkal később – kísérletei alapján a pszichológus Csíkszentmihályi Mihály is megírja, hogy az emberben ott van egy generatív képesség, amely lehetővé teszi, hogy a befogadást követően egy sajátos újraalkotási folyamat eredményeként reflektáljon a külvilág benyomásaira. (A kérdéssel egyébként Vitányiék is foglalkoztak a Népművelési Intézetben.) A vizsgálatok mindig a befogadóra fókuszáltak abból a szempontból, hogy milyen saját tapasztalatokkal, érzelmekkel tudja kiegészíteni a számára fontos vagy lényegesnek tűnő tartalmakat. Vagyis milyen értelmi és érzelmi intelligenciával „dolgozzák fel” az új információt.*

BOROS: A tanulási képesség értelmezésének kérdéskörében Roethernek voltak longitudinális vizsgálatai is. Arra volt kíváncsi, hogy az előző módon megmért tanulási képesség hogyan változik öt és tíz év múlva, az életkor függvényében. Azt látta, hogy bár a kalendáriumi életkor előrehaladtával kopás tapasztalható, az egyéni különbségek megmaradtak. A következő lépésben arra is kíváncsi volt, hogy ha a vizsgált személynél öt–tíz éven belül egy esetleges baleset vagy betegség miatt valamilyen laesio alakult ki, a károsodás hogyan csapódott le a tanulási képességekben. A meglepő az volt, hogy bár ezek az elváltozások negatívan hatottak a képességek szintjére, ugyanakkor a korábban már fennálló különbségeket nem nivellálták. Nagyon izgalmas volt a felismerés, hogy ilyenkor sincs nivellálódás. Van a dolognak egy másik oldala is, de ez már didaktikai kérdés, a transzfer kérdése, hogy tudniillik hogyan alakul ki az alkalmazásra képes, azaz a készségszintű tudás. A vizsgálatok szerint mindaddig, amíg az ismétlés valamely tanulási folyamatban azt szolgálja, hogy a tanuló legalább egyszer önállóan, hibátlanul és teljesen viszszaadja a tanultakat, addig csak a tanulás elfogadási, megértési szakaszáról be-

szélünk. Csak az ezek után történő ismétlések, azaz a gyakorlás szolgálja a készség-szintű tudás kialakulását. Tehát az, hogy nekem x számú ismétlés szükséges, neked meg csak y számú, az azt jelenti, hogy a transzfer kialakulásának sebessége egyéni sajátosság. Ennek határtalan jelentősége volt a felnőttképzésben. Én egyre inkább a felnőttoktatás felé hajlottam el. A nyolcvanas évek elejétől rendszeresen jártam az UNESCO felnőttnevelési konferenciáira. Hidyné Lovas Tündével, aki a TIT Országos Központ főmunkatársa volt, sokat dolgoztunk együtt. Ő mondta, hogy itt van egy ilyen konferencia, a kutya se akar elmenni rá. Menjél, Sanyi. Emlékszel?

TIBORI: *Emlékszem.*

BOROS: És elmentem. Oroszul kellett előadni, nekem ez nem volt gond. A konferencia Varsóban volt, ahol összeismerkedtem egy csomó kollégával, köztük egy Hans Dvorzak nevűvel az osztrák Oktatási, Művészeti és Kulturális Minisztériumból, aki aztán sokáig minden évben meghívott az általuk szervezett szemináriumokra. Salzkammergutban, egy Strobl nevű kis faluban, a hegyekben volt egy szép továbbképző intézetük. Ott ismerkedtem meg személyesen például Franz Pöggelerrel, aki nagy szakmai tekintély volt a mi körünkben. Folyamatosan pályáztam valahova. A szakmai megfelelésen túl mindig a nyelvtudást kérdezték meg. Így jutottam ki Hollandiába 1981-ben. Nagy benyomást tett rám a holland felnőttképzés egész rendszere – már korábban is egyébként, a szakirodalmi élmények alapján. Miután hazajöttem, tettem néhány javaslatot a képzés egyes vonatkozásainak átalakítására. A rendszerváltás előtt Harangi Lacival kidolgoztunk egy teljes felnőttoktatási tervet, egy teljes képzési modellt, egészen a kollokviumokig, az egyes tantárgyakig lebontva. Nem azt mondom, hogy részletesen ki volt dolgozva minden tantárgy, de a tartalmi keretek kétségkívül adottak voltak.

TIBORI: *Mégis egy képzési háló alapja volt.*

BOROS: Több volt mint háló. Voltak benne konkrétumok. Erről tudtál?

TIBORI: *Harangi Laci beszélt nekem róla.*

BOROS: Közösén csináltuk. Laci rögtön felfogta az elképzelést, nagyon értelmes fiú volt, csak nagyon nehéz ember. Megvolt az egész háló, megvolt az egész tanterv. És aztán: jó lesz ez, fiúk, de majd egyszer, ha lesz rá pénz. Pedig én tulajdonképpen ebben láttam volna egyfajta szakmai jellegű kiutat az ideológiai töltetekkel is rendelkező akkori képzési állapotból.

Ebből tehát nem lett semmi sem, és aztán jött a rendszerváltás, amit én rendkívül rosszul viseltem. Ezt nem is tagadom.

TIBORI: *Nem csodálom.*

BOROS: Tudod, hogy Fábryné Kati előtte már elment a tanszékről. Nekünk nagyon stabil kapcsolatunk volt egymással. Fiatalkorunk óta ismertük egymást, sok minden hasonlóság volt az életünkben, és bármilyen történet, mindig meg tudtuk őrizni ezt

a stabilitást. Kati a Hajdú-Bihari Naplóhoz került, és egy idő után, 1991 végén szólta, lenne egy mellékállás, németre kellene tanítani az újságírókat – a lapot 1991-ben egy osztrák cég vette meg. Így kerültem oda, két félét végig is csináltam. Ez már abban a bizonyos, általam nagyon nem szeretett állapotban történt, a rendszerváltás utáni jókora zűrzavarban, amikor szinte minden körbe volt rakva kérdőjelekkel, az egyetemen is, és azt tapasztaltam, hogy tulajdonképpen kiirtották a szocialista szót, és betették helyette a polgári jelzőt. Én ezt nagyon utáltam, nem tagadom. Nem azt mondom, hogy a korábbi viszonyok tökéletesek voltak, de az a bizonyos, általunk javasolt felnőttoktatási tanterv szakmailag kiút lehetett volna. Ebben, ha emlékszel, olyasmik is voltak már, mint például a halál, a halálra készülés, a gyász felnőttlélektani kérdései.

TIBORI: A hollandiai felnőttképzésben nagyon nagy figyelmet fordítottak az időskorúakra. Nagy szerepe volt az önkéntes segítségnek, munkának is. A gyakorlatban tulajdonképpen összekapcsolták a kettőt.

BOROS: Volt akkoriban egy megrázó élményem. Az esetet a televízió közvetítésében láttam. Egy fiatal holland nő, harminc éven alul, megtudván, hogy leukémiás és meg fog halni, mindenfajta feltűnési viselkedés nélkül hozzájárult, hogy haláláig fényképezzék, filmezzék. Az édesanyja és a lánytestvére azzal segítettek, hogy nem sírtak, nem jajgattak, hanem mindenben fegyelmezetten segítettek a lánynak, mindvégig visszafojtva saját fájdalmukat. Ez így ment a fiatal nő haláláig. Ez a film azt mutatta meg számomra, úgy is segíthetek, ha fegyelmezem magam, hogy neked könnyebb legyen. Nem téged fegyelmezlek, magamat fegyelmezem. És – az önkéntességgel összekapcsolódva – ez az alapattitűd a lényege a holland művelődésnek és felnőttnevelésnek. A problémákat a magunk fegyelmezésével elviselni és talán meg is oldani. (A nagyobbik fiam tizennégy éve Hollandiában él, családközeli élményeink vannak a holland mentalitásról.) Nos, heti két alkalommal jártam a Naplóhoz, és váratlanul szólta Thomas Koch (ő volt a tulajdonosok képviselője és az ügyvezető), hogy alkalmazna a stábjában főmunkatársnak. Nagyon nehéz döntés előtt álltam: akkor voltam 46 éves, tudtam, hogy ha most nem, akkor soha többé nem váltok. Egy hét után mondtam igent. Mátyással is beszéltem többek között. Fábry Kati akkor már elment, Tóth Béla, Keresztesné már korábban elhagyták a tanszéket, úgyhogy a régiek közül csak Soós Pali maradt, Szabó Laci, Rubovszky Kálmán meg Éles Csaba. És jöttek közben, ugye, újak, akik nem voltak az ínyemre – megmondom őszintén. Mátyás már nem volt, Soós Pali lett az új tanszékvezető. Ilyenkor mindig változnak az irányok, eltolódnak a hangsúlyok – és én eljöttem. Nagyon nehéz döntés volt, nemcsak a tanszékről, hanem az egyetemről magáról eljőnni. Éveken át mintha valami temető lenne ott, úgy mentem el mellette, mint ha halottam lenne ott, mert annyira kötődtem oda érzelmileg is. Huszonhét év nagy idő. Nem szégyellem, meg is könnyeztem. A Naplónál, ahová 1992. május közepén kerültem, negyvenhat évesen be kellett állnom a sor végére. Negyvenhat évesen. Nem volt vita. Nem lehetett mást csinálni. A Napló merőben más volt,

mint az én világom. Meg akartam ismerkedni a hellyel és a közeggel. Erre azt a sajátos módszert választottam, hogy elővettem a teljes irattárat és az elejétől kezdve végigolvastam.

TIBORI: *Szerintem ez volt a leghatékonyabb módszer.*

BOROS: Igen. Aztán kérdeztem, kérdeztem. És gyakorlatilag fél év alatt vezető ember lettem a vállalkozásnál. A nyelvtudás természetesen itt is sokat jelentett, meg a kémia is jól működött közöttünk Kochhal, aki hét évvel fiatalabb volt, mint én, de nagyon jól kijöttünk. Élveztem a munkát, végül is maradtam a kultúrájánál. Átláttam a kiadói rendszert, átláttam a rendszerváltás privatizációval kapcsolatos fonásait is. Sok embert megismertem, mindig mindenhová mentem Kochhal mint tolmács. Amíg az összes többi megyei napilap igazából úgy privatizálódott, hogy az egységes szocialista napilappiacból a nagy külföldi kiadók kisebb-nagyobb darabokat kiharaptak, az Axel Springer, a Westdeutsche Allgemeine és így tovább, addig a miénk teljesen önálló volt, nem tartozott egyik nagy nyugati konszernhez sem. Ez volt persze a gyengesége is, de ezáltal tudtunk önállóak lenni, függetlenedni az állami nyomdától, az állami terjesztéstől és így tovább. Kialakítottunk egy rendszert, ami tulajdonképpen sikeres volt, csak anyagilag nem volt még nyereséges.

TIBORI: *Veszteséges lett a lap? Nem volt elég nyereséges?*

BOROS: A nyereséget visszaforgattuk a fejlesztésre, és volt itt más is. A lényeg az, hogy egy bizonyos idő után a külföldi tulajdonosársak megunták ezt az állapotot, kiebrudalták Kochot, és az új tulajdonos-képviselő azt mondta nekem: nézze, maga maradhat, nincs kifogásom ellene, bár nem imádom magát. Ez az ember csak a piacban, a számokban gondolkodott, mindent a bevételnek rendelt alá, a szakmát nem értette. Azt mondta nekem, bocsássam el a munkatársak harminc százalékát. Mondom, tíz százalékot mindig meg lehet csinálni, az benne van egy rendszerben, de harmincat nem. Miért nem? Mert én látom a családjukat, látom az embereket. És eljöttem. Ennek a munkának 1997-ben lett vége, akkor kezdtem „magánzó” lenni, hogy úgy mondjam. De volt még egy intermezzo 98-ban, nem volt tartós, csupán fél évig tartott. Koch, aki nagyon ragaszkodott hozzám, meg hát én is őhozza, nagyon kreatív volt az újrakezdésben. Egy franchise rendszer-szerű dologban vett egy licencet, és egy életmód-magazinnak is nevezhető, jó minőségű bulvárlap kiadására vállalkozott Németországban. Egy drezdai időszaki kiadvány volt, amelyet nem mi írtunk, mert volt elég újságíró, aki írt bele, de mi szerkesztettük és menedzszeltük. Koch kért, hogy csatlakozzam, és csináljuk együtt. A dolog azonban egyre nehezebben ment, nem számolt vele – ahogy én sem –, hogy Németországban már csak a nagy konszernnek vannak a lapjaikon, amelyek egy morzsányit sem engednek át a hirdetéstortából, és ezzel a dolog megbukott. Így fél év után eljöttem, azt mondtam, én ezt nem tudom csinálni, a családom meg lassan elfelejt (akkor mondta a kisebbik fiam: „te korábban nagyon rendes, jó apánk voltál”). Aztán egyre fokozódott a térdproblémám. 1998-ban vagyunk már. Édesapám 1996. december elején halt

meg, akkor még elhalasztottam a műtétet, hogy elmehessek a temetésére. 1998-ban leszázalékoltak. Az önálló munka egy Bt. keretein belül, jól indult – fordításokat vállaltunk –, de aztán ugyanolyan módon ment folyamatosan lefelé, ahogyan az ország – nem tudok mást mondani erre. A Bt. persze még működik, de már nem úgy, mint a kezdetekben. Az elmondottak krónikájához feltétlenül hozzátartozik, hogy döntéseimben mindig mellettem állt a feleségem, akivel az idén leszünk negyvenhárom éves házaspár.

TIBORI: *A leszázalékolás után nem gondoltál arra, hogy visszamégy az egyetemre?*

BOROS: Jó, hogy kérdezed. Az volt az első. Rubovszky Kálmán, aki akkor már tanszékvezető volt, rögtön szólt, gyere vissza, de tudnod kell, hogy csak főállásba jöhetsz, félállás nincs, mellékállás nincs, óraadás nincs. 1992-ben huszonhatezer forinttal jöttem el, most, 98-ban adtak volna majdnem ötvenezer forint fizetést. Tehát menjek vissza a régi beosztásba, adjunktusnak. És akkor még rám osztották volna a tanszék oktatási felelősenek tisztségét is. Mondtam, Kálmán, ne haragudj meg, szívesen jönnek, boldogan, de ilyen kondíciók mellett ez nem ajánlat. Ekkor harminchéromezer forint volt a rokkantnyugdíjam. Természetesen ezt is elvesztettem volna, és fokozódó térdproblémám miatt fizikailag sem győztem volna az egyetemi munkát.

Ha visszamegyek, ott vagyok, ahol a mádi honpolgár, sőt még rosszabb helyzetben, mert akkor nincs Bt., nincs mellékállás, rokkantnyugdíj sincs, minden megszűnik. Akkor mit csinálók a családommal? A fiúk ekkor még egyetemisták voltak. Tehát nemet mondtam. Ez a magánzás egy darabig egészen tűrhetően ment, milliókat persze nem kerestem, de azért voltak jobb évek. Ami azonban korábban ment, az most már nem megy. Szóval bizonyos fordításokat tőlünk nem fogadnak el, csak az OFFI-tól. Tudod, mi az OFFI? Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda. Az OFFI kilenc forintot kért leütésenként, ezelőtt négy évvel, kilenc forintot plusz áfa. Én nem kérhetek annyit.

TIBORI: *Úgy hívjuk, hogy köztörvényes fordítás.*

BOROS: Maradnak a magántanítványok. Nem kenyérre kell a tanításból jövő pénz, és én kizárólag csak motivált felnőtteket tanítok. Ha van egy kis munka, azt megcsinálom, és kész. Ezt a nagy, háromszobás lakást viszont – már majdnem húsz éve lakunk benne, szeretjük is – elég nehéz lesz fenntartani, de ha jönnek a gyerekek, nagyon jó, mert valamennyien elférünk.

TIBORI: *Visszatérve, miközben magadon próbáltad a folyamatos önnevelést, önművelést – mert igazán próbáltad –, közben az egyetemi élet meg az úgynevezett rendszerváltás olyan divergenciát mutat, aminek bizonyos értelemben a kárvallottja lettél.*

BOROS: Ezt talán túl szépen fogalmaztad most meg, de biztos, hogy rám is igaz. Azt tudom, hogy annak idején az egyetemen – erre neked is emlékezned kell – nem féltünk senkitől és semmitől, nagyobb volt a szabadság, politikailag is, szellemileg

is, meg szakmailag is. Megbecsültük egymást, jól éreztük magunkat. Soha nem éltem meg, hogy valaki valakitől féljen. Csak amikor hallom, mi megy az utóbbi években... Ez már nem az az egyetem. Ez a dolog egyik része. A másik meg az, hogy az én életemben mindig fontos dolog volt a vonatkoztatási személy, akihez képest meghatározom magam. Akihez, ha kellett, igazodni tudtam. Hogyan is kell a Bezugsperson-t magyarul mondani?

TIBORI: *Referenciaszemély, mondja a szociológia.*

BOROS: Mátyás biztos, hogy ilyen volt az egyetemen, egészen biztos. Soós Pali nem, ezt meg kell mondjam, bizonyos dolgok hiányoztak belőle. Ugyanilyen referenciaszemély volt számomra Brezsnaynszky Laci kollégám a tanszéken. Őt őszintén tiszteltem, becsültem. Még egy ilyen volt, Thomas Koch, akihez szívesen igazodtam a szakmai dolgokban. Ezek az emberek azt is meg is tudták mondani, ha egészen másképp látták a dolgokat. Mátyással ez kitűnően működött, mert Mátyás világéletében vitaképes volt. Nem sok humorérzékkel, az igaz, nem lehetett vele hülyéskedni, mert azt nem bírta, de bizonyos vicceket eltűrt. A reakcióiban is kiszámítható volt. Pontosan tudta, hogy a korábbiakhoz képest nem lesznek nagy eltérések és nagy kilengések nála, mert tudta, milyen. Bár egyszer-kétszer összetűztünk, nem is tagadom, de ez sosem volt komoly. Szerintem épp ez egy munkahely lényege: igazán értékesen csak akkor lehet együtt dolgozni, ha nem csupán én akarom „önmegvalósítani” magam. Ez mindig közös munka volt, közösségi munkának kell lennie. Csak így van értelme.

TIBORI: *Visszatekintve hogy látod, milyen helye és szerepe volt a tanszéknek az egyetemen belül?*

BOROS: Emlékszem egy rektorhelyettesre, aki mindig azt mondta, hogy fe-felnőttnevelési tanszék? Majd belehalt, ha ki kellett mondani a tanszék nevét. Persze volt a tanszéknek gúnyneve is, mint például „ruhatárosképző és büfetan-szék”, de ez még az én hallgató koromban dívott, később nem. Idővel elfogadták, a nyolcvanas évek közepére ilyen értelemben már nem volt baj. Ebben Durkónak rendkívüli szerepe volt: aktív volt, hatékonyan képviselte a dolgot, mindig is kiváló tudományszervezőnek számított. Azt hiszem, külföldön jobban számon tartottak bennünket, mint itthon, bár az országon belül is volt egyfajta akceptancia, elfogadás. Nyilvánvaló, hogy Maróti Andorékát az ELTE-n kevésbé ismerték el, a szervezeti önállóság hiánya miatt, de az egyes embereket, az egyes emberi teljesítményeket el kellett ismerni. Heleszta Sándort és magát Maróti Bandit például. Aztán volt a két Kati...

TIBORI: *B. Gelencsér Katalin és Talyigás Katalin, akik az ELTE-n, Maróti tanszékcsoportjában dolgoztak. Szerintem rájuk gondolsz.*

BOROS: Igen. Azt hiszem, a főiskolai tanszékek viszonya ambivalens volt a durkológiához, én úgy ítélt meg. A főiskolákon ugyanis döntően a rendezvényszerve-

zés állt a képzések középpontjában, míg Durkó a felnőttnevelés és felnőttképzés elméletét és módszertanát erősítette. Nem akarok embereket megbántani, részben igazodniuk kellett Durkóhoz, mert Durkó elfogadott szaktekintély volt. Néha pedig szerették meg is szólni. Ez például nem vonatkozott, Hidyné Zsókára vagy Apróné Laczó Katira mert ők korrektek voltak ilyen dolgokban. Én szívesen működtem együtt az Országos Pedagógiai Intézettel. TIT-vonalon is nagyon sokat dolgoztam.

TIBORI: *Hidyné Lovas Tünde ezt nagyon pártolta.*

BOROS: Akit nagyon becsültem, és szakmailag is közel állt hozzám, az Várnagy Marianne volt, az Országos Pedagógiai Intézet tudományos munkatársa. Nagyon szerettem Marianne-t. Hatott is rám didaktikai szempontból. Nagyon jóban voltam Csoma Gyuszival és Maróti tanszékével is. Nem tudom, velük, vele mi van. Ő is idős már.

TIBORI: *Idős már, alkot, összefoglaló műveket ír.*

BOROS: Volt egy bizonyos időszak, amikor élénken részt vettem az MTA Pedagógiai Bizottsága Felnőttképzési Albizottságának munkájában, ott nagyon jó kollégák jöttek össze. És nagyon tartalmas munka folyt.

TIBORI: *Én úgy dolgoztam itt, Mátyásnál, hogy foglalkoztatásom az Akadémiához tartozott, az MTA Pedagógiai Kutatócsoporthoz, ahol Kozma Tamásék gyülekeztek mint fiatal szociológusok, oktatásszociológusok Ligetiné Verebély Anna körül. Voltak kihelyezett egyetemi kutatások, tehát én nem tanársegédként jöttem Mátyáshoz, hanem egy kutatói státusra, és amikor Soós Pali elment Németországba, fél évig tanítottam helyette művelődéspolitikát annak a csoportnak, ahová Antalóczy Attila, Gyarmati Gyuri és Hanesch Sára járt együtt. Megvannak még azok a nagy öregek, akik például Durkó Mátyást – és én ezt Verebély Anna kapcsán mondom – nagyon nagyra becsülték, amiért behozta azokat a recepciós vizsgálatokat, tanulásmódszertani, a tanulási képességeket fejlesztő kísérleteket, s olyan kutatómódszertani tréningeket, összejöveteleket tartott nekünk, amelyek később is nagyon fontosnak bizonyultak, és mi mindig továbbvittük, „továbbgondoltuk” a felvetéseiket. A kutatások során rendszeresek voltak a közös beszélgetések valamilyen Mátyás által meghatározott témáról, és utána mi ott a földszinti kis kuckónkban mindig továbbfejlesztettük ezeket a beszélgetéseket. A közösségünk is tovább erősödött, és egyénileg is olyan impulzusokat kaptunk, amelyekre máig a legjobb szívvel emlékszem.*

BOROS: Azt hiszem, hogy például az a bizonyos akadémiai albizottság is – a Pedagógiai Bizottság Felnőttnevelési Munkabizottsága, amelyet Durkó alapított – jó példája volt annak, milyen értékes volt Mátyás tudományoservezői munkássága. Ezek az idősödő nők, Bíró Verától Verebély Ancikáig, egyedül vajon csináltak volna-e ilyet? Nem tudom, de nem hiszem. Csoma Gyuszi potentát volt akkor is, de Mátyásban benne volt a zabszem és kihajtotta, és csinálta.

Említetted Kozma Tamás nevét; hát ő volt az egyik, akinek a személye a rendszerváltás után eltaszított az egyetemről. Egy vele kapcsolatos történet kívánczik ide. Mi azokban az időkben, de később is gyakran tolmácsoltunk, Fábry Kati is, én is, és előfordult, hogy együtt vállalkoztunk. Bizony még ötven felett is belementünk a szinkrontolmácsolásba, ami azért nem semmi. (Én valamikor azt is vállaltam, hogy az anyanyelvet kikapcsolva oroszról németre és vissza tolmácsoljak. Egy ausztriai konferencián zajos sikert arattam ezzel, amikor kíségtettem a helyi tolmácsokat. De ez teljesen kiszívja az ember vérért.) Félóránként váltottuk egymást Katival a mikrofonnál, de pihenés közben is figyeltünk, hogy ha kell, tudjunk segíteni a másiknak. 2007 nyarán volt egy nemzetközi pedagógiai konferencia Debrecenben, Kati meg én is végigültük. Az egyik előadó az új tanszékvezető, Kozma Tamás volt, aki úgy beszélt, mintha ő találta volna ki a felnőttnevelést. Én ezt nagyon nehezen viseltem, a szünetben odamentem hozzá, és beszélgettünk. Megemlésttem neki az előzményeket, és neveket is mondtam: Durkóét, sőt a magamét is.

TIBORI: *Kozma Tamásnak Verebély Annával is volt ilyen típusú szakmai konfliktusa. Viszont ugyanők kineveltek olyan kiváló embereket is, mint Fekete Éva, aki Soros György tudományos titkára lett. Tehát Anna el tudta választani a bűzát az ocsútól.*

BOROS: Mátyás sajnos elég korán ment el nyugdíjba, kénytelen is volt az egészsége miatt. Nagy úrt hagyott maga után: volt a személyében egyfajta képviselő, jelenlét, ami a szakmában igencsak fontos. Hogy Mátyás végül is miért nem lett akadémikus, vagy legalább levelező tag, az kifejezetten politikai kérdés volt.

TIBORI: *Ez abszolút politikai kérdés volt. Neki akkor már a magyar struktúra szerint akadémiai nagydoktornak kellett volna lenni. De a vidéki kollégákkal szemben a Doktori Tanács azonnal érvényesítette a kötelező kritériumokat, mint a két nyelv felsőfokú tudása és egyebek. Holott közel sem mindenkitől kívánták meg ilyen szigorúan a formai feltételeket. Sok mindent lehetett volna kérni Mátyástól, de két világnyelv felsőfokú nyelvvizsga-papírját nehezen.*

BOROS: Biztos, hogy így van. Itt volt egy kandidátusként professzorrá avanszált réteg, amelynek nem nagyon volt nyelvtudása. Ez a réteg bűnösen felelős volt abban, hogy a következő generációt nagyon lassan engedték magasabbra. Lefelé tapostak, mert tudták, hogy ezek többet tudnak. Hogy egyeseket preferáltak, annak nyilván voltak politikai okai.

Ide kívánczik egy adoma Mátyás nyelvtudásáról. Még egészen fiatalok voltak és az egyetem kirándulást szervezett Kárpátaljára. Mátyásnak nagyon tetszett az ottani orosz szokás, miszerint ebéd után desszertnek adtak egy pohárban száz gramm tejfölt, és tettek bele egy vagy két kávéskanál cukrot. Ez milyen okos dolog, nagyon tetszik ez nekem, hogy van az, hogy tejföl, oroszul? Mondták neki, hogy szmetana. Prima. Meg fogom tudni jegyezni a zeneszerző nevééről. Legközelebb kért száz gramm csajkovszkijt.

TIBORI: *A franciával birkózott.*

BOROS: Igen, ez jó kifejezés.

TIBORI: *Volt egy akadémiai bizottsági program, ahol többnyelvűség működött, és akkor valamit felolvasott franciául. Sajnos még az is érzékelte, milyen nehézkes volt ez a felolvasás, aki nem tudott ezen a gyönyörű nyelven.*

BOROS: Olyan kolléga is volt, aki a lengyel vendégtől nemes egyszerűséggel megkérdezte: Csaj möglich? Ha a kollégák külföldre mentek, én lefordítottam az előadásukat. A felolvasás minőségét nem garantálhattam. Soós Palinak volt nyelvérzéke, és valami angol szakos végzettsége is, ezért neki járt a nyelvvizsgapótlék. Nekem nem, mert én nyelvszakos voltam.

TIBORI: *Akkor még volt nyelvpótlék.*

BOROS: Ha engem megkérdeztek, mit szólok a nyelvvizsgához, azt mondtam, semmit. Két kalap... nem ér az egész, ha nem tud előadni, ha nem tud olvasni és írni, akkor lehet bármilyen papírja.

TIBORI: *Ez fontos szabály. Bármennyire jól birtokol valaki egy nyelvet, előadás előtt ki kell próbálnia, többször is el kell mondania hangosan, mert nyílt színen gondban maradhat. Különösen, ha utána diskurzusra is sor kerül. Akkor az kész katasztrófa lehet. Nem véletlen, hogy Mátyás mindig forszírozta, mindenkitől elvárta, hogy meglévő pici nyelvismeretével is eredetiben olvassa a szakirodalmat.*

BOROS: Volt ilyen rövidítés, hogy TUKUFA, erre emlékszel? Tudományos, Kutatási, Fejlesztési Alap.

TIBORI: *Hogyne emlékeznék.*

BOROS: A TUKUFA-val lehetett fordíttatni magadnak, tudományos kutatási fejlesztési alap volt, ha jól emlékszem. Évi 2500 meg 3000 forint. Alkudoztak a fordításra. Én annyit kértem, hogy legalább a tanszéki aktákba írt rezümék fordítását fizessék ki nekem. Hát azt nagy nehezen kifizették. Mátyás ilyesmiben nem volt nagyon bőkezű. Nem szerette, ha pénzt kell kiadnia. Pedig nem volt valami nagy pénz. Abból kellett megvenni az irodaszereket is magadnak, nem sok maradt, ha könyvet vettél...

TIBORI: *De az már egy másik, nagyon érdekes világ volt, amikor már ott volt Harangi Lacika és Keresztesné is. Ők számos újdonságot hoztak, sokat olvastak, volt egy kis nemzetközi kitekintésük, Harangi Lacikának abszolút, de Ilonának is. Nemcsak a saját tantárgyaikhoz hozták a friss nemzetközi irodalmat, hoztak mindenféle, a szakmába vágó újdonságot is, amelyekről remekül lehetett diskurálni. És akkor Brezsnjanszky meg Papp Jancsi, és a harmadik fiú...*

BOROS: Sass Attila.

TIBORI: *Sass Attila, Bugán Tóni, ők is fantasztikus új dolgokkal érkeztek. Emlékszem, hogy a Lüscher-tesztet is együtt tanultuk meg, közös fordítás alapján.*

BOROS: Az nagyon jó állapot volt, ott lent a földszint 14-ben, a mélyben, a pszichológusokkal együtt. Én is nagyon szerettem.

TIBORI: *Nagyszerű volt. Intenzív munkakapcsolat és jó emberi kapcsolatok. Kollegiálisan és magánemberként is nagyon kellemes volt.*

BOROS: Én szerettem őket, Matolcsi Ágit is kedveltem. Aztán ő is eljött onnan. Sokáig a kórházban volt pszichológus. Nyugdíjas már.

Kérdeznék valamit, most jutott eszembe. Mi ez a köztestületi tag elnevezés, mit jelent ez?

TIBORI: *Ez azt jelenti, hogy a tudományos fokozattal rendelkező kutatók, oktatók jelentkezhetnek az akadémiai köztestületbe, és képviselőket küldhetnek az Akadémia Közgyűlésébe. Korábban azt gondoltuk, hogy ily módon esetleg még az akadémiai elnökválasztásban is részt vehetünk. De azért vannak más testületek is, ahol az ember mint köztestületi tag dolgozik. Én például még mindig benne vagyok a Doktori Tanácsban, a TMB utódjában. Sokat dolgoztam a Szociológiai Szakbizottságban is, és ma is részt veszek a Domus programban, a határon túli tudományossággal való kapcsolattartásban.*

BOROS: Én nem tudom, nem vagyok benne, de ezek a rendszerváltás óta tündöklő akadémiai elnökök szerintem a politikai garnitúra képviselői voltak.

TIBORI: *Úgy látom, az Akadémia szerkezetében háttérbe szorultak a társadalomtudományok. A történettudományt pedig az Akadémián kívül szervezett intézményekben kezdik művelni.*

BOROS: Mert a politika így könnyebben befolyásolhatja őket.

TIBORI: *Pontosan. A legutóbbi nagy lehetőség is fordítva sült el. Amikor az Akadémia átalakítását – a régi, sztálinista struktúra lebontását – megkezdték, nem a szervezet teljességét nézték, hanem azt mondták, itt vannak az intézetek, ott kell kezdeni a reformokat, s e címszóval a fünyíró elv alapján gyakorlatilag az intézetek egyharmadát lefejezték. Miközben személyesen is azt mondom, hogy időről időre, hét-, maximum tízévenként egy ilyen szervezet megéri az átalakításra, a fünyíró elv nem működhet.*

BOROS: Az sehol sem jó.

TIBORI: *Sehol, de a tudományosságnál végérvényesen nem válik be.*

BOROS: Ugyanakkor látom az öcsém példáját. Most New Yorkban belgyógyász. Itthon immunológus volt és egyéves ösztöndíjjal került ki a Columbiára. Egy év után a Sínai Hegyi Zsidó Egyetem és Alapítványi Kórházba ment át, ott dolgozik azóta is. A májtranszplantációs sebészeti klinika köré szerveződött kutatólaborok igazgatója évek óta. Hihetetlen, hogy például a transzplantáció további fejlődésé-

nek egyik akadálya az ország mérete. Ugyanis a donor szervnek időben rendelkezésre kell állnia a felhasználás helyén. Nem lehet rakétával odavinni, de repülővel igen.

TIBORI: *Nem lehet összehasonlítani ezeket a dolgokat. Emlékezz rá, hogy a mi fiatal oktatói-kutatói időnkben, amikor ezek a kéthetes gyakorlatok voltak, milyen mély nyoma maradt minden tapasztalatnak, még a keleti blokkon belül is. Egy-egy ilyen út vetekedett egy önképző kurzussal, hisz nemcsak tudásátadásról, hanem személyes benyomások tömkelegéről volt szó.*

BOROS: Hogyne, biztosan így volt.

TIBORI: *Most mivel foglalkozol? Mit csinálsz?*

BOROS: Ha van munka, fordítok és nyelvet tanítok.

TIBORI: *Két dologra térjünk vissza, amit többször is említettél már, de csak nagyon röviden. Az egyik, hogy nyelvet csak motivált felnőtteknek tanítasz, és a felnőttoktatásnak fiatal tanársegéd, adjunktus korodban is tulajdonképpen ez a része érdekelt – feltételezem. Erről szeretném, ha kicsit többet beszélnél. A másik pedig a külkapcsolatok hatása a Durkó-tanszék fejlődésére. Ez a két téma nem választható el egymástól.*

BOROS: Értem. A dolog első részéről túl sokat nem tudok neked mondani, mert... hogy mondjam, számomra a nyelv mindig eszköz volt. És ezt kevesen akarták megérteni. Nem lehetett öncél, nem lehet nyelvvizsgapótlék-cél, a nyelvnek csak akkor van értelme, ha valamire felhasználom. Ami a két, általam jól ismert és több-kevesebb erősséggel bírt nyelvet illeti, azt fedeztem fel – remélem, nem hat nagyképszerűségnek –, hogy a német nyelv rendkívüli mértékben alkalmas rá, talán a legjobban – az angol biztos nem annyira, az orosz sem, a magyar sem –, hogy egy meghatározott absztrakciós szinten felül egzaktan tudjon elvont dolgokat kifejezni.

TIBORI: *Ezért lett a filozófia nyelve?*

BOROS: Pontosan. Engem ilyen értelemben már középiskolás koromban elbűvölt a német nyelv. Nagyon jó történelemtanárom volt, Halász Imre. Kitűnő módszertannal dolgozott, didaktikai tankönyvbe illően művelte az ún. heurisztikus módszert. Erre persze csak később jöttem rá, tudatos koromban. És egyszer, nem tudom, miért, gondolom, a német nyelv tanulása miatt, kijelentette: most te tartasz előadást Hegelről. Alaposan megijedtem, mentem a kollégiumi könyvtárba, a legtöbb anyag ott volt, és német nyelven próbáltam képet szerezni a hegeli filozófia rendszeréről. És ezt el is tudtam ott mondani. Amit Hegel a nyelvvel művel, az maga a csoda. Azóta is tanítom a tanítványaimnak. Van egy módszer, hogy az illetőnek idézetet kell lefordítani, ha tudja. Ezt nagyon kevesen tudják, nagyon nehéz. Például van egy ilyen mondat: „a hegeli rendszer tetőpontja maga a filozófia”. A mondat fordítása: „a filozófia az önmagát gondoló eszme, az önmagát ismerő igazság”. Elég absztrakt,

és ezt tökéletesen tisztán fejezi ki a nyelv. Németül így hangzik: „Die Philosophie ist die sich denkende Idee, die sich wissende Wahrheit.” Az orosz egy másfajta ajándékot adott: a belső, lelki tartalmak nyelvi kifejezését. Piaget azt mondta egyszer, hogy minél nagyobb a távolság a vágy és a beteljesülés között, annál gazdagabb az individuum belső, pszichikus tartalma. Ennek kifejezésére az orosz nyelv szerintem nagyon alkalmas. Nem is az, hogy „a nagy orosz lélekről” szól, hanem ahogyan szól. Még ma is mindig előveszem minden nyáron Lev Tolsztojt és Thomas Mannt, de előveszem Jeszenyint is. Igazi csoda, milyen pontosan és szépen tudtak az orosz költők tétovaságot, reménytelenséget, reményeket kifejezni...

A Durkó-tanszék külföldi kapcsolataiért Durkó már kezdő fiatal tanársegéd korában is nagyon sokat tett. Sokat ment tanulmányútra. Egyszer azt mondta nekem: Sanyi, a dolog kulcsa az, hogy mindig bősz és részletes jelentést írj a minisztériumnak. Akkor megint kapsz majd ösztöndíjat. Így is volt. És Durkó maga nyelvtudás nélkül is mindig sikeresen szerzett magának ösztöndíjat. Így tudott hozzájutni a francia és holland felnőttnevelés irodalmához, Ger van Enckewort és társai munkásságához, már egészen fiatalon. Az, hogy ő ezt oly erőteljesen forszírozta, támogatta, biztosan nem volt véletlen. A tanszék fő külügyi csapása a leningrádi kapcsolat volt. Hát ezt kaptuk, ami önmagában nem lett volna baj. Az igazi gond az volt, hogy a partner Kultúra Főiskola más profilú képzést vitt – az általános népművelőképzés mellett a művészeti öntevékenységre is felkészítették hallgatóikat –, másrészt a tudományos együttműködésben nem nagyon jutottunk előre. Tagadhatatlan viszont, hogy a hallgatók a cserepartnerségnek köszönhetően világot láttak, állami támogatással.

TIBORI: *Elmondható, hogy tulajdonképpen te voltál a kapocs, az összekötő a tanszék és a külföld között?*

BOROS: Többnyire igen. Ha az egyetemre vendég jött, akkor valakinek kísérnie kellett. A külföldi elutazása után mindig jelentést írtunk a Rektori Hivatalnak, mikor, ki kísérte és milyen benyomásokat szerzett. Nagyon komolyan vették ezt a hetvenes években, később már nem, inkább formalitásnak tűnt. Ez a kísérő általában én voltam. Sok nagyon szimpatikus és kellemes ember is feltűnt a vendégek között. Soós Pali kísérte az angol nyelvűeket, a többiekkel általában én foglalkoztam. Emlékszel Antonina Kloskowska nevére?

TIBORI: *Hogyne.*

BOROS: Most halt meg. Ő is itt volt, nagyon kellemes, nagyon szép élmény volt, akárcsak Ger van Enckewort. Az oroszokkal sem volt személy szerint semmi bajom, csak akkor, ha megpróbáltak a nagy nemzet leereszkedésével kezelni. Aztán egyszer-kétszer beolvastam nekik, én nem féltem tőlük, hiszen ott kint éltem és tanultam. És sok mindent megtettem az itteni ellátásukért. Létezett egy íratlan szabály, hogy ideológiai hűségedet bizonyítandó egyszer-kétszer illett hasra esni a nagy szovjet nép képviselői előtt. Nekem ez nehezen ment. Ugyanez volt, jóval ké-

sőbb a kiadóban a német tulajdonossal is, volt, aki napi kétszer is hasra esett, mert megmaradt a régi beidegződés. Ezen én sokszor mulattam magamban.

Hát ezt most nem játszottuk. Sőt, igyekeztem a lehető legőszintébben beszélni velük. Egyszer például azt mondja nekem az egyik: Tudod, nálunk az ellátás olyan biztonságos és kényelmes, hogy leadjuk a rendelést a sztalovajába hét elején, és pénteken megkapjuk a húst. Persze, öntudatosak vagyunk: csak egy kilót kérünk. Mondom, egy frászt! Miért? Mert kevés a hús, és így osztják el. Szóval, ilyesfajta ideológiákkal takargatták az otthoni hiánygazdaságot. És ezt ők nagyrészt el is hitték. De nem lenne tisztességes azért elítélni valakit, mert nem tudja, amit nem is tudhat. Nem lehet elítélni az orosz szobatársat, mert csak fekete klottgatyája van – azért igen, ha nem mossa –, de nem lehet mást kapni, könyörgöm.

Szóval a szovjet cseregyakorlat jót tett a hallgatóknak. El tudtak jutni – abban az időben nem nagyon volt vastag a pénztárcánk – Moszkvába, Leningrádba, sőt Pszkovba és Tallinba is. És ez nem volt semmi! A világ egy másik részét láthatták a hallgatók, és élvezték is.

TIBORI: Igen. Ezért jó lehetőség közelről megismerni a másfajta életmódokat, és azokat a dimenziókat, amelyeket csupán az olvasmányélményekből nem lehet tudásként megszerezni. Egészen más, amikor valaki személyesen tapasztalja meg azt a másik valóságot, amikor személyesen érzi meg azt a más hierarchiát...

BOROS: Az biztos, hogy mai szemmel nézve kisebb dolognak tűnik egy ilyen kiruccanás. A világ kitágult, lehet jönni-menni. Csak arra gondolok, hogy a fiam, aki 1999-ben elment Hollandiába és azóta is ott van, könnyedén, egy délelőtt alatt elérhető. Felülünk Debrecenben a repülőgépre és leszállunk Eindhovenben, a hétköznapi ember számára is szolid áron.

TIBORI: Visszatérve egy pillanatra: a tanszéken tulajdonképpen az elfogadásnak volt kultúrája, amikor együtt voltunk ott lenn, a földszint 14-ben. A másik elfogadására gondolok. Az erőnyeit tudtuk, a hibáit meg úgy ismertük föl, hogy együtt tudtunk élni vele. És ha szükség volt rá, nyíltan megbeszéltünk minden problémát. Ezt szintén Mátyás szorgalmazta, és ez nagyon fontos mozzanat volt.

BOROS: Mátyás úgy nőtt föl, hogy benne volt a Nékosz-mozgalomban, de hitt is benne, számára nem csupán üres szöveg volt. Az a bizonyos légkör a földszinten nagyon hasonlított a jó középiskolai osztályra, ahol mindent megbocsátottak, de tudtak is mindenről. Egy viszonylag toleráns kisközösség volt.

TIBORI: Én úgy emlékszem, hogy Kelemen Laci bácsi pszichológuscapatának tagjai, vagy a Petrikás-csapat tagjai a Pedagógiai Tanszékről valamelyest irigykedtek is, hogy közöttünk olyan egészséges véd- és dacszövetség élt. A kritika mellett természetesen.

BOROS: Nagyon érdekes volt. Petrikás Árpáddal nekem nem volt rossz a kapcsolatom. De egyszer Durkó egyik kedvelt hallgatójának négyest adott. Amikor Mátyás hazajött (nem volt Debrecenben), méltatlankodott, miért négyes, miért nem ötös?

Ide figyelj, mondtam neki, én nem tudok helyette osztályozni, menjünk föl, és kérdezzük meg. Na, azt nem! Tehát a kritika nyílt volt, erős volt, ha kellett, egy bizonyos ponton túl azonban felváltotta az összefogás. Az összetartás. És még mindig azt mondom, amit korábban mondtam, hogy az egyetemet elhagyni azért volt olyan nehéz, mert szép volt, hogy bízunk egymásban, nem féltünk egymástól, és szellemileg szabadok voltunk. Soha olyan szabad nem voltam életemben.

TIBORI: Hasonlóképpen emlékszem én is a tanszékre is és a Szociológiai Intézetre, amely számomra is egy életforma volt, meg projektek, egy ideig benne éltem, aztán csak vendég voltam – de otthon voltam. Az a fajta nyitottság, amelyben élhetünk, az építkezés, amelyet megvalósíthattunk, mélyen érint máig is. És nem elzárt közösségről volt szó, ahol valami köldöknéző, fensőbbsséges elméletgyártás folyik: a projektek révén kapcsolatban voltunk a világgal, a valósággal. És nagyon fáj, hogy most a szemem láttára és rövid idő alatt, rohamosan dől össze a szakmánk. Akkor alapvetően a teljesítmény volt az egyetlen mérce, ami mostanra megváltozott.

BOROS: Igen. És a magánéletben és a munkahelyünk, a tanszék fejlődése vonatkozásában is az volt a jellemző, hogy célokat tűztünk ki és előbb-utóbb elértük azokat. Én ezt ma nem látom. Akkortájt sokkal egyértelműbb, sokkal kiszámíthatóbb volt, hogy az erőfeszítéseinknek meg is lesz az eredménye.

TIBORI: És az építkezés maga olyan rész-megméréstetések sorozata volt, ahol időben és kellő biztonsággal meg lehetett tudni, alkalmas vagyok-e az adott feladatra, vagy valami komoly korrekciót kell végrehajtani. Egy-egy ilyen pillanat persze fájdalommal is járt, és sebet ejthetett, de még mindig sokkal jobban segítette az egyént, mint a jelenlegi, tiszavirág életű projektek, amelyek váratlanul nagyon magasra dobhatnak valakit – akár kellő tapasztalat, tudás és gyakorlat híján –, akit aztán a következő pillanatban ugyanolyan váratlanul és indoklás nélkül ejtenek. A következmény: az egyéni tragédiákon, személyiségvesztéseken túl a szakma eltorzulása. Hiányoznak a kontinuus munkák, még olyan nagy hivatalokban is, mint a KSH. Valami ötletszerű működtetés folyik, a kormányokkal együtt négyévenként új garnitúra jön. Lehet szakembert cserélni, ha alkalmatlan a munkájára, alkalmasra kell cserélni. De a XXI. században sehol sem engedhető meg, Közép-Európában sem, a Balkánon sem, sehol, hogy ne szakember legyen az adott helyen. És ez a legfájdalmasabb, mert én készséggel meghajlok az új generáció által behozott új tudások előtt, de ne ülünk fordítva a lovon, mert ennek az új generációnak sem olyan élettapasztalata, sem olyan kapcsolati rendszere nincs, mint nekünk. Néha meg kellene beszélni dolgokat.

BOROS: Volt egy esetem, régen volt, de nagyon plasztikus. Odakerült hozzánk, a kiadóba – volt ott egy vezető stáb, a tulajdonos képviselője mellett – egy fiatalember, akkor ötödéves germanista. Kapott valami levelet fordítani a főnöktől azzal, ha kész, majd Sándor megnézi, és vagy jóváhagyja, vagy nem. Germanista volt. Mondom, a fordítással semmi baj, csak miért van egy helyen kipontozva? Ilyen nincs, így nem lehet fordítani. Mi a probléma? – kérdezem tőle. Az, hogy a verifikálni szót ő

nem ismeri. Ötödéves bölcsészhallgató. Ez már önmagában is bántó volt. Ott van egy szekrényre való kézikönyv. Azért azt egy bölcsésznek tudnia kell, hogy hova nyúljon ilyenkor. Ilyen emberekre nem lehet építeni. Vagy: elmentünk egy bankba tárgyalni, és az ottani fiatalemberrel keveredtem vitába. Állította, hogy rosszul fordítottam valamit. Mondom: nem! De ő a szótárban megnézte! Fiatalember, a szótárban hat jelentés is lehet, és nem elég csak az elsőt megnézni, mind a hatot meg kell. Ezeknek a dolgoknak tényleg zsigerből kellene jönni. És hány ilyen van. Ez a fajta felületesség mindig feldühít.

TIBORI: Valóban, erősen csökkent a tudásszerzésnek az az igénye, ami a felnőtt motiváltságából fakad, aki felismeri és korrigálja a hiányait. Bennünk megvolt. Mi arra voltunk motiváltak Mátyás által is, hogy egy-egy tudományos kérdés mélyére hatoljunk. És nem különböző elismerésekért, meg nem azért, hogy az etiketten még ott álljon pluszban valamilyen titulus, hanem hogy magabiztosan érveljünk egy-egy gondolatunk mellett.

BOROS: Örülök, hogy a gyermekeinkkel e téren minden rendben van. Büszkék vagyunk rá, hogy egyrészt érzelmileg rendben vannak, másrészt szeretnek olvasni. Mert azért azt nem mindenki szeret. Megtanítottuk őket rá, nem elég valamit befiflázni, meg kell tanulni az ismerethez, a tudáshoz vezető utat magát is. Sikertült.

TIBORI: Rám nagyon mélyen hatottak annak idején azok a szerzők, akik a felnőtt taníthatóságával meg a felnőtt önismeretének érzékelésével foglalkoztak. Az ő műveikből pontosan ezt a mértéket ismertem meg, azaz hogyan kell distanciát tartani, mikor lehet ráerősíteni egy tudásfűlésre, mikor nem, mikor szabad az újítást a középpontba állítani. Ezek nagyon fontos dolgok.

BOROS: Azt hiszem, sok esetben ott van a probléma, hogy sokan nem tudják eldönteni, át lehet-e lépni ezt a bizonyos distanciát, vagy meg kell tartani. Igazából én nem vagyok, sosem voltam híve a liberális pedagógiának, hogy itt a gyeplő, utánad hajítom, aztán menjél, fiam, a világba. Nem tudom, meséltem-e nektek annak idején a következő történetet. A szerző nem én vagyok, hanem Lev Nyikolajevics Tolsztoj, akitől halála előtt megkérdezték, ugyan, mondaná már meg, mi lesz a halál után? Semmi – feleli Tolsztoj –, az, ami a születés előtt volt. Hogy értsük ezt, Lev Nyikolajevics? Tolsztoj elővett egy papírt, és elkezdett rajzolni, Szerinte az ember a születés pillanatában fizikailag óriási, de lelkileg még semmi. Van egy másik pillanat, ez a halál, ami pontosan fordítva néz ki, mert ekkorra az ember lelkileg kiteljesedik, de fizikailag már semmi. Az élet tulajdonképpen úgy rajzolható le, mint a két pont között húzható vonal. (Ezt a rajzon két egymással szembeállított, és hegyükkel egymásba átmenő hegyesszögű háromszöggel ábrázolta. Az emberi élet a két csúcás között húzott vonal volt.) Ha én, az öregebb itt tartok az életemben, mutatott rá egy pontra, te fiatalabbként még csak ezen a ponton jársz. Nincs jogunk, nem szabad beleszólni abba, hogy mit csinálj, mert te is el fogsz érkezni ehhez a ponthoz, és majd tovább alakul az életed. Az ember lelkileg tulajdonképpen a halál pillanatában teljesedik ki, akkor a legnagyobb, akkor ér – mondanám:

erkölcsileg – a legtöbbet. Vagyis tilos belenyúlni a fiatal ember életébe, hagyni kell az önfejlődését, az öntökéletesedését magától alakulni – ez a klasszikus tolsztojánus eszme, amely igazából tagadja a pedagógiát. Én úgy vélem, hogy ennek legszebb irodalmi megvalósítása a Feltámadás Katyusa Maszlovájának erkölcsi öntökéletesedése. Nem érdekes?

TIBORI: *Nagyon izgalmas. Szülőként szerintem mindenki beleesik abba a hibába, hogy egyrészt olyan elvárásokat fogalmaz meg, amelyek távol állnak a gyermekétől, esetleg képességei, készségei miatt is, és belevetít sok minden mást, nemcsak az ő elmúlt életét, esetleges sikertelenségeit, hanem indokolatlan elvárásokat is. De ha cserében megtanulja, nem kis kudarcok árán, hogy érdemes egyeztetni, helyére kerülnek a dolgok.*

BOROS: Igen, világos. Valószínűleg nehezen ragadható meg, nehezen írható le az a folyamat, amelynek a során a gyerekből, a kiskamaszból – a szülők számára is – felnőtt lesz. Az igazán jó nevelésben szerintem ennek a folyamatnak nincsenek zökkenői vagy bökkenői, sajátosan finom átmenettel valósul meg. Nem veszed észre, mikor léptél át abba a szakaszba, amikor már felnőtt vagy. A szülők az első perctől kezdve úgy kezelnek, hogy nem tudod, mikor váltál felnőtté. Ezt a folyamatos dialógus teszi lehetővé, ahogy az önállóság is folyamatosan alakul. Nincs cezúra, ami jelezné, hogy most már felnőtt vagy. Ez nem érzékelhető. A felnőtt viszont tudja, hogy a gyerek most már mégiscsak elérte ezt a kort, nyilván onnan is, mert látja: önállóvá vált. Ebben azért lehet némi szerepe a liberalizmusnak is.

TIBORI: *Nagyon fontos szerintem, hogy a folyamatot ne traumatizáljuk. Én sokszor szembesültem ezzel mint nevelési hibával. Lényeges a diskurzus, amiről én sosem mondtam le.*

BOROS: Igen. Csak ne felejtse el – ha úgy tűnik is, hogy „levegősebben” lehet szemlélni a dolgot –, a felnőtt tudja, hogy itt meg itt még lehetnek problémák.

TIBORI: *Valóban, a szülő mindig belevetíti saját tapasztalatát a nevelés folyamatába. Ez időnként, egy-egy szituációban hasznos lehet, de akkor is csak addig, amíg a gyerek nem érzi úgy, hogy legbelső szabadságában korlátozzák. Én nagyon örülök, hogy bizonyos területeken mások a gyermekem tapasztalatai, hogy nem lett kényszeres olyan dolgokban, amelyekben mi, s amelyek egyébként társadalmi helyzetünkől, családi körülményeinkből adódtak. S boldog vagyok, hogy megtapasztalhatom – nemcsak saját gyermekeim, de más, értelmes fiatalok társaságában is – képesek értelmiségi életet élni, de más módszerekkel. És ez nagy dolog.*

BOROS: Ha bármi az eszedbe jut még, vagy nekem jut eszembe, akkor azért nyilvánvaló, hogy szánunk rá időt.

TIBORI: *Köszönöm a beszélgetést.*

Debrecenben, 2014. február 11-én

DURKÓ EDIT-INTERJÚ¹

TIBORI TIMEA:² *Három kérdésről beszélgetnénk. Az alapkérdés – nyilván sejthető volt, hogy főként ez érdekel –, mi motivált, hogy pedagógus légy? A másik: azok a nevelési elvek, amelyekkel a pályádat kezdted – bár időközben formáltad, alakítottad őket –, mindvégig elkísérték. A harmadik pedig, hogy édesapád nevelési elvei – aki a felnőttek nevelésével foglalkozott, de egy egész életen át az embernevelést hirdette – hatottak-e rád? Ha igen, hogyan? Ha nem, miért nem? Próbáljunk az elejéről indítani: miért lettél pedagógus?*

DURKÓ E.: Ez a kérdés nagyon érdekes, ugyanis, ha jól emlékszem, körülbelül tizenöt-tizenhat éves koromig eszem ágában se volt ezt a pályát választani. Ki is jelentettem: én aztán pedagógus soha nem leszek! Bár édesapám, még korábban, észrevette, hogy elég jól megértetem magam a kortárs meg a fiatalabb gyerekekkel is, tudok velük bánni, tudok beszélni a nyelvükön. Hogy miért nem akartam pedagógus lenni? Talán azért, mert mindig úgy éreztem, kevés az ideje rám. Gyermekkoromból sokszor visszarémlik, hogy a szüleim mindig elfoglaltak voltak. Édesanyám sokszor hétvégeken is ügyeleten volt az idegsebészeten mint röntgenasszisztens, édesapám az egyetemen tanított vagy a könyvtárban végzett kutatómunkát vagy gyakorlaton volt és hasonlók. Ha édesapám otthon dolgozott, akkor – időzjelben – lábujjhegyen kellett járni. Anyai nagyapám szintén pedagógus volt, írást, olvasást és rajzot is tanított. Tőle nagyon sok tanítói „anekdotát”, vicces történetet, esetet hallottam. Valahol az érettségi környékén aztán kiderült, hogy tulajdonképpen nem veszem komolyan a tanulást. Olyan négyeske voltam, anélkül azonban, hogy bármi szorgalmam lett volna. Az az igazság, hogy középiskolában egy abszolút lusta disznó voltam, de érettségi után nagy elánnal francia–magyar szakra jelentkeztem – mondván, hogy a többiek közül milyen sokan mennek francia–magyar szakra, hát én is oda megyek. Minden különösebb elő- és nekikészülés nélkül felvételiztem és csodálkoztam, hogy az írásbelim nem érte el azt a ponthatárt, ami a felvételhez kellett volna. Sose felejttem el, hogy szegény Herman József professzor úr megkérdezte a Francia Intézetből, van-e valami közöm Durkó Mátyáshoz, mire én azt mondtam, hogy nincs, csak névrokon. Annyira szégyelltem magam a rossz írásbeliért. A szóbelim jó volt, de hát éppen ez az: leülni, fenekelni, tanulni nem volt kedvem,

1 Durkó Edit (Debrecen, 1951) középiskolai tanár, Durkó Mátyás lánya. A továbbiakban Durkó E.

2 A továbbiakban Tibori.

viszont hallás után inkább ment a dolog. Édesapám külföldi útjai alatt állandóan képeslapokat küldött azokról a vidékekről, ahol éppen járt, és szokásává vált, hogy ezt a képeslapot telis-tele írta, tehát egy képeslapon egy levélnyi közölnivalója volt, hogy lehetőleg pontosan beszámoljon útja minden részletéről. Mindennap vagy minden másnap írt, és mindig máshonnan, más vidékről, más tájról. Talán innen jött nálam a földrajz szeretete.

A magyar–francia felvételim tehát nem sikerült, elmentem képesítés nélküli nevelőnek Józsára. Ott aztán belejöttem ebbe a tanító néni tevékenységbe. Tanítottam földrajzot, biológiát, magyart. Utána azzal a pontszámmal, amit az egyetemen elértem – akkor lehetett ilyesmit csinálni –, átjelentkeztem a Nyíregyházi Tanárképző Főiskolára, földrajz–rajz szakra. A földrajz szeretete, mint említettem, valószínűleg a képeslapoktól indult, a francia szeretete megmaradt továbbra is. Máig szeretem a francia történelmet, kultúrát, képzőművészetet, és magát Franciaországot – mára már bejártam szinte az egészet. Talán valahol erre voltam, úgymond, kódolva, annál is inkább, mert édesapám annak idején, tizenhét éves koromban szerzett egy befogadó családot Franciaországban, akikhez egy hónapra kimehettünk édesanyámmal. Sikerült is szinte minden nevezetességet megnéznem, a Loire menti kastélyoktól kezdve a Louvre-ig. A francia életmód és szemlélet ragadott meg. Én voltam a tolmács édesanyám és a család között, mert a gimnáziumban idegen nyelvként a franciát választottam, édesapám is francia szakos, francia–magyar szakos volt. Lehet, hogy innen eredeztethető, hogy én is annyira nekiugrottam, nekiveselkedtem ennek a nyelvnek és kultúrának. Végül elvégeztem a Tanárképző Főiskolát. Debrecenben és környékén nem volt megfelelő tanári állás, csak nagyon messzi szabolcsi településeken – Szabolcs-Szatmár megyének hívták még akkor –, ott lett volna állás. Így aztán a család összedugta a fejét, és Pesten kerestünk állást, ahol nagy volt a kínálat a szakpárosításomra. Ebben is édesapám segített. Így történt aztán, hogy abból az iskolából mentem nyugdíjba, ahová 1975-ben édesapámmal betettem a lábam. Tehát harmincnyolc évig tanítottam ugyanazon a helyen, ugyanabban az iskolában, ami később gimnáziummá nőtte ki magát.

Ez az iskola a Kassák Lajos Gimnázium volt, a XIII. kerületben. Ugyanígy apámnak köszönhettem, hogy Pestre fölkerülve lakásom is lett: a nagymama lakását, amely a Püspöki Palotában volt, ide cseréltük, és nagymama velem együtt fölköltözött, mondván, itt született, itt is szeretne meghalni. A végeredmény aztán mégis az lett, hogy amikor a nagymamám már nagyon legyengült, a szüleim hazavitték, és ők gondozták. A lakás pedig maradt az enyém.

Ami esetleg még táplálta bennem a pedagógiai motivációt, apám és a tanítványai viszonya volt. Meglepő volt számomra, milyen tiszteletnek örvend a tanítványai körében. Milyen Mátyás-napi telefonok, üdvözletek jöttek! Természetes volt, hogy a tizenöt-húsz évvel korábban végzett tanítványok még mindig fölhívták, névnapot köszöntöttek. A másik meg: apám fiatalabb korában nagyon sok kirándulást szervezett, és ezekről a kirándulásokról aztán nagyon klassz fotók és élménybeszámolók születtek. A kirándulásokat mindig pontosan előkészítette. Mivel eléggé sportos al-

kat volt, szeretett túrázni, szeretett hegyet mászni, és úgy gondolta, az embereket is így lehet közelebb hozni egymáshoz. Egy esti szalonnasütéssel, tábortűzzel, esetleg egy-két pohár borral. Nagyon szeretett énekelni, és nagyon-nagyon sok dalt, népdalt tudott... És mindezzel tulajdonképpen a hallgatóit tanította. Közösségi emberré formálta őket, még ha felnőtt korukban is. Ennek aztán később nagy hasznát vettem. Például miután osztályfőnök lettem, én is igyekeztem inkább többnapos, mint egynapos kirándulásra vinni a gyerekeket, megpróbálni együtt élni velük, együtt aludni, együtt gyönyörködni a természetben, a városok nevezetességeiben, múzeumaiban, együtt tevékenykedni akár úgy is, hogy közösen főzünk. Fontos volt, ki hogyan áll hozzá a munkához, ki hogy mosogat el. Érdekes módon ezt valahogy a legteljesebb természetességgel vettem át, jó, a borozás nem volt benne, mert azért egy tizennégy éves gyerekkel nem borozgatunk. De bárhol, egy tábortűznél vagy egy erdei iskolában valahol – amit szorgalmaztam én is, és mindig elvittem az osztályomat – nagyon nagy hasznát vettük apám korábbi tapasztalatainak, útmutatásainak. Ilyen alkalmakkor kiderült, hogy jó, a tanárnő még vicces is tud lenni. Jó, még Józsika is tud udvarias lenni, mert ki tudja nyitni a tanárnő előtt az ajtót stb., stb. Volt egy érdekesség az általános iskolai időszakomban, mikor még az iskola az volt. Három éven keresztül ballagtattam. Úgy alakult, hogy mindig a legrosszabb osztályokat kaptam, olyan gyerekeket, akikkel az osztályfőnökök nem bírtak, hetedik után otthagyták őket, végül nyolcadikban rám bízta. Tehát voltak ilyen úgymond nehéz osztályok, olykor csak tizenhárom tanulóval. És én a ballagtatásra valahogy kikupáltam őket, odáig, hogy már tudtak késsel-villával enni, ismerték Magyarország térképét és így tovább. Őszintén bevallom, hogy egész pedagógusi pályafutásom alatt mindig inkább a nehéz esetek, az úgynevezett rossz tanulók vagy rossz magaviseletű gyerekek voltak azok, akiket én valahol betyárbeccsületből pártfogoltam. Kihívást jelentettek a számomra. Kialakult például, hogy megegyeztünk: nem mondom meg a csínytevésed, ha te is megígéred, hogy... És ezek valahol hatottak. Máig nem a jó vagy kitűnő tanulók vonzódnak leginkább hozzám. Bár közöttük is akad, akikkel én szerettettem meg a földrajzot vagy akik az én franciaszeretemet átvéve esetleg a francia szakot választották. Biztos, hogy az ember a földrajzórán egész másképp beszél azokról a helyekről, ahol már járt. Később aztán természetesen más helyeken is jártam, de a közvetlen élmény rengeteget számított. Még most is sokszor megszólítanak az utcán, sőt a túloldaltól is átjönnek az úgymond rosszcsont gyerekek, ha meglátnak, megkérdezik, hogy van, tanárnő, hogy van a vérnyomása stb. De a szülők is megtaláltak. Elmesélték például, hány töltött káposztát készítettek a rokonoknak, akik Szabolcsból jöttek a ballagásra. És hasonló. Ma is előfordul, hogy megállítanak a Lehel piacon, megmutatják a kocsiban tolt unokát, dédunokát és így tovább. Végül is nagyon bejött, amit apám mondott annak idején, hogy talán mégis meg kellene próbálnom gyerekekkel foglalkozni, mert ő úgy gondolja, ebben jó képességeim vannak.

Én nagyon szívesen végeztem ezt a munkát, sőt nem munkának, hanem valahol hivatásnak éreztem, nem is tudom pontosan megmagyarázni... Mindig örömmel

mentem be az iskolába. Nem úgy, mint egy átlagos munkahelyre. Az járt a fejemben, hogy na, majd most jön ez vagy az az osztály, majd most jön valaki, akivel ezt meg ezt kell megbeszélnem. Nagyon-nagyon hosszú ideig az volt bennem, hogy a gyereket felnőttként kell kezelni. Azt hiszem, ezt is édesapámtól tanultam – bár gyermekkoromban ő engem nem túlságosan kezelt felnőttként, én mindig az egyetlen, szeretett kicsi lánya voltam.

Apám szellemi öröksége volt az úgynevezett jutalmazás és büntetés is. Nálunk nem fenytetés volt, hanem büntetés. Például büntetésből otthon kellett maradnom, és amíg haza nem jöttem, nem mehettem ki az utcára játszani vagy futkározni, olvasni kellett és olvasónaplót kellett vezetni. Ezzel apám egy darabig elvette a kedvem az olvasástól, és inkább a magyartanáromnak tekintettem. Aztán később megváltozott a véleményem, amikor megjött az olvasási kedvem. Talán már túl korán kezdtem például Kafkát és Miller-, Pinter-drámákat meg hasonlókat olvasni. Utána következtek a Szabó Magda-könyvek, mondhatnám, a Pöttyös-könyvek kimaradtak az életemből.

A munkámmal kapcsolatosan még annyit: a kollégáimnál inkább azt tapasztaltam, ha valami probléma adódott, nem maguk próbálták megoldani, hanem az igazgatótól kértek segítséget. Én majd negyvenéves pályám alatt vagy kétszer ha ilyesmihez folyamodtam. Mindent igyekeztem magam megoldani. Akár azzal a közösséggel, ahol a probléma történt, akár magával a gyerekekkel, akár a szülővel. Négy évig volt kísérleti jelleggel egy focista osztályom, harminckét fiú. Ez azt jelentette, hogy ők már korán reggel – hattól nyolcig, bocsánat, inkább héttől kilencig – edzésre mentek. Testnevelésórára nem kellett járniuk, a Vasas-pályán edzettek, utána bejöttek, délután megint edzésre mentek, és így tovább. Ezekkel a gyerekekkel nekem hétvégén kutya kötelességem volt külön foglalkozni, mert elvárták, hogy a hétvégi focimeccsen ott legyek. Ott persze állandóan találkoztunk a szülőkkel, sőt félvétenként volt velük – meg természetesen az edzővel – egy közös vacsora. Szóval nagyon közvetlen kapcsolat alakult ki közöttünk. És igenis – amit ma erősen hiányolok – nagyon szigorúan elmentünk családot látogatni. Találkoztam olyan gyerekekkel, aki az édesanyjával a Keleti pályaudvaron egy kis odúban lakott, és találkoztam olyanokkal, akinél a család pincéjében mosókonyha, pingpongasztal volt. Vagyis az egyiknél többszintes ház, a másiknál odú – és mindez egyetlen osztályban. Ismétlem, én a családlátogatásnak nagy híve voltam, mert közelebből jobban meg lehetett ismerni a gyerekek életkörülményeit, és ez nagyon sokat jelentett abból a szempontból is, hogy az ember ne ítéljen meg másokat csupán a külső, a látszat alapján.

Visszatérve a kérdésedre. Édesapámhoz bármikor fordulhattam, problémákkal, kérdésekkel, akár a gyerekekkel, akár a szülőkkel kapcsolatos konfliktusok ügyében, akár a másoddiplomám megszerzésekor, a szakdolgozat írásánál. Az első szakdolgozatnál is figyelemmel kísérte a munkámat. Tanácsokkal – jó tanácsokkal – látott el, de soha nem szeretett belenyúlni a dolgaimba. Inkább irányító szerepe volt. Nagyon sokszor jött föl Pestre az Akadémiára, akadémiai ülésekre, hasonlókat, akkor mindig nálam szállt meg. Jókat beszélgettünk, akár a gondjaimról, az

örömeimről, bármiről. Ha sikereket értem el az iskolában, velem együtt örült, ha valami problémáról beszéltem neki, mindig a legnagyobb őszinteséggel alkotott véleményt: jól tetted, nem jól tetted, én hogy tettem volna. Azt hiszem, akarva-akaratlan ő irányított a háttérből; sokat segített anélkül, hogy beleavatkozott volna a dolgaimba. Meghagyták az önállóságot, ő is, édesanyám is, akkor is, amikor ide felkerültem. Kezdetben albérletben laktam, gondjaim voltak, és ők mindig segítettek, anyagilag is. Végül megálltam már a saját lábamon.

A nyár és a szünet fénypontja mindig az volt, amikor kimentünk a Tiszára. Apám imádott kajakozni. A Körös-partról indult – itt tanultam meg én is úszni. Volt ott egy kis holtág, ahol ő még teknőben is lapátolt annak idején, mert anynyira szeretett evezni. Hatalmas öröm volt számára, mikor végre egy összeszerelhető, német kék vászon kajakot sikerült a Tiszán leraknia. Volt egy csónakunk is. Ő azonban addig-meddig próbálkozott a kajakkal, míg végül elhatározta, hogy Tokajig fölevezik benne. Meg is tette, és büszke volt rá. Ebben a kajakban, később aztán egy stabilabb csónakban ülvé állandóan írt, dolgozott. Kikötötte magát, és mindig papírokkal az ölében lehetett megtalálni, ha odaúsztam hozzá, vagy ha vele együtt mentem el a csónakban. Emlékszem rá, az utolsó időszakban, ha éppen nem saját könyvén vagy tanulmányain dolgozott, akkor disszertációkat, tanulmányokat lektorált. Soha életében nem tudta a napját tétlenül eltölteni. Vagy olvasott, vagy dolgozott, vagy javított, és úgy vette hozzá aztán a napi örömeiket, a napozást, az úszást és a csónakázást. Valahol ebben is egyek vagyunk, a vízimádatban, én sem tudom elképzelni magam víz és vízpart nélkül. Nem is tudom, miért mondtam el most ezt neked.

TIBORI: Azért ezek olyan alapértékek, amelyek később a te pedagógus pályádon is megjelentek – feltételezem. Tehát a természet közelsége, a természet megismerése, a természeti örömek megélése, az élmények átadása.

DURKÓ E.: Én is tanulmányi kirándulásokat szerveztem, csináltam, akárcsak ő. Igen! Például igen nagy feltűnést keltettem a tapolcai tavasbarlangban, a gyerekek megtapsoltak, hogy a tanárnő milyen jól tud evezni. Elmondtam, a Tisza-parton tanultam meg édesapámtól. Volt egy másik nagyon édes dolog. Tőle tanultam meg, hogy lehet egy darabka madzagot jól feltekerni, mert arra mindig szükség lehet. (Megjegyzem, ez Békésre, édesapám szülővárosára jellemző, még ma is vannak úgynevezett madzagos napok.) Szóval megmutattam a gyerekeknek, hogyan kell egy madzagot úgy föltekerni a kézre, hogy utána még használni tudja, tehát ne bogyódjon össze. Tettem ezt kiegészítő, helyettesítő tanárként egy másik iskolában. Az a gyerek később a mi iskolánkba jött át, s kiderült, hogy még mindig emlékszik a madzagtekerésre, s a többieket is kezdte megtanítani rá. Buta dolgok, tudom, és nagyon egyszerűek, de valahol mind-mind apámtól jöttek.

Azt is neki köszönhetem, hogy a nyíregyházi főiskolára elkerülve, kollégista lehettem. Nekem mint egyke gyereknek nagyon jót tett a közösség. Akkor jöttem rá, hogy istenigazából közösségi ember vagyok. Tehát hogy együtt, egymás mel-

lett mennyivel többet lehet tanulni, de jópofiskodni és szórakozni is. Kivirultam, amikor főiskolás lettem. Csak érdekességgéppen mondom el, hogy a főiskoláról, majdnem ugyanarról a szakról, ugyanarról az évfolyamról legalább öten jöttünk föl Pestre, annyira nem volt a környéken állás. A kollégáimmal nagyon jó kapcsolatot sikerült kialakítanom, konfliktushelyzetem egyetlenegyszer volt életemben egy olyan kolléganővel, akitől át kellett vennem az osztályt, de ő továbbra is osztályfőnökösködni akart. Ahogy említettem már: én az iskolába nem úgy mentem, mint valami kötelező munkahelyre, hanem mint egy kellemes közösségbe, ahol szívesen töltöttem az időt, s ahol nap mint nap új élményekkel gazdagítottak a gyerekek is.

TIBORI: Tulajdonképpen már el is mondtál néhány dolgot, ami rávilágít a nevelési elveidre. Az egyik, hogy magad oldd meg a problémákat, illetve azokkal oldd meg, akikre közvetlenül tartozik, nem pedig külső segítséggel. A másik, amit a közösségről mondtál – miután te magad is megtapasztaltad a közösség pozitív, egyben korlátozó erejét –, ha jól értettem, döntően mindig arra alapoztál, hogy a közösség fegyelmező ereje sokkal többet jelent, mint az ejnye-ejnye, meg a hegyi beszéd típusú szövegelés és ráolvasás. Mi minden volt még, ami a tanítványaid, e nagyon érzékeny és nagyon labilis életkorban lévő ifjúság számára elfogadhatóvá, később követhetővé tette az – idézőjelben mondom – intelmeidet?

DURKÓ E.: Én elsősorban nem intelmeknek nevezném, inkább közös csínytevésnek. Minden olyan dologban benne voltam, ami bizonyos határok között megengedhető. Például természetes volt, hogy beálltam közéjük focizni, pingpongozni, tollaslabdázni. Egy alkalommal Szlovákiába, Ružomberokba (Rózsahegy) vittem el őket. A szülők, mindenki nagyon féltette a gyerekeket. És az egyik gyerek a kirándulás előtti napon eltörte a lábát. Egy fiúgyerek volt, és a szülők nem akarták elengedni. Hát azt a rábeszélést, amit az osztálytól kaptam, hogy így vigyázunk rá, úgy vigyázunk rá, vigyuk el magunkkal... A végén azt mondtam, hogy a saját felelősségemre elviszem, vállalom. Egyszerűen nem tudtam volna másképp dönteni, hiszen egy évig készültünk a kirándulásra, egy évig gyűjtöttünk, egy évig másról se beszéltünk, csak hogy milyen útvonalon megyünk, hogy megyünk, mi mindent fogunk látni. Ettől nem lehet megfosztani senkit sem. És a gyerek begipszelt lábbal mindvégig velünk volt, és épségben hazahoztuk – volt ugyan a gipszen egy kis piszok, de semmi egyéb. Vagy: összebeszéltünk a lányokkal, hogy lefekvés után fölébresztjük a fiúkat. Persze másnap vissza is kaptuk. Vagy: a fiúkkal szerenádottunk a lányoknak. El lehet képzelni azt a macskanyávogást, azt a mulatságot. Szegény gyerekeket beoltottam, hogy biztos lesz pisztrángos, hozzanak pecabotot. Persze nem volt rá szükség. Volt közöttünk két túlságosan is eleven, rosszcsonst gyerek, akik „elvesztek” az úton, mert nem figyeltek oda, amikor az útvonalat és a találkozási pontot megbeszéltük (busszal voltunk). Amikor megtaláltuk őket, büntetésképpen össze kellett csomagolni a bőröndjüket, hogy ha majd találunk egy vasútállomást, megtelefonáljuk a szülőknek, melyik vonatra sikerült föltenni őket,

és mennek haza. Persze eszemben sem volt hazaküldeni őket. Csak egy félnapos gondolkodási időt kapott a két delikvens. Közben bőrig ázott az egész osztály, de a két csomagnak köszönhetően át tudtunk öltözni száraz ruhába, hiszen még a pizzamájuk is be volt csomagolva. Képzelheted, mennyire élvezték a gyerekek, fotózták és fényképezték, kinek jutott Kovács Laci pizsamaalsója, kinek a trikója. Szóval minden olyan hülyeségben, amiben lehetett, benne voltam. Minden csínybe, minden bugyutaságba, ami nem volt veszélyes, belementem. Megtörtént, hogy ellenőrzőm is volt és ők beleírhattak, ha szerintük valamit rosszul csináltam. De persze csak úgy, ahogy én is szoktam, tehát megfelelő módon, dicséretet, elmarasztalást, mindent, piros pontot. Úgy érzem, haverok voltunk. Úgy érzem, hogy velük együtt éltem. Ezt most főleg az osztályomra mondom, de a többi osztályból is, mindenhol, mindenkivel igyekeztem megtalálni a megfelelő hangot...

Szinte sosem volt két egyforma eset, mindig improvizáltam. Valahogy így sikerült megoldani minden helyzetet, legalábbis utólag így gondolom. Nem kellett más, erősebb, drasztikusabb módszerhez folyamodni. Például nálam nagyon sokszor megtörtént, hogy elkértem az ellenőrzőt, aztán az óra végén a gyerek odajött és azt mondta: ja, tudom, a tanárnő úgyis azt fogja mondani, hogy lusta vagyok beírni... Mondom, igen, de ez volt az utolsó eset. Magyarul: elvicceltem még azt is, amit a kollégák talán másképp oldottak volna meg. Azért kértem el az ellenőrzőt, hogy legalább egy kicsit gondolkozzon már el az gyerek, hogy túllőtt a célon.

TIBORI: Visszatekintve hogyan látod, volt-e valami különbség – hatásában – a földrajztanításod és a rajztanításod között?

DURKÓ E.: Volt. Ugyanis hosszú ideig nem tanítottam földrajzot, csak rajzot. Nagyobb szükség volt rá. Mint ahogy osztályfőnök sem egyből lettem, arra is jó pár évet kellett várnom. Tehát meg is értem rá. Volt időm. Úgy vélem, ha a gyerekeknek nemcsak kötelező dolgokat, „megtanulandót” tudsz átadni, hanem mesélni is tudsz róla, hogy néz ki egy műtárgy vagy egy épület, vagy tényleg jártál ott, esetleg vetíteni tudsz, vagy képet tudsz mutatni róla, más lesz a hatás. Mivel én nagyon régen kezdtem tanítani, még a diaképek is kezdetlegesebbek voltak, kilógtak a keretből, a színük nem volt jó és így tovább. Fontos volt, hogy elvigyem őket egy-egy kiállításra a Szépművészeti Múzeumba, a Nemzeti Galériába, városnézésre, bárhová, vagy fölmenjek velük a Várba. Úgy gondolom, én ezeket nagyjából megtettem. Aki ráért és el tudott jönni, természetesen önkéntesen, az eljött. Akkor még anyagilag nem volt annyira megterhelő egy belépő, de valahogy mindig megoldottuk, hogy aki emiatt nem tudott volna, az is eljöjjön. Vagy az osztálypénzből fizettük, esetleg összedobtuk, de ez nem lehetett akadály. A másik dolog: a rajztanításnál sohasem azt néztem, ki az, aki tehetségesnek született, hanem a szülőnek, a gyerekeknek, mindenkinek azt mondtam, csak annyit várok el az ötösért, amennyit a magyarázatom után meg lehet tanulni, és rá lehet vetni a papírra. Mindenkitől azt vártam, hogy a tudásához vagy a kézügyességéhez képest mennyi szorgalommal, mennyi odafigyeléssel, mennyi időráfordítással, küszködéssel éri el azt, amit elér. Voltak olyan tanít-

ványaim, akik az Iparművészeti Főiskolára kerültek, és született tehetségek is voltak köztük, akiknek csodálatos képek kerültek ki a keze alól. De ez nem azt jelentette, hogy mindenkitől ugyanezt vártam. Ha valakiből csak egy kockát, egy tájképet, egy embert vagy egy kutyát sikerült kiimádkoznom, és fel lehetett ismerni, miről van szó, ugyanúgy megkapta az ötöst, mint a másik, amelyik festményt festett. A művészettörténet viszont megtanulható volt, abból a dolgozatokat, amelyeket meg kellett írni, egyformán bíraltam el, megfelelő pontszám szerint, de a rajzokat és az ehhez hasonló dolgokat természetesen nem. Azokat mindenkinél önmagához képest értékeltem, mennyit dolgozott, mit fejlődött. Azt meg lehetett állapítani, hogy akar-e teljesíteni, s hogy a teljesítménye a tőle várható-e. Pályám során igyekeztem térlátásra, a művészeti alkotások szeretetére, az azok iránti kíváncsiság felkeltésére, az általános műveltséghez elengedhetetlen művészettörténeti ismeretek elsajátítására nevelni tanítványaimat.

A földrajzról annyit szeretnék elmondani, hogy a világtérképen való tájékozódást alapvető követelménynek tartottam. Megköveteltem, hogy a Föld országainak domborzatát, vízrajzát, főbb városait ismerjék. De ahhoz is ragaszkodtam, hogy Magyarországot, ahol élnek, töviről-hegyire ismerjék, akár becsukott szemmel is. Próbáltam játékosan rászoktatni őket a térképismeretre: például háttal a térképnek rá tudjanak bögni bizonyos városokra, folyókra, hegyekre, megyékre, megyeszékhelyekre. Ez már nagyobb koncentrációt, gyakorlást igényelt. Látszólag játék volt, de nagyon hatékonyan bizonyult. Remélem, a tanítványaim közül senki sem fog magyarországi helyismeretével kapcsolatosan kudarcot vallani a gyermeke előtt, ha az a vonaton vagy a buszon ülve esetleg a látott folyóról vagy a következő városról kérdezi a szüleit. Amikor tudtam, meséltem nekik róla, hol, merre jártam, ezeket az élményeket mind-mind igyekeztem átadni a gyerekeknek, úgy, ahogy édesapámtól tanultam, ahogy ő a kis képeslapjain megküldözgette nekem valahonnan, ahol éppen járt. A magyarországi osztálykirándulásokon kívül tizenhét évig szerveztem az iskolában egy diákutazási irodán keresztül külföldi tanulmányutakat. Így jutottunk el Párizsba, a Louvre-ba, Londonba, a British Múzeumba vagy a Stonehenge-hez, Rómába a Sixtus-kápolnába, Firenzébe a Dómba, a Cote d'Azure-on a Picasso-múzeumba, Benelux államokban a Van Gogh-múzeumba. Jártunk Skóciában, Dél-Angliában, a Loire menti kastélyoknál, Veronában Júlia erkélyénél, Ausztriában a melki apátságánál. Minden történelmi nevezetességet, templomot, híres épületet, természeti érdekességet megnéztünk.

TIBORI: Volt-e még valami olyan szakmai módszered, ami a gyermekek fejlesztésében, orientálásában, terelgetésében segítségedre lehetett?

DURKÓ E.: A gyerekek továbbtanulásának irányítása különösen nagy felelősséget igényelt a pedagógusoktól, főképp az osztályfőnököktől. Akkoriban még az volt a szokás, hogy nyolcadik osztályban az osztályfőnöknek jelentkezési lapot kellett kitölteni, sőt mi több, le kellett ülni a szülőkkel és úgymond együtt kellett iskolát választani a gyerekeknek. Bizony, nagy figyelemre, empátiára és hozzáértésre volt

szükséged, hogy a szülőt esetleg lebeszélj róla, hogy gimnáziumba adja a gyereket – ami abban az időben általános volt –, hiszen négy évig tanítottad, ismerted a képességeit, tudtad, hogy egyelőre jobb lenne neki a szakközép vagy valamilyen szakiskola. Ezután még mindig ott a lehetőség, hogy továbbtanuljon. Az érettségiző osztályomnál meg azért kellett „harcolni”, hogy adott esetben ne „fizetős helyre” küldjék a gyereket, bár van elég pénzük, hogy megtehessék, mert nem biztos, hogy megállja a helyét.

A pályaaorientáció, az útra bocsátás akkor is fontos feladatunk volt, az iskolaválasztásban örületesen nagy felelősség terhelte az osztályfőnököket. Főleg akkor, ha a szülő eltökélte, hogy az ő gyerekéből nem lehet más, csak orvos vagy fogorvos. És nagyon jól tudtad, erre nincs esély. Természetesen leültünk a gyerekekkel is, próbáltuk megbeszélni vele, nem biztos, hogy őt igazán az érdekli, amit javasolnak neki, csak azért, mert a családban az a hagyomány, vagy mert oda van protekció, vagy csak azért, mert... Aztán egy többoldalas jellemzést, ajánlást kellett készíteni a gyerekről, véleményezni, megfelelő-e számára a pálya, amit kiválasztott, vagy épp a szülei választottak ki neki. Alá kellett írni, hogy javaslom, vagy támogatom, vagy bizonytalan vagyok, és csak a szülők kérésére továbbítom a felvételi lapot. Szóval mint osztályfőnöknek nagy felelősség volt annak idején a vállamon. De az osztályfőnökök vállalták ezt.

TIBORI: Hol tartanak most a gyerekek, akikről tudsz valamit?

DURKÓ E.: Színes a paletta. A gyerekek közül sokan főiskolát vagy egyetemet végeztek, diplomát szereztek, van közöttük eladó, szakmunkás, vállalkozó, orvos, mérnök, tanár, közgazdász, sőt iparművész is. A múlt héten az utcán rám köszönt valaki: csókolom, Edit néni, hogy tetszik lenni stb. Ne haragudj, mondom neki, nem ismerlek meg, mondj egy nevet. Körülbelül huszonöt éve láttam utoljára, tanítványom volt, és most is úgy köszönt, hogy csókolom, Edit néni. Ő például annak idején szakmunkásképzőbe ment, aztán benőtt a feje lágya, és elvégezte a műszaki egyetemet. Felnőtt fejjel tanult tovább. De a világ minden táján vannak tanítványaim.

TIBORI: Érzet-e hasonlóságot vagy különbözőséget édesapád példája és a te pályád között?

DURKÓ E.: Mint mondtam volt, kamaszkoromban igen lusta voltam. Nagyon sok jó sztorit, ötletet, nevelési dolgot leírhattam volna frissiben, amikor megtörtént. Kár, hogy nem volt mellettem egy krónikaíró, akinek csak diktálni kellett volna. Édesapámra felnéztem. Nagyon – hogy is mondjam csak – okos embernek tartottam, és butácskának éreztem magamat mellette. Nagyon tiszteltem a szakmai tudását, elért eredményeit. De mindenekfelett nagyon szerettem mint a gyermeke.

TIBORI: Talán a kölcsönös elfogadás az a megközelítő fogalom, amellyel édesapáddal való kapcsolatod jellemezhető. Mik ennek az érzelmi és értelmi közösségnek a lényegi elemei?

DURKÓ E.: Már fiatal koromban észrevettem, hogy apám igen nagy koponya, tiszteltem a tudását és a szakmai hozzáértését. Egyelőre azonban csupán annyit láttam, hogy egyik könyve jelenik meg a másik után, vagy egyik jegyzete a másik után, hol a Kossuth Lajos Tudományegyetem vékony Acta Paedagogicájában, hol más fórumokon. Ezeket azért mind hazahozta, belekukkantottam, belenéztem. Eleinte nem is értettem, túlságosan magas szakmai színvonalú nyelven íródott, nehéz volt. Utána tanultam meg, micsoda örületes körmondatokban tud írni, olvasom, olvasom és még mindig nem érek a mondat végére. Nagyon nagyra tartottam, de nagyon nagy távolságra éreztem magam tőle. Csak később, az apa–gyermek, apa–lány kapcsolatban éltem meg, mennyire le lehet egyszerűsíteni ezt. A mindennapi életben persze nem így megy. Úgy gondolom, e kezdeti, furcsa állapot onnan eredt, hogy ő nagyon magasra tette a mércét, és én úgy éreztem, idáig föl nem érhetek. Végül mégis egyenrangúvá lehetett válni, természetesen ezzel a felismeréssel a háttérben. Tiszteltük, szerettük egymást, vitatkoztunk, beszélgettünk. Aztán amikor néha rábólogatott egy-egy ötletemre, megoldást javasolt a problémáimra, amelyeket a tanítás során összegyűjtöttem, akkor jöttem rá igazán, hogy végül is ugyanazon a hullámhosszon vagyunk. Végig igyekeztem követni a munkásságát, mindig kaptam példányt a műveiből, amit nekem dedikált.

Volt két közös munkánk is, amelybe az ábrákat, grafikonokat, diagramokat én készítettem el. Nagyon büszke volt rá, hogy a könyvébe az ő lánya rajzolta az illusztrációkat, amelyek segítségével egyben látványossá is váltak tudományos felismerései. Összefoglalóan csak annyit tudok mondani, hogy maig tiszteltem és becülöm édesapámat, és nagyon büszke vagyok rá, hogy olyan tanítványokat és munkatársakat hagyott maga után, akik még mindig emlékeznek Durkó Mátyásra, méltatják a munkásságát, és nem hagyják feledésbe merülni jelentős életművét.

Nagyon-nagyon sok olyan szakembert nevelt ki, akik ma művelődési házak igazgatói, kultúrközpontok vezetői. Szombathelytől Egerig egy sor olyan tanítványa akadt, akik jóval egyetemi tanulmányaik befejezte után is meghívták magukhoz, családotól, és szeretettel, szívesen emlékeznek meg róla ma is. Mi több, édesanyámat is maig felköszöntik a neve napján. Úgyhogy édesapám révén tulajdonképpen mi is részesei vagyunk annak a széles, meleg emberi közösségnek, amelyet ő épített ki maga körül.

TIBORI: Ennek szellemében próbálkozunk mi is – természetesen ismerve a saját korlátainkat –, hogy bemutassuk, miként válhattunk partnerré Durkó Mátyás mellett. A sors megadta nekünk ezt az ajándékot. De ez egyúttal nagy felelősség is.

Köszönöm a beszélgetést.

Budapesten, 2014. április 14-én

DURKÓ MÁTYÁSNÉ BÁLINT EDIT-INTERJÚ¹

1.

TIBORI TIMEA:² *Egy korábbi beszélgetésünk alkalmával, amikor Durkó Mátyás professzorra, kitűnő tanárunkra terelődött a szó, valahol a lelkem mélyén már pontosan tudtam: szeretnénk alakját megörökíteni, hogy életpályája is, kivételes tudományos tevékenysége is megmaradjon az utókornak. Tudtam azt is, milyen jelentős szereped volt benne, hogy a hazai andragógiát megalapozó és kiteljesítő Durkó Mátyás – ha nem is maradéktalanul – elérhette a célt, amelyet kitűzött maga elé. Úgy érzem, nem rajzolhatnánk teljes képet – minél teljesebb képet – róla, nem érthetnénk meg teljes mélységében kutatási attitűdjeit, érzékenységet és szívós célratörését, ha Te, a felesége, nem beszélnél arról, hogyan lettél igazán a társa, segítője és támasza, valódi alkotópárja. Ezért kérlek az interjúra, s megtisztelő a beleegyezésed.*

Kezdjük egészen az elején: hogy emlékszel felmenőidre, a szülőkre, nagyszülőkre, egyáltalán mindazokra, akik fontos és mérvadó szerepet töltöttek be az életedben? Akik elindítottak az életutadon?

DURKÓNÉ: Köszönöm ezt a kérdést, mert a gyerekkorom – most, nyolcvanhárom éves koromban visszatekintve is így látom – eléggé tarka és változatos volt. Nagyszüleim mindkét ágon gazdálkodók – nagygazdák – voltak, apám református kántortanító lett. Itt tanított, Debrecenben. A békés, boldog éveket először a háború szakította félbe, aztán a háború utáni nagy semmisségben már tudtam alkalmazni az apám, a szüleim útravalóját, ellenben megismertem a szegénységet, nincstelenséget és a munkát. Apámat behívták, hadifogságba esett, és három évig kint volt a Szovjetunióban, ugyanúgy a két bátyám is. Anyámmal ketten maradtunk itt, és bizony fel kellett venni a munka elejét és végét. Amikor a front elvonult és visszatértünk a lakásba, ahol mindent felfordítva találtunk, kétségbeestem, különösen, amikor láttam, hogy a zongorámba is belelőttek, a kalapácsokat összetörték. Akkorra már nagyon szépen haladtam a zenei tanulmányaimmal, és különösen a zongorabillentyűk társaságában éreztem jól magam. A régi debreceni zeneiskolában Csernátonyi Irénke néni volt a tanárnőm. Édesanyám eladta az egyetlen fülbevalóját, amely igen értékes volt, rubin vagy gyémánt, nem is tudom már pontosan megmondani, hány karátos volt a benne lévő kő, de nagy összegű. Ezt feláldozta,

1 Durkó Mátyásné Bálint Edit (Debrecen, 1930) röntgenasszisztens, gyors- és gépíró. 1950-től

Durkó Mátyás felesége. A továbbiakban Durkóné.

2 A továbbiakban Tibori.

mert látta, hogy nagyon-nagyon elkeseredtem a sérült zongora láttán. Félttem, hogy az óriási időkiesés miatt már nem tanulhatok tovább, itt nekem már végem van, a pályán nincs további haladási lehetőségem. Végül édesanyámmal úgy döntöttünk, a Pedagógiai Főiskolára megyek, mert az itt van Debrecenben, Némedi igazgató úr vezetésével. Be is iratkoztam, és a Simonyi útra néző kollégiumba, a Földes-kollégiumba vettek fel, tekintettel arra, hogy anyám a városházán dolgozik, ne legyen egyedül otthon. A kollégiumban először nagyon jól éreztem magamat, mert jó közösség volt. Kezdték bennünket tanítani, felvilágosítani róla, mi a demokrácia, mi a szocializmus, és ezt nagyon nagy szeretettel vettem, mert teljesen új volt. Igen ám, de eltelt két esztendő, én letettem az alapvizsgát, de akkor a Pedagógiai Főiskolát áthelyezték Egerbe és Pestre. Akkorára már édesapám is hazajött, és azt mondta, hogy ő ebből az egyetemi városból engem nem enged sehova sem, mert ha a két testvérem hazajön, azokat is taníttatni kell még, meg engem is, és ő ezt anyagilag nem fogja bírni. Legyek belátással. Belátással voltam. Ott álltam az alapvizsgával... Na most mi lesz velem? Az volt a legérdekesebb, hogy még a kollégiumban laktam, amikor egy felvonuláson felfigyeltem valakire, aki a Ságvári Endre Kollégium igazgatója volt. Ő volt Durkó Mátyás. Ő is úgy igyekezett, hogy mellém kerüljön, és én – zongorista lévén – rendkívüli módon élveztem a szép hangját. Semmi más különösebb nem volt, vége volt az egésznek, szót se váltottunk. Majd egy este megjelent a kollégiumban – amíg nem költözött el a kollégium, addig bent voltam. Tehát egy este megjelent, és Kiss Kálmánhoz – aki aztán később a rádió igazgatója lett – mint kollégához fordult azzal a kéréssel, hogy van itt egy lány, nem tudja, hogy hívják, de szeretne vele beszélni. Kálmán végigvezette az egész kollégiumon, és megtalált. Én nagyot néztem, hogy mit akar velem. El akart vinni sétálni, hogy beszéljessünk. Örültem neki, hogy nem a kollégium levegőjét fogom szívni, és arra is gondoltam, ha ilyen szép hangja van, értelmes ember lehet. Így is volt. A zene világa annyira közel hozott bennünket egymáshoz, hogy a téma, az alaptéma már megvolt. Amikor később hazaköltöztem, akkorára ő végzett, illetve még hátravolt az államvizsgálója és a nyelvvizsgálója. Bárczi Géza professzor úrnál tette le a vizsgáját, kitűnő eredménnyel. Három hétig nagyon tanult, és – miután három hétig semmilyen formában nem tudott velem találkozni – nem tudom, kitől, honnan, de megtudta, hogy a Püspöki Palotába költöztem el a Vígkedvű Mihály utcából, mert édesapámat kitették onnan. A város oktatási osztályának akkori vezetője, Tokaji József tette ki, mert nagyon megtetszett neki a szolgálati lakásunk. Édesapámat Balmazújvárosba helyezte ki, anyámnak pedig küldött egy kéthetes felmondási időt, hogy hagyja el a szolgálati lakást. Anyám mély kétségbeesésében mint református tanító felesége átment – mivel közel, az anyakönyvi hivatalban dolgozott – a püspök úrhoz, Révész Imre püspök úrhoz, aki azt mondta neki, hogy a legjobbkor jött. Hatvani István tanár úr, tanító úr most halt meg, és miután az özvegye nem tudja fizetni a rezsit a Püspöki Palotában, megüresedett a helye. Itt óriási nagy lakások voltak, három-négy szobásak, úgyhogy mi a Szilágyi nevű teológiai tanárral és a családjával voltunk közösen társbérleti viszonyban. Semmi baj

nem volt, mindenki végezte a maga dolgát, de egymásra azért figyeltünk és alkalmazkodtunk. Itt keresett meg engem Durkó Mátyás, hogy nagyon komolyan akar velem beszélni. De én nem voltam hajlandó rá, mert úgy éreztem, ez az ember, ez annyira tapad rám, hogy jobb, ha nem beszélek vele. Igen ám, de ő az ajtóban, a közös ajtóban sírdogálni kezdett, ott sírdogált, és a nagyobbik bátyám – akkor már ő is itthon volt – bejött hozzám. Összeszidott nagyon csúnyán, hogy mit képzelek én, ez egy tisztességes ember, aki beszélni akar velem, és itt sír az ajtóban. Nem szégyellem magamat a társbélőlöktől? El se tudják képzelni, hogy mi történhetett itt. Behozta Mátyást, és azt mondta: na most már aztán tessék nyugodtan beszélgetni. Ő azzal állt elő, hogy azért ilyen sürgős neki velem beszélni, mert most teszi le az államvizsgáját, meg a másik vizsgát is, és nagyon igyekszik jó eredményre letenni őket, hogy Debrecenben maradhasson. Énmiattam. Nagyot néztem. Kérem: miért? Azért, mert én téged el akarlak venni feleségül. Nem létezik, azt nem lehet. Nekem nincs se diplomám, se pénzünk nincs, mi szegények vagyunk. Nézzen körül, a bútorok hiányoznak. Szóval, én ezzel voltam elfoglalva, és akkor ő megfogta a kezemet, és azt mondta, egy eljegyzést azért lehet csinálni, hogy ő nyugodt legyen, ha el is találkozik menni. Enélkül, ha elmegyek, biztosan elveszít engem. Magsajnáltam, őszintén mondom, egy jó ember volt, látszott is rajta, a bátyámnak is jó emberismerete volt. Akkor beleegyeztem, hogy az eljegyzést megbeszéljük apámékkal. Így alakult a mi életünk.

Elvitt a Ságvári Endre Kollégiumba, bemutatott az ottani egyetemi hallgatóknak. Petrikás Árpádné Kiss Éva volt a titkárnője, és végigvittek a kollégiumon. Persze mindenki nagyon kíváncsi volt, mert nem tudták, milyen kapcsolat van közöttünk. Akkor ő felállt, és elmondta tisztességesen, miről van szó. Ő leteszi a vizsgáját, és utána, úgy beszéltek meg, hogy akkor én ide, az egyetemre fogok átjönni. Édesapámnak is ez volt a kívánsága. A kettőjük kívánsága olyan jól találkozott, hogy apám megszerette, de ugyanakkor idegennek tartotta, meg korainak is tartotta a dolgokat, de nem vitatkozott, mert örült, hogy itt maradtam Debrecenben.

Ő vett fel. Egyszerre tizenketten felvételiztünk, a Nagyerdőben, a természet lágy ölén. Petrikás Árpádot, aki később professzor lett, és engem, meg talán még négy vagy öt embert felvett, a többieket nem. Tehát az alkalmassági vizsgát megcsináltam. Petrikás Árpád akkor már két évet végzett a teológián, őneki se kellett semmiféle írásbelit tenni, nekem sem. Megvolt az alapvizsgám, úgyhogy így lettem én tulajdonképpen történelem–földrajz–rajz szakos, mert ott volt hely még.

Akkor is voltak divatszakmák, ugye, a háború után, aszerint, hogy hol lehet jobban elhelyezkedni, és a földrajz meg a történelem nem nagyon érdekelte a népet akkoriban, az anyagi dolgok sokkal jobban. A felvételi után, abban az évben megkezdtem a hallgatói besorolásomat. Nagyon érdekes, szép dolgokat hallgattam Szabó István professzor úrtól, azonkívül Kádár László professzor úr szenzációs előadásokat tartott földrajzból, lekötötte az ember figyelmét, és én valahogy úgy voltam, hogy talán még jobb is, jobban jártam, mert ez kezd engem egyre jobban érdekelni. Tehát ez a fordulat a zongorista pályától a pedagógiai pályára irányított.

Igen ám, de nyáron megvolt az eljegyzés, és aztán a következő év júniusában azt mondta Mátyás, sokkal jobb lesz, ha megesküszünk, mert őt Juhász Géza bácsi a Magyar Intézetbe várja, és miután megtudta, hogy a kisebbik lánya barátnője, Bálint Edit a menyasszonya, nagy szeretettel fogadta. Mátyás akkor irodalmat adott le, abban az évben. A következő évben terhes lettem, megszülettem a gyermekem, trombózissal, majd a vesémmel is probléma volt, úgyhogy igen sok időt töltöttem el a Bem téri kórházban meg a klinikán, tehát óriási kiesésem volt. Összeült a család, és elhatároztuk, hogy valami olyan állás kell nekem, vagy olyan szakmát kell keresni, amit gyorsan, gyorstalpalóval meg tudok szerezni. Így alakult, hogy röntgenasszisztens-tanfolyamra iratkoztam be, másfél évre. Ezalatt az én anyósom fél évre elvitte a gyereket, ápolták, gondozták, azzal, hogy nehogy még jobban megterheljem magamat, meg nehogy megint beteg legyek. Nagy szorgalommal igyekeztem elsajátítani a röntgenasszisztensi szakmát. Meg is szerettem, és főképpen azt szerettem meg, hogy olyan nagyon sok nagy tudású ember közé kerültem, akiktől könnyen lehetett tanulni. Bármit kérdezett az ember, mindenre részletesen válaszoltak, sőt az irodalomra is rögtön felhívták a figyelmet, és mindennek utána lehetett olvasni.

Így lettem én röntgenasszisztens és gyors- és gépíró. Mert elvégeztem a gyorsírást is, és így tudtam Mátyás segítségére lenni később. Tulajdonképpen ezek a fordulatok, ezek a kanyarok alakították az életemet. Az Idegklinikán való elhelyezkedésemnek is volt később pozitívuma: amikor Mátyás beteg lett, akkor remekül tudtam irányítani és olyan remekül tudtam vele foglalkozni, nem ellenkeztem vele, nem váltottam ki agresszivitást. A kezem között halt meg. Emberi méltóságában, ott, ahol lenni szeretett, és ahol nyugalma volt. Arról nem beszélek, hogy nagyon sok gondom volt ebben az időben, mert cukorbeteg is lett, és ugye később már inzulint se tudott adni magának, én adtam be neki, én raktam ki a gyógyszereit, én öltöztettem, én mosdattam. De egyszer csak nagyon nagy tragédia történt, nem tudott felkelni, nem tudott járni. Ő eléggé belső életet élő ember volt. Igazi férfi volt. Soha nem panaszkodott, de akkor azt mondta, hogy add ide nekem a Bibliát. Mondtam, nincs itthon Biblia. Nincs Biblia itthon? Csodálkozott. Vegyek neki egy Bibliát, mert ő olvasni akarja, különösen, amikor Jézus Lázárnak azt mondja, hogy kelj fel, és járj. Ezt többször el akarta olvasni magának, magába akarta beszuggerálni. Ez még azon állapot volt, amikor csak járni nem tudott. Bevittem őt az Idegklinikára, oda, ahol dolgoztam. Ott a professzor úr szívesen foglalkozott vele, de mivel beültettek neki egy pacemakert, mert egyszer rosszul lett, a professzor azt mondta, hogy elektromos úton nem tud vele mit kezdeni, nem adhatnak neki semmiféle olyan impuzust, ami elektromos árammal történik, amivel kicsit serkenteni tudnák a járást. Ezért azt mondta, Edit, vigye haza. Sokkal jobban fog otthon pihenni, mint itt, mert itt festés is lesz, és össze fogjuk vonni a nem normálisokat a normálisokkal. Értettem, hogy miről van szó, hazahoztam, és három napig néztem. Enni adtam neki, megmosdattam, de egy nagy emberrel én egyedül nem tudtam mit kezdeni. Tétlenül néztem, hogy az a mosdatás is végeredményben egy kis macs-

kamosdatás volt. Harmadik nap kitaláltam, hogy Szabó András akupunktúrával foglalkozik. Felhívtam telefonon, és megkértem, jöjjön le és beszéljünk meg, hátha akupunktúrával tud segíteni rajta. Mondtam neki azt is, hogy elektromos árammal nem próbálkoztak, nem is szabad. És tessék elképzelni, András azt mondta, én megpróbálom. Majd kitrálom és kikísérletezem azt, hogy milyen kevés árammal tudok neki mégis valami energiát adni, vagy serkenteni ezeket a leállt dolgokat. Minden áldott nap jött, nem is tudom, hányszor, nem is tudom már elmondani, és csodák csodája, talpra állította. Akkor már szépen saját maga ment a fürdőbe, illetve a fürdőszobába, és szépen ellátta magát. Egy idő után aztán bizony mentálisan romlott az állapota, a gyógyszereit is, és az inzulint is én adtam be neki.

Úgy érzem, hogy az én ügynevezett vargabetűim nagyon nagy hasznomra voltak, mert az Idegklinikán is nagyon sokat tanultam, meg a röntgenasszisztensséggel is, mert nekem ott is kellett injekciót adni a beteg felvétele előtt, hogy nyugodt legyen. Így végződött tehát a mi életünk, és én ma is hálát adok az Istennek, reggel is, este is.

Mátyás halála után nem sokkal János Pál pápát kiültették a televízióban, láttam, hogy tracheotómiát kapott már – tehát gégemetszést –, és a Parkinsonja révén végül tulajdonképpen megfulladt, mert a gégét és gégeizmait merevítette le a kór. Tehát ennek következtében halt meg. Én azért is, még utólag is hálát adok az Istennek, hogy Mátyást nem kellett bevigyem az Idegosztályra, a pszichiátriára, mert bizony az lett volna a vége. Tehát az Isten is nagyon szeretett bennünket, elmondhatom, mert ő nem szenvedett, a tracheotómiát már nem kellett megcsinálni, mert négy perc alatt halt meg. De hogy elmondjam, éppen előtte kiszellőztettem, kinyitottam az ablakot mellette, és akkor elkapta a kezemet, odahúzott magához, és azt mondta, én téged mindig nagyon-nagyon foglak szeretni. Ez volt a búcsúja.

Most visszatérve még az életemre és az ő munkásságára. Igyekeztem mindig segítségére lenni, mert láttam, hogy nagyon sok van a vállán. Amellett, hogy a hinterlandot, a hátszágot megteremtettem és tartottam a hátamon, és egyúttal a röntgenasszisztensi munkát is végeztem – ugye, én is ügyeletes voltam –, segítségére volt szükségem. És egy olyan aranyos, kedves kis asszonyt kaptam, akit ugyan sok mindenre meg kellett tanítani, de ő a tisztességével és a becsületével családtaggá fejlődött nálunk. Nálunk halt meg, mi is temettettük el.

Mátyás belevetette magát a munkába. Ott folytatom, hogy Juhász Géza bácsi-tól egyszer megnyert egy pedagógiai pályázatot, amelyet Borbély Bandi bácsival együtt, Borbély adjunktus úrral együtt írtak meg. És ebből jelent meg a Jutalmazás és büntetés című könyv. Ezzel kapcsolatban nemcsak dicséretet kaptak, hanem anyagiakat is, és a könyv, az nagyon hasznos volt. Ebben a könyvben még a lánya is szerepel a különböző jutalmazási és büntetési formákban, mert őt is nevelte, és mindannyiunkkal nagy szeretettel törődött. Ha külföldről jött haza – bár nagyon szerette a hasát, az az igazság –, inkább megspórolta a pénzt, és én tudtam, hogy ez dupla áldozat volt a részéről. Mindig azt mondtam neki, ne csináld ezt, mert te leszel beteg. Akkor leszek beteg, ha ti itt vagytok, én meg járom a világot és nem

tudok nektek semmit viszonzni. Mert én nyugodtan elmehetek, tudom, hogy ebből nincs semmi baj, te mindent elrendezel. Így is volt.

Az irodalmi pályázat és a pedagógiai pályázat után itt is, ott is írásai jelentek meg, és ő megpályázott az egyetemen, Borbély Bandi bácsival együtt egy nem tudom már milyen Módszertani Kabinetet, és ott dolgozott tovább. Akkor vett irányt a pedagógiai elmélyülésben. Elővette Karácsony Sándort, elővette a szárszói dolgozatokat. Ezzel kezdett foglalkozni, sokszor nem is értettem, miért, csak később értettem meg, amikor már a rendszerváltozás után szabadon lehetett beszélgetni ezekről a dolgokról. Szeretném viszont elmondani, hogy nekem a Dóczi Leánynevelő Intézetben Révész püspök úr Gabriella lánya volt az osztályfőnököm. A magyar-tanárom Szabó Magda, az író. Antal Erzsike néni volt a kézimunka-tanárnőm, Tar Zoltán bácsi a rajztanárom. Sorolhatnám még, de azt hiszem, ez elég ahhoz, hogy elmondhassam, kitűnő alapokat kaptam. Kitűnő kulturális, latin, német, magyar alapokat kaptunk. Utólag is, haló poraikban is békességet és szeretetet sugároznak minden egyes tanítványukra. Hadd mondjam el, hogy például Szabó Magda a retorikára is megtanított bennünket, a szép magyar beszédre, a verselemzésre. Olyan verseket elemeztetett velünk tizenhárom-tizennégy éves korunkban... Amikor az ember a pubertáskorban már kezd egy kicsit nyiladozni, ő a szerelmi költészetből vette a példákat. Persze mindenkit nagyon érdekelt. Így aztán észre se vettük, hogy a nyelvtanát és a menetét, és a különböző versek ritmusát, azt is valósággal ránk ragasztotta. Szeretném azt is elmondani, hogy az alapokat hol szerezheti meg az ember. Gyerekkorában. Tehát akkor, amikor a legfogékonyabb. Én Karácsony Sándorra emlékszem leginkább, akivel a Református Kollégiumban 43-ban találkoztam, azt hiszem. Vagy 44-ben, már nem tudom pontosan megmondani. Mindegy. Gabi néni átvitte csoportostól az egész osztályt, hogy jön Karácsony Sándor pedagógus, hallgassuk meg, aki tanítóképzőbe akar továbbmenni, az úgy veszi hasznát, aki pedig gyereket akar nevelni, akkor veszi a hasznát. Hallgassuk meg. Meg tudtuk jegyezni, mert érthetően, világosan és szépen elmondta a szeretetteljes nevelési módszerét. Elmondta, hogy szeretet nélküli és empátia nélküli nevelés nem létezik. Az nem jó. Ő bibliai alapon indult el, és ebből a bibliai alaptól építette fel a nevelési módszereit. Nagyon megjegyeztük. Nekem később Mátyás munkássága mellett ez is nagyon sokat jelentett.

Hadd mondjak még egy másik dolgot, amit anyám mesélt mindig. Visszatérek a gyerekkoromra. Én a Szülészeti Klinikán születtem Árvay Sándornál, majd később ő, Árvay professzor volt a főnököm ott a klinika könyvtárában. Átmenetileg ott is dolgoztam ugyanis. Egyszer Klebelsberg Kuno, az akkori közoktatásügyi miniszter lejött Debrecenbe, akkor fejezték be a klinika építkezését, és kíváncsi volt, hogy milyen lett. Megkérdezték, hova szeretne menni, melyik osztályra. Mondta, hogy a szülészetre, a jövő nemzedékhez. Megérkezett, Árvay tanársegéd úr jött a madámmal, a kezén engem tartva. Tudta, hogy Klebelsberg a néptanítók igazi pártfogója, és engem hozott, úgy mutattak be, hogy egy debreceni református tanító harmadik gyermeke. Nagyot nézett. Örült, mondta édesanyám, ő meg kihúzta magát, Árvay

is kihúzta magát, hogy egy méltóságos úr megjelent és ilyen kedves. A következő megjegyzést tette: remélem, ez a kislány is jó pedagógus lesz, mint az édesapja Debrecenben. Mert ennyit tudott rólunk. És bemutatott bennünket. Kész. Anyám ezt mindig elmondta, hogy ő olyan boldog volt. Úgyhogy anyámék mindenáron pedagógust is akartak belőlem csinálni, én így nőtem fel. Ha mást nem, akkor zongoratanárnőt. De hagytak élni, kiélni magamat bizonyos dolgokban. Aztán jöttek a kanyarok, a háború, aztán ugye a főiskola elköltözése, és így lettem én Mátyás felvételijével a Debreceni Tudományegyetem hallgatója.

A továbbiakban szeretném elmondani a házasságunk ötvenkét évét. A végét elmondtam, az elejét elmondtam, most jön a közepe. Én ezt direkt utoljára hagytam, mert egy olyan küzdelmes időszak volt. Nem volt rózsákkal kirakott út. Nem lehet irigyelni azokat az embereket, akik valami újat akarnak, új dolgokba merítik bele magukat, meghozzá megszállott módon, mint Durkó Mátyás. Ő kitűzte magának célul – miután a pedagógiában, mint mondtam, már első nekifutásra első díjat nyertek a munkájukkal –, hogy bizony továbbra is a pedagógiával akar foglalkozni. A későbbiekben a Módszertani Kabinetből átlépett a Pedagógia Tanszékre, a Népművelési Szemináriumba. Akkor alakult meg, mert az országnak egy csomó olyan emberre volt szüksége, aki részt vesz a köznevelésben. Nekik a különböző újonnan felállított művelődési házakat kellett vezetniük. Ő képezte ezeket az embereket. Nem volt semmi példa előtte, mindent maga dolgozott ki, és nagyon sok vitát kellett folytatnia. Czeizel Endrének hallgattam egy előadását a géniuszokról, hogy azok sose érték meg az egész életen át tartó újító munkájuk eredményét. Nem kaptak babért, és nem kaptak dicséretet, csak mindig gáncsolást. Elégge így telt a mi életünk is. Durkó Mátyás azonban olyan garnitúrát tudott összeszedni, akik lelkesen dolgoztak mellette, és megbízott bennük, tehát az ő segítségükkel a Népművelési Szemináriumból olyan intézmény lett, ahova csapatostól tódultak az emberek, és amely aztán önállóvá vált. És aztán úgy gondolta, hogy becsempésszi a Karácsony Sándortól tanultakat is a nevelési módszerébe. Ez sikerült is neki. Karácsony Sándort még 1950 táján bocsátották el az egyetemről, mondván, hogy bibliai alapon itt nem nevelgetünk, ugye akkor más irányú volt a nevelési célzat. Nehéz volt neki megbirkózni azzal is, hogy az óráit és a munkatársai óráit még azok a hallgatók is hallgatták, akik más szakon voltak. Sőt! Még más szakról is átiratkoztak. Tehát ilyen volt, hogy angol–népművelés, ilyen, hogy történelem–népművelés satöbbi, satöbbi. De ez a dolog annyi változáson ment keresztül, annyiféle módszerhez kellett alkalmazkodnia, hogy bizony nagyon sokszor éjfélkéig is dolgozott, végül ezt már nem bírta. Este nagyon fáradt volt, reggel mindig ötkor kelt. Nem ment el egyetlenegy órájára se úgy, hogy öt órakor ne keljen fel, hét órakor gyorsan megborotválkozott, addigra összeszedte a dolgokat, és mindig frissen készült. Én aludtam, és nagyon sokszor haragudtam is rá, többször figyelmeztettem: Mátyás, az egészséged rovására fog menni, mert nem alszol ki magad. Neki elég ez az alvás, mert ő úgyse tud aludni már, mert izgatja, hogy mindenről tökéletesen be tudjon számolni, és mindenről tudjon lényegeset mondani. A hallgatóinak nincsenek

jegyzetei, azok az ő előadását jegyzetelik, és azt is innen tudják meg, hol nézhetnek irodalmak után. Tehát ezeket neki pontosan tudnia kellett. Belenyugodtam. Mi a szombat-vasárnapot úgy töltöttük el, hogy ő diktált, én írtam a szöveget. Mert ugye a röntgenasszisztensek diktálás után nagyon jól tudnak írni. Volt, hogy másoltam, volt, hogy lektoráltam, volt, hogy gépeléseket kellett átnézni, javítanom. Ezekben tudtam segíteni neki. A vasárnapi ebédfőzés nálunk úgy zajlott le, hogy én felkeltem hét órakor és elkészítettem a nyersanyagot a segítségemmel, feltettem a húslevest főni, és bementem gépelni. Majd a néni szólt, hogy készen van, tessék megnézni, mert úgy látom, megfőtt ez meg az. A második fogásnál mondtam, hogy legalább pihenek, a kezem is pihen, és akkor a második fogást, a húst, vagy nem tudom mit, kiklopfolva már rántani ott hagytam. Tehát mi vasárnap meg szombaton nem nagyon mentünk sehova se, mert mindig dolgoztunk. Ha nem tartott előadást, akkor is írt, és írta a saját kis elgondolásait. A leveleit – a fél világgal levelezett –, mondanom se kell, nagyon sokszor gyorsírásba lenyögte, és mondta, hogy írd meg, majd ha hazajövök, aláírom. Ez így ment.

Őt nem Szabó Magda tanította magyarrá, mint engem, így én korrigáltam. Korrigáltam olyan értelemben, hogy ő nagyon összetett mondatokban fejezte ki magát, mindent egyszerre akart elmondani. Mondtam, hogy Gárdonyi Géza stílusát vegyük át. Rövidebb, alany, állítmány, tárgy. De nehogy azt hidd, hogy ezt nem vette figyelembe, nehogy azt hidd, hogy ő ettől kicsinyebbnek érezte magát. A zenében például ő a népdal világában, a néptánc világában volt nagyon járatos, én a nehezebb fajsúlyú művekben. Mi hallatlanul tanítottuk egymást mindenben. Ő megtanított engem például arra, hogyan kell gazdálkodni. Mert nekem pénz a kezemben húszéves koromig nem volt, még olyanra se, hogy uzsonna, mert annak idején a három gyerek uzsonnját mindig édesanyám készítette el, nekünk nem volt pénzünk arra, hogy a péktől hozassuk a zsemlét. Ma már másképp van. A büfében lehet, a McDonald'sban is lehet kapni a dolgokat, majd a gyerek ott eszik valamit jelszóval. Nem tudtam a pénzzel bánni olyan értelemben, hogy ő ideadta a kétheti kosztpénzt, de mondtam neki, kezeld a pénzt, én nem szeretem kezelni. Ő szépen beosztotta, de én egy hét alatt elvettem a kétheti kosztpénzt. Mert kimentem a piacra, és ami nekem tetszett – ugye a primőr áru, a sárgadinnye, a fiatal, új zöldbab satöbbi, gondoltam, hogy kedveskedni fogok neki, mert ő is szerette a gyomrát –, megvettem, és evvel a jelszóval szép csendesesen elköltöttem a pénzt. Akkor leültem, és azt mondta nekem, hogy te, Edit, ha így folytatod, a zálogházban kötsz ki. De ha megtudom, akkor jaj neked! Mondom, én azt se tudom, hol van a zálogház, és mi az a zálogház. Azt mondja, majd én felvilágosítalak: oda be lehet adni értékeket pénz ellenében. Tehát oda nem viszel be aranyat, nem viszed be a gyűrűmet. De ilyen tréfásan. És szépen átnevelt engem. Sőt – meg tudom mutatni neked – felírta, hogy lehet gazdaságosan főzni. Így, ahogy mondom. Tehát egy krumplileveshez már nem lehet krumplifőzeléket csinálni, hanem valami tésztafélé. De a pörkölt-höz már lehet tésztaféle levest csinálni. Lehet sütvé, lehet fővé, lehet rántva, lehet satöbbi. Úgyhogy nekem még mindig megvan az egy hónapra szóló beosztás, azon

tanultam meg, és hálás vagyok neki, mert fogalmad sincs, hogy most, nyolcvanhárom éves koromban azért főzök, hogy ugye a só helyett ne borsot tegyek már valamibe, tehát a memóriámnak a gyakorlásáért. Így megtanultam főzni, és meg is szerettem. Szóval élvezem, és most is bennem van a spórolás. A háború után spóroltunk, amikor férjhez mentem – spóroltunk. Spóroltunk arra, hogy ezt a lakást, amiben vagyunk, meg tudjuk venni. Mert ezt eladták, eladta a tanács, mert tanács volt, és kiment innen valaki. És akkor én jártam a városházára, ahol ezeket a lakásátvételi meg hasonló dolgokat intézték, és megsajnálta, mert ugye száraz cipőben, bicegve jártam még akkor is. Szóval én sose tudtam se szaladni, se futni a trombózisos lábam miatt, mert egy kicsit mindig dagadt volt. Akkor ortopéd cipő... Szóval, ő ezért féltett mindig engem, és ezért volt nálunk Juliska néni családtagként, segítőként. Tudtam, nélküle leesek a lábamról. Most már, nyolcvanhárom éves koromban ez természetes, és tudom is, hogy itt már csak az ócska kabáttra lehet a gombot rávarrni, hiába operálják meg. Már jobb, ha nem nyúlnak hozzá. De nem is vállalták, mert nemigen bírná a szívem... Meg hát meszesek az aorták, nincs itt mit mesélni.

TIBORI: Hogy folyt a gazdálkodás a szülői házban?

DURKÓNÉ: Nem tudom, hogyan folyt a gazdálkodás a szülői házban. Nagy beosztással, az biztos. Édesanyám is dolgozott, de három gyereket kellett nevelni. És emlékszem rá, hogy apám a sparhelt mellé állított, és azt mondta: nézd, fiam, ez a borsó még drága volt, ezt egy kicsit megspékkeljük egy kis krumplival, és így csinálunk belőle főzeléket. És ez annyira bennem maradt, hogy ha levest készítek – persze nem gyümölcslevest, de ha egy cukkinilevest készítek, vagy egy karfiollevest vagy... vagy brokkolilevest –, akkor egy picike kis krumplit mindig csapok bele, és átturmixolom. És akkor lesz egy krémleves belőle. No! Szóval apám is tanított főzni, mert nagyon jól tudott, és anyám is. Ő meg kézimunkát tanított, mert Nagyváradon négy polgárit végzett annak idején. Az édesapja taníttatta a három lányát, és kézimunkázni gyönyörűen kézimunkázott. Úgyhogy apám, mikor falusi tanító volt, akkor anyám ott kézimunkára az egész falut megtanította. Mert nem volt más szakember. Én ezekben nőttem fel, és mai napig áldom a kézimunkatanárnőmet is, mert a háború után rengeteg felfonatlan gyapjú gyűlt össze, és megtanított bennünket rokkán fonni. A családot, a testvéreimet, az édesapámat elláttam jó meleg mellénnyel, pulóverrel, aszerint, hogy mennyi fonalat tudtam megcsinálni, vagy mennyire telt.

Na, visszatérve a pénzügyi dolgokra, gyermekkoromtól kezdve csak a spórolás, csak a beosztás volt, de én addig pénzzel nem bántam. Mátyás viszont egy kereskedőembernek volt a fia, aki bement az üzletbe, és látta, hogy ugye pénzforgalom van, az anyja kezelte a kasszát, az apja kiszolgálta a vevőket, a segéd cipelt, szóval ő meg így nőtt fel. A másik dolog pedig. Az édesapja hároméves katonai szolgálaton volt a háborúban, és Isonzónál a következő dolog történt. A parancsnoka megseült, és a hátán vitte ki a frontvonalból úgy, hogy ő is egy csomó srapszelánkot

kapott. De el tudta vinni az első segélyhelyig, nagyon keservesen, mert ott nem volt játék az élet, és ezért kapott 16 hold földet és vitézi címet. Ezt a vitézi címet Durkó Mátyásnak a rendszerváltás után felajánlották, és ő azt mondta, kérem, nekem már van egy doktori címem, én nem szaporítom az előneveimet, én ezt már megszoktam, nagyon szépen köszönöm, hogy rám gondoltak. És remélem, hogy ezzel az apám emlékét se sértem meg, ha én már ilyen idős koromra ezt vállalom, illetve nem vállalom fel. Nem vágyott a címekre, semmiféle, ha tanár úrnak szólították, nem professzor úrnak, sose kérte ki magának. Hogy mondjam, nagyon puritán emberek voltunk, szerények és egyszerűek.

Arról szeretnék még beszélni, hogy itt, ebben a házban, amikor a nemzetközi konferenciát megszervezte, akkor itt tizenkét ember vacsorázott. Mátyás tizennégy éven keresztül kapcsolatban volt a leningrádi egyetemmel: a nemzetközi szerződés értelmében ratifikált kulturális cserekedvezmény keretén belül húsz tanuló mehetett ki gyakorlatra, és húsz tanuló jöhetett ide. Nem mindig ő vezette ki őket, hanem az ő kedves munkatársai is, hol az egyik, hol a másik, beosztva. Ha onnan jöttek, mindig szívesen és szeretettel fogadta őket, velem együtt, mert ugye az én gondom volt a vacsorafőzés. Olyan nagyon nagy lábon nem éltünk, hogy huszadmagunkkal a Bikába menjünk vacsorázni. Éppen ezért nagyon gondosan és körültekintően kellett főznom. Olyan dolgokat kellett kitalálnom, amit mindenki elfogyaszt. Én igyekeztem is ennek eleget tenni, akkor már volt gyakorlatom a bevásárlás terén is, a pénzügyi beosztás terén is. Olyan kedves összejövetelek voltak itt! Akivel tudott, franciául beszélt, oroszul csak nyekeregni tudott, az neki nem nagyon ment. Még németül csak-csak, de hála Istennek, olyan munkatársai voltak, akár dr. Boros Sándor, akár dr. Soós Pál, akik eljöttek és tolmácsoltak. A nemzetközi konferenciára nem is tudom, hány országból jöttek, de még indiai ember is volt itt, akinek a kertből egy erős paprikát hoztam be, és az ide, a szivarzsebébe tette, olyan boldog volt. Kétszer is kezét csókolt, hogy itt még erős paprika is van. Direkt azért hoztam be neki, mert tudtam, hogy ők ezzel élnek.

Mátyásnak nagyon szép hangja volt. A partizánindulóktól kezdve a finn, a szerb, a francia indulókig meg népdalokig mindent gyönyörűen énekelt, és teljesen lekötötte a társaságot. Jókedvre derített mindenkit. Például szemtanúja és fültanúja voltam a következőnek: itt békült ki két jugoszláv ember, akik nem beszéltek egymással. Az egyik Amerikából jött, már Amerikában tanult, a másik pedig otthonról, ugye, átitatva az akkori politikával, mert a szerb, illetve hát a jugoszláv dolgokban politikailag részt vett. Itt békültek ki, ennél az asztalnál. Mátyás békítette ki őket. S azt mondta, hogy egy fajták vagytok, egymás ellen nem dolgozhattok. Ha egymás ellen dolgoztok, akkor mi, magyarok majd bemegyünk békíteni. Erre elkezdtek kacagni. Ezt úgy értette, hogy én elmegyek és majd ott kibékítelek benneteket, ha itt nem békültök ki. Akkor kedvesen koccintottak és beszélgettek. Addig nem szóltak egymáshoz egy szót se. Aztán olyan is megtörtént itt, hogy egy szlovák meg egy cseh békésen végigülte az estét, pedig eleinte nemigen fértek meg egymással. A szlovákok és csehek között ugye itt vannak ezek az ellentétek, amelyeket mindig

fel lehet erősíteni ahhoz, hogy valami disznóságot csináljanak. A szlovák tudott magyarul, ő volt akkor Csehszlovákiában az oktatási miniszter, a cseh meg államtitkár volt. Szóval, nem kis rangú emberek, és a szakmán belüliek. Azt mondja a szlovák magyarul: te, Mátyás, mondd meg ennek az embernek – és közben erősen nézett az illetőre, de nem mondta ki a nevét –, hogy ez a tészta meg van mérgezve. Mert ez olyan finom, hogy ezt mind én akarom megenni. Szóval, ment itt a diskurzus, és nem estek egymásnak. Nem tudtak egymásnak esni az emberek, akár balról, akár jobbról jöttek.

Mátyás szinte beleölté magát a munkásságába, de soha nem feledkezett meg a családjáról. Soha! Arról sem. És érdekes, hogy a lánya, aki pedagógus lett – őt is Editnek hívják, de mindenki Panninak szólítja, mi is –, mindenben örökölte az apja tehetségét. Szervezés. Tizennégyszer vitte a Csalagúton, a Csatorna-alagúton a harminctagú gyerekcsoportot Franciaországból Angliába. Honnan? A XIII. kerületi Kassák Lajos Gimnáziumból. Ő franciás volt. Egy angolos és egy németes tanárral együtt, hárman vitték a harminc gyereket, három csoportra osztották, háromfele. Ki gondoskodott az étellemezésükről? A lányom. A lányom, méghozzá úgy, hogy konzerveket ugyan vittek, de se nyers alapanyagot, se húsfélét nem volt szabad kivinni, egyes-egyedül szalámit. És őt a sofőr mindig mindenhová elvitte ott, ahol éppen voltak. Párizs, Wales, London, Írország, Szlovákia... mit tudom én. Talán Romániában is voltak. Mindenütt ő vásárolt be, palacsintát sütött nekik például, megvette a tejet meg a tojást a boltban. Megtanult angolul kérni, megtanult különböző nyelveket, mert muszáj volt neki. Leírta, mondjátok csak, hogy kell mondani. A végén már biztos volt, hogy nem tudják eladni sehol. Annyira belejött a dolgokba. És azért harminchat embernek megszervezni az étkezését... A szállást előkészítették, de ha nem volt jó, kitalálta, hogy adjanak másikat. Ez nem jó, ez hideg, ezt nem fűtik, ez nem jó ezért meg azért. Tessék. A gyerekeket nem lehet otthagyni. Na szóval, ő a Kassák Lajosban negyven évig tanított, és éppen most jött haza, most már nyugdíjban van, olyan értelemben is, hogy a búcsúfelépésüket is megtartották a régi kollégákkal együtt. Meghívták azokat, akiket a gimnáziumban tanítottak. Három igazgatója volt a negyven év alatt, és soha nem volt semmiféle problémája. Jó egy gyereket úgy felnevelni, ahogy mi neveltük őt, Mátyás indíttatásai alapján. Nem kényeztettük el. Felkerült Pestre albérletbe, és azt mondta neki az apja: na, ha ott vagy, akkor keresd meg az albérleti díjadat. Mit csinált? A XIII. kerületi Kassák Lajos Gimnáziumban akkor még nem volt központi fűtés, hamuzós vaskályhák voltak. Jelentkezett az igazgatonőnél, mert hallotta, hogy nincs korai takarítónő, mindenki csak tíz órára akar menni, mert itt lakik, ott lakik, messze lakik, nem tud. Itt vagyok én, mondta az igazgatonőjének. Margitkának hívták. Jó. Elvállalod? El. Akkor te kapod a fizetést. Reggelente kiszedte a hamut, begyűjtött, fél hétkor már ott volt, és nyolc órára meleg volt a tantermek. És mit ad Isten. Két évet, vagy másfél évet csinálta, nem tudom, de megérkezett egy szakfelügyelő. Meglátta Pannit, akit ugye itt Debrecenben már gyerekkorában is látott, az itteni egyetemről került ki, és úgy került fel Pestre. Te

mit keresel itt? Itt tanítok. Margitka, az igazgatónő majdnem elájult. Honnan ismerik egymást? Az apja az egyetemen tanított. Mi? Egyetemi professzor. Mondja még egyszer. Úgyhogy Margitka nem is tudta ezt a háttérét Panninak. És nagyon becsülte a szerénységéért, hogy el se árulta. Én magam is odáig voltam meg vissza, mert eleinte nem mondta. Majd később az apjának megsúgta, de kérte, anya ne tudja meg. Az apja kihúzta magát, hogy ez az ő lánya. Úgyhogy bizony-bizony ilyen dolgok történtek minálunk.

Én nagyon-nagyon boldog vagyok, mert most is úgy nyilatkozott, hogy az a negyven év, amit én ott eltöltöttem, anya, hogy azok milyen boldog évek voltak. Hogy ott milyen tantestületi gyűlések voltak, hogy nekünk milyen nagyszerű igazgatóink voltak, hogy énnekem soha semmi problémám nem akadt. Énnekem senki nem tett keresztbe, azt mondja, az én hátam mögött nem pletykáltak, én se pletykáltam. Egészséges tantestület volt. Azt mondja, most hallom, hogy a Németh László átvette, mert nincs elég gyerek, bezárják a Kassák Lajos Gimnáziumot, panaszkodnak neki. Úgyhogy azt mondja, örülök, hogy abbahagytam.

Most viszont tudod, mit csinál? Mondom neki, te, Panni, nem lesz az jó, hogy így egyszerre abbahagyod a dolgot, szükség van valami átmenetre. Ne tessék már engem féltetni. Mit fogsz csinálni? Hova kellesz te már hatvanhárom éves korodban? Azt mondja, egy kedves barátnőm fog alkalmazni. Hol? Az egészségügyben. Megvette a körzeti orvosi részleget, és szabadon alkalmazhat telefonos kisasszonynak. Most ezt csinálja. Boldogan csinálja.

TIBORI: *A gyerekkori barátnőjénél, tegyük hozzá.*

DURKÓÉ: Igen. De olyan gyerekkori barátnője is van, nem mondom ki a nevét, aki első elemitől kezdve vele járt. Hoppá! Együtt voltak kint Spanyolországban, a férjével együtt, satöbbi, satöbbi. Szóval olyan típus, mint az apja. Hűséges, tisztességes, empátikus és hallatlanul szorgalmas volt mindig.

Művészettörténetet ugye tanult valamennyit, de ahogy folyamatosan képezte magát, az fantasztikus. Olyan gyönyörű előadásokat tartott a gyerekeknek! Én a következőnek voltam a szemtanúja. Az Astoriával szemben – nem tudom, most ott van-e még – volt egy könyvesbolt. Azt mondja, be kell menjek a könyvesboltba, meg kell rendelnem az iskolának a rajzfelszereléseket, majd leszállítják. Művészettörténeti könyv, ez-az, rajzlap, mit tudom én, micsoda, különböző festékek. Egyszer csak azt mondja az eladónő, tessenek már megfordulni, mert egy gyerek ott kocogtatja az ablak üvegét. Odanéz Panni, jaj, hát ez meg az én diákom. Megy kifele, kérdi, te mit keresel itt? Neked otthon volna a helyed. Itt csatangolsz a Belváros közepén? Igen. Most miért kopogtattál? Azért, mert ha vásárolni tesszik, szívesen segíték hazavinni. Mire Panni: fiam, menj haza mentül hamarabb, ne csatangolj. Vegyél elő egy könyvet. Tudod, mit? Hogy ne csatangoljál, gyere el énhozzám a külön rajzóra. Mert különrajzot is tanított itt. Azt mondja a gyerek, én egy vonalat se tudok húzni, ne tessék haragudni, de én nem értek a rajzhoz. Ehhez nem érteni kell, fiam, mindegy nekem, ha görbét húzol is, de ott ülsz. Attól kezdve

szájtátva hallgatta a művészettörténeti dolgokat. A végén már a gyerek tudta, hogy ez Barabás-festmény satöbbi, satöbbi, úgyhogy... Én akkor ájultam el, hogy ez igazi pedagógus lett.

TIBORI: Tudjuk, megvan ennek a háttere, hiszen édesapád is, ti is pedagógusok voltatok, vagytok. A tanítói, oktatói munka évtizedekkel ezelőtt igazi embernevelés volt, Karácsony Sándort idézve. Az alapképzettség kiegészült a különböző művészeti ágak effektív művelésével. Te zongoráztál, később rajzoltál, Mátyásról szintén köztudott volt a zene és a képzőművészet iránti vonzalom, tehát nem véletlen, hogy Panni már a harmadik generáció tagjaként vérbeli pedagógus lett.

DURKÓNÉ: A génjeiben vitte tovább.

TIBORI: Továbblépve – egy kis gondolati csavarral – arról kérdeznék, milyen meghatározó élményeid vannak a család viselkedéséből, példáiából? Hiszen nálatok is, édesapád távollétében, illetve a vidéki tanítás miatt – amikor édesapádat valamiért büntetésből Balmazújvárosba helyezték egy időre – döntően édesanyád kezében volt a család irányítása, szellemileg is, nemcsak a háztartás vezetésében. Ő is hivatásszerűen dolgozott az anyakönyvi hivatalban, ugyanúgy, ahogy te is.

DURKÓNÉ: Engedd meg, hogy megmondjam, azért alkalmazták, mert gyönyörű írása volt.

TIBORI: Igen, a kézimunka, a szépírás akkor a kultúra része volt, a mindennapi élet része. Mátyás, aki teljesen más családi indíttatásból érkezett, hogyan tudott alkalmazkodni az elvárásokhoz itt Debrecenben, a nagy civis városban, a protestáns Rómában? Nyilvánvalóan egy másfajta szellemet hozott magával, amelynek mégiscsak volt a közös pontja az ittenivel: az, hogy szorgalommal kell dolgozni, s a munka egyben örömforrás. Az élet igenlése. Eddig tényleg nem anekdotáztál, de most mégis kérlek, beszélj egy olyan eseményről, amelynek van egy ismert, anekdotikus részre. Mátyás, akiről köztudott volt, hogy szerette a zenét, szépen énekelt meg furulyázott, ennek sokáig a hátrányait is sínylette. Szinte klasszikus az a történet, ami akár tragédiával végződhetett volna. Arra a bizonyos furulya-szignálra gondolok, amely 1956 október–decemberében a debreceni Csokonai Rádióban megszólalt. Mi volt itt a dolgok hátterében? Nagyon kíváncsi volnánk arra is, hogy fontos történelmi helyzetekben hogyan fonódott újra és újra össze a sorsotok és erősödött meg a kapcsolatotok. Gondolok itt a helytállásodra, amelynek eredményeképpen egy haja szála sem görbült Durkó Mátyásnak.

DURKÓNÉ: Így van.

TIBORI: Meséld el, légy szíves.

DURKÓNÉ: Elmesélem, mert... Ha szerencsés ember valaki, azt szokták mondani a falusiak: megette a pelenkáját. Az előzményekhez az tartozik, hogy november 4-e után valamelyik nap két órakor elindultam itthonról a szovjet városparancsnokságra. Pedig mindenki lebeszélte róla. A szomszédom orosz szakos adjunktus volt,

letagadtatta magát, hogy otthon van. Őt kértem volna meg, hogy legyen olyan szíves, jöjjön nekem tolmácsolni, mert én a városparancsnokhoz akarok menni. Letagadtatta magát, hogy ő nincs itthon. Pedig az ajtóból láttam, ahogy belépett a szobába. Jó, tudomásul vettem, nem lehet erőltetni. Igaza volt a maga szemszögéből. De mit ad Isten. A kisebbik bátyám felesége, Ili a színháznál volt főpénztáros. Bemegyek hozzá, legalább tudja valaki a családból, hogy hol vagyok, ha engem is leültetnek. Mert ezzel fenyegettek, bárkinek mondtam, hogy megyek, nem tűröm tovább, hogy ez a szegény Mátyás énmiattam dutyiban üljön. Engem kellett volna letartóztatni, mert én küldtem oda, és én vagyok a felelős, hogy nem kérdeztem meg Kiss Feritől, mi a fenéért menjen ő a Kenézy Könyvtárba. Mert Kiss Feri, ez még október végén volt, azt mondta nekem – a Klinika kapujában találkoztunk össze –, hogy Mátyást küldjem a Klinika Kenézy Könyvtárába. Nyolc óra előtt öt perccel már nem volt időm, rohantam, át kellett öltözni, fel kellett venni a munkát. Így hát szóltam Mátyásnak, hogy menjen, Kiss Feri várja. Ezért én magamat hibáztattam. Mátyás elment. A könyvtárban tulajdonképpen arról volt szó, hogy ő furulyázza be a rádióba a szünetjelet, azt hiszem, azt, hogy Debrecennek van egy vize. Valahol máshol mást is írtak le, már nem emlékszem rá.

TIBORI: *A Debrecennek van egy vize első két sornyi dallamát furulyázta egyébként, ezt tőle tudom.*

DURKÓNÉ: Ugye?

TIBORI: *Igen.*

DURKÓNÉ: No, akkor én is tőle tudom. És kérlek szépen, ott őt úgy fogadták, hogy kommunistákkal nem állunk szóba. A fizikusok voltak ott nagyobbbrészt. Erre Kiss Feri kitette a tagkönyvét, Mátyás is kitette a tagkönyvét, mert friss tag volt akkor, tán júliusban lépett be.

TIBORI: *Ez október 25–26-án lehetett?*

DURKÓNÉ: Októberben, így van. És Mátyás azt mondta, akkor én megyek innen, mi a fenének jöttem ide, mit kell nekem itt csinálni? Nekem itt semmi keresnivalóm nincs. De Feri erősködött, hogy az Isten áldjon meg, menj már haza, hozd el azt a furulyát, furulyázd be a népdal kezdősorát, aztán menjél, ahova akarsz, de furulyázd be. Na, így került ő oda.

TIBORI: *Merthogy a Kenézy Könyvtárból sugározták a debreceni forradalmi rádió adását.*

DURKÓNÉ: Onnan sugározott a debreceni Csokonai Rádió. És valaki egyszer csinált is vele ott a rádióban egy interjút, azt én nem hallottam, hogy mit mondott meg mit nem, csak valami olyasmit, hogy leintette ezeket a fiúkat. Fapuskával akarnak tank ellen menni? Sokkal jobban tennék, ha csak a semlegességről beszélnének. Még tanácsot is adott. Hogy mit fogadtak meg, mit nem, én nem tudom, mert nem hallottam sohasem, csak tény az, hogy hazajött. Tisztességből, Feri miatt ment el,

befurulyázta, amit kért, aztán hazajött. Két óra után én is hazajöttem a röntgenből, és akkor elmondta, mi történt. Mondom, te jószágos Isten, Mátyás, teérted el fog-nak jönni, hogy menjél, és Feri megint fog üzeni érte, ha máshogy nem, erőszak-kal bevisznek a rádióba. Szó se lehet róla. És akkor a kisebbik bátyám Békésre, a Démászhoz ment le hivatalosan, kocsival – mert itt, a villamos műveknél volt mér-nök –, és levitte magával. Ide figyelj, mondta neki, tudjál róla, ha bejön valaki és té-ged keres, neked haldoklik az édesanyád, és azért kellett gyorsan lemenni. Nem kell se át, se bét mondani, és nem leszel itthon. Novemberben mégis elvitték. Nagyon bántott a dolog, hogy az egész miattam történt. Ezt kellett hogy elmondjam a vá-rosparancsnoknak. Így mondtam el, ahogy neked most. De hogy kerültem a váro-sparancsnokhoz? Még a főpénztáros Ili sógornőmnél voltam, amikor jött hozzá egy férfi. Azt mondja, Edit, mit keresel itt? Ez, kérlek szépen, Ádám Péter volt. Arany Sándor színészt helyettesítette, aki párttitkár volt a színháznál, és nem tudom, mi-ért, odarántották, hogy az alatt a hét alatt ő vigyázzon ott a népre. Gondolom, abban az időszakban kellett is, hogy vigyázzon. Mondja neki Ili, elkísérhetnéd a sógornőmet a rendőrségre. Azt mondja Péter, én már annyiszor megfordultam ott, mentem Oszvaldért, mentem Mensárosért, mentem mindenkiért, mindent végig-tolmácsoltam, hát miért ne mennék Edittel is Matyiért. Micsoda szerencsém volt. Én nem tudok egy szót se oroszul, csak hogy igyi szuda, meg sztoj, meg ilyeneket, de hát azt mindenki tudja. Na tény az, hogy beérkeztünk a rendőrségre. A kapu alatt őr állt. Mi nem balra mentünk, hanem jobbra. Ez az őr azt hitte, hogy oroszok vagyunk. Kisült, hogy ott volt a nemzetközi telefonhálózat, és Péter meghallotta, hogy mit diskurálnak a folyosón. Elhúzott, azt mondta: gyere gyorsan, menjünk át a másik oldalba, mert a végén még azt hiszik, hogy kémek vagyunk. Így jutottunk át. Megyünk balra, kérlek szépen, és ott a folyosón jön két gitáros kíséretében a vá-rosparancsnok, Kozlov. Mi nem tudtuk, hogy ő az, de egyszer csak odaszól nekünk Jánoska elvtárs, aki az egyetem adjunktusa volt az Orosz Intézetben, és ő tolmá-csolt a városparancsnoknak: Péter, mit keresel itt? Engem nem ismert. Azt mondja, jöttünk a városparancsnok elvtárshoz, Durkó Mátyásért. Hát ezt azonnal fordítani kellett, mert ugye, akkor azt hiszi, hogy majd mi robbantjuk fel vagy öljük meg. Ez érthető. Jánoska azonnal fordította is, abban a pillanatban. Fennakadt a szeme a városparancsnoknak. Milyen ügyben? Azt mondja, nem tudom, csak jöttek és... És kérlek szépen, a következőt válaszolta: most mi elintézzük a dolgunkat, menjenek be a magyar rendőrséghez (akkor Makai volt a rendőrfőparancsnok), ott üljenek le és várjanak meg, tíz perc múlva ott vagyunk, és megbeszéljük. Azért akadt fenn a szeme, mert ez a két ember együtt végezett a Lomonoszov Egyetemen, évfolyamtár-sak voltak kint Szovjetben. Ha már két ilyen ember, mint Jánoska meg Ádám Péter, akik önáluk jártak egyetemre, szóba áll velem, talán reménykedhetek. Bementünk, bekopogtattunk szépen, udvariasan a várószobába. Ott ült két ávós tiszt, a két Mészáros, én ismertem őket. Az egyikük felesége a színházban dolgozott. Fenn a lábuk, pisztoly az asztalon, ránk rivallnak: mit keresnek maguk itt? Mondtuk, hogy minket ide küldött a városparancsnok úr, a szovjet városparancsnok úr. Na hát, ezt

el is higgyük? Akkor maguk itt a pincében fognak aludni, már látom. Különben miért jöttek? Péter kinyögte, hogy Durkó Mátyás ügyében jöttünk. Az a piszkos ellenforradalmár? Ki akartam nyitni a számat, erre Péter jól bokán rúgott, ami azt jelentette, hogy jobb, ha a fájós bokámmal foglalkozom. Már nyitni akartam a számat, hogy hogyan beszélnek velünk. Ott nem ismertek meg, abszolút nem, na mindegy. Tény az, hogy jött a városparancsnok tíz perc múlva. Az volt az első kérdése, hogy milyen nyelven akarok vele beszélni. Franciául, németül vagy oroszul. Mondtam, én semmiféle nyelven nem beszélek, és én most olyan lázban égek, hogy Jánoska elvtárs tolmácsolása nekem tökéletes. Ez is bizalmat jelentett számára. Mi a kívánsága? Mondom, hogy Durkó Mátyás felesége vagyok, és én vagyok a hibás, hogy ő itt van. Engem kellett volna letartóztatni, börtönbe tenni. Mert azt a hibát követtem el, hogy a férjemnek átadtam Kiss Feri üzenetét, aki a klinika kapujában ért el, tehát hogy mikor, hány órákor, hová menjen. Nekem kellett volna megkérdezni, hogy miért nem ő megy akkor le a lakásra, mert Mátyás a lábát ki nem tette onnan. Azt is mondtam neki, hogy Durkó egy tudós ember, örült, hogy nem kell bemenni, és a saját dolgaival foglalkozhat. Mit csinált? Gondolkozott. Azt mondja erre Kozlov: mégis, mi volna a kívánsága? Mondom, szeretnék neki mindennap egy köcsög levest bevinni, mert százhusz kilós és cukorbeteg, és tudom, hogy neki az kevés, amit itt adnak, meg nem is mindig megfelelő. Inszulin is kell, hoztam. Erre úgy rám nézett, ez egy gondoskodó asszony, fennakadt a szeme, elkezdett kacagni. Én annyira megijedtem, mondom, Istenem, mit mondhattam, ami nem jó. Hiszen én csak a szívemből beszéltem. Erre ő kitört, a két gitáros vele együtt nevetett, kérlek szépen, a Mészárosok csak hallgattak ott, mert haptákba vágva, állva hallgatták végig ezt a diskurzust. Képzeld el, hogy a következőt mondta: ne ijedjen meg, itt mindennap jönnek csapatostól, hogy itt senki nem tud semmit, hogy itt senkinek a világon nincs semmi köze az ellenforradalomhoz. És jön egy asszony, aki a férjéről akar gondoskodni, aki beteg, inzulinos beteg. Ezt nem csinálta senki sem. Igen, válaszoltam, mert én egészségügyis vagyok. Tovább Péter tolmácsolt. Elmondtam, a Klinika kapujában találkoztam Kiss Ferencel, aki a Csokonai Rádiót vezette, és nem volt időm 8 óra előtt 5 perccel megkérdezni, hogy miért menjen Mátyás a Kenézy Könyvtárba? A férjem a debreceni Alföld irodalmi főszerkesztője volt. Kiss Feri pedig az Irodalmi Intézetben dolgozott. Úgy gondoltam, cikket akar közlésre leadni. A következőt válaszolta: ma hétfő van, november 12., szerda déli 12 órákor a maga férje szabad, ha a valóságnak ez mind megfelel. Erre én: hát itt van bent Kiss Ferenc is, tessék megkérdezni. Nemcsak őt kérdezem meg, én Durkó Mátyást is megkérdezem. És képzeld el, megköszöntem, hogy meghallgatott. Mindenki azt mondta, hogy ne jöjjek, de én még aludni se tudok azóta, hogy elvitték. Köszönöm szépen, és eljöttem. Kijövünk, azt mondja Péter: te, Edit, ez az ember még tényleg kiengedi az uradat. Mondom, ne beszélj már, én csak akkor hiszem el, ha látom. Na hát megköszöntem neki a tolmácsolást, a színházig együtt mentünk, ő ment tovább a hivatalos útjára, én is jöttem haza. Rendesen, fél három előtt, mert akkor kijárási tilalom volt. Telefonáltam is Ilinek, hogy nincs semmi baj, itthon vagyok. Nincs

semmi baj? Mátyás? Mondom, majd intézni fogják. Kértem, telefonon ne beszéljünk. Kérlek szépen, várom, a szerdát, háromnegyed tizenkettőkor jön a Klinika ávos elhárító tisztje, Závorszky Ferenc. Ahol ő megjelent, ott mindenki betojt. Na, Editet viszik – mondta Rencz tanár úr, a főnököm. Jöttek értem. Közölte velem, a városparancsnok úr üzeni, hogy szavát adva, tizenkettőkor a röntgenig hozzák a férjemet autóval, és szabad. Jó egészséget kíván, és örül, hogy megismert. Tényleg katonai dzsippel hozták a Röntgenklinikaig! Képzeld el!

TIBORI: *A mindenét!*

DURKÓNÉ: Hát a munkatársaim ezt nem akarták elhinni.

TIBORI: *Nem csodálom.*

DURKÓNÉ: Rencz tanár úr rám borult, és azt mondta: Edit, mindig tudtam, hogy ügyes, de hogy maga még varázsolni is tud ebben a világban, ahol mindenkit ijesztgetnek, hogy felakasztják, meg kivégzik meg hogy a Gulagra viszik. A jó Isten áldja meg magukat. Menjen haza máris az urával, ha jön. Tizenkét órakor Mátyás megjött, megborotválkozva, és elmesélte a következőt: este megborotválták, amikor én ott voltam. Kítették Marx Tőkéjét az asztalra, azt hitte, hogy a kivégzésére viszik. Borzasztó állapotban volt. Ugye jött a nagy díszkíséret, jött Kozlov, a városparancsnok és tolmácson keresztül mondta: Azért jöttem magához, mert ma délelőtt a feleségével beszéltem. Mátyás még rosszabbul lett. Azt mondja: Edit, én azt hittem, ott halok meg. Azt hittem, hogy házkutatást tartottak, betettek nekem valamit, és akkor énnekem tényleg itt van a Marx Tőkéje Bibliának, és engem kivégeznek. Kozlov azt mondja: Na, nem kell megijedni, nem én voltam nála, ő volt énnálam. Mert annyira látszott rajta, ismered Mátyást, hogy az arcáról mindent le lehetett olvasni.

TIBORI: *Minden meglátszott rajta, minden érzélem.*

DURKÓNÉ: Minden meglátszott rajta. Igen, igen, igen. A városparancsnok meg már azt se tudta, hogy vigasztalja meg. Azt mondja: azért jöttem le, hogy felvigyem magát és beszélgessünk. Mátyás kezdett egy kicsit megelégnékülni, de még akkor is úgy volt vele, hogy beszélgessünk, de mi lesz ennek a vége? Beszéljük meg, miért robbant ki az ellenforradalom – mondta a városparancsnok. Hogy min ment keresztül ez az ember! Borzalmas, ha belegondolsz! Mondta is nekem, hogy ő most két napig nem megy sehova sem, mert olyan dolgokon ment keresztül, ami nagyon megviselte. Előző éjszaka be akarták szervezni III/III-as ügynököknek. De azt is elmondta, hogy nem szabad róla beszélni. Próbálták rávenni, sőt azt is elmondták, hogy átmenetileg mit kell csinálnia. „Pista” fedőnév alatt a beosztottjait kell megfigyelnie, és ha valami gyanús dolog van, jelenteni kell. Meg azt is, ha bizonytalan barátai vannak satöbbi, meg a fene se tudja. Meg hogy miért titkolózik, meg tudja a jó Isten, még miket. Mátyás azt mondta, ez nagyon nehezen fog menni, mert ő ezekre a dolgokra nem kíváncsi. De mi igen! – válaszolták a kihallgatói –, és ha nem segít bennünket, akkor mi koncepciót perbe fogjuk. Ugye jogosan, olyan

értelemben, hogy államellenes bűncselekményt követett el, az ellenforradalmi rádióban befurulyázta a Debrecennek van egy vizét. Sem ő, sem Kiss Feri nem tudta, hogy a fizikusok szerteszét szedték a rádiót, és eltüntették. Nem volt bizonyíték. Azt hitték, hogy Mátyás tud róla. Addig verték volna, míg be nem vallja...

TIBORI: *A végén már, amikor elvesztették a józan ítélőképességüket, azt irattak alá az emberekkel, amit akartak...*

DURKÓNÉ: Így van. Na, erről van szó. Látod, milyen a társi megérzés. Azt mondtam mindenkinek, aki le akart beszélni róla, hogy a városparancsnokkal beszéljek, de én nem tudtam aludni, mert ez az ember nem volt hibás. Énbennem egy életen át megbízott, hát most vezettem félre? Ha én ezt tudom, én át nem adom neki ezt az üzenetet. Sőt! Mire gondoltam én? Rögtön átfutott az agyamon a következő: Kiss Feri irodalmár volt. Gondoltam, valami hülye cikket írt és mindenáron közölni akarja. Mátyás akkor volt... ezt is elmondtam...

TIBORI: *Az Alföldnél.*

DURKÓNÉ: Az Alföld főszerkesztője. Mondom, ez a hülye, ez most akarja leadni neki a cikkét, hogy a legközelebbi számban ott legyen. Ez villant át az agyamon. Na és, mondom, miért gondolkozok itt koncepcióban, szóval ezen tépelődtem, de annyira, hogy majdnem belebetegedtem. Tény az, hogy ez a megérzés, ez az empátia, ez a szeretet, ez az összetartozás, ez alakíthat ki a társban ilyen érzéseket. Mindig tudtam, hogy van ilyen. És most utólag tudom igazán, hogy van. Ezért tudtam én ilyen borzasztó erős lenni, és bemenni abba a barlangba, amiben lehet, hogy még én is tragikusan járok. Szóval így történt. Hát ezt Soós Pál az Emlékkönyvben nagyon kedvesen, szépen, egy mondatban írta le, hogy a felesége vakmerőségének és bátorságának köszönhetően szabadult ki. Tehát nemcsak én éreztem ezt a vakmerőséget és bátorságot, de utólag más is érzi, amikor értesül minderről.

Közben pedig az egyetemről telefonáltak a hallgatók, hogy várjuk a tanár urat, mert vizsgáznánk. És akkor hallottam, hogy folyik a vizsgálat, hogy a fizikusok hová tették, hova tettük a rádiót, ugye. Azért figyelték. Engem miért figyeltek volna? És akkor mondtam, hogy legyenek nyugodtan, jelen pillanatban tárgyal, mondom, a rendőrséggel tárgyal, és a telefonomat lehallgatják, hogy mit mondok. Igen. Meg hogy nem a szovjet parancsnokkal van a gond, és majd kiderül az igazság. Ha van valami probléma. És meg majd magukat... Tessék az irodába lemenni és majd közölni fogják, hogy mikor tud vizsgáztatni. Kész. Tehát ez is egy fair dolog volt. Összeszedik ilyenkor, tudod, az egész dolgot. Hát most mit meséljek nekik? Mit? Úgyis össze voltak zuhanva. Na szóval, ezt én befejeztem, ezt a témát. És utólag hálát adok az égnek, hogy igenis, meg tudtam csinálni, mert valahonnan kaptam erőt. Egyrészt kaptam az uramtól, mert megéreztem, hogy nagy bajban van. Megéreztem. És ez valami csodálatos dolog. Ezt a szeretet teljesen átírja mint történetet. Egy életen át...

Annyit szeretnék még mondani, hogy én, az öreg életem, a földi életem utol-

só szakaszában vagyok, ilyenkor az ember számadást csinál. Én nagyon boldog voltam, hogy segíthettem az uramnak egy olyan dologban, amelyik talán a jövő nemzedék számára... vagy pedig a jövő társadalom számára is hasznos lesz. Én nem akarom magamat előtérbe hozni ezzel a kérdéssel. Nagyon megszenvedett érte Mátyás, én is mellette. Ezek a kitérők... Azért mondtam el, hogy végeredményben Mátyás betegsége is azért súlyosbodott, mert ennek a sok munkának, ennek a sok gáncsvetésnek, ami volt, ennek a millió változtatásnak az eredményeként bizony megbetegedett. Azt tudom mondani, hogy engem öregkoromra mégis valahogy életben tartanak nemcsak a génjeim – mert minden nagynéném, a nagyanyám, tehát anyai ágon, kilencvenegy éves korában halt meg –, de az is hozzásegít, hogy éljek még, és örömöm legyen, és nyugalmam legyen, hogy az ő volt tanítványai, mint te, Timea meg Tamás is, aki ismerte a férjemet és nála doktorált, mindketten érdeklődtek a sorsa iránt. Mert az megfelel az igazságnak, amit elmondtam. Minden túlzás nélkül Mert azt szokták mondani, hogy az öregasszonyok már fantáziálnak. Nekem még ép eszem van, mindenre emlékszem, legfeljebb a dátumokra vagy számokra nem úgy, mint korábban, de arra igen, ami fontos. Azzal fejezném be mára a mondókámat, boldoggá tesz, hogy emlékeznek Mátyásra. Például a fodrásznál, amíg tudtam járni, egyszer egy hölgy odajött hozzám – valamilyen Kiss Anna, nem tudom pontosan, annyira meglepődtem – és megkérdezte: Durkó Mátyás felesége tetszik lenni? Mondom, igen. Miért kérdezi? Tanítványa voltam. Tessék elhinni, hogy az egy hőskorszak volt. Én most megyek nyugdíjba, de a haló poraiban is az Isten áldását kérem, hogy békében nyugodjon, mert minket annyi mindenre megtanított, amivel én hatvan éven keresztül tudtam érvényesülni, tudtam eredményeket elérni és... És mit is mondott még? Ja, igen. Hogy most ugyan nem népművelésnek és felnőttnevelésnek hívják, hanem a modern neve andragógia. Annyira meglepődtem, hogy meg se tudtam szólalni, és már vette a kabátját. Hogy az milyen szeretettel és milyen felém fordulással és tisztelettel beszélt! Azért már én se vagyok olyan nagyon fiatal, hogy csak úgy hoppá, beszéljessünk egy kicsit. A másik dolog, amit leszűrtem, ha valaki nem szereti a tanítómesterét, akkor inkább elfordul, nemhogy még a feleségét is megszólítsa. Erre mondtam azt, hogy megérte. Azzal zárom: úgy halok meg, hogy odaát találkozom a férjemmel, ha igaz, és akkor megmondom neki, hogy kedvesem, a mi munkánk ért valamit.

TIBORI: Köszönöm szépen. Ha megengeded, Edit néni, csak mára fejeznék be, hogy pihenj is. Hogy szentelhessünk még egy kis időt, egy másik alkalmat, ha erőd is engedi, annak a tudománynak és annak a munkának, amit Mátyásnak köszönhetünk. Az egyik a felnőttnevelés és az egész életen át tartó tanulás lényegének a megismerése. A másik dolog az önművelés képességének fontossága. Erről szeretnék még veled holnap beszélgetni.

TIBORI: *Kedves Edit néni, folytassuk akkor azzal a beszélgetést, hogy láttad, hogyan élted át Mátyás harcait, amit a szakma megindításáért vívott az egyetemen – és az egyetemen kívül? És a harcot, amelyet végső soron önmagával is folytatott? Mi mindennel kellett szembeszállnia, mi mindent kellett legyőznie, milyen követelményeket állított elé az élet? És hogyan lett úrrá a nehézségeken? Te hogyan látod ezt a dolgot?*

DURKÓNÉ: Hát Mátyás először is egy megszállott ember volt. Ezt jobban azzal tudom példázni, ahogy Gulyás Györggyel együtt küzdött. Mind a ketten a jobbat akarták, és gazdaságilag is elérhetőbbé akarták tenni a szakmájukat. Nem egy olyan vitát hallgattam végig, amely már-már vérre ment, de abban, hogy a campust itt, Debrecenben is hozzák létre, abban mind a ketten egyformán gondolkodtak. Gulyás György, amikor felépítették neki a legújabb Simonyi úti zenei...

TIBORI: *Zenede...*

DURKÓNÉ: ...nem, nem, a zenei főiskolát, akkor kezdett gondolkozni azon, hiszen közel van az egyetem, hogy milyen jó lenne, ha az egyetemi oktatók közül valaki előadná például a pedagógiát, a zenepszichológiát. Egy beszélgetés alkalmával elő is került a kérdés. Hát ki vállalkozott rá? – ki más, mint Durkó Mátyás. Itt vagyok én, azt mondja. De te nem vagy szakember. Azt mondja, az lehet, de ha én egyszer elvállalom ezt a feladatot, akkor én magamat is kiképezem, és ennek a hasznát a saját szakmámon belül is tudom értékesíteni. Így alakult ki aztán, hogy ők ketten megegyeztek abban, hogy a debreceni egyetemeket össze kell fogni, campust kell kialakítani, nyugati mintára, egy rektor vezetése alatt. Ők már túlláttak a megyehatáron, meg az országhatáron is, mert a világban már mindketten a széjjelnéztek. Hát Gulyás György olyan énekkart vezetett, amelyik például 1958-ban, a walesi Llangollenben aratta első nagy nemzetközi sikerét, és mi még táviratoztunk is neki oda. Sose felejttem el, nyár volt, strandon voltunk, és akkor fel kellett öltözni és a melegben postára menni, mert fontos volt, hogy Gyurkának legyen öröme. Földiek voltak, és Mátyás ezért is ismerte már a békés-tarhosi időszakból Gulyás Györgyöt. Az ő magatartása a barátaival szemben mindig is felelősségteljes volt. Ez is, ez a kapcsolat is igazolta ezt. De ugyanúgy Petrikás Árpáddal, Soóssal és a munkatársaival általában – bár nagyon kemény követelményei voltak, de példának ő maga járt elől. Reggel öt órától hét óráig nemcsak az előadásaira készült, a gondolatait is akkor frissen tudta leírni. Aztán másnap átnézte, javította, majd ha véglegesen jónak találta, akkor itt hagyta nekem. Én a délelőtt folyamán szabad voltam, délután viszont akkor már dolgoztam a Sportorvosi Intézetben. Kettőtől este hétig.

A zene iránti szeretete azt is megengedte, hogy az én zenei képességemet se hagyjuk elveszni. Hangversenyre jártunk, a hallgatóit pedig a színházba vitte. Hogy hogyan oldotta meg ezeknek az anyagi feltételeit, nem tudom, de nagy keservesen mindig kiharcolta. És mindig örömmel jött haza, hogy nem tudom, hány hallgatóját tudja vinni... És ugye itt Debrecenben olyan kiváló színészek voltak, mint ahogy említettem is már, mint Mensáros, Márkus és a többi. Az idő nem engedi

meg, hogy minden egyes tartalmas embert felsoroljak itt. Nagyon nehéz időszakot élt át a Magyar Intézetben is, amikor ott dolgozott, mert az orosz irodalom akkor nagyon bőségesen áramlott, gondolkodom itt például kiemelten Solohovra. Ő pedig „szántotta a sorokat”, és annak alapján, a dolgokat nagyon lelkiismeretesen kijegyzetelve ment az óráira. Ezek bizony nagyon sok időt vettek igénybe. Talán ezért is szakadt el az irodalomtól, és lépett át, mint említettem, az egyetemi pályázat fődíját elérve, nyergelt át a pedagógiai dolgokra. Valószínűleg akkor vette elő először Karácsony Sándort is titokban, a cellájában, ahogy ő nevezte a kis dolgozószobáját. A cella név a papok iniciálé-készítésére vonatkozó megjegyzése volt. Ahogy mondta énnekem: ez nekem olyan, mint a papoknak, mert én az én iniciálémat az andragógia felé fogom fordítani. Ez még a kezdet kezdetén volt. Én azt se tudtam, mi az andragógia, ő magyarázta meg nekem. Hát, mondom, ott van a népművelés és a felnőttnevelés... Igen, de valami mély tartalmat kellene ennek adni. Én ezen gondolkodom mindig. A szabadideje nagyon kevés volt, és amikor gépeltem a köznevelésről és a szabadidő helyes eltöltéséről szóló mondanivalóját, akkor mindig szembenevettem és azt mondtam neki, hogy nem jársz élen. Nem jársz élen a szabadidő helyes felhasználásában, mert a szabadidődet is munkával töltöd – velem együtt. Hát mindig kacagtunk rajta egyet. Tudomásul vettük, tudomásul vettem, hogy ennek az embernek ez az életcélja. Én mellé álltam. Akkor még az intézetben nem volt titkárnője, nem volt gépírója. Én olyan huszonöt éven keresztül – bár ahogy az évek teltek, egyre kevesebbet –, de besegítettem neki a gép-gyorsírással. Úgy gondoltam, megérdemli, mert aki ennyire fanatikusán hisz abban, amit elgondolt, abban azért csak kell valami valóságnak, valami értéknek lennie.

Én ezeket az értékeket lassanként fel is fedeztem, és eszembe jutottak a tanárnőim, akik engem is értékekkel halmoztak el, és mai napig hálás vagyok nekik, és ha tehetem, a temetőben, ha az utamba esik bármelyik tanárnő sírja, leteszek egy szál virágot, mert megérdemlik. És azt kívánom nekik, hogy békében és a legnagyobb nyugalomban legyenek ott, ahol vannak, talán a lelkük máshol, ki-kí hogyan értékeli. Én úgy értékelem, hogy Mátyás ott fent még most is a felnőttoktatás, az andragógia szervezésén dolgozik. Ez egy fanatizmus volt, az ember kapaszkodója a földi életbe.

Ahogy teltek az idők, egyre több lett a munka-elfoglaltsága. Valahogy nagyon bizonyítania kellett neki, mert nagyon sok kritika, gúnyolódás érte, őt és a tanítványait is, és ők mind kitartottak mellette. Hát ez volt a csodálatos. És nemhogy kitartottak, hanem kinevelt maga köré egy kört az inspirációjával: ne tanár legyél, hát te okosabb vagy, többet kell olvasni, menj be abba a könyvtárba, itt van mellettünk, és akkor meg tudod csinálni a doktori disszertációd, és tovább, a tudományos munkába is léphetsz. Ezt írta le Balipap Ferenc is, aki ugye késői tanulója volt az egyetemnek. Nem akart ledoktorálni. Leírja, hogy képes volt elmenni hozzá, képes volt elvinni neki az irodalmat, hogy segítse, és ő már szégyellte volna magát, ha nem tudja megcsinálni. És megcsinálta a dolgozatát, és csodálatos intézetet vezetett évekig. Azt hiszem, volt valami szuggesztív ereje, meggyőző ereje a saját

munkamániájával. És tudták, hogy szigorú követelményei vannak, nála nem lehet úgy doktorálni, hogy csak úgy besétálunk és elbeszélgetünk vagy valami. Szóval, értékes dolgokat kellett összeszedni. Értékes gondolatokat kellett vinni. Azért haladt előre ez az úgynevezett hőskorszak, mert annyi embert meg tudott győzni. Nem szóval, hanem az előadásaival, azzal, amit mondott, azzal, hogy Európára nyitotta az ablakot. El tudott jutni Párizsba, Piaget-vel tudott beszélni, aki meg is erősítette őt ebben a hallatlanul mániás munkájában. Nagyon sokan csodálták érte. Én, a feleség, úgy láttam, hogy neki bizony nagyon sokat kell bizonyítani, mert az emberek nem szívesen fogadják az újat, jó nekik a begyökeresedett, begyepesedett régi szisztéma, amit megszoktak. És Debrecen cívis város volt. Itt nagyon-nagyon ilyen irányúak voltak az emberek, Ugyanakkor viszont korán megjelent a reformáció, amelyik ugye olyan csodálatosan példamutató volt, nemcsak kulturális, hitbeli vagy akár egyéb természetű karitatív mivoltában, hanem mert a tudományt is előrébb vitte. A teológia is modernizálódott, a XX. században már a katolikus egyház is követte, hogy nem latinul, hanem magyarul prédikál. Ma már a prédikációk sem mindig a múltbéli körülményeknek megfelelően történnek, hanem rávetülnek a XXI. század rohanó világára, ahol a technika fejlődésével napról napra olyan új értékek jönnek létre, amivel mindenkinek haladni kell. Ő is haladt a technika fejlődésével, a gramofontól és a rádiótól kezdve a CD-lemezig, a zenét ezeken hallgattuk. Sokat jártunk ugyan hangversenyre is, de ha lehetett, mikor elfáradtunk a közös munkánk után, akkor bizony otthon hallgattuk a komolyabb műveket is.

A továbbiakban nagyon nehéz időszak következett, mert ugye a régiek minden új ellen harcolnak, és az egyetemen nagyon csodálatos, hogy Hankiss professzor úrtól kezdve, Juhász Géza, Bán Imre...

TIBORI: *Kádár...*

DURKÓNÉ: ...mindjárt. Szóval Hankiss János professzor úr, Juhász Géza, Bán Imre meg Szabó István történész, mindegyik azt mondta neki, ne hagyj abba, Mátyás. Tisztelünk, becsülünk, nagyon sokat dolgozol, és majd meglátod, hogy a végén meglesz az eredmény. Ez olyan sokat adott neki, hogy nekem mindig beszámolt róla. Elmondta: tudod, ezek az emberek már annyira tapasztaltak, tudós és tapasztalt emberek, és látják, hogy szükség van rá. Nemcsak népművelésre, hanem a felnőttek oktatására is. Mert a felnőttek már lassan nem is tudják, hogyan kell bánni például egy modern gépezettel vagy akár egy háztartási cikkel. De úgy beszélgettünk erről, hogy hát tudod, nekünk is fejlődni kell, mert az öt plusz egy műszaki órakon még nem vehettünk részt. Úgyhogy nagyon sok mindent igyekeztünk elsajátítani mi is. Még olyan gépeket, háztartási gépeket is vettünk, amelyek használatát meg kellett tanulni.

Aztán ő ugye az Akadémia felnőttoktatási szekciójának lett az elnöke, tizennégy évig csinálta, tisztességgel, becsülettel. Azonkívül ugye átmenetileg, még a kezdet kezdetén az Alföld főszerkesztője volt, majd megterhelve a TIT titkára is volt itt, Debrecenben. Ezekért azért időnként egy-egy jutalmat, egy-egy kitüntetést kapott.

Mindegyiknél jellemző volt rá, hogy halál pontosan, tisztességgel utánanézte a dolgoknak tartotta a kezében ezeket. Meg ott volt a könyvkiadó. Nem tanult nyomdatechnikát – megtanulta. Mert kénytelen volt rá, mert ugye tőle kérték számon, hogy a megjelent könyv formája, esztétikai jellege, belső tartalma milyen. Hát gondosan kellett megcsinálni. Nagyon jó viszonyt alakított ki a munkatársaival, és ez csodálatos: szorgalmát látva a körülötte lévők is csatlakoztak hozzá, mert látták, hogy egy értelmes, ráhangolódó emberrel beszélnek vagy dolgoznak együtt. Egyet tudok mondani: talán még álmában is ezekkel a dolgokkal foglalkozott. Nagyon mélyen tudott aludni, de öt órakor mindig felkelt, és mindig akkor csinálta meg, friss aggyal azt, amit már jó előre eltervezett.

Hát az országos megmérettetésben... Az természetes, hogy a népművelésben több kitüntetést kapott. Egy példát mondok el. Mentünk nyáron a Balatonhoz, az egyetem zamárdi üdülőjébe, és magunkkal vittük Juliska nénit, aki nálunk volt segítség, aztán családtag, hogy meglássa a Balatont. És hogy legyen fogalma a nagyságáról, körbeutastuk. S az úton Mátyás mindig megállított bennünket – a volt tanítványai közül többen is ott vezették a művelődési házakat –, hogy várjatok meg, én ide beszaladok, mert nekem itt van egy tanítványom, azt köszöntenem kell, és meg kell kérdezzem, minden rendben megy-e, nem kell-e valami segítség. Az illető már vagy két-három éve végzett, már régen csinálta a dolgokat, de ő még számon tartotta. Ha bajban van, vagy megakad vagy tovább akar tanulni, szóljon. Ne neki kelljen a sok munka mellett ugye az ország másik részébe eljönni hozzá, vagy levelezni.

Mi, a lánya is ezt látta, hogy még jóval a tanulmányaik után is törődik a tanítványai életével, és segít, ha valamilyen problémájuk van. Szeretettel is fogadták mindenütt, és – mondjam még ki? – tisztelettel. Tisztelettel fogadták, emberséggel, és ezzel a viszontlátással azt igyekeztek kifejezni, hogy mi mindent köszönhettek neki.

A továbbiakban ugye a paradigmák változásainak megélése okozott nagyon nagy gondot az intézetben belül. A módszertani dolgokat mindig át kellett alakítani, az új követelményeknek megfelelően. Tehát nem volt könnyű élet az egyetemen sem, hogy na, megírtam egy előadást, azt évről évre újra felolvasom. Ő mindig mást olvasott fel, mindig mást csinált, mindig ki kellett belőle venni valamit, illetve bele kellett tenni a legutolsó megjelent szakcikket, a legújabb információkat és a technikai segítségeket, mindent, hogy a hallgatók úgy menjenek ki az életbe, hogy már tájékozottak legyenek. Az ötödik paradigmát, a bolognait, azt nem szívesen vette, és ennek kifejezését is adta. Nem nagyon lelkesedett érte, a mesterképzés, meg a hosszúsítás, meg a mit tudom én, milyen tételek. Erről csak úgy tudok, hogy én gépeltem, ennyit tudok róla. És tudom, hogy támadták érte. De úgy is halt meg, hogy ebből nem engedett. Hát majd az élet megmutatja, meglátjuk, hogy ki mit és hogyan tud belőle profitálni. Én már olvastam olyan cikkeket az utóbbi időben, hogy nem nagy lelkesedéssel vették tudomásul, szakmailag is szétszórtnak tartják. A részleteket nem is jegyezték meg, mert ugye nem énrám tartozik ennek a minősítése.

Az ötödik paradigma után az ő egészségi állapota se volt jó. Dékánhelyettes is volt, ez is megviselte, szóval nagyon sokfelé dolgozott, és bizony nagyon lestrapáló-

dott. Amikor akupunktúrázta Horváth András, bocsánat, Szabó András, aki a leg-regebbi akupunktúrás volt itt Debrecenben, ma is dolgozik, de a belgyógyászatról eltávolították, mondván, hogy hát mit akar ő ezekkel a tűkkel, hát nem tűkkel kell gyógyítani. Úgyhogy teljes egészében ráállt maszek úton továbbfejleszteni saját magát is. Ez volt Mátyás szerencséje. Amikor a kórházból hazahoztam, és nem tudtak vele mit kezdeni, lábra állította.

Ez óriási segítség volt számomra, mert bizony akkor már én öltöztettem, én mosdattam. A gyógyszereit, az inzulinját én adtam, és milyen jó, hogy egészségügyi dolgozó voltam. A mai napig, öregkoromban is hasznát veszem. Az utcánkban lakik egy röntgenasszisztens kolléganőm és egy volt tanítványom, volt osztálytársam. Mindkettőnek rossz volt a szeme, az egyik műtét előtt állt, a másiknak meg tizenhárom dioptriás a szemüvege. Neki is kórházba kellett menni, s mikor a férje kihozta az intenzív osztályról, sírva ment el itt a ház előtt, hogy most már hazahozza, de senki nincs, aki lejöjjön és beadja neki a vérhígítót. És akkor azt mondtam, hát itt vagyok én, hát bízzon meg bennem, hát én már másfél év óta adom az uramnak. Hát én ezt tanultam, és nagyon szívesen megtanítom rá magát is. Azt mondja, hogy ő nem, ő ezzel nem foglalkozik, ő technikus, nem akarja a feleségét megölni. Elkezdődött a segítségadásom, reggel, délben, este, így volt beállítva akkor, ahogy az intenzív osztályról bejött az injekció, és én három hónapon keresztül reggel, délben, este – akkor még tudtam menni – szépen beadtam. De leültettem a férjet magam mellé, és minden egyes alkalommal, amit csináltam, azt mondtam is. Hogy a tűt nem merőlegesen tartjuk, hogy a hasba úgy szúrjuk be, hogy felemeljük a hájrétet, mert a zsírban oldódik ez az izé. Megtanulta, és mai napig is adja, mert szükség van rá, mert ő a tizenhárom dioptriás szemüvegével például nem tud lefelé látni. Nem abban a szögben van beállítva a szemüvege.

A másik kis osztálytársamnak megoperálták a szemét, de őhozzá most már jár egy nővérke a klinikáról, és viszi a vért, hogy ne kelljen neki menni és fél napot ülni, mert annyit már nem tud. És most már tablettában adják neki. Szóval én is igyekszem a tudásomat még most is hasznosítani, és olyan boldog voltam, hogy tudtam segíteni. Ez a segítségadás, nem tudom, velem született-e, vagy Mátyástól ragadt rám, de én ezt láttam tőle, és egész életemben mindig-mindig akkor voltam boldog, ha valakinek adhattam.

Így telt el a mi életünk. A mi második gyerekünk, ahogy én is neveztem meg a hallgatók is, a népművelés és a felnőttnevelés tan-sámedli lett. Egy gyermekünk volt, nem lehetett több, éppen ezért minden energiánkkal igyekeztünk úgy viselkedni, mint a szülő, aki felelősséget vállal a sok gyerekért, aki ott tanul. Talán ez is segítette őt és inspirálta a legutolsókig a munkájában. Én kőkemény oszlopként álltam mellette, úgy, ahogy általában a nők mellett a férfiak szoktak állni. De elmondhatom, hogy ő viszont olyan ember volt, aki figyelmességével, szeretetteljes odaadásával, gondoskodásával nemcsak engem vett körül, hanem Juliska nénit és természetesen a gyermekét is. Történt egyszer, hogy a leánya kocsját feltörték. Akkor már Pesten tanított. A Kassák Lajos Gimnázium ugye ott van az árkádok

előtt, a híd árkádja előtt, és az árkádok alatt parkoló van. Amikor ment ki, látta, hogy ott matatnak hátul az izében. Mikor meglátták, elszaladtak. Harmincezer forint, egy kirándulás összege volt nála, pontosabban az autóban, mert épp csak bement az iskolába, már jött is ki, és ez alatt a rövid idő alatt történt a dolog. Az iratait sem pakolta ki, és mindent a világon elvittek. Ennek a pótlása ugye olyan negyvenezer forintba került. Ez karácsony előtt volt. Az erdei iskolába mentek volna ki, az volt a divat akkor, a gyerekeknek ott mutattak volna be valamit. Hazajött a gyermekünk, nagyon le volt törve, ami nála szokatlan volt. Mindig olyan kedvesen mesélt a dolgairól, az apjával is megbeszélgette. Hát az apjával együtt kifaggattuk, mi történt vele, mert láttuk rajta, hogy valami baj van. És akkor mondta el, hogy nem akart rossz karácsonyt nekünk, neki nagyon rossz karácsonya van, mert nagyon nagy kár érte. Nemcsak a pénz miatt, hanem az iratai miatt. Most iratok nélkül szaladgálok a kocsival, mondta. Úgy jöttem le, meg is büntethetnek. Az apja a következőt mondta neki: Tudod, fiam, te is, meg mi is segítünk másokon, aki bajban van, mert ez a kötelességünk. Tanuld meg, hogy amíg élünk, a szüleidtől kérjél, ne mástól. Míg élünk, téged mindig támogatni fogunk. De hát én már önálló életet élek, már kereső nő vagyok, nekem kell kigazdálkodni, az én felelőtlenségem. Nem, fiam. Ez egy intő jel volt arra, hogy tanuld meg, közölj velünk mindent, mert a szülő a haláláig a gyermek mellett áll, és segít, még akkor is, ha az bűnöző. Ez volt a karácsonyi mise nálunk. Bement, kivette a pénztárból a negyvenezer forintot, és azt mondta, fiam, tedd semmissé, ne bántson a lelkiismeret, majd vissza fogod kapni az életben, hidd el.

Hát ilyen volt Durkó Mátyás a családjával szemben. Mindenki, Juliska néni meg mi is szeretetteljes gondoskodást kapott, bármennyi dolga volt is egyébként. Ha elment külföldre, megspórolta azt a kis pénzét a kis hasán, vagy még váltott is be, ami nagy dolog volt, mert cukros lévén, az inzulinhoz meg kellett neki azért enni a maga adagját, mégis mindenkinek mindig hozott valamit. Az édesanyjának, Juliska néninek, az én édesanyámnak, Panninak, nekem, de magának semmit. Mondtam neki, ha továbbra is ezt csinálod, baj lesz. Nagyon szépen kérlek, most már én adok oda neked pénzt külön, hogy váltsd be, és vegyél magadnak ételt meg ami kell. Attól kezdve azért egy kicsit engedett. Úgyhogy, amikor Kanadába ment, hozott négy gyönyörű inget magának, és akkor azt mondtam, na, látod, nem megérdemled? És azt mondta, igazad van, csak én nem lehetek önző veletek szemben. De jó, hogy te gondoskods.

Hát ezzel be is zárnám a témát, amelyről kérdeztél. Gondolom, kirajzolódhattak egy olyan ember vonásai, aki a munkáját komolyan vette, a családjáról gondoskodott, szeretettel vette körül. A betegségében a felesége mellette állt, egészségében éppúgy. A munkájában ugye a mechanikus segítséget a gépeléssel meg tudtam adni. És örülök, és hálát adok az égnek, hogy akkor még jobb állapotban voltam, hát most, a nyolcvanhárom évemmel már nem tudnám végigcsinálni. Sok volt. Sok volt, de nagyon szép öregkorom van, mert a tanítványai még mindig tartják velem a kapcsolatot, a háromévenkénti konferenciára értem jönnek, kivisznek a temetőbe,

koszorúznak, és hadd mondjam el, hogy a nagy bánatomban tizenhárom főiskola és négy egyetem részvéttáviratát vettem át. Azt hiszem, ez talán jelzi azt is, hogy nem hiába munkálkodott, és nem hiába volt segítségem. Megköszönöm, nagyon nagy szeretettel, mindazoknak, akik mai napig is ápolják és gondozzák azt az értéket, amit ő igyekezett letenni. Megköszönöm Timeának, Tamásnak, hogy ilyen felejtethetetlenül beledolgozzák magukat és megörökítik a munkásságát. Úgy érzem, hogy énnekem panaszra a számat kinyitni nem szabad.

TIBORI: Ez így van, hiszen említetted, hogy nemcsak a szakért harcolt és alkalmazkodott az újabb és újabb követelményekhez, elvárásokhoz, kihívásokhoz, hanem komoly egyetemi funkciókat is vállalt annak érdekében – hosszú ideig még dékánhelyettes is volt –, hogy egyúttal a korszerűbbnél korszerűbb képzési irányelveket tudja segíteni az egyetemen. Voltak itt szakmai harcok, de került nehéz, kellemetlen emberi helyzetekbe is. Néhányat már korábban említettél. Hogy mint dékánhelyettesnek pénzt kínáltak – egyszerű emberek, akiket félretájékoztattak, de az is lehet, hogy provokáció okán. Kérlek, mesélj erről is.

DURKÓNÉ: Egy napon... Hazajárt ebédelni. Dékánhelyettes volt, ott is nagyon becsületesen végezte a munkáját, ezt viszont az akkori dékántól tudom, meg volt vele elégedve. Nem tudod, ki volt akkor a dékán?

TIBORI: Iglódi Endre.

DURKÓNÉ: Itt lakik pedig, és nem jutott eszembe a neve. No, mindegy. Szóval egy napon a szobája előtt várakozott egy nagyon egyszerű néni, reggel olyan fél kilenctől délig, fél egyig. Nagyon hosszú várakozás lehetett szegénynek. Mátyás nem is tudta elképzelni, amikor megszólította, hogy ide tetszik jönni, ebbe a szobába? Ide, a Durkó-szobába? Igen. Azt mondja, én vagyok Durkó Mátyás. Hát én reggel óta várakozok a dékánhelyettes úrra, mert engem Miskolcra ideküldtek. Miért? Tessék besétálni, hát el tetszik mondani. Mielőtt hozzákezdenék, mondja a néni, tessék megengedni, hogy elővegyem, amit hoztam. A kis pénztárcájából, zsebkenőbe bekötte, briliánsgyűrűt vett ki, és azt mondta, hogy ezt a professzor úrnak hoztam. Mire fel? Miért? Azért, mert az én fiam elvégzett egy évet Miskolcon, de ő andragógus akar lenni, ide akar jönni. Hallotta, hogy itt milyen széles körű ismeretekkel lehet megismerkedni, és nagyon szépen kéri a professzor urat, hogy legyen szíves, vegye fel ide. Hát asszonyom, magát félrevezették. Hát nem én veszem fel az egyetemi hallgatókat, hanem egy bizottság. De különben mit végzett a fia? Azt mondja, az első évet elvégezte, már nem tudom, milyen szakon, mert a férjem olyan feldúltan mesélte el nekem. (Mivel mondtam, hogy későn jöttél ebédelni, az inzult nagyon későn tudom beadni.) Szóval a néni azt mondta, hogy hát ide irányították, kifejezetten a professzor úrhoz. Asszonyom, hát magát félrevezették. Félrevezették, mert ha ő egy évet elvégzett a miskolci egyetemen, neki itt nem kell felvételizni sem. Tessék megmondani neki, írjon egy kérvényt, felveszik, amilyen szakra megy – kész. Ha van hely, felveszik, ha nincs hely, akkor megírják a véle-

ményüket vagy az okokat. Hát neki nem ezt mondták. Neki azt mondták, hogy Durkó professzor úrnak bizony pénz kell vinni. Nekem nincs pénzem, nekem ez az egyetlen vagyonom. Ezt is örököltém valahonnan, valamelyik családtagomtól, ösömtől. Én takarítónő vagyok az egyetemen, a miskolci egyetemen. Hát Mátyás alig tudta meggyőzni, hogy tessék elhinni, ha kell, inkább megírom azt a kérvényt, hogy a fia tudja, de hát minek írjam meg én a kérvényt? Tessék neki megmondani. Én azért legalábbis leírom, lássa, hogy itt tetszett járni, és elhiggye, hogy csak ez meg ez szükséges ahhoz, hogy ő itt, a debreceni egyetem hallgatója legyen. Tessék leírni. Leírta neki, aláírta a nevét is, Durkó Mátyás. Szignálta. Nem is kell neki idejönni? Egyáltalán nem, ne is jöjjön, meg se mutassa magát, csak a kérvény, az írás beszél. Ezt mind a a szájába kellett rágni a néninek. A fiú beadta a kérvényt, és amikor végzett, az anyjával együtt ugyanúgy ültek a szobája előtt. A fiú kitűnőre végzett. Nagyon tehetséges, okos gyerek volt. Ezt már később mondta el nekem, évekkel később, hogy képzeld el, ez egy okos, értelmes gyerek, most valamilyen könyvtárban dolgozik. Mert egy olyan befelé emésztő típus volt, azt mondja, de figyelemmel kísértem mindig, és olyan boldog voltam, hogy jól vizsgázott. És akkor megköszönték neki, hogy a professzor úrnak volt igaza, és őket félrevezették. De nemcsak ezt köszönték meg, hanem azt is, hogy ilyen becsületesen visszautasította, más biztosan mást mondott volna, vagy elfogadja a gyűrűt. És erre a néni megszólalt és – sosem felejttem el – azt mondta: Azt tetszett mondani, hogy ha a fiam végez, adjam oda neki, adja el, és azzal kezdje el az új életet, és nőüljön meg. Hát most idejöttünk, itt van a fiam, itt van a menyjelöltem, itt áll a folyosósarkon, nem mer idejönni, de én most ön előtt fogom neki odaadni.

A másik dolog. Ugye itthon, a lakáson is volt rá eset, hogy itt keresték a professzor urat huszonöt ezer forintos betétkönyvvvel, hogy vegye fel az unokáját, a kitűnőre érettségizett unokáját a nagypapának. Hát éppen nagytakarítás volt, mondanom se kell, hogy a legjobbkor jött a bácsi. Először még olyan indulat szállt meg, de mondom, lefékezem magamat, hát mégiscsak egy idős, ősz hajú emberrel állok szemben. Nem rúghatom ki egyszerre. Szépen azt mondtam neki, hogy hát sokkal jobb, ha nagyon gyorsan el tetszik tűnni ezzel a betétkönyvvvel, mert ha a professzor úr itt ezt meglátja, akkor itt soha az életben nem lesz egyetemi hallgató – akkor Mátyás benne volt a felvételi bizottságban –, legalábbis, míg ő a bizottságban van. Mert akkor mindig meggyanúsíthatják, hogy le van kenyezve. Azt mondja erre az öreg bácsi, de hát ő úgy tudja, hogy itt ezt kell csinálni, pénzt kell adni, és akkor a kitűnőt is felveszik. Még azon felül is, mondja az öregúr, ami a létra felső foka, amin túl már nem szabad több embert felvenni az egyetemre. Azért jól kioktatták a bácsit, mondtam én, de nagyon szépen kérem, koránál fogva tisztelettel kikísérem, és tessék a gyereket hagyni, hogy felvegyék. Mert mit fog ez a gyerek az önérzetével kezdeni? Azt fogja érezni, hogy ő egy nagy nulla. Hogy tulajdonképpen azért teljesített jól, mert a nagypapa kifizette az árát. Hát hogy élhet egy diplomás ember, az önbizalmát veszítve, hogyan kezdhet el egy munkát? A bácsi csak hallgatott, nem szólt semmit, szépen kísértelt és kész.

Szóval, érték bennünket ilyen dolgok is. És nagyon örülök, hogy úrrá lettem az indulataimon, mert azért nem lett volna ildomos egy hajlott hátú öregembert csak úgy kirugdosni egy házból.

TIBORI: Egy kicsit még visszatérve az andragógiára. Mátyás mély hittel, nagy nemzetközi szakirodalom-ismerettel, sok személyes kapcsolattal, a Karácsony Sándor-féle indíttatással próbálta a felnőttoktatást és felnőttképzést igazán meggyökereztetni a debreceni egyetemen. Ő maga jegyzeteket, szakcikkeket, könyveket írt, s mindeközben egy olyan munkatársi csapatot nevelt – ahogy már említetted, de csak röviden –, akikkel a lehető legjobban együtt tudott dolgozni. Hogyan láttad te ezt a munkát? Mert ez is egyfajta harc volt, emberi harc, új szakembereket fölnevelni a cél, az andragógia meghonosítása érdekében.

DURKÓNÉ: Hát ide, ebbe a házba – mert ugye Mátyás nem beszélt velem ezekről a dolgokról –, ide nagyon sok munkatársa és sok kiváló hallgatója is járt. A mi házunk nyitva állt a szakmabeliek előtt. Kinek-kinek milyen gondja-baja volt: vagy valami segítségért jöttek, vagy szakirodalomért, ami csak neki volt meg – tehát azt láttam, hogy az ő könyvtára nem volt bedugaszolva, hanem használják és forgatják. Volt is egy nyilvánartatása, hogy mit kinek adott ki. Nagyon rendszeres ember volt, így tanulhattam meg tőle én is például a pénzügyek hajszálpontos vezetését, mert az ember feledékennyé válik a sok elfoglaltsága közepette. Mindazzal tanított, amit tőle láttam. És ez egy csodálatos dolog. Mindent aláhúzott, kijegyzetelt. Meg lehet nézni az újságokat, még a Nők Lapját is – ha valami értékes dolgot talált bennük, azt én is átvettem. Átvettem. Ezt is tőle tanultam meg. Még az olyan könyvekben is, amelyeket nagyon féltettem – a Márai-könyvekben például –, széljegyzeteket meg aláhúzásokat találtam. Mindig mondtam neki, hogy te, úgy tönkreteszed ezt a könyvet, hogy nem lehet senkinek a kezébe adni. Azt mondja, az engem nem érdekel, el tud ő azon menni, ha én aláhúzom. Tehát a munkatársai úgy jártak ide, mint haza. Ahogy a beszélgetésekből leszűrtem, sokszor az intézetbeli vitákat folytatták itt. Miért? Mert nem tartozott másra. Tehát ha Petrikás Árpád, a pedagógia professzora és Durkó Mátyás között volt valami nézetkülönbség, másképp látták a világot, akkor a politikától kezdve a szakirodalomig, a szakmáig a világon mindent megbeszéltek. Nem ordítoztak, nem bántották egymást. Persze volt, amikor felemeltek a hangjukat. S akkor Mátyás előhozta, hogy hát itt, nézd meg, ezt az írásomban már alkalmazom és köszönöm, mert a te gondolataidból is tudományokat lehetne felépíteni. Szóval udvariasan és szeretetteljesen ment a vita is. Mátyás nagyon jó házigazda volt. Az összejöveteleken sokszor komoly politikai vitákba keveredtek. Milyen viták voltak itt az MSZMP működésével kapcsolatban! Voltak dicséretetek, voltak, akik azt mondták, hogy ez már sok, ezt nem szabad. Hogy mondjam, pártállástól függetlenül itt őszinte beszélgetés folyt, amiből mindenki tanult. Nem estek egymásnak, nem durváskodtak. És ennél az asztalnál nemcsak ők egyezkedtek és okosodtak egymástól, sok mindent tanultak a külföldiektől is, akik megfordultak nálunk. Nemzetközi összefüggésekben is látni a dolgokat. És ilyenkor, mikor ezek

itt voltak, egynéhány munkatársát mindig meghívta. Boros Sanyi például ugye a szovjeteknek fordított. Soós Pali angolra fordított. Összegyűjtötte maga körül azokat az embereket, akik jól beszéltek valamilyen nyelven. Az ő kis franciatudása már nem volt elég. Örömmel hallom, hogy ma már csak minimum két nyelvvizsgálóval lehet elvégezni az egyetemet. Miért nem tudtak levizsgázni a Corvinus Egyetemen a jogi hallgatók? Mert nem tudtak egy nyelvből levizsgázni. És én ezt nagyon nagy örömmel hallom, mert azt jelenti, hogy mentül magasabb kvalifikációval rendelkező, képzett ember kerül majd ki az egyetemekről a különböző szakmákban. Így tudják felvenni a külföldi, akár nyugati, akár keleti szakemberekkel a versenyt. Tehát nemcsak az egymás közötti egyetemi versenyről van itt szó, itt nemzetközi versenyről van szó. Tudós ember az lehet, jó pedagógus az lehet, aki nemcsak a kerti körtefáig lát, hanem kívülről is tudja hozni a példákat. S a fiatalság rendkívül fogékony erre. Magamról tudom, milyen fogékony voltam, amikor Karácsony Sándort hallgattam. Egy életre szólóan. Azóta se találkoztam vele. És addig, amíg az én urammal nem találkoztam... Eleinte még előttem se nagyon vette elő Karácsony Sándort. Azért, mert nem is lehetett. De micsoda hasznót jelentett számomra később! Meg tudtam érteni, miért akarja beépíteni azt a módszertant, hogy az egész életen át való tanulás. Most, öregkoromban is érzem, hogy ha nem tanulok, nem tudom megérteni ezt a világot. Nagyon sok nyugdíjas embernél látom, hogy be van tokolódva. Ha el is olvas valamit, csak a szűk dolgok érdeklik. Csak a gyógyszeretan, az egészségtan és ami vele kapcsolatos. De azt sem a komoly oldalról fogja fel, hanem csak úgy, hogy na, milyen gyógyszer kell rá. Ha nem olvassa el, megkérdezi a gyógyszerésztől. Tehát az életen át való tanulás bizony elengedhetetlenül szükséges a XXI. században. Ezt én üzenem a fiatalságnak. A magam példájával szeretném megmutatni, milyen nagy szükség van rá a mai gyors technikai fejlődés világában.

Sokat tanultam én is Durkó Mátyástól, nemcsak a tanítványai. Az emberi magatartásról, emberségpróbálásból, mert a háború bizony nem ezt példázta számomra. Elég kiábrándult is voltam én a háború után. Erkölcsi, etikai, esztétikai, anyagi szinten egyaránt. Mert a háború kegyetlen. A háborúban minden elvész, minden a világon. Ne adja az Isten, hogy a mai nemzedékbeli fiatalok megtapasztalják valaha. Legyen béke ezen a világon. És hiszek benne, hogy elmúlik ez a válságos idő, és az andragógiára is fény, nagyobb fény vetül, egyre több ember szakmai fejlődését fogja biztosítani. Persze, ez a kieső pár esztendő sokat jelent, mert valakiből nem egy-két év alatt lesz tudós, egy tudományágat továbbvinni tíz-tizenöt esztendő. És pénz kell hozzá. Én hiszek abban, hogy fel fog frissülni ez az Európai Unió is, mert már az elnök is úgy látja – Barroso elnökre gondolok –, hogy nem tartható ez az örületes, ez a huszonvalahány milliós munkanélküliség Közép-Európában meg Nyugat-Európában is, és mindenütt. Ezen változtatni kell. Hát a változtatás az ő dolguk. Én hiszek benne, hogy megcsinálják. Ezzel a tudattal zárom le, és még hozzátésem: boldog vagyok, hogy sok mindent megérhettem, és főképpen azt, hogy érdemes volt dolgozni, segíteni, pluszmunkát végezni Durkó Mátyás mellett, aki szeretetével mindig meg is hálálta.

TIBORI: *Ez teljesen így van. Megkérnélek még valamire. Többször említetted azt a bizonyos öt paradigmát, amelyeket Mátyás kéziratának gépelésekor ismertél meg. Ma csak az ötödikről esett szó, a bolognai folyamatról. Hogyan emlékszel vissza, mi ez az öt paradigma? Hogyan fogalmaznád meg?*

DURKÓNE: Legelőször ugye a népművelés, a népművelőképzés volt, amely az újjáépített kultúrházak élére képzett vezetőket. Aztán ez kiszélesedett könyvtár szakkal, ezzel-azzal, tehát a tanári diploma mellett még többirányú képzést is kezdtek adni. Ez volt az *a* szak. Jött a következő, a *b* szak. Most úgy mondom el, ahogyan akkor nevezték, nem paradigmákat fogok mondani. A *b* szakhoz hozzávették a felnőttnevelést, ez már egy lépés volt. A felnőttnevelésbe évről évre mindig belecsempésztett egy picit többet, egy-egy cikkben elrejtve alakult a Karácsony Sándor által elképzelt, életen át tartó tanulás megalapozása. Akkor jött a *c* szak. Azt jelentette, hogy a két szak együtt, tehát ott már a közművelődésről is szó esett. A közművelődés paradigmája, ez volt a harmadik. A negyedik pedig az, amikor az andragógiát beállították. Ez az andragógusképzés sok ellenséget váltott ki. Először is nem Pest kapta meg, hanem Debrecen. Nem Maróti úr kapta meg, aki a pszichológiával akarta összevonni, hanem Durkó Mátyás. Ő a pedagógiával kapcsolta össze, és a haláláig ezen fáradozott, ez volt az ő szent meggyőződése, hite. Hát ő ezt kapta alapul. Természetesen Durkó Mátyás sem zárja ki a pszichológiát, mert ahhoz, hogy a felnőtthez nyúljunk, ahhoz annak a felnőttnek a lelkiállapotát is fel kell tudni mérni. Na, de van menedzserképzés, az jött még a bolognai előtt. A menedzserképzéssel nagyon sok baj van, úgy gondolom, még mai napig is, mert nincsenek új gyáraink, mások jönnek, telepednek, hoznak, persze az is nagy dolog, mert munkahelyteremtő jelleggel történik. De ha saját gyárat tudunk is felállítani, oda ugyanúgy a nyugatiak meg az idegenek hozzák magukkal a menedzserüket, hozzák magukkal az andragógusokat, akik olyan képesítéssel rendelkeznek.

Nem tudom, mondtam-e már, hogy az egyik ismerősöm – sajnos meghalt már – unokaöccse andragógus lett. Angliába ment ki, mert itt nem kapott állást. Nem ismerik, nincs hely, nincs rá szükség, mert a németek hoznak magukkal, a franciák megint. A keletiek meg még nem tudják, a régi személyzeti formátumokat használják. Szóval, ez még nem egységes dolog. De ő kiment, ez a gyerek kiment Londonba, és ott felfigyelt rá, hogy egy ilyen másodfokú andragógusképzés van. Vitte a diplomáját, és felvették a másodfokú, magasabb, többirányú képzésre. Elvégezte, és jelen pillanatban egy nagy kozmetikai gyár személyzetise. Igen, személyzetise. Ő határozza meg, hogy ki alkalmas erre a munkára. Azt ugye elmondtam, hogy az a kis pedagógusnő, aki most ment nyugdíjba, megismert, és elmondta, hogy az a régi, az hőskorszak volt, tehát visszautalok arra az *a* és *b* szakra. És hogy neki mit jelentett a munkájában. Úgy szervezte meg a dolgokat, ahogy Mátyástól látta, és ezért egy csomó jutalmat kapott a főnökétől. Mindez már nálam csapódott le, Mátyás halála után, én ezekről tudok a legtöbbet beszélni. Mert valahogy most nyíltak meg az emberek, hatvanéves korukra. És most emlékeznek vissza, és tudnak különbséget, összehasonlításokat tenni.

A bolognairól, az ötödikről beszéltem már.

Mátyás ez alatt az idő alatt mindent elkövetett, hogy a munkatársai előadásai-
kon legyenek szívesek betartani az új követelményeket (nem szívesen tették, de
bizony rákényszerítette őket). Itt-ott sikerült, ha nem, besegített, számon kérte,
beült az órákra. Hadd mondjak el egy kedves történetet. Az egyik munkatársa a
Járműjavító munkása volt, esti tagozaton végzett. Koczka Lászlónak hívták, egy
nagyon rendes ember volt. Gódor elvtárs, a városi tanács vb-titkára idetette tanár-
segédnek. Nem Mátyás választotta – kapta. Igen ám, csak egy baj volt, hogy a táb-
lára helytelenül írt fel dolgokat. A sírjánál, mikor most koszorúztunk, a harmadik
konferencia előtt... Marián János?

TIBORI: *Majdán János.*

Majdán János, most a bajai főiskola rektora, a következőket mondta el. (Azért rá
hivatkozom, mert mindig az hiteles, amit egy tanítvány mond, mert amit itt ész-
lelgetek jobbra-balra, annak lehet, hogy csak a fele igaz.) A sírjánál, a fejfájára, a
márványsírjára támaszkodva mesélte: az történt, hogy bementünk tanár úrhoz, és
azt mondtuk neki, tanár úr, ez tarthatatlan, helytelenül írja fel a szavakat, az ly he-
lyett a nem tudom mit, egy tével a nem tudom mit... Hát a röhögés tör ki belőlünk,
milyen előadó, milyen tanár ez. Mit gondolnak, mit mondott? Fiúk, ez az ember
nem ide jelentkezett, ezt küldték. Ez az ember nem tehet róla, hogy ő egy tével írt.
Ez az ember olyan szegény volt, hogy nem tudták itt, ezen az egyetemen taníttatni,
hogy annyit tudjon, mint maguk. Tessék neki azt mondani, hogy biztos elfáradt
már a tanár úr, tessék leülni, tessék mondani, mi majd felírjuk. Teljes lecsapódással
jöttünk ki, és azt mondtuk, hát megszállta az angyal a professzor urat, hogy ilyen
jóságos? És akkor megszólalt valaki mellette, hogy nézd, ez emberség kérdése, és a
tanár úr nem angyal, hanem emberséges. Hát mit tehet róla az az ember, hogy nem
tanulta meg a helyesírást? Meg hogy mit tanult meg? Idetették. És utána nem mer-
tünk egy árva büdös szót se szólani, azt csináltuk, amit [Koczka László] mondott,
és nem volt vele tovább probléma. Mert ő is igyekezett, meg Mátyás is segítette,
és nem bánt vele sem ellenségesen, sem lekezelően. Még nekem is faragott, mert
olyan kézügyessége volt, barackmagból egy kis brosst. Meg tudom neked mutatni,
S mindezt azért, mert Mátyás emberséges volt vele szemben. Engem nem ismert.
Csak a feleségének küldöm, biztosan ki fogja tűzi, mert olyan kis művész munka,
kis fafaragás. Ehhez nem kell érettségi vagy egyetemi diploma.

Amikor meghalt, Mátyás tisztességgel kiment a temetésre, elmondta, hogy a
munkatársam volt, jó ember volt, és fejlődött, igyekezett mindent úgy megcsinálni,
ahogyan azt a mi intézetünk megkívánta. Mátyás soha semmiben senkit meg nem
csorbított. Soha senkit le nem nézett.

No de én is ebben nevelkedtem, mert az én apám, ahogy mondtam már neked,
demokratikus ember volt, bár akkor még nem volt divat, és arra tanított bennünket,
becsüljük meg, hogy itt nem úgy van, hogy hármótoknak van egy cipője. Amikor
én tanítottam, monda, négy osztályt tanítottam egyszerre, emeletenként két-két sor-

ban ültek, és amíg az egyikkel foglalkoztam, a másiknak adtam elfoglaltságot. De jó is volt, mert figyeltek. Amit az előző évben nem tanultak meg, megtanulták a következő évben. De én úgy is időzítettem a dolgokat. A szegénység nagyon nagy úr, mondta nekünk apám, ti nem tudjátok. Ti bementek egy üzletbe – minden van. Ma már meg különösen. Akkor olyan nagy szegénység volt, az első világháború után is, aztán ugye jött a második világháború, hogy nem lehetett azt csinálni, elmegyek a szülőhöz, és azt mondom, hogy vigye innen a gyerekét, nem tanítom tovább. Azt sem lehetett csinálni, hogy írok a szülőnek egy förmedelmet, hogy a gyereke így viselkedett, meg ezt nem tudja, meg azt nem tudja, hanem nekem kellett megtanítani. Nekem kellett kihívni, gyere ide, Pistike, beszéljük meg. És a többi hallgatta. És sokkal többre mentem vele, mint ha a fenti módszereket alkalmazom. A másik dolog. A gyerekek a figyelmét úgy tudtam lekötni már a Fűvészkert utcai iskolában – híre is ment –, hogy amikor tanítottam a rajzot, meg nem tudom mit még, azt mondtam a gyerekeknek: Gyerekek, igyekezzünk. Aki rosszul is húzza a vonalat a rajztáblájára, az is csinált valamit. Aki nem csinált semmit, nem maradhat itt a mesére. Felnéztek. Milyen mesére? Én vadászember vagyok, mondta nekik apám, a vadászatról fogok nektek mesélni, hogy hogyan lövöm le azt a már kiselejtezett, öreg vadat, és milyen szabályok szerint. Én gróf... Szécsi Zsigmond?

TIBORI: *Széchenyi.*

DURKÓNÉ: ...gróf Széchenyi Zsigmond könyvét is olvasom. Először felolvasom nektek, hogy az ő szájából halljátok, aztán majd megtudjátok, milyenek voltak az én élményeim. Erre olyan gyorsan csinálta mindenki, hogy mentül hamarabb készen legyen, mert mentül többet akartak hallani. (Telefonszög: Ne haragudjon, Géza bácsi, de most Pestről van itt vendégem, majd vissza fogom hívni, jó? Nem történt semmi baj, Géza bácsi, körülbelül egy óra múlva visszahívom, jó? És köszönöm, hogy hívott.) Ez a kilencvenéves bácsi névnapot akart köszönteni, de én beléfojtottam a szót.

TIBORI: *Nagyon szépen köszönöm. De tényleg nem a végkimerülésig akarlak beszéltetni. Csak nagyon érdekes: ahogy édesapád is az élményszerű oktatást-képzést tekintette a legjobbnak, Mátyás is az élményt alapul véve, az önművelésen keresztül emelte az andragógiát végül is egy akadémiai bizottsági szintre.*

DURKÓNÉ: Így van. Így.

TIBORI: *Mert miközben itt egy csapatban dolgoztak a szak kiteljesedéséért és folyamatos korszerűsítéséért, a diszciplína tudományosságát az demonstrálja, hogy ebből a Magyar Tudományos Akadémián egy szakbizottság működik. Mi volt ennek a hátterében? Hogy látod?*

DURKÓNÉ: Hát én úgy látom, felmérte, hogy erre szükség van. És ezért hajtott ennyire. Mert tudta, hogy másképp nem tudja elérni. Hiába van egyetemi háttere, hiába van olyan sok professzor, aki neki drukkol, segíti, buzdítja, biztatja és leveszi

a kalapját a munkássága előtt. Ez nem elég. Kifelé is kell egy pontot találni, és ő az Akadémiát találta. Ott a kezdeményezésére alakult meg a Pedagógiai Bizottság Felnőttnevelési Albizottsága, amelynek két cikluson át elnöke volt. És ezt nagyon szépen és nagyon jól megcsinálta. Nagyon szépen. De ennek nagyon nagy ára volt, nemcsak a sok munka, de nagyon sok ütközés és egy csomó ellenségszerzés. Mert akik úgy gondolták, hogy egyik napról a másikra, egy kis mutatós dologgal vagy a kapcsolatai révén tud hozzájutni a tanszék megnyitásához – ez nem lett volna elég. Azért Glatz Ferenc akármennyire is be akarta zárni ezt az andragógiai előrészleget, az élet mégis azt bizonyította, hogy szükség van rá. De csak azért, mert Mátyás a hátán vitte, és hallatlan megfeszítéssel tolta felfele egyik cikkét a másik után, azzal a meggyőződéssel, hogy nem az ő hasznára, nem az ő dicsőségére szolgál, hanem arra, hogy Európában már megy ez a dolog, hát ébredjünk fel, ne maradjunk el Európától. Az Európai Unió tagja vagyunk, kulturálisan sem szabad lemaradnunk. Úgyhogy ő előre látott. Karácsony Sándor előre látott. És azok az emberek, akik saját kis pecsenyéiket akarták sütögetni, azt hitték – mondjuk ki őszintén –, hogy protekcióval, gyorsalpalóval utoléri. Nem sikerült. Nem sikerült, mert hála Istennek, az ország értő tudósai – mindegy, hogy baloldaliról vagy jobboldaliról van szó – felmérték ésszel, hogy szükség van rá. Talán ez volt a szerencséje, mert különben földig taposták volna. Úgy, csak egy tollvonással. Én Glatz Ferencet is megértem, mert ő se látott bele a dolgokba. Nem volt szakembere. De azért nagyon tisztetem őt, mert nagyon szépen vezette az Akadémiát, és egy komoly, tudós emberről van szó. Tehát ő nem azért nem akarta, mert a maga ügyét szerette volna előrevenni, hanem mert nem látott bele, nem volt elég tájékozott. Nem tájékoztatták, vagy nem kérte a tájékoztatást, úgy gondolta, hogy mi a fenének, felesleges. Ma már nincsenek olyan művelődési házak, amilyenek régen voltak. Mert tulajdonképpen ezek a művelődési házak két célt szolgáltak. Egyrészt a kultúrát, a vidék szórakoztatásától a tanításig, másrészt pedig úgy gondolták, hogy amíg az emberek ott vannak, nem forgatnak a fejükben ellentétes politikai gondolatokat. Ez természetes. De minden egyes kormánynak megvan a maga elgondolása... Ezért az MSZMP előtt is tisztelettel hajlok meg. Tisztelettel hajlok meg és a mai nap is azt mondom, hogy azt se tudom, hogy csinálták azt az ingyenes tanulást. Azt se tudom, hogy hogyan tudták a szociális dolgokat úgy intézni, ahogy intézték, benne jól és rosszul, és azt se tudom, hogy mi a fészkes fenének kellett felvenni azt a sok pénzt az IMF-től. Ezt se tudom. De azt remélem, hogy az Uniótól kapott pénzzel együtt az andragógia fejlődése is megindulhat. Nem tizenöt emberrel, harminc minőségi emberrel minimum, mert új gyárat, új munkahelyeket tudnak teremteni, ahol a logisztikustól kezdve a menedzserig, a tanárig, a nem is tudom már megsorolni, a könyvtárosig, mindenféle képzés helyet talál. Ez a XXI. században követelménye is a társadalomnak, mert a társadalom átalakítása most is folyik, és én remélem, hogy ez az átalakítás ennek az országnak is meghozza a békéjét, segít a fejlődés anyagi feltételeinek a megteremtésében. Mert hisz agrárállam vagyunk. El kell tudni adni az áruinkat. És a jelenlegi körülmények között a Szovjetunió és Kína nélkül ez az

ország nem tud gazdálkodni. Ennek a felismerésnek is örülök. Hiába állomásoztak itt hatvan évig a szovjet csapatok, persze nem nagy örömmel vettük őket, de mégis, jelenleg ez a helyzet. Ennek a felismerésnek is örülök. Lehet, hogy van, akinek nem tetszik, de az országnak biztos tetszeni fog.

Azt hiszem, nekem mindegy, hogy ki vezet, én nem vagyok érdekelve sehol sem. De azt kívánom, hogy aki a magyar kormány rúdját fogja, tisztességgel, becsülettel viselje szíven a nép sorsát. A munkahelyek teremtését. Vissza kellene állítani a mezőgazdaság nagyüzemi termelését, és mellette a kicsike kis családi birtokok gazdálkodását, ami szintén nagyon sok embernek az életét, a jövedelmét jelenti. Én a téeszt nem vertem volna széjjel, az biztos, mert nagyon jól működött a végén, de én már ezeket nem érem meg. De azt kívánom, hogy ez az ország maradjon egészben, olyan kultúrembereket hozzon a világra, akik megállják a helyüket az európai közösségben, és nem kívül. Mert mi egymagunkban túl kicsik vagyunk ahhoz, hogy itt ugrabugráljunk, hanem tényleg Kelet és Nyugat összekötőjeként használjuk ki ezt a lehetőséget. Szállítsunk, menjenek itt rajtunk keresztül az áruk oda és vissza, természetesen nem a drogokra és nem a csempészárukra gondolok, mert azok csak ártanak, és sajnos nagyon sok van most még belőlük.

TIBORI: Nagyon szeretném, ha még egy mozzanatra reflektálnál, a magad szemszögéből. A kilencvenes évek elején, amikor Mátyás már túl volt egy súlyos egészségügyi traumán, egy svájci alapítvány jött Magyarországra, Négynapos képzési tréningen vettek részt Jászberényben, ahol Mátyás is jelen volt. Ez a tréning is bebizonyította az önmagát folyamatosan megújító és nemzetközi szempontból is friss andragógiai módszerek iránti lenyűgöző és sokszínű érdeklődést. A képzésen magam is részt vettem, van hát egyfajta személyes élményem az ott történetekről. Hogyan csapódott le ez a fajta egész életen át való tanulás az ő személyében, mi az, ami ebből megjelent a kapcsolatokban?

DURKÓNÉ: Hát ő olyan boldogan tért haza akkor... Részletesen beszámolt az egészről. Beszámolt róla, milyen sokat jelentett a számára a részvétel, meg hogy teljesíteni tudta, amit eltervezett, mert ugye nagyon beteg volt az agyi infarktus után. Ha nem kap olyan gondos ápolást, ez mindenütt le van írva, akkor semmiképpen nem tud még két könyvet írni, nem tud részt venni a jászberényi megmérettetésen. És ez, kérlek szépen, jó pár évet, megújulást jelentett neki. Saját magával szemben is egy hallatlan meglepődöttséget. Lecsendesedett – nem lehülyült, lecsendesedett. És nagyon szépen járkáltunk, jöttünk-mentünk, részt vettünk Tar Karcsi versmondóestjén, a zenei főiskola programjain, műsorain, mindaddig, amíg észre nem vettem, hogy a vezetésben már nem olyan tökéletes. Akkor azt mondtam neki, Mátyás, adjuk el Tiszalöket. Pedig nagyon szerettem ott horgászni, és szerettem a vadevezést a Tiszán. Emlékszem, egyszer a következő történt. Mindketten a vízen voltunk, Mátyás csónakja felborult, de gyönyörűen kiúszott a partra. Nekem sikerült valahogy kievickélnem a csónakkal, de a partnál köves talajon álltam meg, megszédültem, és kipottyantam a csónakból. Az volt a szerencsém, hogy miután horgászni mentem, mint mindig, különféle védőnadrágok voltak rajtam, meg eső-

köpeny meg mit tudom én, micsoda, szóval nem ütöttem meg magam. Én bizony megfogtam a halat. Miért? Mert a cukorbetegnek a legjobb étkeztetési módszer volt. Megtanultam kifilézni is. És miután éreztem, magamon is, meg őrajta is, hogy ez már nem való nekünk, akkor azt mondtam, Mátyás, adjuk el Tiszalökötet. Sok már, hogy kijöjjünk, sepregetünk, kipakolunk, bepakolunk, minden. Azt mondja, te eladnád? Te, a nagy horgász? Mondom, igen. Eladnám. Azért adnám el, mert hidd el, olyan gyönyörű huszonöt nyarat értünk meg itt, nekünk most már otthon a helyünk. Ha meg el akarunk menni valahova, akkor, mint ahogy tettük is, ki-megyünk a Hortobágyra. Ott van Veres Péter, vagy hogy hívják ezt a biokertészt. Híres ember. Onnan hozattunk össze tejet, meg mindenféle bio-izét, ezt meg azt. Nem énmiattam, őmiatta, hogy azzal is segítsen. Miért? Mert mikor a szemét megoperálták – zöld hályog volt rajta –, akkor a budapesti Egészségügyi Központ Szemészeti Osztályán azt mondta az orvos, hogy a professzor úrnak a szemén egy szem meszesedés nem látszik. Mit adtam neki enni? Mondtam neki, hogy az én asztalomon egy félkilós kis mérleg áll, és amikor az adagot kivettem – egy nagyon szófogadó beteggel álltam szemben, aki mindenben rám hallgatott –, azt kérdezte tőlem, hogy meg lehet-e enni még ezt a másik szem krumplit. Megmértem, felsoroztam a szénhidráttartalmát, és mondtam neki, hogy meg, de csak a felét, jó? És akkor este majd talán egy picivel több inzulint fogok beadni. Ez így ment. Az ő fegyelmezettsége meg az én gondosságom volt az oka, hogy nem volt a szemfenéken mész. Gyönyörűen sikerült a műtétje. Úgy halt meg, hogy neki nem kellett, kérlek szépen, távoli szemüveg. Az olvasáshoz igen, hát az természetes. Nekem is. Miről beszéltünk?

TIBORI: *A megújulásról.*

DURKÓNÉ: Igen. Akkor övele komoly kultúréletet éltünk, társaság jött le, beszélgetések voltak, mi is mentünk társaságba. Süttöttünk, főztünk természetesen, és ő csodálatos házigazda volt. Mert mindig tudta, hogy én akkorára már úgy elfáradtam, hogy ő kínált, ő díszített, ő csinált mindent. Olyan volt, mint egy pincér. Arról nem is beszélek, hogy nagyon szerette a bort, mert az édesanyjának volt, hozzá volt szokva, és olyankor egy kicsit én is engedtem neki. Nem akartam, hogy más előtt papucs alatt látszódjék De egymásra néztünk, és a nézésből értett. Csak mi ketten tudtuk, miről van szó. Erre is vigyáztam, hogy az értékét, az emberi méltóságát semmiképpen ne csorbítsam meg. Mint ahogy ő se a miénket – soha.

TIBORI: *Hát ennyit erről a megnyugvásról, megújításról. Csak picit kanyarodjunk még vissza, hogy volt ez a lehetőség, ez a jászberényi képzés és önmaga megmérése.*

DURKÓNÉ: Hát az önmaga megmérése abból is látszott, hogy megfrissült, hogy most már újra érdeklődni kezdett a mi közösségi, társadalmi életünk iránt. A színház iránt... mert ez kimaradt. Ez kimaradt a betegség miatt. És a Tiszalökötet is meg tudtuk szervezni. Sőt! Láttam, hogy megint munkához akar látni. Nem nagyon gondolkoztam rajta, hogyan fogjam vissza. Házi feladatokat adtam neki, például:

Légy szíves, nézz már széjjel a kertben! Ha nem is akarsz dudvát szedni, de legalább ülj ki, és ott olvassál! Levegőn volt, napfényen volt. Én igyekeztem a kertet szépen tartani, és minden egyes alkalommal meglátszott rajta, hogy megfrissült, hogy értékelte. Addig nem törődött vele. Nem volt egy kerti ember, de mint mondtam, a kolbászt maga gyúrta be, a harminc kilót, locsolni – locsolt, de slussz, semmi mást. A közös tevékenységünknek ez az időszaka Jászberénynek volt köszönhető. De már nem foglalkozott annyit a szakmai dolgokkal, a kritikákkal sem, és egy karácsonykor azt vettem észre, hogy itt már baj van. Itt most már visszafordíthatatlan baj van, és igaza lesz Szabó Andrásnak, aki az akupunktúráját csinálta. Nem teljes árammal, hanem kikísérletezte, apró fokokon kezdve, és így tudta lábra állítani. És azt mondta, olyan elhasznált a szervezete, hogy már nagyon vigyázni kell rá. Ez nekem visszaperdült, és mindig igyekeztem valamivel lekötni. Hogy menjünk be az egyetemi könyvtárba, vegyünk ki könyveket, és olvassál. Így vette ki Márait satöbbi. Meg más irodalmi dolgokat is, kezdett az irodalom után is érdeklődni. Aztán jött az a karácsony, és karácsony előtt azt vettem észre, hogy kihagy. Te jószágos ég! Volt egy kötvénye, amelynek az értéke – nem tudom megmondani, tíz év alatt? – olyan kétmillióra ment fel. Ez az ő nevén volt. Azt mondom neki, te, Mátyás, hát ez a szegény gyerek megvárja a halálunkat, míg egy új kocsit tud magának venni? Olyan sokba került már a javítása, tízedik éves, hát már lassan kiesik alóla, és én őszintén mondom neked, hogy útközben csak félthetjük és félthetjük. Na, nem kellett több. Azt mondja, menjünk be és vegyük ki a pénzt, és vegyen Panni karácsonyra egy kocsit magának. Ezt meg adja el. Hozzájárulsz? Igen. Mert ha ezt nem csináltuk volna, ez a kétmillió elvesz, mert csak Durkó Mátyás vehette fel, a felesége nem. Így is történt. Képzeld el, olyan megérzésem volt, hogy mikor elmentünk, én ővele leültem, és Panni ment intézkedni. Ő már akkor fáradt volt, mire megérkeztünk kocsival. Már a nevét sem tudta aláírni, már nem volt egészen magánál. Az volt a szerencse, hogy tíz év óta ugyanaz az ember intézte a dolgát, és odajött. Professzor úr, hogy van? Hát, megvagyok. Még a beszéde is kezdett elmenni. És a tisztviselő látta, miről van szó. Azt mondja, írja csak alá nyugodtan, Edit, mint megbízott, minden megy a régiiben, csak számolja majd át a pénzt a pénztárnál. Így is történt. A karácsony viszont már úgy feldobta, mintha semmi baja nem lenne. Még én is csak néztem: elolvasta és mondta is, hogy a jászberényi nem tudom, milyen feladatot milyen ügyesen meg tudta oldani.

TIBORI: *Feladatsorok voltak, önismereti feladatsorok voltak.*

DURKÓNÉ: Igen. És hogy ő is egyetért ezzel, és ezt a szisztémát fogja továbbfejlesztetni, már az irodalmával. És kérek szépen, ahogy ezeket észrevettem rajta, fogtam és igyekeztem lekötni itthon, nem orvoshoz rohángálni vele, mert, mondom, az neki még rosszabb lesz. Igen ám, de egy alkalommal nagyon rosszul lett. Nem összeesett, hanem ült a fotelben, nézte a televíziót. Én bejöttem – mind a ketten influenzásak voltunk, és ez az influenza nála kiváltott egy olyan tünetet, hogy az agy nem kapott elég oxigént. Tehát lázas volt. Mondtam, te, Matyikám, feküdjünk

már le, én olyan nem jól érzem magamat, én visszafekszek az ágyba, te is bújjál csak be, egy kicsit szundikálunk. Felállt, megfordult és a torkomnak esett. Így. Aztán háttal kivezetett, lefektetett arra a cipőszőnyegre, és szorította a nyakamat. Eltelt egy kis idő, mire szóhoz tudtam jutni, mert úgy látszik, ahogy lehajolt, fáradtabb lett. Mondom, te, Mátyás, hát én nem érdemlem meg ezt tőled, hogy te most engem bántasz. Felállt, széjjelnézett, megfordult, lefeküdt. Tehát ott folytatta, amit én az utolsó mondatommal tanácsoltam neki, menjünk, Mátyás, fekjüdjünk le. Kiesett. Erről soha nem beszéltünk többet, de én nagyon megijedtem. Őszintén mondom, mert tudom, hogy ez nem játék. Akkor azt mondom neki: mondod, hogy nem tudsz jól aludni, menjünk ki a főorvosnőhöz, a pszichiátriára, és mondjuk meg neki, hogy egy másik altatót írjon ki neked. Ezzel az ürüggyel.

És kérek szépen, kimentünk, régi jó ismerősöm volt a főorvosnő, aki megvizsgálta. Mondom, írd már fel valami gyógyszert neki, de olyat, ami semmit se árt, ne zavarjuk meg még jobban. Azt mondja, bízd rám. Ha a professzor úr ezt beveszi, biztosan nagyon jól fog tudni aludni. Egy ilyen embert, azt mondja, nem szabad lealtatni, mert örökre elaltatjuk. Kap egy attakot, tudod, és kész. És kérek szépen, mikor mentünk a lift felé, az orvosnő a hátam mögött, én középen, odasúgja a fülembe: Edit, veszélyben vagy. Bármikor van, bármikor, telefon. Mátyás bácsinak itt lesz a helye. Gondolhatod! Mondom – Mátyás közben előrement valamit megnézni –, gondolj rá, neked nincs személyzeted. Tudom, hogy jót akarsz, de én megőrülök otthon, mert nincs, aki időben, pontosan beadja neki az inzulint. Ez tartja még mindig életben. Parkinsonja van, veseellenőrzése, hat szakrendelésre járunk. Hát a jó Isten áldjon meg, ha én telefonálok, akkor úgy csináljátok, hogy én is bekerüljek mellé. Ebben megegyeztünk. Hazajöttünk. Mondta Mátyás, milyen aranyos ez a főorvosnő, milyen jó kis gyógyszert írt ki. Kiváltottuk, minden ment a maga módján. Én bizony nagyon félve aludtam. Mindig a szuszogását hallgattam, és attól kezdve romlott az állapota.

Nem tudta például, melyik a bal oldala, melyik a jobb oldala. Egyszer észrevettem, hogy nekem már öltöztetni is kell őt. Sőt, mosdattam. Isteni szerencse, hogy Juliska néni miatt álló zuhanyt csináltattunk. Látod, így van az, ha az ember jó, és segít a másikon, ha az bajban van – nem tudhatja, hogy saját magának csinálja meg. És kérek szépen, egyre rosszabbul lett. Másfél évet így éltünk át. Aztán nála is, nálam is kialakult egy másik influenza. Eljött a körzeti orvosnő, és azt mondta, hogy Matyi bácsi már egész jól van, hála Istennek, nincs már láza se. De Edit, téged legszívesebben beutalnálak a tüdőklinikára, mert úgy köhög, hogy a Ménière-det is kiváltja, attól félek, egy éjszaka meg is fulladsz. Passz.

Hát nem kellett beutalni, mert Mátyás két nap múlva meghalt, nagypénteken. Délelőtt még azt mondja nekem, te, Edit ne felejtünk el Boros Sanyinak telefonálni, Sándor-nap van. Tartották a kapcsolatot. Mondom, jó, szólni fogok, szólni fogok neked. De miután láttam, hogy reggel olyan rosszul volt, hát csak nem telefonálgattunk. Ildikó, a körzeti orvos meg Rozival, Panni franciatanárnőjével együtt – harmincéves barátságban vannak – Rómába utazott. Mondom, gyere, mosdjunk meg.

Azt mondja, majd később. Panni Walesben volt, harminc gyerekkel. Azt mondja nekem egyszer, hogy te, Edit, Panni telefonált, te elaludtál? Mondom, el. Miért nem szóltál? Hát mert nem akartalak felkölteni. Nem volt igaz, ezt ő álmodta. Ezt már kitalálta. Kinyitom az ablakot, mondom neki, hadd jöjjön be a levegő – olyan áporodott betegszag volt már –, betakarlak szépen. Azt mondja Mátyás, hogy jaj, köszönöm. Kinyitom az ablakot, jövök visszafele, elkapja a kezemet. Odahúz magához: Editkém, én téged olyan nagyon szeretlek, meg szerettelek is. Ez volt a búcsúja. És kérlek szépen, fogtam a fejét, úgy halt meg, a kezem közt. Mert ugye elkezdett hörögni, hallottam, milyen nehezen veszi a levegőt, mire én – látod, erre volt jó az egészségügy – rohantam a telefonhoz. Nem is itt, hogy ne hallja, vagy esetleg ne zavarja meg, hogy azonnal jöjjenek ki, mert az én férjem megfulladt. Mert nemrég ebédelt, nudlit na, mondom, megakadt a torkán. Érted? Odamegyek hozzá, meg-simogatom a kis fejét, semmi a világon, csak a hörgés. Jaj, Istenem, ki kéne nyitni az ajtót, hogy ezek jönnek, de akkor valaki bejön. Szóval, ilyen meditációban vagyok itt mellette, és mire jöttek, négy perc alatt jöttek ki, az orvos harmadmagával, gépekkel, mindennel felszerelve, én mondtam, hogy egészségügyi vagyok satöbbi. Egy nagyon kedves orvos jött ki, olyan középkorú férfi, és mondtam, uraim, önök elkéstek. Így. Rám néztek, gondolom, hogy néztem ki. Gondolták, hogy ez hülye. Bejött az orvos, azt mondja, hát tényleg. Odatette a kezét, megnézte a pulzusát, kitakarta, megnézte a lábát, kezdődtek rajta ugye az alvadási tünetek, és azt mondta, hát nem fulladt meg ez az ember, olyan szép, kisimult arca van. Ha megfulladt volna, itt vörös volna neki a torkánál. Jaj, mondom, tényleg. És akkor annyit mondott, nincs valami orvosi lelet? Dehogynem, van itt sok. És amikor elolvasta, azt mondta, hát ez az ember már nagyon beteg volt. Az is csoda, hogy tudott élni hetvenkilenc éves koráig. Képzeld el! Nem szóltam semmit. Ha nem tetszik elhinni, tessék felboncoltatni. Nem szükséges, én ezt elhiszem. De, mondja nekem, milyen állapotban tetszik lenni, látom, hogy beteg. Mondom, influenzás vagyok. Mindent elintéztek. Azt mondja, két óra hosszáig ne tessék várni, két és fél, három óra is bele fog telni, mire jönnek, és elviszik. Kikísértem őket. Leültem ide, meg oda, hogy lássam. Lefogtam a szemét, és tudod, az Isten elvette az eszemet. Úgy ültem ott, mint egy faszobor. Azt hittem, a kórházban vagyok, és meghalt egy betegem. Nem az uram, hanem egy idegen ember. És nekem az a kötelességem, hogy ezt az embert most ellássam. Hogy látom el? Hát várom, hogy jönnek és lerendezik. És kérlek szépen, se könny nem jött ki a szememen, se nem jajgattam, se nem ordítoztam. Ültem ott, mint aki nincs magánál. Mikor megjöttek, és szólt a csengő, két óra hossza múlva, akkor vettem észre, hogy pongyolában vagyok, és fázom. Hát szaladtam ki, és képzeld el, egy olyan rövid teknőt hoztak, amiből a feje kint lógott. Mondtam, ne haragudjanak, ez az ember olyan okos volt, meg olyan jó ember volt, húzzuk már fel a lábát, az Isten szerelmére, hogy a feje legalább bent legyen, ne az lógjon. Hát ezt megcsinálták, persze adtam nekik alsó-felső lepedőt, az úgyis az övéké. És nem tudom, mi ütött belém, kiálltam az ajtóba és kiabáltam, hogy viszontlátásra, találkozzunk. Képzeld el. Aki elment ott, biztos, hogy hülyének nézett. Na, mindegy.

Utána jött a keserves dolog. Rozi meg Ildikó Rómába utazott, hogy lássák még a pápát. Hát nagyon nagy látnivaló volt. Akkor kezdtem józanodni – éjszaka se aludtam –, hogy Istenem, hogy szeretett bennünket az ég, hogy szerette ezt az embert, hogy nem kellett neki olyan drasztikus műtéten keresztül menni, mint a pápának. Hát ez az Isten kegyelme, hát akkor nem szabad nekem sírni. Hát látom, hogy ezt a szerencsétlen pápát oda kiültetik, hát milyen szenvedése van annak. Miért bántja a jó Isten azt az embert, mikor az is jó volt. Neki még meg kell mutatni a világnak is magát, hogy szenved, mint Krisztus. És akkor képzeld, Roziék a vonaton ültek és telefonáltak, hogy Edit, hogy vagy. Mondom, hát gondolhatjátok, hogy nem a legjobban, de igyekezzetek, mert én már látom a televízióban a pápát, menjetelek. Úgyhogy ennyi volt a beszélgetésünk, nem volt nagy kedvem dumálni. Úgy ültem itt estig étlen, szomjan aznap, másnap. Állandóan néztem a televíziót, mikor már elmúlt ez a római közvetítés, akkor kikapcsoltam, és azt gondoltam, hogy mégis jobb, ha lefekszem, mert nem gondolkozok. Tényleg egy nagyot aludtam, hát egész éjszaka fenn voltam. Akkor meg azon meditáltam, hogy Istenem, mikor fogják hamvasztani, nem fogom tudni. Megkérdeztem. Csütörtöki napon hamvasztották. Én mindennap imádkoztam, hogy ha felszáll a füstje, az Isten kegyesen fogadja. Na! Erről ennyit. Jó, hogy kimondtam, mert megkönnyebbül az ember. Mert most azért a két nap alatt, tudod, az életünk felkavarodott. Érzékenyebbé váltam, ahogy az emlékezés által közelebb érkeztem hozzá, tudod. Én reálisan akarom látni a világot, és nem sírással. Befejezem.

TIBORI: *Hálásan köszönöm.*

Debrecenben, 2013. szeptember 18–19-én

DURKÓ MÁTYÁS MŰVEI

Válogatás

KÖNYVEK, KÖNYVFEJEZETEK, SZERKESZTÉS

1953

MÓRICZ ZSIGMOND: *Új világot teremtsünk. Gyűjtemény 1918–19-es írásaiból.* Összeáll., bev., jegyz. Durkó Mátyás. Budapest, 1953, Művelt Nép Könyvkiadó. 208 o.

1954

MÓRICZ ZSIGMOND: *Légy jó mindhalálig.* Szerk., utószó Durkó Mátyás. Budapest, 1954, Szépirodalmi Könyvkiadó. 310 o.

Túl a Tiszán. Tiszántúli írók és költők művei. Szerk. Durkó Mátyás és Kiss Tamás. Debrecen, 1954, Alföldi Könyvkiadó. 230 o.

1955

OLÁH GÁBOR: *Debreceni zendülők. Válogatott elbeszélések.* Sajtó alá rend., bev., jegyz. Durkó Mátyás. Debrecen, 1955, Alföldi Magvető Kiadó. 307 o.

1957

BORBÉLY ANDRÁS–DURKÓ MÁTYÁS: *Jutalmazás és büntetés a szocialista fegyelem megteremtésében.* Budapest, 1957, Tankönyvkiadó. 251 o.

Oláh Gábor válogatott költeményei. Szerk., bev., jegyz. Durkó Mátyás, Kiss Tamás, Tóth Endre. Debrecen, 1957, Alföldi Magvető Kiadó. 354 o.

1958

A népművelés-elmélet mint tudományos probléma. Kísérletek a népművelési ismeretek belső logikai rendjének kidolgozására. Soksz. Budapest, 1958, Népművelési Intézet. 75 o.

1960

Gondolatok a kultúra marxista meghatározásáról és legfőbb tartalmi jegyeiről. Debrecen, 1960, KLTE. Acta Universitatis Debreceniensis, 6/1. kötet, 138–169.

1961

A népművelés-felnőttnevelés feladatai, pszichológiai és pedagógiai problémái (Bibliográfia). Soksz. Budapest, 1961, Népművelési Intézet. 20 o.

A népművelés sajátos pedagógiai problémái. Népművelés és gyermeknevelés. Soksz. Budapest, 1961, Népművelési Intézet. 15 o.

1962

A felnőttnevelés és népművelés tudományos kutatásának szükségessége és körvonalai. Közlemények a Kossuth Lajos Tudományegyetem Pedagógiai Intézetéből, 12. sz. Különlenyomat: Acta Marxistica et Paedagogica Debrecina, 8/1. kötet; Budapest, 1962, Tankönyvkiadó. 193 o.

Bevezetés a művelődéstudományok tanulmányozásába. Kézirat. Budapest, 1962, Tankönyvkiadó. 260 o. (Új kiadás: 1967.)

DURKÓ MÁTYÁS (szerk.) *Felnőttpedagógiai és pszichológiai tanulmány- és cikkrészletek. Szöveggyűjtemény külföldi szakirodalomból.* Soksz. Budapest, 1962, Népművelési Intézet. 146 o.

1963

Az önálló tanulás helyes módszereinek tudatosítása a dolgozók iskoláiban. In Mezei Béla (szerk.): *A felnőttoktatás tapasztalatai.* Budapest, 1963, Táncsics Kiadó, 121–148.

1964

Nevelés és önnevelés a korszerű egyetemi oktató-nevelő munkában az ifjúkori sajátosságok alapján. Debrecen, 1964, KLTE. Acta Pedagogica Debrecina, 21. sz. 47–78.

A felnőttek élettapasztalatának felhasználása a dolgozók iskoláiban folyó korszerű oktató-nevelő munkában. In Kiss Árpád et al. (szerk.): *Tanulmányok a neveléstudomány köréből 1963. A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Munkabizottságának gyűjteménye.* Budapest, 1964, Akadémiai Könyvkiadó, 469–504. /Tanulmányok a neveléstudomány köréből./

1965

Gerontológia és népművelés. A népművelés feladatai az egészséges öregedés folyamatának segítésében. Debrecen, 1965, KLTE. Közlemények a KLTE Pedagógiai Intézetéből, 23. sz. Különlenyomat: Acta Paedagogica Debrecina, 9/3. kötet.

Önművelés és népművelés. Soksz. Budapest, 1965, Népművelési Intézet. 11 o.

1966

A felnőttnevelés és népművelés pedagógiai alapkérdései és a felnőttek élettapasztalatra épülő ismeretszerzésének problémái (Kandidátusi disszertáció tézisei). Debrecen, 1966, KLTE. 18 o.

A felnőttnevelés szükségessége, helye és alapvető feladatai a szocialista művelődés rendszerében. Debrecen, 1966, KLTE. Acta Paedagogica Debrecina, 12/4. kötet, 77–99. *Megoldást követelő népművelési problémáink vitája elé.* Soksz. Debrecen, 1966, KLTE. 11 o.

Specifické a doplňující úkoly socialistické osvěty [A szocialista népművelés sajátos és pótlólagos feladatai]. Praha, 1966, Osvětový ústav. 240 o.

DURKÓ MÁTYÁS–MARÓTI ANDOR: *Népműveléstudomány I. Egyetemi jegyzet.* Budapest, 1966, Tankönyvkiadó. 241 o.

A felnőttnevelés pedagógiai kérdései. In Sz. Várnagy Marianne (szerk.): *Az iskolarendszerű felnőttnevelés elméleti és gyakorlati alapjai. Továbbképzési alapanyag.* Budapest, 1966, Országos Pedagógiai Intézet, 5–23.

A felnőttnevelés történeti fejlődésének rövid vázlata. In Sz. Várnagy Marianne (szerk.): *Az iskolarendszerű felnőttnevelés elméleti és gyakorlati alapjai. Továbbképzési alapanyag.* Budapest, 1966, Országos Pedagógiai Intézet, 24–49.

A felnőttnevelés helye a nevelés rendszerében. Az andragógia helye a tudományok rendszerében. In Durkó Mátyás (szerk.): *A felnőttnevelés pedagógiai kérdései.* Budapest, 1966, Tankönyvkiadó, 54–119.

Előszó. In Durkó Mátyás (szerk.): *A felnőttnevelés pedagógiai kérdései*. Budapest, 1966, Tankönyvkiadó, 3–5.

Möglichkeit und Formen der Selbsterziehung im Jugendalter untersucht vom Gesichtspunkt der Erziehung zur Disziplin [Az önnevelés lehetőségei és formái ifjúkorban a felnőttnevelés mint diszciplína nézőpontjából]. In *Hochschulpädagogische Schriftenreihe VII.* 34–56. Berlin, 1966, Deutscher Verlag d. Wiss., VEB.

Rövid áttekintés a felnőttnevelés hazai fejlődéstörténetéről. In Durkó Mátyás (szerk.): *A felnőttnevelés pedagógiai kérdései*. Budapest, 1966, Tankönyvkiadó, 6–53.

DURKÓ MÁTYÁS (szerk.): *A felnőttnevelés pedagógiai kérdései*. Budapest, 1966, Tankönyvkiadó. 242 o.

1967

Az iskolán kívüli felnőttnevelés pedagógiai szempontú értékelésének és kutatásának problémafelvetődése a hazai pedagógiai irodalomban. Sokszt. Budapest, 1967, Népművelési Intézet. 20 o.

A felnőttnevelés és népművelés helye a szocialista nevelés rendszerében. In Nagy Sándor et al. (szerk.): *Tanulmányok a neveléstudomány köréből 1966. A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottságának gyűjteménye*. Budapest, 1967, Akadémiai Kiadó, 237–291.

A felnőttnevelés szükségességének pedagógiai indoklása. In Balogh István–Kovalcsik József–Török Iván (szerk.): *Munka és művelődés*. Budapest, 1967, Táncsics Kiadó, 115–119.

Az iskolai és iskolán kívüli felnőttnevelési területek, formák egymáshoz való viszonya a felnőttek általános szakmai irányú képzésében. *V. Nemzetközi Andragógiai vita munkaanyaga*. Poreč [Horvátország], 1967. július 10–15. [Magyar–német–horvát nyelven.]

Felszólalás az új Magyar Pedagógiai Társaság alakuló közgyűlésén. In Kiss Árpád (szerk.): *Az alakuló közgyűlés eseményei. Az új Magyar Pedagógiai Társaság*. Budapest, 1967, Táncsics Kiadó, 75–76.

1968

Felnőttnevelés és népművelés. Budapest, 1968, Tankönyvkiadó. 322 o.

Teória osvety [Népműveléstudomány]. Bratislava, 1968, Osvetový ústav. 66 o.

1969

Výchova dospělých a osvetová práce [A felnőttnevelés és népművelés]. Bratislava, 1969, Osvetový ústav. 67 o.

Životné skúsenosti dospělých vo výchovnom procese [Felnőttek élettapasztalata a nevelési folyamatban]. Bratislava, 1969, Osvetový ústav. 73 o.

A felnőttnevelési kutatások általános és különös módszertani tapasztalatai. In *A neveléstudomány kutatási problémái*. Debrecen, 1969, Magyar Pedagógiai Társaság, 67–90.

A recepciókutatás általános problémái. Előszó. In W. Szewczuk: *Az egyetemi előadás recepciója*. Budapest, 1969, Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, 3–8.

A zenekultúra demokratizálásának alapvető zenepszichológiai feltételei (1919–1969). In *Az MSZMP Hajdú-Bihar megyei Bizottsága jubileumi tudományos ülésszaka: 1919–1969. A Tanácsköztársaság létrejötte 50. évfordulója alkalmából az MSZMP Hajdú-Bihar megyei Bizottsága Oktatási Igazgatóság által rendezett tudományos ülésszak [Debrecen, 1969. március 18–19.]*. Debrecen, 1969, 241–252.

Az egyetemi hallgatók közösségi életének fejlődése a képzés öt éve alatt – szubjektív vallomások tükrében. In Kelemen László (szerk.): *A közösségi nevelés helyzete a Kossuth Lajos Tudományegyetemen*. Budapest, 1969, Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, 67–154. /Az Országos Felnőttoktatási Nevelési Munkaközösség Tájékoztatója./

1970

A felnőttoktatás és vezetőképzés egyes pszichológiai és pedagógiai kérdései. Budapest, 1970, Országos Vezetőképző Központ. 74. o.

A népművelési kutatás és népművelőképzés. In *Országos Népművelési Konferencia 1970. Előkészítő tanulmányok 3.* Budapest, 1970, Népművelési Propaganda Iroda, 117–164.

Felnőttnevelés, korszerű iskolarendszerű felnőttoktatás a permanens nevelésben. In *A Debreceni II. Felnőttoktatási Tájékoztató jegyzőkönyve*. Debrecen, 1970, Szakszervezetek Megyei Tanácsa, 28–47.

The situation of general education after school education in Hungary [Az általános képzés helyzete az iskolai oktatás után Magyarországon]. In *University Summer Course: Szeged, 27 July – 8. Aug. 1970.: Section „B”: Lectures*. Budapest, 1970, Házi soksz., 189–198.

Úlohy osvety vo výchove deti a dorastajúcej mládeže z hľadiska permanentného vzdelávania [A népművelés szerepei a gyermek- és ifjúságnevelésben a permanens művelődés szempontjából]. In *Leninské princípy a úlohy socialistickej osvety (15–18. apríla 1970. Bratislava)*. Bratislava, 1970, Výskumný Ústav Kultúry a Verejnej Mienky, 92–98.

1971

A felnőttkor sajátosságai. Debrecen, 1971, KLTE. Nevelés, művelődés. Acta Paedagogica Debrecina, 52. sz. 135 o.

A népművelővel szemben támasztott társadalmi követelmények és ezek realizálódása a népművelési képzés különböző szintjein. In *Országos Népművelőképzési Konferencia. (Programelőadások. Vitatémák.)* Debrecen, KLTE, 1971. szeptember 2–30. [Magyar, német és orosz nyelven.]

1972

A felnőttnevelés és népművelés pszichológiai és andragógiai kérdései. Szövegyűjtemény. Budapest, 1972, Tankönyvkiadó. 341 o.

A kulturális elsajátítás képessége, mint a kultúra demokratizálásának a feltétele hazai olvasási recepcióvizsgálat alapján. In Vonsik Gyula (szerk.): *Szegedi Nyári Egyetem 1972*. Szeged, 1972, TIT Csongrád Megyei Szervezete, 188–222. /Művelődéstudomány 1./

Szöveggyűjtemény (vál., szerk.). Budapest, 1972, Népművelési Propaganda Iroda. 117 o.
/Az iskolán kívüli felnőttoktatás külföldön 1./

1973

Az andragógia programja. Soksz. Budapest, 1973, Gyógypedagógiai Főiskola. 53 o.
DURKÓ MÁTYÁS–RUBOVSKY KÁLMÁN: *Az iskola és közművelődés (népművelés) kapcsolata*. Nyíregyháza, 1973, Városi Művelődési Központ. 51 o. /Módszertani Füzetek 1./

A felnőttoktatás rendszere. In Vonsik Gyula (szerk.): *Andragógia – felnőttoktatás. (Összeállítás a TIT Szegedi Művelődéstudományi Nyári Egyetemén elhangzott előadásokból.)* Szeged, 1973, TIT Csongrád Megyei Szervezete, 73–116. /Művelődéstudomány 2./

A szépirodalmi olvasás hatékonysága. In Csüry István (szerk.): *Előadások a nemzetközi könyv- és bibliológiai kongresszusán. 1972. szeptember 12–13. A debreceni tipográfiáról, könyvművészetről, könyvtárosokról, olvasókról*. Debrecen, 1973, Alföldi Nyomda, 62–71.

Urbanczyk, Franciszek: *A felnőttoktatás didaktikája*. Szerk.: Durkó Mátyás–Pálos Éva. Budapest, 1973, Népművelési Propaganda Iroda. 182 o. /Iskolán kívüli felnőttoktatás külföldön./

1974

A szépirodalmi művek recepciójának szintje és fő típusai felnőtteknél. Debrecen, 1974, KLTE. 77 o. Nevelés, Művelődés. Acta Paedagogica Debrecina, 59. sz.

DURKÓ MÁTYÁS–SOÓS PÁL: A szocialista brigádok „Korunk Valósága” elnevezésű művelődési mozgalmának andragógiai értéke. In Durkó Mátyás et al. (szerk.): *Módszertani Műhely 1974*. Szeged, 1974, TIT, 9–36. /Módszertani Műhely./

1975

Békés megye közművelődésének 15 éves (1976–1990) távlati fejlesztési terve. Békéscsaba, 1975, Megyei Tanács. 53 o.

Dolgozók iskolája és a közművelődés a felnőttek permanens művelődéséért. In Kakucsai Géza (szerk.): *A Debreceni Országos Felnőttoktatási Metodikai Szeminárium jegyzőkönyve: [Debrecen] 1974. szeptember 20–21*. Debrecen, 1975, Dolgozók Általános Iskolája, 62–75.

1976

Olvasás, megértés. Budapest, 1976, Gondolat Kiadó. 338 o.

A felnőttek szépirodalmi recepciójának a szintje és befolyásoló tényezői. In Bajkó Árpád (szerk.): *Jausz Béla emlékkötet*. Debrecen, 1976, KLTE, 143–168.

A felnőttképzés fő területei közötti integrálódás szükségessége és lehetőségei. In Daly Lenke–V. Sütő Anna (szerk.): *Felnőttoktatás és köznevelés*. Budapest, 1976, Fővárosi Tanács VB Művelődési Főosztály, 7–40.

A közművelődés fogalma. In Herczeg Ferenc–Villangó István (szerk.): *A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai. Válogatott dokumentumok gyűjteménye*. Budapest, 1976, Országos Közművelődési Tanács, 63–72.

A permanens nevelés. In Lux Alfréd (szerk.): *Az alakuló ember*. Budapest, 1976, Gondolat Kiadó, 287–321.

1977

- A felnőttek szépirodalmi műelemző képességének állapota és fejleszthetősége.* Debrecen, 1977, KLTE. 80 o. Nevelés, művelődés. Acta Pedagogica Debrecina, 62. sz.
- A felnőttkor életkori és lélektani sajátosságai különös tekintettel művelődésére. In *Művelődés, pszichológia*, Szeged, 1977, TIT Csongrád Megyei Szervezete, 240–268.
- A közművelődés művelődésen – permanens nevelésen belüli helye és kapcsolatai. In *Közművelődési Szabadegyetem 1977. október–november Dombóvár*. Dombóvár, 1977, Városi Művelődési Központ 1., 25–36.
- A művelődési befogadás pszichikus folyamata és a művelődési formák. In *Művelődés, pszichológia*. Szeged, 1977, TIT Csongrád Megyei Szervezete, 177–200.
- Az önnevelés folyamata a makarenkói pedagógiában. In Gazda László et al. (szerk.): *A szovjet pedagógia és a mai iskola problémái*. Debrecen, 1977 [1978], Debreceni Akadémiai Bizottság, 41–48.
- Értelmi képzés a felnőttoktatásban. In *II. Országos Felnőttoktatási Nyári Metodikai Szeminárium*. Békéscsaba, 1977, Megyei Tanács, 42–62.

1978

- A felnőttnevelési folyamat alapvető sajátosságai. In Molnár Zoltán (szerk.): *A közművelődés didaktikai és metodikai kérdései*. Szeged, 1978 [1980], TIT Csongrád Megyei Szervezete, 101–134. /Művelődéstudomány, 7./
- A [Korunk Valósága] mozgalom művelődési hatékonysága. In A. V. Darinszkij–Csoma Gyula (szerk.): *A felnőttnevelés problémái. Szovjet és magyar tanulmányok a felnőttnevelésről*. Budapest, 1978, Tankönyvkiadó, 258–264.
- A [Korunk Valósága] mozgalom összefoglaló művelődéspolitikai és andragógiai értékelése. In A. V. Darinszkij–Csoma Gyula (szerk.): *A felnőttnevelés problémái. Szovjet és magyar tanulmányok a felnőttnevelésről*. Budapest, 1978, Tankönyvkiadó, 272–283.
- A művelődési motiváció elemzése a tudományos ismeretterjesztésben. In *TIT Módszertani Műhely*, 1978. 7–21.
- A permanens nevelés rendszere Magyarországon. In A. V. Darinszkij–Csoma Gyula (szerk.): *A felnőttnevelés problémái. Szovjet és magyar tanulmányok a felnőttnevelésről*. Budapest, 1978, Tankönyvkiadó, 50–70.
- A tapasztalati és tudományos ismereti réteg szerves összekapcsolásának szükségessége a felnőttoktatásban. In Molnár Zoltán (szerk.): *A közművelődés didaktikai és metodikai kérdései*. Szeged, 1978 [1980], TIT Csongrád Megyei Szervezete, 135–157.
- Felszólalás a Második Országos Felnőttoktatási Konferencián. In Csoma Gyula (szerk.): *Második Országos Felnőttoktatási Konferencia: Budapest, 1976. november 10–12. Rövidített jegyzőkönyv*. Budapest, 1978, Táncsics Könyvkiadó, 171–173.

1979

- A nevelési és önnevelési folyamat egységének követelménye, mint antropológiai alaptörvény. In Zrinszky László (szerk.): *Tanulmányok a felnőttnevelés elméleti alapjairól*.

- déseiből. *Az MTA Felnőttnevelési Munkabizottságának és az MPT Felnőttnevelési Szakosztályának 1978. április 12-i tudományos felolvasó ülésén elhangzott előadások.* Budapest, 1979, OM Vezetőképző és Továbbképző Intézet, 39–51.
- A nevelés-önnevelés dialektikája és modellje a felnőttnevelésben és közművelődésben. In Zrinszky László (szerk.): *Tanulmányok a felnőttnevelés elméleti alapkérdéseiből. Az MTA Felnőttnevelési Munkabizottságának és az MPT Felnőttnevelési Szakosztályának 1978. április 12-i tudományos felolvasó ülésén elhangzott előadások.* Budapest, 1979, OM Vezetőképző és Továbbképző Intézet, 9–20.
- Durkó Mátyás–Harangi László: Önművelési tudatosultság, irányítás tanárszakos hallgatók személyiségformálásában. In Boros Dezső et al. (szerk.): *Személyiségformálás és hivatásra nevelés a pedagógusképzésben.* Debrecen, 1979, KLTE, 146–157.
- Tézisek a népművelési szakemberképzés problémái terén a Kossuth Lajos Tudományegyetem Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszékén szerzett tapasztalatokról. In Novák József (szerk.): *Magyar–francia Közművelődési Szeminárium,* Budapest, 1977. november 14–19. Budapest, 1979, Népművelési Intézet, 149–161.
- 1980
- DURKÓ MÁTYÁS–HARANGI B. LÁSZLÓ: *Olvasásmegértés vizsgálata felnőtteknél. Tanulmányok a 6. sz. főirány kutatási köréből, 4.* Debrecen, 1980, KLTE. 200 o. /Kossuth Lajos Tudományegyetem a jövő iskolájáért./
- DURKÓ MÁTYÁS–HARANGI LÁSZLÓ: *Reading Comprehension and Educational Motivation of Learner and Non-Learner Adults in Large Towns. (A Synopsis.)* [Szövegértés és oktatási motiváció tanuló és nem tanuló felnőtteknél a nagyvárosokban. (Színopszis)]. Debrecen, 1980, KLTE.
- DURKÓ MÁTYÁS–MARCZUK MIECZYSLAW: *A permanens művelődés és felnőttnevelés rendszertani és funkcionális kérdései.* Debrecen, 1980, KLTE. 140 o. Felnőttnevelés és művelődés. *Acta Andragogiae et Culture*, 1. sz.
- Közművelődési és iskolarendszerű felnőttnevelési kísérletek. In Székelyhidi Ágoston (szerk.): *Párbeszéd Debrecenben.* Debrecen–Budapest, 1980, Megyei Könyvtár – Művelődéskutató Intézet, 137–141.
- Motiváció-tanulmányozás – érdeklődéskeltés és érdeklődésfejlesztés az ismeretterjesztésben. In Hidy Péterné (szerk.): *Bevezetés a tudományos ismeretterjesztésbe I.* Budapest, 1980, TIT, 29–57.
- Népművelőképzés és a művelődési otthonokkal kapcsolatos tudományos kutatások. In Székelyhidi Ágoston (szerk.): *Párbeszéd Debrecenben.* Debrecen–Budapest, 1980, Megyei Könyvtár – Művelődéskutató Intézet, 74–84.
- Társadalom, közművelődés, képzés. In Papp János (szerk.): *A pedagógus- és közművelődési szakemberképzés hazánkban és a szomszédos országokban. A Szombathelyi Tanárképző Főiskolán rendezett tudományos ülésszak keretében elhangzott előadások 1980. április 24–26.* Szombathely, 1980, Tanárképző Főiskola Főigazgatósága és Tudományos Tanácsa, 103–110.

1981

- A közösségről és közművelődésről. In Niklai Ádám (szerk.): *Párbeszéd Debrecenben II. Kutatók, oktatók, irányítók közművelődésünk gyakorlati munkatársai közösségről, közművelődésről. Debrecen, 1981. április 25–26.* Budapest, 1981, Művelődéskutató Intézet, 84–88.
- Az ismeretterjesztés hatékonysága egy nemzetközi konferencia mérlegén. In Nyilas György (szerk.): *Módszertani Műhely 1981/2.* Budapest, 1981, TIT, 73–81. /Módszertani Műhely./
- A kulturális elsajátítás (recepció) pszichikus folyamata, meghatározó tényezői, szintjei, típusai és fejleszthetősége felnőttkorban. In Durkó Mátyás (szerk.): *Tanulmánykötet a közművelődési folyamat problémaköréből I–II. Egyetemi segédanyag.* Budapest, 1981, Tankönyvkiadó, II. köt. 124–170.
- A népi-paraszti kultúra integrációjának néhány közművelődés-elméleti szempontból felvetődő problémája. In Soós Pál (szerk.): *Népi-paraszti kultúra – szocialista kultúra.* Debrecen, 1981, Debreceni Akadémiai Bizottság, 59–68.
- A tapasztalati és új ismereti réteg szerves egysége és ellentmondásossága a felnőttnevelés folyamatában. In Durkó Mátyás (szerk.): *Tanulmánykötet a közművelődési folyamat problémaköréből I–II. Egyetemi segédanyag.* Budapest, 1981, Tankönyvkiadó, II. köt. 197–216.
- Nevelés és önnevelés (művelés és önművelés) dialektikája a felnőttnevelésben és a közművelődésben. A felnőttnevelés, közművelődés formarendszere. In Durkó Mátyás (szerk.): *Tanulmánykötet a közművelődési folyamat problémaköréből I–II. Egyetemi segédanyag.* Budapest, 1981, Tankönyvkiadó, II. köt. 69–96.
- Durkó Mátyás (szerk.): *Tanulmánykötet a közművelődési folyamat problémaköréből I–II. Egyetemi segédanyag.* Budapest, 1981, Tankönyvkiadó. 289 + 237 o.

1982

- Adult Education [Felnőttoktatás]. In Mátyás Durkó (ed.): *Educational-acquisitional Process in Adult Education. Studies by the Chair of Adult and Public Education of the Lajos Kossuth University* [Nevelési-elsajátítási folyamat a felnőttnevelésben. Tanulmányok a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszékéről]. Debrecen, 1982, KLTE. Felnőttnevelés, művelődés. Acta Andragogiae et Culturae Series, 1982. 4. sz. 19–51.
- A Static Model of Education (in a General Sense) and Directed Education and the Principles of the Dynamic Relationship of its Components (1981) [A művelődés és nevelés statikus felépítettségi modellje és a részek dinamikus együttműködésének alapelvei]. In Mátyás Durkó (ed.): *Educational-acquisitional Process in Adult Education. Studies by the Chair of Adult and Public Education of the Lajos Kossuth University* [Nevelési-elsajátítási folyamat a felnőttnevelésben. Tanulmányok a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszékéről]. Debrecen, 1982, KLTE. Felnőttnevelés, művelődés. Acta Andragogiae et Culturae Series, 1982. 4. sz. 167–208.

- Dialektyka wychowania i samowychowania w *procesie kształcenia* dorosłych [A nevelés és az önnevelés dialektikája a felnőttképzésben]. In *Lubelski Rocznik Pedagogiczny* [Lubelski Pedagógiai Évkönyv], IX. Lublin, 1982, 139–150.
- Eröffnung der Jenő Darkó-Gedenkfeier [Durkó Jenő emlékére]. In *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis*. Tom. XVII–XVIII. 1981–1982. 7–8.
- Hozzászólás a Magyar Népművelők Egyesülete december 10-i küldöttgyűlésén. In *Az első küldöttgyűlés. Magyar Népművelők Egyesülete Küldöttgyűlés 1.* Budapest, 1982 [1983], NPI, 46–47.
- Information on the volume and the research work at the Department of Adult and Public Education of the Lajos Kossuth University of Debrecen during the past twenty years [Tájékoztató a Kossuth Lajos Tudományegyetem Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszéke felnőttnevelési kutatásának két évtizedéről]. In Mátyás Durkó (ed.): *Educational-acquisitional Process in Adult Education. Studies by the Chair of Adult and Public Education of the Lajos Kossuth University* [Nevelési-elsajátítási folyamat a felnőttnevelésben. Tanulmányok a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszékéről]. Debrecen, 1982, KLTE. Felnőttnevelés, művelődés. Acta Andragogiae et Culturae Series, 1982. 4. sz. 3–12.
- Integrationsversuche auf den Gebiete des Fächerkanons in der Volksrepublik Ungarn. (Attempted Integration in the Fields of the Curriculum in the People's Republic of Hungary.) [Integrált tantárgy-összevonási kísérletek a Magyar Népköztársaságban]. In *Symposion „Wir Menschen” – Erwachsenenbildung, Curriculum-reform und internationale Solidarität (von 9. bis 11. März 1982) in der Universität für Bildungswissenschaften Klagenfurt, Österreich*. Klagenfurt, 1982, 145–157.
- Kriterii efektyivmosztyi raszposztrannenyija naucsnyk zmanyi [Az ismeretterjesztés hatékonyságának kritériumai]. In *Matyerialii mezsdunarodnoj vsztrechi rukovodytelej obsesztvo i organizacij poraszprosztranyenija. Znanyij szocialiszticeszkih stran*. Izdatyelsztvo Znanyije, Moszkva, 1982, 25–35.
- Logique et dialectique du processus éducatif et autoéducatif en tant que loi fondamentale d'anthropagogie (1981) [A nevelési és önnevelési folyamat logikája és dialektikája mint antropagógiai alaptörvény]. In Mátyás Durkó (ed.): *Educational-acquisitional Process in Adult Education. Studies by the Chair of Adult and Public Education of the Lajos Kossuth University* [Nevelési-elsajátítási folyamat a felnőttnevelésben. Tanulmányok a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszékéről]. Debrecen, 1982, KLTE. Felnőttnevelés, művelődés. Acta Andragogiae et Culturae Series, 1982. 4. sz. 127–156.
- Művelődés és nevelés viszonya. In Csoma Gyula (szerk.): *Oktatási rendszerünkről*. Budapest, 1982, Kossuth Kiadó, 289–305. /Vélemények/viták./
- Műveltség és felnőttoktatás. In Kakucsai Géza (szerk.) *A III. Debreceni Felnőttoktatási Tájékoztató (1982. IV. 19–20.) jegyzőkönyve*. Debrecen, 1982, Szakszervezetek Hajdú-Bihar Megyei Tanácsa, 22–36.

- Olvasásmegértés és művelődési motiváció tanuló és nem-tanuló felnőtteknél. In Mátyás Durkó (ed.): *Educational-acquisitional Process in Adult Education. Studies by the Chair of Adult and Public Education of the Lajos Kossuth University* [Nevelési-elsajátítási folyamat a felnőttnevelésben. Tanulmányok a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszékéről]. Debrecen, 1982, KLTE. Felnőttnevelés, művelődés. Acta Andragogiae et Culturae Series, 1982. 4. sz. 95–99.
- Olvasásmegértés szintje és sajátossága felnőtteknél. In Róta Pál (szerk.): *Iskolai Felnőttnevelők Nyári Akadémiája. Összeállítás az Iskolai Felnőttnevelők IV. Nyári Akadémiáján elhangzott előadásokból*. Békéscsaba, 1982, 50–73.
- Reading, Comprehension [Olvasás, megértés]. Budapest, 1976. In Mátyás Durkó (ed.): *Educational-acquisitional Process in Adult Education. Studies by the Chair of Adult and Public Education of the Lajos Kossuth University. University* [Nevelési-elsajátítási folyamat a Felnőttnevelésben. Tanulmányok a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszékéről]. Debrecen, 1982, KLTE. Felnőttnevelés, művelődés. Acta Andragogiae et Culturae Series, 1982. 4. sz. 71–75.
- Durkó, Mátyás (ed.): *Educational-acquisitional Process in Adult Education. Studies by the Chair of Adult and Public Education of the Lajos Kossuth University* [Nevelési-elsajátítási folyamat a Felnőttnevelésben. Tanulmányok a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszékéről]. Debrecen, 1982, KLTE. 237 o.

1983

- DURKÓ MÁTYÁS–HARANGI LÁSZLÓ: A művelődési, felnőttnevelési folyamatok hatékonysága és ennek fejlesztése. Középtávú tanszéki kutatási terv. A művelődés helyzete és fejlődésének távlatai című művelődési minisztériumi tárcaszintű kutatási főirány középtávú terve (1981–1985). Budapest, 1983, Művelődéskutató Intézet, 9–28. és Debrecen, 1984, KLTE. Acta Andragogiae et Culturae, 1984. 6. sz. 7–18.
- A tantárgyösszevonás oktatási-nevelési szükségessége és kísérletei a magyar felnőttoktatásban. Integráció a felsőfokú képzésben és nevelésben. In *Debreceni Pedagógiai Füzetek* 4. Debrecen, 1983, KLTE, 80–92.
- Az irányított önművelés a nevelés rendszerében. In Amberus Mária (szerk.): *Irányított önművelési formák*. Budapest, 1983, TIT Budapesti Szervezete, 9–30.
- Önművelés, önművelési kör. Az önművelés előnyei és segítségsszükséglete. In Francz Vilmos–Koczok Tamásné (szerk.): *Munkatársak, barátok, lakótársak önművelő körei*. Debrecen, 1983, Kölcsey Művelődési Központ, 147–160.

1984

- A felnőttnevelés résztvevőinek szociológiai és pszichológiai jellemzői. Életkor és fejlettségi szint*. Soksz. Debrecen, 1984, KLTE. 56 o.
- Önnevelés, önművelés és nevelési irányítása*. Debrecen. KLTE, 1984. Felnőttnevelés, művelődés. Acta Andragogiae et Culturae, 1984. 6. sz. 43–69.

DURKÓ MÁTYÁS–HARANGI B. LÁSZLÓ: *Olvasásmegértés, művelődési motiváció, szabadidő-felhasználás I–II.* Budapest, 1984, Művelődéskutató Intézet. /Közművelődés-kutatás./ 211+250 o.

Hozzászólás a Párbeszéd a kulturális demokráciáról című tanácskozáson. In Hidy Péter (szerk.): *Párbeszéd a kultúráról és demokráciáról.* Budapest, 1984, Művelődéskutató Intézet, 242–245.

Durkó Mátyás (felelős szerk.): *A művelődési felnőttnevelési folyamatok hatékonysága és kutatása.* Debrecen, 1984, Kossuth Lajos Tudományegyetem. 129 o. Acta Andragogiae et Culturae, 6. sz.

1985

Életkor, fejlettségi szint tanuló fiatal és felnőtt munkások körében. In Sántha Pál (szerk.) *Szemelvények. „A szakszervezetek nevelő munkája fiatal munkások körében” című kutatásból.* 4. rész. Budapest, 1985, Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, 62–107.

1986

Principal educational and selfeducational problems of independent activity and autonomy in adult and cultural education [Az önálló tevékenység és az autonómia fő oktatási és önképzési problémái a felnőtt- és kulturális nevelésben]. In J. Katus–J. Tóth (eds.) *On Voluntary Organizations in Hungary and the Netherlands* [Önkéntes szervezetek Magyarországon és Hollandiában]. Budapest, 1986, Országos Közművelődési Központ, 12–29.

1987

A „Korunk Valósága” a művelődéstudomány tükrében. In Francz Vilmos (szerk.): *Korunk Valósága. Egy művelődési mozgalom vizsgálata.* Debrecen, 1987, Kölcsey Ferenc Megyei és Városi Művelődési Központ, 143–166.

1988

Felnőttkori sajátosságok és a felnőttnevelés. Budapest, 1988, Kossuth Kiadó. 194 o.

A személyiségfejlődés ellentmondásai (zavarai) művelődésünk hazai rendszerében. In Lovas Tünde (szerk.): *Életmód, művelődés gazdaság. Összeállítás az 1987-es salgótarjáni nemzetközi tudományos konferencia előadásaiból és korreferátumaiból I–III.* Budapest, 1988, TIT Országos Elnöksége, 1. köt. 200–210.

1989

A felnőttnevelés és népművelés pszichológiai és andragógiai kérdései. Szöveggyűjtemény külföldi szakirodalomból. Budapest, 1989, Tankönyvkiadó. 341 o.

1990

A tapasztalati kultúra és nevelés egysége az általános művelődési központok munkájában. Szombathely, 1990, Vas megyei Pedagógiai Intézet. 86 o.

DURKÓ MÁTYÁS–SÁRI MIHÁLY: *Bevezetés a közművelődési ismeretekbe.* Debrecen, 1990, KLTE. 398 o.

A céltudatos, magas szintű önművelés, önnevelés és andragógiai segítése. In Durkó Mátyás–Sz. Szabó László (szerk.): *A felnőttkori nevelés sajátosságai és társadalmi*

funkciói. Tanulmányok. Debrecen, 1990, KLTE, 167–188. Felnőttnevelés, művelődés. *Acta Andragogiae et Culturae*, 1990. 11. sz.

Az andragógiai sajátosságok értelmezése, fő stratégiai, taktikai konzekvenciái a korszerű felnőttnevelésre. In Durkó Mátyás–Sz. Szabó László (szerk.): *A felnőttkori nevelés sajátosságai és társadalmi funkciói. Tanulmányok.* Debrecen, 1990, KLTE, 39–82. Felnőttnevelés, művelődés. *Acta Andragogiae et Culturae*, 1990. 11. sz.

Az önrendelkezésre, autonómiára építés és az önművelési képesség fejlettségi szintje, mint a nevelési gyakorlat elméletei alapja. In Durkó Mátyás–Sz. Szabó László (szerk.): *A felnőttkori nevelés sajátosságai és társadalmi funkciói. Tanulmányok.* Debrecen, 1990, KLTE, 85–106. Felnőttnevelés, művelődés. *Acta Andragogiae et Culturae*, 1990. 11. sz.

DURKÓ MÁTYÁS–SZ. SZABÓ LÁSZLÓ (szerk.): *A felnőttkori nevelés sajátosságai és társadalmi funkciói. Tanulmányok.* Debrecen, 1990, KLTE. 210 o. Felnőttnevelés, művelődés. *Acta Andragogiae et Culturae*, 1990. 11. sz.

1991

Nevelési, művelődési, önművelési folyamatok alapproblémái Karácsony Sándornál. In Petrikás Árpád (szerk.): *Karácsony Sándor öröksége.* Debrecen, 1991, Debreceni Akadémiai Bizottság, 134–184. /Pedagógiai értékek és műhelyek Debrecen, 1./

1992

A szabad közművelődés törvényéről. In *Dokumentumok, vitairatok és vélemények egy művelődési törvény előkészítéséhez.* Budapest, 1992, Művelődési és Köznevelési Minisztérium Közművelődési Főosztály, 61–63.

A szabadművelődés korszaka Debrecenben (1944. okt. 19. – 1948. júniusáig). In Rubovszky Kálmán–Soós Pál (szerk.): *Tanulmányok a művelődéstudományok köréből III.* Debrecen, 1992, KLTE, 9–28. *Acta Andragogiae et Culturae*, 13. sz.

1993

Új hangsúlyok a nevelés-felfogásban az önnevelés kettős értelmezése kapcsán. In Sz. Szabó László–Sári Mihály (szerk.): *Felnőttnevelés és társadalom: tendenciák, rendezőelvek a 90-es évek andragógiájában. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Andragógiai Tanszéki Csoportjának tanulmányai.* Debrecen, 1993, KLTE, 29–46. Felnőttnevelés, Művelődés. *Acta Andragogiae et Culturae*, 14. sz.

1994

A hatékony tanulás mesterfogásai. In Koltai Dénes (szerk.) *Az andragógiai elmélet és gyakorlat útján. Szöveggyűjtemény.* Pécs, 1994, JPTE, 313–325.

Az andragógia mint tudomány szerepe az egyetemi művelődési menedzserképzésben. In Rubovszky Kálmán–Sz. Szabó László (szerk.): *Művelődéstudományi tanulmányok.* Debrecen, 1994, KLTE, 7–15. *Acta Andragogiae et Culturae*, 16. sz.

1995

Az andragógiai képzés alakulása a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Debrecen, 1995, Kvalitás Kiadó. 174 o.

1997

A közművelődés fő vonala Debrecenben 1944-től 1956-ig. In Veress Géza (szerk.):

Tanulmányok Debrecen 1944 utáni történetéből. Debrecen, 1997, Megyei és Városi Tanács VB Művelődési Osztálya, 181–188.

1998

Társadalmi kihívások és a felnőttnevelés funkciói. Pécs, 1998, JPTE FEEFI. 85 o.

Társadalom, felnőttnevelés, önnevelés I–II. I.: Korszerű társadalomelmélet, korszerű művelődés- és nevelélmélet. II.: Embernevelés–önnevelés – a korszerű embernevelés útja az önalakító, önnevelő ember koncepciójágig. Debrecen, 1998, Kossuth Egyetem Kiadó. 432 o.

1999

Andragógia. A felnőttnevelés és közművelődés új útjai. Budapest, 1999, Magyar Művelődési Intézet. 144 o.

Mi határozza meg a felnőttnevelés feladatait? In Lada László (szerk.): *Felnőttoktatási Akadémia és tanévnyitó Gyula 1999.* Budapest, 1999, Országos Köznevelési Intézet, 107–109. /Felnőttoktatási Központ 2./

2000

In memoriam Petrikás Árpád. In Ferenczi István–Gerencsér Attila–Nanaszákné Cserfalvi Ilona (szerk.): *Emlékezés Petrikás Árpádra.* Debrecen–Nyírmada, 2000, Alkotó Pedagógusok és Nevelőintézmények Egyesülete, 157–160.

TANULMÁNYOK, CIKKEK

1950

Az 1919-es földkérdés Móricz Zsigmond műveiben. *Építünk*, 1950. 2. sz. 50–52.

1951

A megyei népművelési munkáról. *Néplap*, 1951. okt. 25.

Fiatal írók antológiája I. *Építünk*, 1951. 3. sz. 52–54.

Gorkij: Az anya. *Néplap*, 1951. nov. 25.

Komjáthy István: Zengő Hortobágy. *Néplap*, 1951. szept. 9.

Móricz Zsigmond nyilatkozatai az 1918–19-es problémákról. *Építünk*, 1951/52-es közös szám, 61–64.

Móricz Zsigmond: Válogatott elbeszélései. *Néplap*, 1951. aug. 12.

1952

Móricz Zsigmond 1918–19-es cikkeiből. *Irodalomtörténet*, 1952. 2. sz. 222–230.; *Szabad Nép*, 1952. aug. 31.; *Néplap*, 1952. szept. 5.

Móricz Zsigmond: Árvácska. *Építünk*, 1952. 3. sz. 102–106.

Móricz Zsigmond: Árverés a nádason. *Irodalomtörténet*, 1952. 3-4. sz. 585–589.

1953

Az „irodalmi vita” és Debrecen kulturális élete. *Néplap*, 1953. okt. 13.

Felsőoktatásunk néhány gondja az irodalomtanítás tapasztalatai alapján. *Felsőoktatási Szemle*, 1953. 12. sz. 529–539.

Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig. *Irodalomtörténet*, 1953. 3-4. sz. 353–370.

Móricz Zsigmond esztétikai nézetei. *Irodalomtörténet*, 1953. 3-4. sz. 487–493.

1954

Oláh Gábor ismeretlen 1919-es versei. *Építünk*, 1954. 2. sz. 66–71.

Oláh Gábor ismeretlen költeményei. *Néplap*, 1954. febr. 7.

Oláh Gábor – Juhász Gyuláról. (Közread., bev.). *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1954. 2. sz. 222–231.

1955

Oláh Gábor. *Alföld*, 1955. 5. sz. 61–69.

1956

Oláh Gábor Eminescu-fordításai. *Utunk* [Kolozsvár], 1956. júl.

11 éve halt meg Oláh Gábor. *Néplap*, 1956. jún. 21.

1957

A népművelési képzés másfél éves tapasztalatai a Debreceni Tudományegyetemen.

Felsőoktatási Szemle, 1957. 5. sz. 230–241.

BORBÉLY ANDRÁS–DURKÓ MÁTYÁS: A pedagógia rendszerének vázlata. *Pedagógiai Szemle*, 1957. 3. sz. 64–70.

BORBÉLY ANDRÁS–DURKÓ MÁTYÁS: Fegyelemre nevelés – önnevelés az ifjúkorban. *Felsőoktatási Szemle*, 1957. 4. sz. 230–241.

1959

Elméleti tudomány? Alkalmazott tudomány? Technika? Megjegyzések a népművelés tudományos kérdéseiről szóló vitához. *Népművelés*, 1959. 9. sz. 5–7.

Mi a kultúra? *Népművelés*, 1959. 12. sz. 14–15. /A művelődéstudomány alapjai./

1960

Kultúra és tevékenység; Kultúra mint művelődési javak összessége; Kultúra mint emberek társadalmi kapcsolata; Kulturális érték – egyéni műveltség. Az egyéni műveltség színvonala. *Népművelés*, 1960. 1. sz. 8–9.; 2. sz. 10–11.; 3. sz. 13.; 4. sz. 22.; 8. sz. 14–15. /A művelődéstudomány alapjai./

1961

A gyakorlati foglalkozások helye és szerepe az egyetemi népművelési képzésben. *Népművelési Értesítő*, 1961. 2–3. sz. 166–183.

Oláh Gábor műveinek kronológiája. *Irodalomtörténet*, 1961. 4. sz. 483–500.

1962

A szabadidő kulturált felhasználására nevelés mint népművelési feladat. *Népművelés*, 1962. 10. sz. 23–24.

Mire használjam fel szabadidőmet? *Hajdú-Bihari Napló*, 1962. márc. 25. 6.

Oláh Gábor naplója. (Közread.) *Alföld*, 1962. 5. sz. 47–65.; 6. sz. 62–76.

1963

Az ifjú- és felnőttkorral kapcsolatos népművelési feladatok. *Népművelés*, 1963. 2. sz. 15–18.

Részletek Oláh Gábor naplójából. (Vál.) *Alföld*, 1963. 1–2. sz. 80–93.

1964

Az élettapasztalatok felhasználásának módszerei. *Népművelési Értesítő*, 1964. 1–2. sz. 223–235.

Népművelő gondok. *Alföld*, 1964. 6. sz. 530–539.

1965

Országos népművelési ankét Debrecenben (Baranyi Imre vitabevezetője, Durkó Mátyás vitaindító válasza, hozzászólások, Molnár János és Köpeczi Béla vitaösszefoglalói). *Alföld*, 1965. 7. sz. 39–58.

1966

A felnőttnevelés lehetőségét és szükségességét alátámasztó pszichológiai tényezők. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1966. 3. sz. 387–397.

Gerontologija i narodno prosvjecivanje [Gerontológia és nemzeti népművelés]. *Obrazovanje Odraslih*, 1966. 7–8. sz. 17–29. [Zágráb]

O klasifikaciji form obrazovanja odraslih iz motivacionih aspekta [A felnőttképzés klasszifikációjáról motivációs aspektusból]. *Obrazovanje Odraslih*, 1966. 9–10. sz. 47–52. [Zágráb]

Skúsenosti z metodiky výskumu vzdelávania dospelých a teórie osvetovej práce [Általános felnőttnevelési és népművelésméleti kutatómódszertani tanulságok]. *Osveta*, 1966. 2. sz. 25–34. [Pozsony]

DURKÓ MÁTYÁS–TAR KÁROLY: A népművelés fogalma I–II. *Népművelési Értesítő*, 1966. 2. sz. 183–195.; 3. sz. 309–324.

1967

Dosviadczenie zyciowe i jago rola w oswiacie doroslich [Az élettapasztalat és szerepe a felnőttnevelésben]. *Oswiata Doroslych*, 1967. 3. sz. 121–128. [Varsó]

Megemlékezés Maximilian Siemensi professzorról. *Népművelés*, 1967. 2. sz. 4.

Moguchosti odgoja i obrazovanja odrasla cevjeka [A felnőtt ember képzésének és nevelésének lehetősége]. *Obrazovanje Odraslih*, 1967. 1–2. sz. 17–29. [Zágráb]

1968

A felnőttnevelés helyzete, feladatai és fejlődésének perspektívája társadalmi fejlődünk jelenlegi szakaszában. I–III. *Népművelés*, 1968. 6. sz. 22–23.; 7. sz. 21–22.; 8. sz. 20–21.

Az élettapasztalatra épülő felnőttnevelés és pedagógiai alapkérdései. *Pedagógiai Szemle*, 1968. 2. sz. 162–174.

Felnőttnevelés, népművelés, önnevelés a korszerű társadalmi nevelésben. *Népművelési Értesítő*, 1968. 1. sz. 17–31.

1969

A népművelés korszerű koncepciója. *Hajdú-Bihari Napló*, 1969. nov. 15.

A zenei közönségnevelés pszichológiai problémái. *Népművelés*, 1969. 5. sz. 21–23.

Az Országos Népművelési Konferencia szükségességének okai. *Hajdú-Bihari Napló*, 1969. nov. 12.

Francia példák. *Népművelés*, 1969. 9. sz. 23–35.

Iskolai képzés – művelődési intézménytervezés a permanens nevelés fényében. *Népművelés*, 1969. 10. sz. 15–16.

1970

A felnőttnevelés és közművelődés tudományos megalapozásáért. *Alföld*, 1970. 7. sz. 53–60.

Az értelmiség feladatai a közművelődésben. *Népművelés*, 1970. 10. sz. 12–13.

Az iskolarendszerű felnőttoktatás aktuális motivációs, szervezési és oktatásszervezeti problémái. *Népművelési Értesítő*, 1970. 4. sz. 327–340.

Az Országos Népművelési Konferencia után. *Alföld*, 1970. 7. sz. 77–88.

Vedecko-teoretické otázky pedagogického výskumu osvetu a výchovy dospělých v Maďarsku [A felnőttnevelés és népművelés pedagógiai kutatásának elméleti kérdései Magyarországon]. *Osveta*, 1970. 4. sz. 43–47. [Pozsony]

1971

A népművelési pályakép problémái. *Népművelés*, 1971. 11. sz. 18–19.

A népművelői feladatokra felkészítés alapkérdései. *Hajdú-Bihari Napló*, 1971. dec. 19.

Szaktár kialakultsága. *Népművelés*, 1971. 12. sz. 8–9.

1972

A szépróza alkotások struktúrája, specifikus vonásai és olvasói recepciójuk (megértésük, értékelésük) szintje. *A Könyv*, 1972. 6. sz. 49–62.

Documentation et methodology [Anyaggyűjtés és módszertan]. *Covergence un Journal Intrernational d'Éducation des Adultes*, Vol. V. No. 3. 1972. 47–58. [Toronto, Kanada]

Szaktár kialakultsága. *Népművelés*, 1972. 1. sz. 8–9.

1973

A felnőttek műelemző képessége fejleszthető. *Népművelés*, 1973. 4. sz. 16–17.

A korszerű közművelődés differenciált formarendszere. *Alföld*, 1973. 5. sz. 39–49.

A népművelési pálya kialakultsági foka. A népművelői pályakép problémái. *Népművelési Értesítő*, 1973. 2. sz. 107–122.

A műveltség tekintélye. Hozzászólás Köpeczi Béla: Társadalom, műveltség, értelmiség című vitaindító cikkéhez. *Népművelés*, 1973. 3. sz. 7–8.

Die Funktion der Lebenserfahrung im Leben des Menschen, ihre Anwendung in der Bildung und Erziehung der Erwachsenen [Az élettapasztalat funkciója az ember életében és alkalmazása a felnőttképzésben és -nevelésben]. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich Schiller Universität*, 22. évf. 1973. 631–695. [Jéna]

Felnőttek szépirodalmi recepciói képessége és iskolai végzettségük. *Magyar Pedagógia*, 1973. 4. sz. 421–435.

Kutatás Debrecenben. Szépirodalmi művek megértése. *Népművelés*, 1973. 1. sz. 14–16.

Olvasótípusok – olvasási hibák. *Népművelés*, 1973. 2. sz. 21–22.

1974

A szépirodalmi olvasási folyamat komplexitása. *Alföld*, 1974. 8. sz. 56–68.

1975

A közművelődés és köznevelés rendszere (tanulmányterv). *MTA Pedagógiai Kutatócsoport Közleményei*, 1975. 4. sz. 42–73.

Vetélkedés – művelődés I–III. *Népművelés*, 1975. 2. sz. 13–15.; 3. sz. 9–11. 4. sz. 19–21.

1977

Felnőttnevelés Finnországban. *Népművelés*, 1977. 2. sz. 26–27.

1979

Felnőttképzés a közművelődési szakemberképzés rendszerében, vagy azon kívül? *Népművelés*, 1979. 11. sz. 26–28.

1980

A felnőttnevelés funkciói az egyén szocializációjában. *Kultúra és Közösség*, 1980. 3. sz. 31–47.

A művelődési és nevelési folyamatok fő típusai a művelődési központok tevékenységében. *Hálózat*, 1980. 31–41. [Kecskemét]

Közművelődés – permanens nevelés I–II. *Népművelés*, 1980. 11. sz. 8–9.; 12. sz. 18–20.

Művelődés és nevelés viszonya. *Pedagógiai Szemle*, 1980. 5. sz. 387–397.

Nevelői és önnevelői mozzanatok a nevelési folyamatban. *Köznevelés*, 1980. márc. 12. sz. 27–29.

1981

Felnőttek olvasásmegértési teljesítménye rendeskorú tanulókhoz viszonyítva. *Magyar Pedagógia*, 1981. 1. sz. 21–38.

Nagyvárosban tanuló felnőttek. *Köznevelés*, 1981. ápr. 3. sz. 10–11.

BOROS SÁNDOR–DURKÓ MÁTYÁS–HARANGI B. LÁSZLÓ: Forradalmi helyzet a pedagógiában? *Pedagógiai Szemle*, 1981. 12. sz. 1176–1185.

1982

Hagyomány – folyamatos korszerűsítés, – perspektívák az egyetemi népművelési képzésben. *Kultúra és Közösség*, 1982. 1–2. sz. 22–31.; *Budapesti Népművelő*, 1982. 1. 35–38.

Integrált tantárgy-összevonási kísérletek Magyarországon. Hozzászólás az UNESCO Klagenfurtban rendezett Felnőttnevelési Konferenciáján a curriculum-reformról, 1982. március 9–12. *Módszertani Műhely*, 1982. 1. sz. 76–83. Budapest, 1982, TIT Országos Központ.

1983

Olvasásmegértés fiataloknál és felnőtteknél egy nemzetközi összehasonlító tesztvizsgálat alapján. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1983. 1. sz. 14–27.

1984

A szabadidő-felhasználás megalapozása. *Népművelés*, 1984. 6. sz. 20–22.

Azonosságok és különbségek. Az értelmi képzés feladatai. *Népművelés*, 1984. 7. sz. 29–31.

Differenciálódás és integrálódás a felnőttnevelés fejlődésében. Gondolatok egy egységes és ugyanakkor differenciált andragógiai szemlélet kimunkálásáról. *Andragógia*, 1984. 1. 7–16.

Olvasásmegértés, szabadidő-felhasználás. *Népművelés*, 1984. 5. sz. 18–19.
 Szabadidő-eltöltési formák művelődési értéke. *Népművelés*, 1984. 8. sz. 22–23.
 Tanuló felnőttek szabadidő-struktúrája. *Kultúra és Közösség*, 1984. 3. sz. 95–108.

1985

A Debreceni Alföldi Magvető Könyvkiadó tevékenysége, eredményei, tanulságai.
Debreceni Szemle, 1985. 2. sz. 87–116.
 Nevelés, önnevelés, hatékonyság I–II. *Népművelés*. 1985. 2. sz. 15–17.; 3. sz. 19–20.
 BENŐ KÁLMÁN–DURKÓ MÁTYÁS: Az MTA Pedagógiai Bizottsága Felnőttnevelési
 Munkabizottságának tevékenysége 1982–1985 között. *Andragógia*, 1985. 2. sz.
 51–53.

1986

A művelődés szempontjából előnyös és hátrányos felnőttkori sajátosságok. *Andragógia*,
 1986. 3. sz. 7–15.
 Társadalmunk mai ellentmondásai és művelődési motivációi. *Budapesti Népművelő*,
 1986. 3. sz. 7–9.

1987

A felnőttek és fiatalok intellektuális képesség- és teljesítménysajátosságainak összevetése. *Módszertani Füzetek*, 1987. 29. sz. 12–16. TIT Országos Módszertani Központ.
 Az öregségkutatás adalékai a közművelődéshez 1–2. *Népművelés*, 1987. 10. sz. 132–134.; 11–12. sz. 28–31.
 Élettapasztalat és szerepe a felnőttoktatásban. *Népművelés*, 1987. 5. sz. 29–31.
 Hajtóerők és ellentmondások. *Budapesti Népművelő*, 1987. 1. sz. 1–5.
 BOROS SÁNDOR–DURKÓ MÁTYÁS: A felnőttnevelési autonómia alapproblémái.
Kultúra és Közösség, 1987. 2. sz. 40–53.

1988

A szabadidő művelődésünk mai rendszerében. *Budapesti Népművelő*, 1988. 1. sz. 1–5.
 A szocialista népművelés kialakulása Debrecenben (1948–1956). *Debreceni Szemle*,
 1988. 2. sz. 75–92.
 Az értelmi képzés feladatai, módszerei és várható hatékonysága a felnőttoktatásban.
Andragógia, 1988. 6. sz. 7–21.
 Közművelődési koncepciónk új hangsúlyai az országos pártértekezlet után.
Népművelés, 1988. 8. sz. 3–5.
 BOROS DEZSŐ–DURKÓ MÁTYÁS: Karácsony Sándor felnőttnevelési koncepciója. *Magyar Pedagógia*, 1988. 2. sz. 222–235.

1989

A fejlődéslelektan nevelési-művelődési tanulságai. *Népművelés*, 1989. 11. sz. 33–34.
 A nemzetközi kisugárzású, országos szintű kulturális élet megteremtődése Debrecenben 1957 és 1974 között. *Debreceni Szemle*, 1989. 1. sz. 116–130.
 Karácsony Sándor nevét vette fel a földesi általános művelődési központ. *Népművelés*,
 1989. 11. sz. 32.

1990

A közművelődés társadalmi jelentősége a művelődés rendszerében. *Jászkunság*, 1990. 3. sz. 54–59.

Az önnevelés, önművelődés időszerűsége. *Felnőttképzés*, 1990. 3. sz. 5–15.

Békés-Tarhosról és Gulyás Györgyről egy dokumentumkötet és életútesszé kapcsán. *Békési Élet*, 1990. 2. sz. 191–194.

Iskolai nevelés és környezeti hatás bonyolult összekapcsolódása a személyiség formálódásban. Egy a század 30-as, 40-es éveiben békési diák szubjektív elemzése önfel fejlődéséről. *Békési Élet*, 1990. 3. sz. 329–336.

Önművelési stratégia és intézményi feltételei. *Népművelés*, 1990. 1–2. sz. 56–58.

Egy gyakorlatközeli andragógia. Sz. Várnagy Marianne: Andragógia – vállalati oktatásirányítók és szervezők részére. *Felnőttképzés*, 1990. 4. sz. 71–77.

1991

A felnőttnevelés és szabadművelődés Karácsony Sándora. *Hajdú-Bihari Napló*, 1991. 10. sz. 7.

BOROS DEZSŐ: Karácsony. *Hajdú-Bihari Napló*, 1991. 4. sz. 8.

Boros Dezső kiadatlan dolgozatai Karácsony Sándor pedagógiájáról és a tanárképzésről. *Új Pedagógiai Szemle*, 1991. 11. sz. 89–90.

Centenárium emlékülés Földesen Karácsony Sándor születésének 100. évfordulóján. *Magyar Nyelvőr*, 1991. 1–2. sz. 155–157.

1992

Felnőttnevelés és önművelés, mint a személyi és társadalmi jövőnk záloga. *TIM: Társadalom–Információ–Művelődés*, 1992. október 2. 1–3.

1993

Az önnevelés és önművelődés a személyiségfejlődésben. A fejlődés szakaszai, társadalmi, személyiségi funkciói. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 1993. 2. sz. 138–147.

1995

A gazdasági élet kihívásai és a hazai felnőttoktatás I–III. *Humánpolitikai Szemle*, 1995. 5. sz. 52–67.; 6. sz. 45–50.; 7–8. sz. 60–70.

A közművelődés-történet fejlődése különös tekintettel Debrecenre. *Debreceni Szemle*, 1995. 4. sz. 525–529.

Gondolatok a művelődési menedzsmentről. *Új Pedagógiai Szemle*, 1995. 12. sz. 58–68.

Gondolatok az olvasási és modern audiovizuális közlésformák kapcsolatáról. *Kultúra és Közösség*, 1995. 1. sz. 124–129.

1997

Az andragógiai kutatások új kihívásai, jelenlegi helyzete, fejlesztésének tennivalói I–II. *Humánpolitikai Szemle*, 1997. 2. sz. 39–46.; 3. sz. 47–53.

Karácsony Sándor művelődéstörténeti, felnőttnevelési és szabadművelődési koncepciója. *Debreceni Szemle*, 1997. 2. sz. 274–294.

1998

Tézisek az integráló andragógiáról. *Humánpolitikai Szemle*, 1998. 1. sz. 40–47.

1999

A közművelődés „miért”-je és „hogyan”-ja. *SZIN*, 1999. 1. sz. 2–4. (Budapest, Magyar Művelődési Intézet.)

DURKÓ MÁTYÁS–SZABÓ JÓZSEF: Az ezredforduló kihívása az integráló andragógia. *Magyar Pedagógia*, 1999. 3. sz. 307–321.

2000

A közművelődés fejlődésének fő vonala Debrecenben. *Debreceni Szemle*, 2000. 4. sz. 587–604.

Márai Sándor a művelődésről, a műveltségről és megnyilvánulásáról I–II. *Humánpolitikai Szemle*, 2000. 3. sz. 34–42.; 4. sz. 37–46.

KITÜNTETÉSEI-ELISMERÉSEI

- Az Oktatásügy Kiváló Dolgozója (1963. június 1.)
 Kiváló Népművelő (1973. augusztus 20.)
 A Szocialista Kultúráért (1974. augusztus 1.)
 Elismerő Oklevél Békés Megye 15 éves
 közművelődési távlati fejlesztési tervének
 elkészítésében végzett kiemelkedő munkájáért (1975. november)
 A szocialista felnőttoktatás 30 éves jubileuma alkalmából
 kiemelkedő nevelő-oktató munkájáért (1976. november)
 A Népi Kollégiumi Mozgalomért Emlékplakett (1976. december 1.)
 TIT Aranykoszorús Jelvény (1977. május 21.)
 Magyar Pedagógiai Társaság Emlékplakettje (1978. november 13.)
 Munka Érdemrend arany fokozata (1985. február 5.)
 Magyar Népművelők Egyesülete Emlékplakett (1985. november 16.)
 Bugát Pál Emlékérem (1987. június 12.)
 Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztje (1995. augusztus 20.)

NÉVMUTATÓ

- Ádám Péter 199, 200
 Agárdi Péter 89
 Allport, Gordon W. 157
 Ananjev, Borisz Geraszimovics 44
 Andrásfalvy Bertalan 129
 Anna néni (Orosz Imréné) 154
 Antal Erzsébet 190
 Antalóczy Attila 165
 Apáczai Csere János 143
 Apróné Laczó Katalin 165
 Arany János 7
 Arany Sándor 199
 Árvay Sándor 190
 B. Gelencsér Katalin 37, 38, 164
 Bacsa Györgyné 90
 Bajkó Mátyás 88, 90
 Bálint Mihály 15
 Balipap Ferenc 205
 Ballér Endre 129
 Bán Imre 16, 27, 115, 206
 Barabás Mária 46
 Bárczi Géza 12, 186
 Barroso, José Manuel 213
 Barta János id. 12, 15, 16, 115
 Barta János ifj. 115
 Békési néni 119
 Benjámin László 115
 Bényei Rita 90
 Bernáth József 53
 Bimbó Mihály 117
 Bimbó Mihályné 117, 156, *lásd még* Bimbó Mária, Bimbóné
 Bíró Vera 165
 Bíró Zoltán 38
 Bodnár István 28
 Borbély András 17, 21, 26, 27, 32, 189, 190
 Boros Sándor 7, 8, 35, 44, 46, 50, 58, 90, 105, 116, 126, 153(–174), 194, 213, 221
 Bradford, Leland P. 35
 Brezsnnyánszky László 164, 167
 Brunner, Edmund de S. 44
 Bugán Antal 168
 Burger Krisztina 90
 Czeizel Endre 191
 Csernátonyi Irén 185
 Csiby Sándor 87
 Csíkszentmihályi Mihály 159
 Csoma Gyula 40–43, 50, 53, 65, 71, 165
 Csontos Gábor 91
 Darinszkij, Anatolij Viktorovics 50
 Deme Tamás 65
 Dewey, John 25
 Dinya László 89
 Dobrosi György 111, 116
 Durkó Anna 10, 81, 82
 Durkó Edit 8, 15, 17, 19, 83, 84, 102, 106, 175(–183), 195–197, 209, 220, 221, 222
lásd még Panni
 Durkó Mátyás 7, 9–19, 21–55, 57–72, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 96, 97, 102, 104, 105, 106, 114–116, 122, 126–128, 132, 151, 153–158, 161, 164–167, 171, 173, 175, 184–191, 193–195, 197–199, 200–222
lásd még Mátyás
 Durkó Mátyás, id. 10, 81
 [Id.] Durkó Mátyásné Nagy Anna 10, 81, 83
 Durkó Mátyásné Bálint Edit 8, 15, 17, 19, 82, 83, 84, 106, 153, 185(–223), 188
lásd még Bálint Edit, Durkóné
 Dvorzak, Hans 160
 Einstein, Albert 130
 Éles Csaba 46, 90, 161
 Enckevort, Ger van 35, 60, 170
 Eötvös József, br. 146

-
- Fábryné Mészáros Katalin 46,
90, 160, 161, 166
lásd még Fábry Kati,
Fábryné Kati
- Fekete Éva 166
- Fodor család 113
- Francz Vilmos 50, 146, 147,
157, 158
- Gabi néni (Révész Gabriella)
190
- Galamboş Lajos 48
- Gárdonyi Géza 192
- Gáspár László 53
- Gellért László 40, 42
- Gere Dezső 40, 42
- Géza bácsi 216
- Glatz Ferenc 217
- Gódor [Ferenc] 215
- Goethe, Johann Wolfgang von
111
- Gulyás György 85, 204
- Gunda Béla 12
- Gyarmati György 165
- Gyarmati Kálmán 158
- Halász Imre 169
- Halász László 47
- Hanesch Sára 165
- Hankiss János 12, 29, 115,
206
- Harangi B. László 35, 46,
53–55, 57, 58, 88, 90,
156, 158, 160, 167
lásd még Harangi László
- Hatvani István 186
- Have, Ten* 60, 132
- Hegedűs család 113
- Hegel, Georg Wilhelm
Friedrich 169
- Heleszta Sándor 164
- Heller Ágnes 156
- Hemingway, Ernest 115
- Herman József 175
- Hidyné Lovas Tünde 160
- Hidyné Zsóka (Hidy Pálné)
165
- Hinzen, Heribert 130
- Horváth Margit 28, 87
- Huszár Tibor 39
- Husztí Irma 15
- Hutchinson, M. E.
- Ildikó [Muszbek] 221, 223
- Ili (Durkó Mátyásné Bálint
Edit sógornője) 198,
199, 201
- János Pál, II. 189
- Jánoska [Gergely] 199, 200
- Jausz Béla 12, 15, 28–31
- Jeszenyin, Szergej
Alekszandrovics 170
- Jevtusenko, Jevgenyij
Alekszandrovics 119
- Józsa Péter 47
- Jug, Jurij 131
- Juhász Erika 61
- Juhász Géza 12, 16, 188,
189, 206
- Juliska néni (Csongrádi
Istvánné) 84, 193, 207–
209, 221
- Julow Viktor 114
- Kádár [László] 187, 206
- Kafka, Franz 178
- Kamarás István 47
- Karácsony Sándor 7, 12, 13,
21–23, 25, 29, 30, 47, 64,
66, 151, 190, 191, 197,
213, 214, 217
- Kassák Lajos 15
- Kelemen László 12, 29, 171
- Keresztesné Várhelyi Ilona
46, 50, 58, 70, 88, 90,
158, 161, 167
lásd még Keresztesné, Ilona
- Kirchner, Corinne 44
- Kis Gizella 118, 119
- Kiss Anna 203
- Kiss Ferenc 17, 198, 200,
202
- Kiss Kálmán 186
- Kiss Tamás 16
- Kiss Tihamér 44
- Klebensberg Kuno 149, 190
- Kleisz Teréz 89
- Kloskowska, Antonina 170
- Knowles, Malcolm S. 35
- Koch, Thomas 161, 162, 164
- Koczka László 34, 46, 116,
153, 215
- Koczokné Boruzs Judit 46,
88, 90
- Koltai Dénes 19, 67, 127,
133
- Kovács Laci 181
- Kozák Imréné Tóth Katalin
46, 90
- Kozlov szovjet városparancsnok
199–201
- Kozma Tamás 129, 166
- Köpf László 46
- Kurta Mihály 36
- Lengrand, Paul 40
- Leontyev, Alekszej
Nyikolajevics 44
- Ligetiné Verebély Anna 165,
166
lásd még Verebély Anna
- Litauszki Tibor 120, 122
- Losonczy Ágnes 156
- Löwe, Hans 158

-
- Lukács György 13, 116
 Lukovics András 124
 Lükő Gábor 12
 Majdán János 215
 Makai Erzsébet 90
 Makai rendőrfőkapitány 199
 Makarenko, Anton Szemjonics 13, 26
 Mankó Mária 59
 Mann, Thomas 170
 Márai Sándor 220
 Marczuk, Mieczysław 58
 Margitka (iskolaigazgató) 195, 196
 Márkus Ágnes 46, 90
 Márkus Edina 61
 Márkus László 204
 Maróti Andor 33, 34, 36–38, 40, 41, 59, 71, 104, 131, 133, 138, 164, 165, 214
 Marx, Karl 146, 201
 Matolcsi Ágnes 168
 Matolcsi Lajos 119–121
 Medinszkij, Jevgenyij Nyikolajevics 35, 47
 Mensáros László 199, 204
 Mérei Ferenc 26, 32
 Mészáros testvérek [János, Gyula] 199
 Migne, Jean 35
 Mihály János 110
 Milleker Rezső 29
 Mitrovics Gyula 29
 Molnár János 37
 Móricz Zsigmond 13, 15, 16
 Nagy Katalin 88, 90
 Natorp, Paul 40
 Némedi igazgató úr 186
 Németh László 10, 13, 19
 Newberry, John Jr. 44
 Novák József 28, 34, 39
 Oláh Gábor 15, 16
 Óré őrmester 112
 Orosz Imre 154
 Oszvald [Gyula] 199
 Papp István 115
 Papp János 167
 Pareto, Vilfredo 144
 Peers, Robert 40
 Petőfi Sándor 14
 Petrikás Árpád 29, 60, 88, 90, 171, 187, 204, 212
 Petrikás Árpádné Kiss Éva 187
 Piaget, Jean 170, 206
 Pöggeler, Franz 35, 40, 115, 131, 160
 Putnoky Jenő 44
 Radnai Béla 44
 Rapsák András 37
 Rencz [Antal] 201
 Révai József 7, 13
 Révész Imre 186, 190
 Roether, Dorothea 159
 Rozi (Kóczyán Rozália 221, 223)
 Rubinstein, Szergej L. 44
 Rubovszky Kálmán 50, 58, 59, 88, 90, 117, 126, 127, 129, 131, 138, 155, 158, 161, 163
 Sánta Ferenc 48
 Sápiné Bényei Rita 16, 88, 90
 Sári Mihály 8, 46, 62, 64, 71, 88, 90, 105, 107(–152)
 Sass Attila 167, 168
 Schiller, Friedrich 111
 Sebestyén József 108
 Sebestyén Mátvás 10
 Solohov, Mihail Alekszandrovics 205
 Sólyom László 118
 Soós Pál 10, 12, 13, 19, 34, 35, 46, 50, 59, 64, 65, 87, 88, 90, 151
 Soros György 166
 Suchodolski, Bogdan 40
 Suffert, Anette 35
 Sz. Nagy István 11
 Sz. Nagy Lajos 11
 Sz. Szabó László 50, 88, 90, 155, 158, 161
lásd még Szabó László
 Sz. Várnagy Marianne 40, 42, 53, 165
 Szabó András 189, 208, 220
 Szabó István 187, 206
 Szabó Magda 190, 192
 Szappanos Lajos 124
 Széchenyi Zsigmond, gr. 216
 Szécsi Sándor 156
 Székelyhidi Ágoston 109
 Szewczuk, Włodzimierz 35
 Szilágyi teológianár 186
 Szilvási Lajos 48
 Szűrös Mátvás 123, 124
 T. Kiss Tamás 6, 8, 9(–19), 19, 21(–72), 64, 69, 104, 134, 138, 144, 203, 210
 Talyigás Katalin 164
 Tamási Áron 11
 Tar Zoltán 190
 Tar Károly 34, 46, 90, 158, 218
 Thoma László 46, 116
 Thorndike, Edward Lee 44
 Tibori Timea 6, 8, 19, 46, 50, 69, 88, 90, 104, 105, 107(–152), 153(–174),

175(–184), 185(–223), 203, 210	Túróczy tanár úr 11	Vitányi Iván 63
Tihanyi Andor 25	Türr István 149	Weber, Max 144, 145
Tokaji József 186	Új Imre 146	Wildner, David S. 44
Tolsztoj, Lev Nyikolajevics 170, 173	Urbanczyk, Franciszek 35	Zákány József 29
Topor András 120	Varga Gábor 113	Závorszky Ferenc 201
Tóth Béla 46, 58, 90, 161	Vaskó József 144	Zemlényi Zoltánné 111
	Vaskó László 30, 34, 88, 90	Zrinszky László 69
	Veres Péter biokertész 219	Zsetkovics Edit 90
	Veres Péter író 13	

FÜGGELÉK

BEVEZETÉS A „SZENT PÉTER ESERNYŐJE” C. FILM VITÁJÁHOZ:

A valóság jelenségei reális megértésének hátterében az emberiség évezredes küzdelme áll a valóság félreértésével, tudatlanságból eredő félremagyarázásával, a meg-nemértettől való félelemmel.

Az én és a külvilág viszonyának különböző magyarázat-kísérleteit, az élet „titkai” megértésének rendkívül lassú folyamatát tükrözik a különböző történelmi világnézettípusok. Mindannyian ismerik ezek filozófiai felosztását. Lélektani alapon evilágnézettípusok három szakaszát különböztethetjük meg:

az animisztikust,
a vallást
és a tudományos világnézetet

Az animisztikus világnézet a totemizmus műveltségi korának felel meg. Az én és a külvilág pólusai még élesen nem különülnek el. A gondolatnak, kimondott szónak varázslatos ereje van szemükben. Minden külvilági tárgyat saját lelkük mintájára önmagukhoz hasonló lélekkel ruháznak fel. Tiszta képszerű képzetvilágról van itt szó, gondolati absztrahálás nélkül.

A gondolkodási, absztraháló képesség kezdetleges megindulása alakítja ki a vallásos világnézetet. A primitív ember látja, hogy valaki meghalt, hogy teste mozdulatlanul, mereven fekszik, holott még nemrég hozzá hasonlóan mozgott, cselekedett, élt. Nem ismervén az igazi okokat, azt hiszi, hogy valami, ami az életet adja, eltávozott a halottból, – s mivel nem látott semmit: ez a láthatatlan lélek. Ezt csak erősíti az, hogy látja, tapasztalja, hogy a halott elrohadt, megsemmisült, – és mégis azt veszi észre, hogy álmában megjelenik előtte, és ha a halottra gondol – annak képszerű képzete kerül a tudatába, melyet érzékelésétől élesen megkülönböztetni nem tud. Ebből arra következtet, hogy a halottnak csak a teste pusztult el, a lelke él tovább, mely időnként látható alakot ölt, tehát végső soron halhatatlan!

A halhatatlan lélekről való hit a haláltól való félelem miatti ősi védekezés, önáltatással való önmegnyugtató!

Innen már csak pár lépés kell, hogy ez a primitív ember a léleknek nagyobb hatalmat tulajdonítson, mint a testnek: olyan erőkkkel ruházza fel, melyek tér- és valóságfelettiek. Ettől kezdve mindent ezzel magyaráz, amit ésszerű összefüggésében – primitív valóságismeretével – még nem tud megérteni, reálisan megmagyarázni. Itt vagyunk a csodák lelki gyökerénél!

A primitív ember előbb az egész természetet ilyen halhatatlan emberi lélekhez hasonló lélekkel, szellemekkel, hősökkel, félistenekkel, istennel népesítette be. Később a fejlődés folyamán egyre jobban érvényesülnek a sűrítő, általánosító folyamatok. Így történik, hogy a különböző szellemeket a most már fejlettebb ember mind kevesebb testbe sűríti, amint az az ókori képzőművészetben megfigyelhető! E korszak az istenek és hősök kora, a mondák, mítoszok világa.

Az ember előbb a hatalmas szellemeket bosszúállóknak tartja, akiknek a kiengesztelésére különböző áldozatokat hoz, később azonban, a magasabb etikai, esztétikai, morális érzelmek fejlődésével az isteneket jóssággal, bölcsességgel, a legszebb emberi tulajdonságokkal ruházza fel! A további agglutinációs folyamat (a különböző istenségek egymásbaolvadása) következtében fejlődik ki az egy, és mindenütt jelenvaló Isten hite, mely – a vallásos világszemlélet talaján nézve a kérdéseket – a legtokéletesebb érzelmi megnyilvánulás, hiszen ez a jósgó, szent isten védi az embert, javát akarja. Tehát ez a hit az aggasztó félelmi érzelmekkel szemben a lélek megnyugtatója.

A világ tudományos megismerése, a jelenségek okszerű összefüggéseinek a megértése hosszú harc után vezetett el a tudományos világnézet kialakulásához. A tudomány minden új, igaz eredménye egy-egy lépéssel szorította vissza a vallásos, csodákban, felsőbbrendű lények segítségével hívó világnézetet!

Tudják nagyon jól, hogy ebből a harcból a haladó művészet is kivette a maga részét. Ma egy ilyen nagy író-művésznünk, Mikszáth Kálmán egyik nagyszerű regénye nyomán írt filmmel ismerkedünk meg.

Mikszáth regénye a múlt század kilencvenes éveinek nagysikerű alkotása. Az író romantikus korszakából vezet át bennünket a nagy realista kritikai alkotások közé. Még uralkodik benne a történet felemelő, tiszta, kicsit idillikus romantikája. Nehogy értéktelennek tekintsék ezt a romantikát! A tiszta, mesterkéletlen emberi érzések húzódnak meg a mélyén: a gyermeki szeretet, a tiszta, ébredő, felemelő szerelem érzése!, a szülői szeretet stb.

Mint mondtam, a Szent Péter esernyője azonban már a kritikai realizmusba átvezető mű, – s ezt az átvezetést éppen az a bátor kritika képviseli, mellyel Mikszáth körülveszi a hiszékeny, tudatlan, együgyű, patriarchális paraszt csoda-hívó világát, a babonák által torzított emberi hiszékenységet. S mindezt Mikszáth a felemelő, önmagát kinevető humor nyelvén szólaltatta meg. Mikszáth maga jegyezte meg valahol a Szent Péter esernyőjében: „A humor aszerint értékes, amilyen mélységekről van felhozva.” Ez a humor valóban mélységet fed fel, és tisztítóútz!

A film feldolgozásának szempontjai:

1. Mikor „keletkeznek” csodák és mi a tömeglélektani alapjuk? (Milyen filmművészeti eszközzel fejezik ki ezt, valamint a csodáknak a romlatlan emberek életében betöltött szerepét a film alkotói?)
2. Milyen más eszmei tanulsága van még a filmnek és milyen eszközökkel formálódnak meg?

„A GYERMEKI AKTIVITÁS JELENTŐSÉGE, FORMÁI ÉS FELKELTÉSÉNEK MÓDSZEREI AZ OKTATÓ-NEVELŐ MUNKÁBAN”

Kedves Pedagógus Kartársak!

Járási nevelői napon az első szó – az én részemről is – a pedagógus-köszöntő szó legyen. Iskolarendszerünk szocialista átformálásának második lépésénél, a munkaiskolák kiformálásának reformjánál tartunk. Egész életünk szempontjából, alkotó jövőnk szempontjából is sorsdöntő lépés ez. S mint „Az irányelvek oktatási rendszerünk továbbfejlesztésére” hangsúlyozza: „Iskolarendszerünk reformjának megvalósításában a pedagógus szerepe rendkívül fontos.”

Nem kell különösen hangsúlyoznunk a tétel fontosságát, a reform sikerére kiható voltát. A pedagógus döntő szerepét aláhúzza az az általános tapasztalat, – mely bennünk is másfél évtizedes gyakorlat hatására meggyőződésé erősödött – hogy oktatási rendszerünk továbbfejlesztése, nevelési munkánk eredményesebbé tétele elsősorban a pedagógusokon fordul meg. Bármilyen formákat és tartalmi megalapozást hozzon is a reform, – a pedagógusok visznek eleven életet a formákba, ők teszik élővé, hatékonyá a tartalmi anyagot; elsősorban rajtuk áll oktatási rendszerünk sikeres továbbfejlesztése, jövőnknek magas műveltségű, alkotó szellemű, kommunista meggyőződésű és magatartású szakemberekkel való ellátása. Ezért illeti meg joggal őket a mai napon is a társadalom köszöntése.

Előadásomban – engedjék meg –, hogy előbb a gyermeki aktivitás pedagógiai jelentőségét, fontosságát megmagyarázó indokokat ismertessem, hogy mélyebben megérthessük, meggyőződésünk-ké tehessük: miért kell nekünk nevelőmunkánkban olyan nagy gondot fordítani arra, hogy a tanu-

lókat aktív közreműködésre, részvételre bírjuk az oktató és nevelő munkánkban egyaránt. Ezután az aktivitás jellegzetességeit, a különböző lelki sajátosságokkal való kapcsolatát kívánom megmutatni, hogy ezek alapján eljuthassunk a fogalom logikus meghatározásáig.

ÓRAVÁZLAT

A jegyzetelés módszertana

A helyes jegyzetelési mód mindenfajta tanulás nélkülözhetetlen tényezője. Akár a hallott előadások, akár a tankönyvek, vagy a kiegészítő irodalom anyagának feldolgozásáról van szó, szükséges, hogy a lényeget kiemeljük, megkeressük és jól áttekinthető formában rögzítsük azokat az összefüggéseket, amelyek a mélyebb megértéshez és a tanultak önálló alkalmazásához szükségesek.

Néhány tanács a jegyzeteléshez:

1. Törekedjünk a rövidsége. Teljes mondatok leírása csak ritkán szükséges, akkor is egyszerűen, tömören rögzítsünk. Igen sokszor elegendő a jellemző címszavak felsorolása.
2. A tényeket, fogalmakat, szabályokat fontosságuk szerint rangsoroljuk és emeljük ki. (Egyszeres vagy többszörös aláhúzással, esetleg többféle szín alkalmazásával.)
3. Az összefüggéseket sokszor jól kifejezhetjük azzal, hogy az összetartozó címszavakat vonalakkal, nyilakkal kötjük össze.
4. A téma természetétől függően célszerű vázlatos rajzok, folyamatábrák, táblázatok, grafikonok alkalmazása.
5. Gondoljunk mindig arra, hogy egy-egy téma csak része a tanulmányok egészének. Ezért készítjük jegyzeteinket külön lapokra, a lapoknak csak az egyik oldalára. Így azokat a később megismert szélesebb összefüggéseknek megfelelően csoportosíthatjuk, szükség esetén kiegészíthetjük.

ÖNSZABÁLYOZÁS MÓDSZERTANÁRÓL

Adjon magának esélyt¹

(Öt egyszerű tanács álmai megvalósításához)

1. Határozza meg célját. A célkitűzés voltaképpen az akarat összpontosítása az adott irányba terelése. Írja le a céljait, a dátumokat, a szavakba öntés ui. segít a tisztázásban. Fontos, hogy el tudja képzelni magát, amint eléri a kitűzött célt. Míg a vesztesek a kudarc következményeire gondolnak, a győztesek a siker gyümölcseire. (Ezzel az előre való önismerettel szinte bele tudom szuggerálni magam a végrehajtás örömeibe és kitartásába.)
2. Keressen fel nagyobb tudású szakembereket. Bármilyen legyen a célja, igyekezzék kapcsolatba lépni olyanokkal, akik többet tudnak. Törekvéseit igazítsa az ő példájukhoz, s menet közben módosítsa vagy fejlessze tovább elgondolásait.
3. Makacs következetességgel váltsa valóra elgondolásait. A sikeres és a kudarcot valló emberek között a legnagyobb különbség nem a tehetség mértékében, hanem az állhatatosságban van. A kiemelkedően sikeres emberek azonban nem adják fel, ők azok, akik eggyel többször álltak föl, mint ahányszor elbuktak.

1 Tom Morris a szerző. Az írást a Reader's Digest magyar nyelvű válogatásában közli: HB Napló 1994/48. sz. dec. 3. „Vasárnapi melléklet” 2. oldal.

4. Érzelmileg is azonosuljon a céljaival. Mélységes odaadás nélkül lehetetlen az álmok meghódítása. A nagy siker kockázatvállalást is követel, legyen az anyagi, társadalmi vagy fizikai jellegű. Legtöbbször érzelmi téren is kockáztatni kell. Készen kell állni, hogy olyat is kipróbáljon az ember, amit korábban még sohase. Aki vinni akarja valamire az életben, az nem mehet biztosra.
5. Vizsgálja felül céljait és tűzzön ki újakat. Ha úgy látja, akad, amit módosítani kell, vagy egy másikra felkészülni, tegye meg. És ha valóra váltotta a célját, vagy jelentős lépést tett felé, ünnepeljen (jutalmazza meg magát, kényeztesse egy kicsit): bármilyen szórakoztató, pozitív dolog megteszi, amivel megünnepelheti a jeles változást és új lendületet vehet. Ilyenkor kell valami, ami azt sugallja: biztosan haladok előre. Ez is nagyszerű érzés.
- De ez nem jelenthet egyben befejezést is. Tűzzön ki új célokat. Az emberi élet sikerre rendeltetett. A sikert tehát új kihívásnak kell követnie.

DURKÓ MÁTYÁS ÚTMUTATÁSA LÁNYÁNAK, A PÁLYAKEZDŐ DURKÓ EDITNEK

Az értékelés problémái

1. Az értékelés helye az oktatás-nevelés rendszerében
 - 1.1 a nevelés logikai lépcsőfokai:
 1. követelmény-támasztás
 2. megértés, meggyőzés
 3. buzdítás, ösztönzés
 4. értékelés (ellenőrzés)
 - 1.2 A gyermek természetesen igényli, szükségeli, hogy értékeljük:
 - mennyire felelt meg a vele szemben támasztott követelményeknek?
 - 1.3 Ez az értékelés egyúttal új követelmény-támasztás, s ezzel a nevelési folyamat körforgása újból kezdetét veszi.
2. Az ellenőrzés – a értékelés alapelvei:²
 - a) a nevelés és a tanítás – a tanulási folyamat szerves része
 - b) a tanulók minden teljesítményét értékelni, nem pedig osztályozni
 - c) Nemcsak az értelmi, tanulási eredményeket kell értékelni, hanem minden fontosabb személyiségvonás fejlődését.³
3. Az értékelés formái
 - 3.1 Az értékelés nem egyenlő osztályzással
 - Annak hátrányai, hogyha az értékelés csak osztályozás:
 - a számszerűsítés nehézségei: megmerevíti az értékelést. 10 jegyes osztályozás is kevés a személyek közötti tényleges különbségek értékelésére!
 - a számszerű értékelés nem motivál:
 - esetleg elkeserít
 - dacot kelt
 - vagy túlzott megelégedést
 - 3.2 A jutalmazás – büntetés, mint értékelés

2 Eddig Durkó kézírása.

3 Az alábbi három pont Durkó Edit kézírása.

VÍVÓDÁSOK

Durkó Mátyás egyik utolsó levele Maróti Andorhoz

2004 febr 30-a (58) DM

Kedves Bandi Barátom!

Régen váltottunk levelet vagy beszélünk személyesen, telefonon vagy talán (?) soha. Ezért köszönöm igaz szívemből írásos jelentkezésedet.

Gondolatainkban, értékrendszerünkben sok hasonlót látok. (Noha leveled olvasása közben ébredtem rá erre is, kb. egyformán érezzük magunkat az életben is: kellünk-e még, hallgatnak-e még ránk? Sokszor eszembe jut, hogy egy kandidátus egyetemi akadémiai törvények szerint is maximum 70 éves korig működhet külső tényező megbízásával. Önmagának dolgozhat, de mi lesz a sorsa tevékenységének: a mindenfelőli mellőzés?

Mintha ezt a diktumot betartanák a hivatalos szervek is. (Ha az egyén egyáltalán akarja, kéri.) A szubjektum egészében más. Mindent meghatározó végső soron. A külső objektív hatás és a kapott eredmény teljesen megörökíti a szubjektumot, ez a sötét doboz-elmélet. Ez a sors, az élet dialektikája. Ezt az így értelmezett eredményt hogy fogadja a külső társadalom (amelyről végül is az derül ki, hogy szubjektív, mert emberi). Tele vagyunk ellentmondásokkal. Kereshetjük az igazságot, ami nagyon relatív. Talán az mégis igaz, hogy „cogito ergo sum”.

Ma már ilyen törprengések töltik ki az életemet. Más kérdés, hogy kell-e, segít-e és milyen arányban az előbb már jellemzett külső objektumnak a társadalomnak... „hogy mindent kétszer mond”. Szóval megkaphatom én értékelésként egyszerre (legfeljebb más más személytől), hogy kitűnő, nagyszerű vagyok, vagy értéktelen senki. És kívülről kellhet a társadalomnak mindkettő. Hogy lesz ebből reális önértékelés? Matematikai statisztikai módszerekkel igaz önismeret? Kinek kellhet ez? A társadalomnak? Matematikai statisztikailag, vagy anélkül igazolható, kiszámítható-e ez?

Ez az öregkori gondolkozás, vagy már ez betegség?

Ilyen választ tudok írni leveledre. Így tudom én eldönteni: igazam van-e vagy nincs, méltatlanság, sérelem ért-e az életben vagy nem, a többi a hatalmasságok, a végzet, a mindenség ura kérdése, akitől, amitől függünk mindnyájan.

Egyébként a leveledben írt tények valahonnan eljutottak hozzám. Hogy válaszoljak rájuk, ezek is mind a levelemben megírtakkal magyarázhatók. Én mégis optimista vagyok, Te mintha pesszimistább lennél. Ez a másság ténye. Vagy minden igaz is lehet, nem is?

Ítéld meg. Az én álláspontomat leírtam, Te dönthesz! Én – azt hiszem leírhatom – mindig igaz barátsággal szerettelek, mint őszinte szimpátiát váltott ki bennem édesapád személye is.

Ilyen barátságokat kívánok Neked is, és jó egészséget, aminek én a hiányát fájlam.

Innen a sok hiba az írásomban, a sok javítás, ami mellékelten jól tapasztalható. Bocsáss meg érte.

Ez a betegségem, hirtelen feledékenység támad rám. Csak az nincs, orvos, aki megmondaná, mitől van mindez. Ekkora kérdőjelekkel válaszolok. Dönts és ítéld. Legfeljebb levelezésünk hasznosan folytatódik. Válaszoltam minden problémára?

Őszinte barátsággal köszöntelek

Matyi

ABSTRACT

The idea of this monograph has been matured for a long time. The authors undertook to discover Mátyás Durkó's (1929–2005) scholarly career and biography as the scholar, the teacher, and the founder of Hungarian andragogy. In an analytical and argumentative approach, the authors show Durkó's career in the field of andragogy and the way how self-education can be boosted while taking the environmental determinants into account and how to actualize the potentials of personalities by multifarious development of capacities and capabilities.

Mátyás Durkó's career coincided with the significant social–political changes of the second half of the 20th century in Hungary. At a young age, he had a vision about building a new world unlike any other before. At the beginning, his views basically were shaped by the free education approach of Sándor Karácsony. In the 1950s, he conformed to the cultural policy controlled by József Révai. After the revolution of 1956, he adjusted to the decades of the “increasingly soft” dictatorship. The political changes of 1989/90 filled him with hope. His career was full of hopes and disappointments.

The monograph aims to present the professor of pedagogy, Mátyás Durkó's work, his endeavours to serve andragogy and the social progress based on scientific inquiry, always adjusting to the changing world. He represented the approach that one could be changing and formulating the quality of his or her existence throughout his or her life. He is credited as the developer of the system scheme of the discipline. According to Durkó, education of the rising generations (pedagogy) and adult education (andragogy, including its most advanced form self-education.) are both part of the discipline of education of humans (anthropagogy).

He believed, education was also possible outside of the school system. He was interested in the problem of adulthood and its age-specific psychological challenges. He also studied the determining factor of the learning process: motivation. He thought that the fulfilment of education was lifelong learning. His numerous books, book chapters and papers (he had nearly 200 publications in Hungarian and in other languages) contributed to the development of the field and to the establishment of the education of the discipline. Until his retirement, he was the editor of *Acta Pedagogica Debrecina* of University of Debrecen which developed into separate series about adult education. Durkó was a regular presenter of national

and international conferences of andragogy. He also initiated and participated in numerous debates.

Authors of this monograph, Tamás T. Kiss and Timea Tibori discuss Durkó's outstanding role in science promotion, his efforts to introduce andragogy as a university course, and his works by the methods of document and content analyses. The preface by the authors is followed by a detailed overview of Durkó's professional biography. Then the authors analyse his work; show him searching his path as teacher, researcher and inventor; describe his role in the localization of adult education in the system of social sciences. Special emphasis is put on those works that concern the permanent nature of self-education, the importance of lifelong learning. The book also presents the national surveys (empirical research on the reception ability of adults, reading literacy survey) led by Durkó that contributed to the theoretical and methodological foundation of Hungarian andragogy.

The authors' work was shaped by two motivations. On the one hand, they strove to separate the clichés required by the prevailing ideologies from Durkó's work. On the other hand they recognized the personal and professional involvement. Their partiality is undeniable as they were his pupils then his colleagues and finally his friends. That is why, both of these aspects required objectivity from the authors and an emphasis on factuality. They drew a portrait of the Master, the Human Being, and the Friend with respect, with a critically attitude, and with the commitment towards andragogy.

TABLE OF CONTENTS

PREFACE

TAMÁS T. KISS – TIMEA TIBORI

Studies TAMÁS T. KISS

Biography of Mátyás Durkó

From the Ér to the Ocean. Chapters of Mátyás Durkó's Andragogical Scholarship

Documents

Documents, Diplomas, Original Records, Handwritten Lecture Outlines

GALLERY

MEMORY

Conversations About Mátyás Durkó TIMEA TIBORI

Mihály Sári

Sándor Boros

Edit Durkó

Mrs. Edit Durkó-Bálint

Bibliography of Mátyás Durkó

Awards

Index

Abbreviations

T. KISS TAMÁS PhD (1949) főiskolai tanár. Szociográfiai (tanyavilág, munkásszálló, lakótelep) és falukutató (Dombegyház, Hajós,) táborok vezetője 1980–87. A felsőoktatásban (JGYTF, JTF, SZIE JFK, PTE FEEK, SZTE JGYPK, WJLF) 1979-től vesz részt különböző beosztásokban (tanszékvezető, intézetigazgató, szakfelelős). 20 könyve, 11 oktatási segédanyaga, szöveggyűjteménye, több mint 200 tudományos publikációja jelent meg magyar és idegen nyelven.

A Kultúra és Közösség művelődéstudományi folyóirat Felnőttképzés című rovatának vezetője. Kutatási területei: a kultúra elméleti és gyakorlati kérdései, kulturális értékközvetítés a személyközi, a közösségi és a tágabb társadalmi formációkban. MTA köztestületi tag.

TIBORI THEODOSIA TIMEA (1950) c. egyetemi docens (SE), szociológus CSc. Az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézetének senior kutatója.

A Kultúra és Közösség című művelődéstudományi, kultúra- és művészetszociológiai folyóirat főszerkesztője. Kutatási területei: életmód, értékrendszerek, alternatív kulturális magatartásformák, élménytársadalom.

A könyv Durkó Mátyással, az andragógia tudományának hazai meghonosítójával ismereti meg az olvasót. A szerzők fontosnak tartották, hogy elemző, értelmező, érvelő módon és komplex megközelítéssel mutassák be azt az utat, amelyet Durkó Mátyás az andragógia tudományának művelése terén megtett. A debreceni egyetem professzora munkássága során mindvégig azt kutatta-vizsgálta, hogyan és miként teljesíthető ki az önnevelés és az önművelés a mindenkor környezeti hatások figyelembevételével. Azt az álláspontot képviselte, mely szerint a személyiségben rejlő képességek és készségek sokirányú fejlesztésével az ember élete végéig képes változásra, létezésének minőségi formálására.

Durkó Mátyás az andragógia hazai meggyökereztetése és fejlesztése érdekében kifejtett tudományos és tudományszervezői tevékenysége több szempontú megközelítést igényelt. Andragógiai rendszerét a szerzők az általa felvetett tudományos problémákra adott válaszai, művei, könyvei tükrében, tartalom- és dokumentumelemzés segítségével mutatják be, személyiségét a monográfiába illesztett négy strukturált interjú hozza közel, amelyek munkatársaival és közvetlen hozzátartozóival készültek.

A kötetben, amely Durkó Mátyás publikációinak válogatott bibliográfiáját is közli, számos első közlésű kézirat, jegyzet és fénykép található, amelyek e nem hagyományos tudományos portrét színesítik.

4600 Ft

